

అం రస్తు

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీభరద్వాజసంహితా ప్రారంభః.

అథ, తత్ర భవాన్ భరద్వాజో మహామునిస్సంపారాగ్ని
శంధీపనవ్యపగతప్రాణాత్మసంజీవనేచ్ఛయా సకలవేదాన్తవ్రతి
వన్నం న్యాసాఖ్యం యోగం సకలధర్మోపదేశానన్తంఘనపక్ష
తగ్రల్పన సంహితాశేషేణోపాదిశత్; తత్ర సమ్యగపవనా
నాం శిష్యాణాం మహర్షీణాం తాదృశోపాయశ్రవణకుతూహలవ
తాం ప్రశస్తోకోఽయం శ్రుత్వైత్యానన్యః.

కూ { శ్రుత్వాతు సకలాన్ ధర్మాన్ సిద్ధిమేహంచశాశ్వతీమ్ |
భూయ ఏవ మునిశ్రేష్ఠమిదమూచుర్మహర్షయః || ౧ || }

వ్యా || ధర్మశబ్దః అలోకిక శ్రేయస్సాధనపరః. యద్యప్యసౌ పా
మాన్యపరః, తథాపి ప్రకరణవశాన్ని శ్రేయససాధనం వక్తి. తచ్చ,
తత్తద్విద్యాశ్రుతినియతపరమేశ్వరతత్తద్గుణవిశేషవిషయవిశదతమా
విచ్ఛిన్నత్కృతిసన్తతిరూప విద్యాబహుత్వాభిప్రాయేణ బహువచ
నమ్. సకలశబ్దేన అవాన్తరభేదభిన్నతదగ్లభాతకర్మజ్ఞానాక్తిః.
శ్రుత్వేతి న్యాసాఖ్యయోగశ్రవణ ప్రతిబంధకనివృత్తిసూచనమ్.
త్వాప్రత్యయస్తూపాయాన్తరశ్రవణస్య తద్దాషకార్యానుసంధా
నద్వారా అవ్యవహితానన్తరభావిన్యాసాఖ్యయోగవిషయంప్ర
శ్నంప్రతి అవ్యవహితపూర్వభావిత్వమాహ. తుశబ్దేన పూర్వ
శ్రుతధర్మదాషకార్యానుసంధానజనితవైక్లవ్యయాపో విశేషోవ్యో
త్యతే. ఏహమ్-ధర్మాణామ్, శాశ్వతీం సిద్ధిమ్ - తత్తద్ధర్మప్రక్రమేన

యతాంసిద్ధిం ఫలరూపామ్, భక్తిస్తు అవ్యవధానేనాపవర్ణవ్రతీనియ
 తాసిద్ధిః, జ్ఞానయోగస్య భక్తియోగః, కర్మయోగస్యజ్ఞానయోగః,
 యద్వా తృతీయాధ్యాయోక్తప్రక్రియయా శిష్టతయా న్యపదిష్టా
 వాం జ్ఞానయోగవ్యవధానమస్తరేణాపి యోగద్వారా పాత్రాడ
 వావలోకనమ్. భూయశ్చత్యాచార్యవచనశ్రవణాత్పప్తిః. ఏవ కా
 రేణ మునిశ్రేష్ఠమితి పరమాస్తత్వమభిప్రేతి. ఇదమూచుర్మహర్ష
 యశ్చితాద్మశోపాయశ్రవణే సర్వేషామైకకర్మ్యంవ్యజ్ఞయతి. మన్ని
 శ్రేష్ఠం మహర్షయశ్చి శిష్యాచార్యసమాజోఽతిరమణీయశ్శిష్యావః.

{ కేనోపాయేన భగవన్నిచాసర్వేపిజన్తవః । పా }
 { పున్యుఃపరమాంసిద్ధింసద్యోవిగతకల్మషః ॥ ౨ ॥ }

వ్యా || ఇహ - అస్మిన్లూకే, సర్వేపిజన్తవః - అత్రైవర్ణికాలపి,
 సద్యోవిగతకల్మషాస్సన్తః, పరమాం సిద్ధిమ్ - నిశ్చేయిసమ్, పా
 పున్యుః. సర్వవర్ణాధికారికః అపేక్షితకాలమోక్షఫలనడపాయః
 కశ్చి ప్రశ్నార్థః. సద్యోవిగతకల్మషా ఇత్యయంభావః; ఆర్త్యతిశ
 యేనతియస్సద్యోమోక్షం సాధయతి తాదృశ డపాయఃకశ్చి.

{ తెషాం తద్వచనం శ్రుత్వా భరద్వాజోమహామనాః । }
 { సస్తార పరమం గుహ్యం పునశ్చేదమభాషత ॥ ౩ ॥ }

వ్యా || తేషామ్ - ఋషీణామ్, తద్వచనమ్ - సర్వవర్ణాధికారిక
 క్షిప్రమోక్షఫలోపాయవిషయకం వచనమ్, శ్రుత్వా, మహామనాః
 “ ప్రదిశతు భగవానశేషపుంసామ్ ” ఇత్యాది ప్రకారేణ శ్రీపరాశ
 రాదివత్సర్వేషామపి నిరతిశయపురుషార్థ ప్రతిలబ్ధక సాధనోపదే
 శౌపయికమానసాదార్యవాక్, భరద్వాజః, పరమం గుహ్యమ్-
 పరమరహస్యమ్, సస్తార - స్తృతవాక్, పునశ్చ - పునరపి, ఇదం
 వక్ష్యమాణం అభాషత ॥ ౩ ॥

ప్రకమాధ్యాయే ప్రపత్యధికారః

{ శూయతాం సంప్రవత్సామిన్యాసాఖ్యం యోగము శ్చనుమ్ }
 { సిద్ధించైవాస్య పరమాం ద్వయ మేతచ్ఛ్రీతం యథా || ౪ || }

వ్యా || శూయతామిత్యనేన శ్రవణస్యాస్థిస్థిత్యాదన్యవరిత్యా
 గౌలక్యతే, ఇదం పరతయా శ్రోతవ్యమిత్యర్థః; న్యాసాఖ్యం
 యోగముపాయం, సంప్రవత్సామి, సంప్రాధ్యాయుపేసా గాభ్యాం
 న్యాసోపదేశస్య తదజ్ఞ తదవాస్తర భేదః పయత్వం ద్యోత్యతే ।
 ఉత్తమమ్ - భక్తియోగాదప్యధికమ్, న్యాసాఖ్యం యోగమ్, అస్య
 న్యాసాఖ్యయోగస్య, పరమామ్ - నిరతిశయామ్, సిద్ధించ ఏతద్ద్వ
 యం యథాశ్రీతమ్ - ఆచార్యనకాశాద్యేన ప్రకారేణ అధికతమ్,
 తథా సంప్రవత్సామీత్యర్థః || ౪ ||

అ || న్యాసాఖ్యయోగే ప్రమాణానిదర్శయతి —

{ అయంచయోగో వేదేషు వేదానైషు చ గీయతే । }
 { తతైవ ధర్మశాస్త్రైషు దివ్యశాస్త్రైగణేషు చ || ౫ || }

వ్యా || అయంచయోగః, వేదేషు - కర్మభాగేషు, వేదానైషు -
 బ్రహ్మభాగేషు, తతైవ ధర్మశాస్త్రైషు - మన్వాదిస్త్రుతిషు, దివ్య
 శాస్త్రైగణేషు - శ్రీపంచరాత్రసంహితాపంచ, గీయతే. “తస్మాన్వ
 ధ్యం ప్రపన్నం న ప్రయచ్ఛన్తి” ఇత్యాదిషు వేదేషు, “బ్రహ్మణేత్వా
 మహాసః మిత్యాత్మానం యుజ్జీత” ఇత్యాదిభిర్వేదానైషు, “శ
 ణాగతబాలస్త్రీహింసకాణపంపసన్నతు” ఇత్యాదిభిర్ధర్మశా
 స్త్రైషు, “ప్రపత్తింతాం ప్రయుజ్జీతస్వాజ్ఞైః పంచభిరావృతామ్”
 ఇత్యాదిభిర్దివ్యశాస్త్రైగణేషు ప్రతిపాద్యతే ఇత్యర్థః || ౫ ||

అ || న్యాసాఖ్యం యోగము శ్చ ముమితి పూర్వోక్తము శ్చ సం
 త్సం హేతుద్వయేనోపపాదయతి —

{ అవేదేసహి కర్మాభ్యామోగాసిధ్యన్తి యోగినామ్ । }
 { సిద్ధిర్నతద్వ్యపేతాస్య తస్మాదేనం పరం విదుః || ౬ || }

వ్యా || హిశబ్దఃప్రమాణసిద్ధిం ద్యోతయతి, అనేన-వ్యాసేన యోగినామ్, కర్మద్యాయోగాః - కర్మజ్ఞానభక్తియోగాః, సిఖ్యన్తి అస్య - వ్యాసస్య, సిద్ధిః, నతద్వ్యపేక్షా - నకర్మాదిపాకాక్షా, తస్మాత్కర్మయోగాదినిష్పత్తిహేతుత్వాత్, స్వయం తన్నిరపేక్షత్వాచ్చ, ఏనమ్ - వ్యాసమ్, పరమ్ - కర్మయోగాదిభ్యుత్పత్తమ్, విదుః; వృద్ధా ఇతి శేషః || ౬ ||

అ || వ్యాసస్వరూపమాహ —

{ నిశ్చితైనన్యసాధ్యస్య పరత్రైష్టస్య సాధనే | }
 { అయమాత్మభరన్యాసఃప్రపత్తిరితిచోచ్యతే || ౭ || }

వ్యా || అయం వ్యాసాఖ్యయోగః, అనన్యసాధ్యస్య - వ్యాసవ్యతిరిక్తోపాయాశ్చరాసాధ్యస్య, ఇష్టస్య - ఫలస్య, సాధనే నిశ్చితే-సాధనత్యైనక్యత్యై, పరత్ర - పరమాత్మని, ఆత్మభరన్యాసః - ఆత్మభరసమర్పణమ్, అయమేవ వ్యాసః ప్రపత్తిరితిచోచ్యతే; “అనన్యసాధ్యే సాధ్యేషై మహావిశ్వాసపూర్వకమ్” ఇత్యాదికమత్రాసుసన్దేయమ్ || ౭ ||

అ || భగవదేకక్షయత్వం నప్రపత్తిమాత్రస్యలక్షణమ్, కింతు మాత్రసాధన ప్రపత్తే రేవ; రజస్తమోమూలాలానాం నిశ్చేయిసవ్యతిరిక్తతత్తతా-మఘలాగ్ధానామనేపి విషయాభవస్తీత్యాహ—

{ ప్రాయో గుణవశా దేవకృతస్సర్వత్ర దేహివామ్ | }
 { సర్వేషాం సాధయత్యైవ తాంస్తానగ్ధానభీషితాః || ౮ || }

వ్యా || గుణవశాత్ - రజస్తమఃపారవశ్యాత్, సర్వత్ర - బ్రహ్మరుద్రాదివిషయే, కృతపషన్యాసః, సర్వేషాం దేహినాం తాంస్తానభీషితానిష్టాగ్ధాః, సాధయత్యైవ; ఏవకారేణ సానుక్రోశవిషయాయాః ప్రపత్తైః ఫలావ్యభిచారోద్యోత్యతే; ప్రాయశ్చత్యనేన క్వచిదసమాగ్ధనిరనుక్రోశవిషయాయాస్తస్యాః ఫలవ్యభిచారోద్యోత్యతే;

మోక్షాతిక్త పురుషార్థపరాయాః ప్రపత్యైర్వ్యకశ్చిదపి కారుణీ కస్సగుర్హో విషయోభవతీతి శ్లోకాభిప్రాయః ॥ ౮ ॥

అ ॥ మోక్షార్థస్యతు న్యాసస్య భగవానేవవిషయిత్యాహ—

{ అనస్తజ్జానశక్త్యాది కల్యాణగుణ సాగరే । పరేబ్ర }
{ హ్మణి లక్ష్మీ శే ముఖ్యోఽయం సర్వసిద్ధికృత్ ॥ ౯ ॥ }

వ్యా ॥ అనస్తజ్జానేత్యాది అనస్తత్వమత్రైయతారాహిణ్యమ్, దయాసాహర్షయోస్సతోఽపి జ్ఞానాభావే ఇష్టానిష్టయోరప్యజ్ఞా నాత్తస్మాప్రణ నిబర్హణే నయుజ్యేతే; అతిఉక్తం జ్ఞానేతి. శక్తిః-సాగుర్హమ్, అదిశజ్జేన కారుణ్యాదిసంగ్రహః; అనస్త్యం జ్ఞానాదో సర్వత్ర ద్రష్టవ్యమ్. పతేన ప్రపత్యత్వత్వపూర్తిరుక్తా. పరేబ్రహ్మణీః పరత్యవిషయత్వాన్ముఖ్యత్వం యుజ్యత ఇతి భావః. ముఖ్యః-శ్రేష్ఠః. మోక్షోపాయితీ యావత్. నకేవలం భగవ త్ప్రపత్యైః మోక్షమాప్రఫలకశ్చమ్, అపితు తత్సద్ధివాం తత్త ణ్ఫలకత్వసాపీత్యాహ. సర్వసిద్ధికృదితి సకలపురుషార్థసాధనభూ తిత్యర్థః ॥ ౯ ॥

అ ॥ నను “నిశ్చితేననన్యసాధ్యస్య పరిశ్రేష్టస్య సాధన” ఇత్య నేన భగవతీపవోపాయత్వం కథిణమ్. తస్మాదం ప్రపత్యైరుపాయ త్వమితి శక్త్యాం వారయితుం ప్రపత్యైఃప్రసదనోపాయత్వమ్, తా దృక్ప్రసదనం ప్రతి నిరతిశయోపాయత్వంచాహ—

{ ప్రశాసితుర శేషాణామాత్మనాం పరమాత్మనః । నహి }
{ ప్రసాదనం విష్ణోరన్యదాత్కారపణాద్యతే ॥ ౧౦ ॥ }

వ్యా ॥ అ శేషాణామాత్మనామ్, ప్రశాసితుః-నియన్తుః, తత్కాంతా నుమాపఫలప్రదాననిరతస్యేతి యావత్. అనేన, ప్రసదనస్య సా ధ్యత్వలాభాయ కలుషితచిత్తత్వముక్తమ్. పరమాత్మనః-పరమచి.

తః, అనేన పాప్రవిషయత్వాత్ప్రవత్రైస్స్వయాపానుయాశ్శ్చ
ముక్తమ్; విష్ణోః - భగవతః, ఆత్మార్పణాద్మతే - ఆత్మసమగ్నణ
మన్తరణ, అన్యత్ప్రసాదనమ్ - ప్రసదనసాధనం నహ్యస్సి
యద్యప్యపాసనసాహిప్రసదనసాధనశ్చ్యుక్తి. “ప్రసన్నత్యైశ్చ సో
క్తే ప్రసదన నిదిధ్యాసనగతి” ఇత్యాచార్యోక్తేః. అధాపి క్షిప్ర
మోక్షసాధనస్య ప్రశ్నవిషయత్వాత్ క్షిప్రప్రసదనసాధనం ప్రప
త్రైరన్యం నాస్తీత్యర్థః. ప్రసదనద్వారా మోక్షహేతుత్వాన్నవిరో
ధశ్చితి భావః || ౧౦ ||

అ || ప్రపత్రైర్భగవత్ప్రసదనహేతుత్వమ్. “సకృదేవ ప్రప
న్నాయ” ఇత్యాదిరూపశరణ్యవచనప్రత్యభిజ్ఞాపణేనోత్తరశ్లోకేన
ప్రథయతి—

{ అహమస్మితజైవేతి ప్రపన్నాయ సకృత్స్వయమ్ | దేహో }
{ నారాయణశ్శ్రీమాకదదాత్యభయముత్సుకః || ౧౧ || }

వ్యా || “తవైవాహం భరోస్థితీ” భరన్యాసరూపాం ప్రపత్తిం
సకృత్కృతవ తే; అనేన జాత్యాద్యనియమసిద్ధిః; స్వయమితి ద్దౌత్సు
క్యకార్యం స్వయం ప్రయతనమాహ; భక్త్యావౌతు “తేషామేవా
నుకంపార్థమ్” ఇత్యుక్తరీత్యా సహాయమాత్రమేవ, నతు స్వయం
ప్రయతనమితిభావః. దేవశ్శ్రీనేన “ప్రణష్టస్వయథాలాభమ్” ఇత్యు
క్తరీత్యా అలభ్యలాభనిమిత్త వికసితముఖకమలత్వముచ్యతే. నా
రాయణః - స్వాభావికసమ్మర్శబలెన చెతనలాభాయావసరప్రతి
తూం కుర్వన్నిత్యర్థః. శ్రీమానిత్యనేన “తదిక్షితపరాధీనోవిభక్తైః
లమ్” ఇత్యాద్యుక్తప్రకారేణ ప్రపన్నాయాభయదానాదికమపి త
త్ప్రీత్యర్థమితి వ్యజ్యతే. ఉత్సుకః, అభయమ్ - భయాభావమ్,
సకృదేవ దదాతి. ప్రసాదనాన్తరరాహిత్యేన సమ్మర్శిపర్యన్తరక్ష
ణంకరోతీత్యర్థః. సర్వభూతేభ్యి ఇతివత్ || ౧౧ ||

అ || క్షిప్రకారిణ్యా భగవత్ప్రేషితైర్విషయనియమోఽన్యస్త్రీత్యాహ -

{ అత్యన్తికీమనిష్టానాం సద్యశ్శాన్తిమభీషతామ్ | }
 { ప్రపత్తిర్జ్ఞానాకార్యానత్వశుద్ధముఖిక్వచిత్ || ౧౨ || }

వ్యా || అనిష్టానామ్ - అవిద్యాకిర్తవననాదుచిప్రకృతిసమ్స్పృశసు
 ఖమఃఖాదీనామ్, అత్యన్తికీమ్ - అనిష్టప్రాగభావసహచరితాం, సద్య
 శ్శాన్తిమ్ - అవిలంబితధ్వంసాత్మికామ్, అభీషతామ్ - అభితకాక్షి
 మాణానాం పిలంబాసహానాం, ప్రపత్తిర్భగవద్విషయే, అజ్ఞానా -
 అవ్యథానేన, కార్యా. అశుద్ధముఖీతు ప్రశద్ధనవిద్యావ్యాయేన చే
 తనాన్తరవ్యవహితాతునకార్యేత్యర్థః. చేతనాన్తరవ్యవహానేతు త
 త్సాయుజ్యప్రాప్త్యాదినా ప్రాప్తిర్విలంబితా భవేదితిభావః || ౧౨ ||

అ || ప్రపత్తిర్భక్త్యపేక్షయా అధికారాన్తరమఃస్వస్త్రీత్యాహ -

{ ప్రాప్తిమిచ్చన్పరాంసిద్ధిం జనస్సర్వోపకీర్షిణః | శ్ర }
 { ధ్యయాపరయాయుక్తో హరింశరణమాశ్రయేత్ || ౧౩ || }

వ్యా || సర్వోపకీర్షిణో జనశ్చత్యనేన ప్రపత్తిస్సర్వాధికారశ్చ
 మాకీర్షిన్యరూపం ముముక్షుత్వాత్కరిక్తం భక్త్యపేక్షయా అధికా
 గాన్తరం కథితమ్. శ్రద్ధయాపరయాయుక్త శ్చశ్యనేన మహావిశ్వా
 సపూర్వకత్వముచ్యతే. హరిం శరణమాశ్రయేత్ - భగవన్మయ
 పాయత్వేన స్వీకుర్యాత్ || ౧౩ ||

అ || జనస్సర్వోపకీర్షిణనశ్చత్యతోక్తం సర్వాధికారత్వం
 స్ఫులయతి -

{ నజాతిభేదంనకులంనలిజ్గంసగుణక్రియాః | నదేశ }
 { కాలానావిష్టాయోగోహ్యయమపేక్షతే || ౧౪ || }

వ్యా || లిజ్గమ్ - బ్రహ్మచర్యాదిలిజ్గభూతాజినదణ్డాది, గుణః - ఔ
 దార్యాదిః, క్రియా - యాగాదిక్రియా, దేశకాలా - పుణ్యదేశపు
 ణ్యకాలౌ, అయాయోగః - న్యాసః, జాతిభేదాదికం నాపేక్షతే ||

అ || నజాతిభేదమిత్యుక్తమర్థం వివృణోతి —

{ బ్రహ్మ క్షత్రియ విట్కూప్రప్తి) యశ్చన్తరజాన్తథా ।
{ సర్వపవప్రపద్యైరకా సర్వదాతారమచ్యుతమ్ ॥ ౧౫ ॥ }

వ్యా || సర్వదాతారమచ్యుతమితి నేన (సర్వేషామప్యవిశేషేణ దాతృత్వోక్త్యా) సర్వేషామప్యవిశేషేణ ప్రపత్తవ్యక్త్యం యుక్తమితివ్యజ్యతే ॥ ౧౫ ॥

అ || ప్రపత్తైస్సర్వాధికారత్వే శిష్టాచారప్రమాణం దర్శయన్ తస్యా అపాయైరనుపహతశ్చ సప్తపేక్షితమిత్యాహ—

{ ప్రపత్తిం కారయన్వైవ సర్వభూతాని సాధవః ।
{ అనపాయహతాసాపితస్యతస్యాశుస్థిదా ॥ ౧౬ ॥ }

వ్యా || అత్ర పూర్వార్థేన శిష్టాచారరూపం ప్రమాణమ్, ఉక్తౌ ధైర్యానపాయహత్వం చ ప్రదర్శ్యతే. అపాయాంశ్చ అపాయాధికారే వక్యతి; ఆశుస్థిదైత్యస్యాయుభావః, అపాయాఅపేక్షాప్రపత్తిం స్వరూపేణ నాశయన్తి, అపేతు కాలవిశేషనియతఫలాద్దేశమన్తరేణ ప్రపత్తినునుష్ఠితవత్సంపుంసః ఫలవిలక్షణం జనయన్తి, కాలవిశేష నియతఫలాద్దేశేనానుష్ఠితవశస్త్ర అపాయావిననసంభవన్తి, సంభవన్తాపివా తయైవ ప్రపత్త్యా స్వాన్తాప్రాయశ్చైవాన్వయసంపాదనేన నాశ్యన్తస్య ॥ ౧౬ ॥

అ || అష్టాశ్చయోగవ్యాయేన ప్రపత్తైరశ్చైస్సహ షాడ్విధ్యనూహ—

{ ప్రపత్తిరానుకూల్యస్య సజ్కలంప్రతికూలతా విశ్వా }
{ సావరణం వ్యాసః కార్పణ్యమితి షడ్విధా ॥ ౧౭ ॥ }

వ్యా || ఆనుకూల్యస్యసజ్కలం, అప్రతికూలతా - ప్రాప్తికూల్యజన్యసమ్, విశ్వాసః - రక్షిష్యతీతి విశ్వాసః, వరణమ్ - గోప్తృశ్చీవరణమ్, న్యాసః - ఆశ్చభరన్యాసః, కార్పణ్యమ్ - ఆకింప్నన్యా

నుసన్ధానాత్మకం కృపాజనకకృపణవృత్తినిరతత్వమ్, ఇత్యేవం
న్వాజ్ఞైస్సహపడ్విధా || ౧౬ ||

అ || ఉక్తమేవాగ్ధం విశదయన్ ఇన్ద్రియైర్జేనానుసభత్తై
స్సోకద్వయేన —

{ కృతానుకూల్యసజగల్పః ప్రాతికూల్యం వివర్ణయన్ |
విశ్వాసశాలీ కృపణః ప్రాగ్ధయన్ రక్షణంప్రతి || ౧౮ ||
ఆత్మానం నిక్షిపతి యద్వియా దేవస్య పాదయోః | సా
ప్రపత్తిరియం సద్యస్సర్వపాపప్రమోచనీ || ౧౯ || }

వ్యా || ధియా - బుద్ధ్యా, దేవస్య పాదయోః ఆత్మానం నిక్షిపతి
యత్, సాప్రపత్తిరిణ్యస్వయః. ఆత్మనిక్షేపోఽస్తిజూతః, ఆనుకూల్య
సజ-ల్పాదీనిస్విక్లానిత్యర్థః. “నిక్షేపాపరపరాయోన్వాసగప
ఞ్చాజ్ఞసంయత” ఇత్యాదికమత్రానుసద్దయమ్ || ౧౮ || ౧౯ ||

అ || సనూక్తమ్, సద్యస్సర్వపాపప్రమోచనీతి, తత్కాఢం ప్రప
త్త్యన్తరంప్రపన్నానాం దేహోనువృత్తిరిత్యాశఙ్కాయామాహ—

{ ఆర్తానామాశుఫలదా సకృదేవకృతాహ్యసా | దృ
ప్తానామపి జన్మానాం దేహోన్తరనివాసినీ || ౨౦ || }

వ్యా || ఆర్తానామ్ - క్షణమపి సంసారబద్ధమసహమానానామ్,
ఆశుఫలదా - శీఘ్రఫలదా, అనేన ప్రపన్నానాం దేహోనువృత్తి
గార్త్యభావనిబద్ధనా, నప్రపత్త్యసమర్థతా నిబద్ధనా. సత్యామా
ర్తా మోక్షం ప్రయచ్ఛతీతి జ్ఞాప్యతే. తస్మి దృప్తానాం కదామో
క్షాప్యపేత్రాయామాహ. దృప్తానామపీత్యాది, దేహోన్తరనివా
సినీత్యేతదపుష్పలక్షణాగ్ధం యావానంశశ్శోకవిషయః తావత్తం
వారయతీత్యర్థః || ౨౦ ||

అ || ఏవమార్తభేదేన భేదముత్క్రాకరణ భేదేనాపి భేదమాహ-

{ ఏషైవ త్రివిధాజ్ఞాయా కరణత్రయ భేదణః । గుణ }
 { త్రయవిభేదాదప్యేకేకా త్రివిధాపునః ॥ ౨౦ ॥ }

వ్యా || ఏకైకా - కాయీకీ వాచికీ మానసికీచ స్వములభూత సత్స్వరజస్తమోరూప గుణభేదేన ప్రత్యేకం పునస్త్రివిధాభవతః ఏవం నవవిభేద్యర్థః ॥ ౨౦ ॥

అ || తత్ర కాయికప్రపత్తిమాహ -

{ ప్రణామాజగనముఖ్యేన న్యాసలిక్ష్ణేనకేవలమ్ । కు }
 { ర్వధీనాహి భసప్రప్రక్షిక్ష్ణకాయీకీ క్వచిత్ ॥ ౨౧ ॥ }

వ్యా || ప్రణామః - సాష్టాక్షాదిరూపః, అజగనమ్ - చక్రాది చిహ్నాధారణం ముఖ్యం ప్రధానం యస్యతేన, ఊర్ధ్వపుష్టాది ధారణరూపేణ న్యాసలిక్ష్ణేన, గుర్వధీనా - ఆచార్యనియన పూర్వకా కాయీకీప్రపత్తిర్భవతి, ఆచార్యనియన నపూర్వకం క్రియమాణం ప్రణామాద్యజగనాది రూపం ప్రప్రక్షిక్ష్ణం కాయీకీప్రపత్తిరిత్యర్థః. ప్రప్రక్షిక్ష్ణప్రప్రక్షిక్ష్ణాగ్రాణః; క్వచిదిత్యనేన బాల మూకాదీనాం ప్రప్రత్తావనధికారిత్వాత్ తేష్యియేభేవ ప్రప్రక్షిక్ష్ణ త్యర్థః ॥ ౨౧ ॥

అ || అథ వాచికప్రప్రక్షిమాహ -

{ అవిజ్ఞాతార్థతత్త్వస్య మస్త్రీమీరయతఃపరమ్ । గుర్వ }
 { ధీనస్య కస్యాపి ప్రప్రక్షిక్ష్ణానికీభవేత్ ॥ ౨౨ ॥ }

వ్యా || అవిజ్ఞాతం అర్థతత్త్వం యేనతథోక్తస్య, గుర్వధీనస్య - ఆచార్యాయ త్తస్య, మస్త్రీమీరయతః - పరంమస్త్రీముచ్ఛార యతః, కస్యచిద్వాచికీప్రప్రక్షిక్ష్ణవతి. ఆచార్యోచ్ఛారణపూ ర్వకం ప్రప్రక్షిక్ష్ణస్త్రీచ్ఛారణం వాచికీప్రప్రక్షిక్ష్ణిత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥

ప్రథమాధ్యాయ ప్రపశ్యద్వికారః

అ || అథ మానసిక ప్రపత్తిమాహ

{ న్యాయసలిక్షణతా జ్ఞాన ధి యాస్తిజ్ఞానస్య సుత్త) సః | ఉపా)
(సిత గురొస్సమ్యక్) పత్తిగ్నానసీభ వేత్ || ౨౪ || }

వ్యా || న్యాయసలిక్షణతా - ప్రపత్తిలిక్షణ చ కా బ్రహ్మవాది వాతా, అజ్ఞానోపలక్షితా, ఉపాసితగురొః, అర్థజ్ఞానస్య - మత్తార్థజ్ఞానలక్షణ పుంసః, ధి యా - మత్తార్థవిషయిణ్యా బుద్ధ్యా, మత్తార్థః - మత్తార్థాణ్యతా, సమ్యక్ ప్రపత్తిః - సాక్షాభరన్యాయాత్మికా, మానసిక ప్రపత్తిరతివ్యథః || ౨౪ ||

అ || ఏతస్మిన్ ప్రపత్తిత్రయస్యాపి ప్రత్యేకం గుణభేదేనాపి త్రైవిధ్యం వివక్షిత్యా తమోమూలప్రపత్తేస్స రూపనాహ —

{ యది చ్ఛన్న) తి కూలాని సర్వభూతానుకంపినమ్ | ప్రప }
{ ద్యతే హరిః | మోహాత్ ప్రపత్తిస్తు తామపి || ౨౫ || }

వ్యా || ప్రఃకూలాని - భూతహింసాదీని, ఇచ్ఛా - ఆకాంక్షా మాణః, సర్వభూతానుకంపినమ్ - సర్వజీవదయాపంఘ్ హరిమ్, మోహాత్ - అజ్ఞానాత్, యది ప్రపద్యతే, ప్రపత్తిస్యానుభవీ, సన్నిభూతానుకంపినమిత్యవ్యభూత ద్రోహోచ్ఛయా, తదనుకంపి ప్రపదనం మోహకార్యమితి భావః || ౨౫ ||

అ || అథ రాజసప్రపత్తిమాహ :—

{ ఆభీష్టాఽవిధానా కామాన్యదకా మైకవతస్సలమ్ | ప్రప }
{ ద్యతే హృషీకకం తామియాం రాజసం పదః || ౨౬ || }

వ్యా || వివిధానానామవిధానామనుష్టికభాగాణా, ఆభీష్టా ఆప్తుచిచ్ఛా, అకామైకవతస్సలమ్ - నిషామైకప్రియమ్, హృషీకేకమ్ - ఇన్ద్రియగుణనియంతారమ్, హరిం ప్రపద్యతే ఇతి యత్; సారాజసి ప్రపత్తిః. అకామైకవతస్సలమిత్యేత్ర పూర్వవిదభిప్రాయః,

వ్యాఘ్రీకేశమిశ్యత్య తస్యైవ చరణగ్రహణే నపచభోగే చ్ఛానుష్ఠి ని
వర్తయతీతి భాసః ॥ ౨౫ ॥

అ ॥ సాత్వికప్రపత్తిస్వరూపమావా -

{ పరిత్యజ్యాఘ్రిలానామాభక్త్యైవాత్మైశ్వరంహరిం ।
ప్రపద్యతే దాస్యరతిర్యదేషా సాశు సాత్వికీ ॥ ౨౬ ॥ }

వ్యా ॥ అఖిలాకామా - త్రైవిదికాన్ఫోగా, దాస్య
కః - కైజా-ర్యకూపఫలేచ్ఛుః, స్వప్త్యనున్యత్ ॥ ౨౬ ॥

అ ॥ రాజసతానుసప్రపత్తి నివ్వాపూర్వకం సాత్వికప్రపత్తేన
తగ్నమాహ :—

{ నానాహీనతమాత్వైవ రజసాతనుసాకృతాః । సత్వైవ
యాః ప్రయుజ్యతై ముఖ్యాస్తాః పరికీర్తితాః ॥ ౨౭ ॥ }

వ్యా ॥ యాః - ప్రపత్తయః, రజసాకృతాః, తాహీనాః, త
నుసాకృతాః హీనతమాః, సత్వైవప్రయుక్తా ముఖ్యాత్పిత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥

అ ॥ సత్వమూలాలానాం ముఖ్యత్వముక్త్వా తన్నలా మానసి
ప్రపత్తేస్తుఖ్యతమెత్వాహ -

{ సత్వజామానసిత్వేకా తత్ర ముఖ్యతమానుజా । త
యాహి పరమాంసిద్ధిం సద్యోయాన్విషనీషిణః ॥ }

వ్యా ॥ తత్ర - శాయిక వాచిక మానసిక ప్రపత్తిషు, సత్వజా -
సత్వమూలాలా మానసిప్రపత్తిః, వీకైవ ముఖ్యతమా, సత్వమూ
లత్వాన్ముఖ్యత్వమ్ మానసత్వాన్ముఖ్యతమత్వమ్. ముఖ్యతమత్వం
హి ఫలాధీనం భవతి. హేత్వధీనత్వేపి తాదృశ హేతుజన్యస్య వి
లక్షణ ఫలజనకతావచ్ఛేదకమస్తరేణ నసంభవతీతి మత్వా సత్వజ
మానసప్రపత్తేర్విలక్షణఫల హేతుత్వమాహ. - తయాహీతి ॥ పర
మామ్ - ఆత్మస్థితీమ్, సిద్ధిమ్, సద్యోయాన్వి, హి - యతః, ఆతో
ముఖ్యతేత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥

౪ || నను ప్రణామాజ్ఞానయాపస్య నచిహ్నస్య కాయకస్య, ప్రపత్తీనుస్త్రో చ్చార్ణరూపస్య వాచికస్యచ, కథం ప్రపత్తిత్వమ్? తయోరతల్లక్షణలక్షితత్వాత్. నచ ప్రపత్తికార్య కారిత్యాత్ తత్ర తస్యైవదేశః, తల్లక్షణాలక్షితస్య తతార్కార్యకారిత్యాయోగాత్; నచ తల్లక్షణత్వాత్ప్రవృత్తిత్వచ్చ గౌణస్తద్వ్యపదేశః, తథా సతి మోక్షార్థప్రపత్త్యైస్త్రైవిధ్యకథనమయ్యుక్తం స్యాత్; కాయక వాచిక ప్రపత్త్యోస్తుక్తింప్రతి ప్రపత్తిలక్షణాలక్షితత్వేన అసాధక త్వాదిత్యాశఙ్క్య ప్రపత్తికార్యకరత్వాత్ కాయక వాచిక ప్రపత్త్యోః ప్రపత్తిత్వగునుసన్ధాయ కాయక వాచిక మానస ప్రపత్త్యైక దే ప్రణామా దే రేవ ప్రాజ్ఞసంశ్రయాత్ప్రవృత్తికార్యకరత్వం సహజ విశేష కిమువక్తవ్యం కాయక వాచిక ప్రపత్త్యోః ప్రపత్తికార్యకరత్వ ఇత్యభిప్రాయేణాహ —

{ ప్రణామాః కీర్తనం విష్ణోః స్మరణం వాపి కేవలమ్ | ఏకైకకమపిచాక్ష్ణానాం ప్రపత్తిః ప్రాజ్ఞసంశ్రయాత్ || ౩౦ || }

వ్యా || ప్రణామాః - కాయక ప్రపత్త్యైక దేశః, పూర్వం ప్రణామా జ్ఞానముఖ్యేనేతి స్తోకే అజ్ఞానస్వాప్యప్యక్తత్వాత్. కీర్తనమ్ - వాచిక ప్రపత్త్యైక దేశః, మన్త్రమన్తరేణ కేవలకీర్తనస్య తదేకదేశ త్వాత్. “ ఏకైకకమపిచాక్ష్ణానామ్ ” ఇతి మానస ప్రపత్త్యైక దేశకథనం ఆనుకూల్యసజ్జలప్రభృత్యజ్ఞవిశిష్టస్య ఆత్మభరవ్యాసస్య మానస ప్రపత్తిత్వాత్. నను కథమేతావన్నాత్రస్య ప్రపత్తిత్వమిత్య త ఆహ. ప్రాజ్ఞసంశ్రయాదితి శిష్యాస్థమపి ప్రాజ్ఞేనాచార్యేనైవ ప్రపత్తిరనుష్ఠితత్వాన్నప్రణామాదేస్తదన్వయజ్ఞాపకత్వాత్ప్రవృత్తిత్వం యుజ్యతే ఇతిధావః || ౩౦ ||

౫ || భగవన్నైస్తభరస్య సహజ్భిసహజ్భిసోపి మోక్షం లభన్తి ఇత్యాహ —

{ అన్వయావపి చైకన్య సమ్యక్స్యాత్సన్తో హరా । }
 { సర్వపవ ప్రముచ్యేరణ నరాః పూర్వేపరేతథా ॥ ౩౧ ॥ }

వ్యా || సమ్యక్స్యాత్సన్ ఇతి సమ్యగాన్యాత్తీయభరన్వ్యాసం
 కృతవత ఇత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥

అ || సదాచార్యవిషయాకృతానావపి మోక్షసమ్యక్సాః;
 తద్వంశ్యానాం కిమువక్తవ్యమితి భిప్రాప్యేణాహః—

{ బాలమూకజడాన్ధాశ్చ పజ్జవోబధిరాస్తథా । సదాచా }
 { ర్యేణ సందృష్టాః ప్రాప్నువన్తి పరాం గతిమ్ ॥ ౩౨ ॥ }

వ్యా || సందృష్టాః - యదీయత్పాభిమానపూర్వకం దృష్టా
 ఇతి భావః ॥ ౩.౨ ॥

అ || బాలాదయో గురుం గురుత్వేన అభినస్తుం నజానన్తి;
 తతః కథం తేషాం ముక్తిరిత్యతాహః—

{ గురుణా యోఽభిమన్యేత గురుం వా యోఽభిమన్యతే । }
 { తావుభౌ పరమాంసిద్ధిం నియమాదుపగచ్ఛతి ॥ ౩౩ ॥ }

వ్యా || గురుణా, యః అభిమన్యేత - నదీయో యం నాకర
 త్య ఇత్యభిమానేన విషయాక్రియేణ; గురుం వా, యోభిమన్యతే -
 ఏకలవ్యాదిన్వాయేన మమాయం రక్షకౌ గురురిన్యభిమానేన
 యోవాగురుం పరిగృహ్ణోతి; తావుభౌ - గుర్వభిమానవిషయ గుర్వ
 భిమన్తాచెత్యుభౌ, నియమాత్ - అవ్యభిచారేణ, పరమాం సిద్ధిమ్ -
 ముక్తిమ్, ఉపగచ్ఛతిః. ఆచార్యస్యాప్యాత్సాత్తీయ భరన్వ్యా
 సవేళాయాం ఉభయవిధాభిమానస్య గుర్వన్వయ సంపాదకత్వే
 న నియమేన తస్మిన్ఫత్తిద్వారా సిద్ధిహేతుత్వం తస్మిన్ఫత్తి
 వేళాయాం అనన్వయే పశ్చాన్దురు కర్తృక స్వార్థప్రపత్తి సంపా
 దకత్వేన సిద్ధిహేతుత్వమితి వివేకః. యద్వా ఉభయవిధాభిమా

జనన్తి బ్రహ్మవిద్యోపదేశపంచాదక త్వేన ప్రపశ్యతుస్థాన పర్యవహా-
 నేన సిద్ధిహేతుస్వమిత ఆచార్యానుష్ఠితే ఆత్మాత్మీయ భరన్యానే
 అన్వయాయ ఆత్మీయత్వం గుర్వభిమానేనవా శిష్యాభిమానేనవా
 భవతితిథావః ॥ ౩౩ ॥

అ ॥ పుస్తక నిరీక్షణాదినా జ్ఞానం సంపాద్య ఆచార్యాశ్రయ
 తనుస్తరేణ ప్రపత్తిగునుష్ఠితంతో నకిచ్చిష్టలమితాత్మకః—

{ జానత స్త్వనుపేతస్య బ్రహ్మచర్యగుభీవస్సతః । వృద్ధైః }
 { వాస్తవ సమితో యోషో జాయతే కృష్ణసర్వకాని ॥ ౩౪ ॥ }

వ్యా ॥ జానః - ప్రపత్తిస్వయాప తదిక్య తస్మి యోగ శ్ర-
 తారాణా పుస్తకనిరీక్షణాదినా సమ్యజ్ఞాతవతోపి, అనుపేతస్య-
 ఆచార్యోపసత్తిగుకృతవః, బ్రహ్మచర్యమ్ - బ్రహ్మోనుభవపూర్వకం
 తత్కార్య-జగర్తర్యమాశ్రమ్, ఇచ్చతః పుంసః, కృష్ణసర్వకాని - కర్షణ
 క్రితి వర్షక ఉపాయః తస్మిన్నుచాయే సిద్ధోపాయే, కృణః ఆస్తివ
 మితో యోషః - ఆత్మసమర్పణమ్, వృద్ధైః జాయతే. నకిచ్చిష్టం పల
 మిచ్ఛతః, అథాస్తరే అనుపేతస్య ఉపనయన శూన్యస్య బ్రహ్మ
 చర్యకాగుస్య, కృష్ణసర్వకాని - వహ్నా, ఆత్మనస్పసి. ధా. యే
 షా వృద్ధైః జాయతే, దృష్టాస్తత్యేవాస్య ఆన్వయః ॥ ౩౪ ॥

అ ॥ ఉక్తమర్థం విశదయతి :—

{ శాస్త్రాదిషు సుశృష్టాపి సాక్షా సగుఫలాదయా । }
 { నప్రసీదకై బద్యా వినా నదుపదేశతః ॥ ౩౫ ॥ }

వ్యా ॥ విద్యా - బ్రహ్మవిద్యా, నప్రసీదత - ప్రసన్నానభవక, ఘ-
 ణాయ నభవతీత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥

అ ॥ నను? కిమాచార్యోపదేశేన, కృష్యాదావప ప్రమాణనేష్ట
 సాధనతాంజ్ఞాత్వా తదనుష్ఠానే ఫలావశ్యంభావాదిత్యాశక్త్యాశా -

{ కామం లాకప్రమాణస్య కామాస్సిద్ధ్యన్తి కామినః । }
 { గృహీతసత్పథస్యైవ నిరపాయఫలాదయః ॥ ౩౬ ॥ }

వ్యా || లాకప్రమాణస్య - లోకశబ్దః ప్రత్యక్షానుమానతన్త
 ల లౌకికశబ్దపరః, ప్రత్యక్షాదిప్రమాణాధీనసవృత్తైః, కామినః
 పుంసః, ప్రత్యక్షాదిభిగృహీతేష్టసాధనతాక్షేః కృష్యాదిభిః, కా
 మమ్ - కామాః సిద్ధ్యన్తి. నిరపాయఫలాదయః మోక్షిస్తు; గృహీ
 త సత్పథస్యైవ - సమాశ్రితాచార్యచరణయగళస్యైవ. అయం
 భాషః— లౌకికంహి ప్రమాణం కృష్యానాపిష్టసాధనతాం కృష్యాది
 త్స్వేనైవ బోధయన్తి. సత్పాచార్యాధీన కృష్యాదిత్వేన, ఆలౌకికం
 తు ప్రమాణం ఆచార్యాధీన బ్రహ్మవిద్యాత్వేనైష్టేష్టసాధనతామపగ
 మయతీతి అనన్తాలాయాస్తస్యా నిష్ఫలత్వమేవ యుక్తమితి .
 గృహీతసత్పథస్యైవ సత్పథః - శాస్త్రమ్, శాస్త్రోక్తక్రమే
 కాచార్యోపసత్తిం కృతసత ఇతివా అఘః. అభిప్రాయస్తు పూ
 ర్వవల్ ॥ ౩౬ ॥

౮ || ఏవమాచార్యోపదేశస్యావశ్యత్వముక్త్వా తత్రాప్రేకా
 న్నినపవాచార్యస్య, సత్పథేష్టసన్యత్యాహః—

{ న్యాసేవా ప్యుచ్చనేవాపి మన్త్రీమేకాన్తినశ్చ్రయేత్ । }
 { అష్టైష్టవోపదిష్టేన మన్త్రీణ సపరాగణః ॥ ౩౭ ॥ }

వ్యా || న్యాసః - ప్రపత్తః, అర్చనమ్ - భగవత్సమారాధన
 మ్, న్యాసమన్త్రీమ్ - ఆరాధనమన్త్రీంచ, ఏకాన్తినః - అ
 నన్యాయాజినస్సకాశాత్, అశ్రయేత్ - భజేత్. లభేతీతియా
 వత్. సప్తమనన్తీత్ ॥ ౩౭ ॥

౯ || ఆచార్యలక్షణమాహః—

{ ప్రపిత్సుర్మన్త్రీనిరతం ప్రాజ్ఞం హితవరం శుచిమ్ । }
 { ప్రశాన్తంనియతంవృత్తా భజేద్ద్విజవరం గురుమ్ ॥ ౩౮ ॥ }

వ్యా || ప్రపితుః - ప్రపత్తుమిచ్ఛుః, మన్త్రనిరతమ్ - ద్వయనుక్థానుసంధానేన సహేతి యావత్; సర్వదా మన్త్రానుసంధాననిరతమ్. ప్రాజ్ఞమ్ - తదగ్రాభిజ్ఞమ్, హితవరమ్ - శిష్యహితనిరతమ్, శుచిమ్ - అక్షకాక్షాన్యశుద్ధిరహితమ్, ప్రశాంతమ్ - నిగ్రహీతేన్ద్రియగ్రామమ్, వృత్తౌ - వక్ష్యమాణవిహితాచారాదిపాపవృత్తౌ, నియతం ద్విజవరమ్, గురుంభజేత్ - గురుత్వేన సమాశ్రయేదిత్యర్థః || ౩౮ ||

అ || అయ మేవ గురుస్సతుకలప్రసూతశ్చేచ్ఛేచ్ఛ్రీష్టతమత్త్యాహ—

{ సప్తసూగువవిజ్ఞేయసన్తతైకాన్తనిర్మల కులేజా }
 { తోగుణైర్మ్యుక్తో విప్రశ్చేష్టతమోగురుః || ౩౯ || }

వ్యా || పితృపైతామహాదిక్రమేణ సద్వృత్తైస్సప్తభిః పూరుషైర్విజ్ఞేయం జ్ఞాతుంయోగ్యం సన్తతమవిచ్ఛిన్నం ఏకాన్తేన నియమేన నిర్మలం శుద్ధం యత్ప్రప్నోతి కులేజాతః, గుణైః - పూర్వజ్ఞోకోక్తగున్త్రనిరతత్వాదిగుణైః, యుక్తోవిప్రః శ్రేష్టతమోగురుః. పూర్వోక్తగుణైర్మ్యుక్తః శ్రేష్ఠః; సపవాతోక్తికులజశ్చేచ్ఛేష్టతమత్త్యర్థః || ౩౯ ||

అ || సతుకలప్రసూతత్వంతు ఆచార్యత్వాత్పీఠికయః, నాచార్యశ్చప్రయోజకోధర్మః; ఆచార్యత్వస్య తద్వ్యతిరేకప్రయుక్తవ్యతిరేకప్రయోగిత్వాభావాత్సత్యపితప్రప్నోతి జ్ఞానభక్త్యాదివర్జితత్వే ఆచార్యత్వాభావశ్చేత్తిష్టోకద్వయేనాహః—

{ స్వయంవా భక్తిసమన్వో జ్ఞానవైరాగ్యభూషితః | }
 { స్వకర్మనిరణానిత్యమర్హత్వాచార్యతాం ద్విజః || ౪౦ || }

వ్యా || స్వయంవా భక్తిసంపన్నః స్వపిత్రాదీనాం భక్తిశూన్యత్వేన అకులీనోపి, ఆచార్యతామ్ - అన్యైకప్రత్యాచార్యతామర్హతీత్యర్థః || ౪౦ ||

{ నాచార్యకులజాతోపి జ్ఞానభక్త్యాదివర్జితః । నచ }
 { హీనవయోజాతిః ప్రకృష్టస్థానామనాపది ॥ ౪౦ ॥ }

వ్యా || కులజాతోపి - సప్తపూరుషవిజ్ఞేయసన్నతైకాస్తనిర్మల
 కులజాతోపి, జ్ఞానభక్త్యాదివర్జిత ఆచార్యో నభవతి, హీనవ
 యోజాతిః - అపకృష్టవయాః అపకృష్టజాతిశ్చ, క్రమేణ ప్రకృ
 స్థానామ్ - ఉత్కృష్టవయస్థాం ఉత్కృష్టజాతీనాంఽ, ఆచార్యో
 నభవతి. అయం నియమాః కాలవిశేషనియత ఇత్యాహ; అనాపది-
 ఉత్కృష్టవయోజాతీత్వాచార్యలక్షణలక్షితత్వాభావపత్ ॥ ౪౦ ॥

అ || ఏవమాపది విహీనజాతీనామప్యాచార్యత్వమనుజ్ఞాతమ్,
 తేన స్త్రీశూద్రాదీనామపి ప్రాప్తమాచార్యత్వం నిషేధతి:—

{ నజాతు మస్త్రీదానారీ నశూద్రో నాస్తరోద్భవః । }
 { నాభిశస్తానపతితః కామకామోష్య కామినః ॥ ౪౧ ॥ }

వ్యా || జాతు - కదాచిదపి, ఆపద్యపీత్యర్థః; నారీ, మస్త్రీ
 దా నభవతి, ఆచార్యత్వం నార్హతీత్యర్థః; శూద్రోపి మస్త్రీదో
 న; అనస్తరోద్భవః - ప్రతిలానుజాతోపి మస్త్రీదోన; అభిశస్తా-
 మహాపాతకవానపి మస్త్రీదోన; పతితోపి న; అకామినః - ని
 షామస్య, కామకామోపి మస్త్రీదో నభవతీత్యర్థః ॥ ౪౧ ॥

అ || అప్రధానహితాహితోపదెష్ట్యత్వస్య స్త్రీశూద్రా
 దీనామప్యనిషిద్ధత్వమ్, తాదృశహితాహితభౌధకేషు కర్తవ్యం
 స్మృత్తివిశేషంచాహ —

{ స్త్రీయశూద్రాదయశ్చాభి బోధయేయర్హితాహితం }
 { యథార్హం మాననీయాశ్చ నార్హన్త్యాచార్యతాంకవచిత్ }

వ్యా || యథార్హం మాననీయాః - ఉచిచ్ఛాశనాదివర్ణం మా
 ననీయాః; స్మృష్టమన్యత్ ॥ ౪౩ ॥

అ || పూర్వక్షోకవ్యయేన స్త్రీశూద్రాదీనామాచార్యశస్త్రం నిషిద్ధమ్, ఇదానీం ప్రత్యక్షితాత్మనాథవిషయే నిషేధో నాస్త్యత్యాహః—

{ కిమప్యత్రాభిజాయవై యోగినస్సర్వయోనిషు | ప్రత్యక్షితాత్మనాధానాం నైషాంచి స్త్యంకులాదికమ్ || ౪౪ || }

వ్యా || అత్ర - లోకే, యోగినః, సర్వయోనిషు - నికృష్టాస్సపి యోనిషుభిజాయవై. కిమపి - కింవాకారణం ప్రయోజనం వా నజానీమ ఇత్యర్థః; కిమపి ప్రతినష్టాయ సర్వయోనిషు జాయస్త ఇతివాప్యయః; ప్రత్యక్షితాత్మనాధానామ్ - సాక్షాత్కృతభగవత్త్వత్వానామ్, ఏషామ్ - యోగినామ్, కులాదికం నవిన్త్యమ్. ఏతేన నిహినకులజాతా ఆచార్యతాం నాహాన్స్తీతినచిన్తనీయమ్, అపిషు తేఽపి ఆచార్యతాగుర్న న్యేవేత్యర్థః || ౪౪ ||

అ || ఏవమాచార్యలక్షణగుభిధాయ, యస్తు మన్వై శ్రీణ ప్రపత్తిం పూరయేత్, వృత్తిం వక్ష్యమాణాం విహితాచార దృష్టిభక్త్యా ద్యాక్షిణాంభ సున్వై శ్రీణాచారయేత్; స ఆచారాతిశయాశ్చరమాచార్యిత్యాహః—

{ విశ్వాత్మన్యాత్మనోన్యాసం ధియావృత్తిం చ శాశ్వతీమ్ | మన్వై శ్రీణాచారయేద్యస్తు స ఆచార్యః పరోమతః || ౪౫ || }

వ్యా || విశ్వాత్మని - సర్వాస్త్రామిణి భగవతి, ఆత్మనః - శిష్యస్య, న్యాసమ్ - రక్షక త్వేన సమర్పణమ్ ప్రపత్తిమితి యోఽతః; తదా ధియా - జ్ఞానేన, శాశ్వతీం వృత్తిం చ, యోమన్వై శ్రీణాచారయేత్. సపర ఆచార్యోమతః || ౪౫ ||

అ || అథ శిష్యులక్షణమాహః—

{ శాస్త్రోనసూయుశ్శ్రీధావాన్ గుర్వర్థాన్ ధ్యాత్వవృత్తికః | శుచిగప్రియహితో దాస్తశ్చిచ్ఛోపరతస్సుధీః || ౪౬ || }

వ్యా || శాస్త్రః - అవహితమానాః , ఆనసూయాః - గుణోష్ణ
 పాషాణోష్ణమసూయా తద్రహితః , శ్రద్ధావాణ - ఆస్తిక్యగుణ
 సంపన్నః , ఆధాః ధనాని ఆత్మవృత్తయః స్వవ్యాపారాశ్చ గు
 గర్వో యస్యసః గుర్వధాధాత్మవృత్తికః , శుచిః - శుద్ధః , ప్రియ
 హితః - ఆచార్య విషయే ప్రియహితపరః , నియమాత్క్రమే “రహ
 సిబోధయేత్” ఇత్యాదిభిఃకదాచిద్రహసి హితోపదేశస్యాప్యనుమ
 తత్వాత్ . హితపరత్వమవిరుద్ధమ్ , దాస్తః - నిగృహీతేన్ద్రి
 యః , నిష్కర్షవిషయేషు విముఖః విహితేషు విషయేషు అత్యాసజ్ఞ
 రహిత ఇత్యర్థః . ఉపరతః - వృత్త్యతిక్రమం లోకిః వ్యాపారేభ్య
 ఉపరతః , సుధీః - ఉపదిష్టార్థగ్రహణసాధ్యుద్ధిః || ౪౬ ||

అ || శిష్యేషు సన్న్యాసాహ :—

{ నమత్కృత్య త్పతితాభిశస్తకూర నాస్తికాః | నాన }
 { ద్విసో న చాజ్ఞాతాః కర్తవ్యానుస్త్రీభాగినః || ౪౭ || }

వ్యా || అజ్ఞాతాః - అపరీక్షితాః || ౪౭ ||

{ స్త్రీణాంచ పతిపిత్రాదీననతిక్రమ్య సత్తమాణ | అను }
 { జ్ఞాయా వాప్యనేభ్యః స్మృతోమస్త్రీ పరిగ్రహః || ౪౮ || }

వ్యా || పశశ్చ పితాచేత ద్విష్ట్యః ఆదిశబ్దైశ్చ శుశురాదిసంగ్రహః,
 పశ్యుపితాశ్చ శుశుర ఇత్యేకే ; సత్తమాణ - ఉక్తాచార్యలక్షణలక్ష్
 తాః , ఉక్తాచార్యలక్షణాభావే పతిపిత్రాదీనాం అనాచార్యా
 ఇతిభావః . అనుజ్ఞయా - పతిపిత్రాదీనాం అనుజ్ఞయా ; వాశబ్దా
 భిన్నత్రయః , అనేభ్యోపివా - పతిపిత్రాదివ్యసీరికైభ్యోపి , మ
 స్త్రీపరిగ్రహః స్మృత ఇత్యర్థః || ౪౮ ||

అ || పూర్వమ్ , “ విశ్వాత్మనాశ్చనోవ్యాసం ధియావృ
 త్తించ శాశ్వతీమ్ | మస్త్రీణాచారయేద్యస్తు ” ఇత్యుత ప్రపత్తైః

కుస్త్రీణావరణము క్షణం. సమస్త్రీః కింబైదికస్తాన్త్రికావేత్య
పేత్రాయామాహః—

{వైదికాస్తాన్త్రికావైచివ యథాగ్ధాలౌకికాః స్తృతాః |
{ప్రపత్యై విహితామస్తాన్త్రికతత్ర వ్యవస్థయా || ౪౯ || }

న్యాయా || యథాగ్ధాః - వైదికతాన్త్రిక మస్త్రీ సద్భుతాగ్ధాః,
శ్రుతత్ర వ్యవస్థయా - త్రైవర్ణికానాం వైదికాస్తాన్త్రికాశ్చ,
సూక్ష్మాదీనాం తాన్త్రికాః, ప్రతిలామజాతానాం వైదికాదిమ
స్త్రీసమానాగ్ధ లౌకికా ఇతి వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా || ౪౯ ||

అ || అథకుస్త్రీమస్త్రీనిష్ఠేత్యపేత్రాయామాహః—

{న్యాయాన్యాయసంపన్యాన్నిష్ఠా తతూర్పికాః క్రియాః |
{న్యాయవైచిత్వైకైర్వాన్యైః కుర్యాత్తేవ్యర్పణేమతాః || }

న్యాయా || న్యాయసం - ప్రపన్నస్య, న్యాయసంప - ప్రపత్తిప్రతిపా
దకమస్త్రీసం, నిష్ఠా - తస్యైవ నిత్యజపిత్యర్థః; క్రియాః - అ
ర్చనాదిక్రియాః, తతూర్పికాః - తన్నస్త్రీపూర్పికాః, కుర్యా
త్, న్యాయవైచిత్వై - విష్ణు గాయత్ర్యామామ్నతైః, పక్షప్రదానశా
ఖ్యైర్నిష్ఠామస్త్రీః, అన్యైః - మస్త్రీరత్నవ్యతిరిక్తైర్వాకుర్యా
త్; మస్త్రీరత్నవ్యతిరిక్తైష్చపి న్యాయవైచిత్వే నిష్ఠా క్రియాశ్చ
తతూర్పికా భవతుమర్హంతీత్యర్థః; నను తేషాం ప్రపత్తిప్రతిపా
దకత్వాభావాత్ ప్రపన్నస్య తేషు కథం నిష్ఠా విధియత ఇత్యత
ల. తేవ్యర్పణే మతా ఇతి తేషామపి ననుశ్చజ్జపిత్యర్థత్వాత్ ప్రపత్తి
ప్రతిపాదకత్వమస్తీత్యర్థః || ౫౦ ||

అ || అర్చనాది క్రియాయా మస్త్రీణాంచ దీక్షితైరనుష్ఠ
యత్వాన్దీక్షాస్వరూపమాహః—

{క రేణ యత్ స్పృశకా గాత్రం మస్త్రీవిద్భావయేద్భుశా |
{ఏషా వాసర్పమస్త్రీణాం దీక్షే త్యాహమునిస్స్వయమ్ || }

వ్యా || మస్త్రీవిత్ - ఆచార్యః, కరేణ గాత్రమ్ - శిష్యస్య
దేహమ్, స్పృశణ దృశా భావయేత్ - పశ్యేదితియత్; సైమా
సర్వవర్ణానాం దీక్షేతి మునిర్భరద్వాజస్వయమాహ || ౫౦ ||

అ || గురుణా మస్త్రైంపి వైష్ణవై రేవభవితవ్యమిత్యోఆహ—

{ యాంసిద్ధింవైష్ణవైర్మస్త్రై గాథతైవైష్ణవోగునుః | సర్వ }
{ వేదధరోప్యసో నాస్త్యేఃకుర్వీత తాదృశీమ్ || ౫౧ || }

వ్యా || వైష్ణవోగురుః వైష్ణవైర్మస్త్రై ర్యాం సిద్ధిమ్ ఆథతై,
సర్వవేదధరోపి అస్యః - అవైష్ణవః, అవైష్టః - అవైష్ణవైర్మస్త్రైః,
తాదృశీం నకుర్వీత || ౫౧ ||

అ || వైదికాస్త్రాన్త్రికాశ్చేవేత స్తోకోక్తాం మస్త్రీవ్యసాం
విశదయతి . వైదికాత్వత్వాది స్తోకద్వయేనః—

{ వైదికస్త్రాన్త్రికశ్చైవద్యయంముఖ్యంద్విజత్తనామ్ | సూ }
{ గ్రానులానుజాతానాం మస్త్రాస్సుస్త్రాన్త్రికాఃపరిమ్ || }

వ్యా || సప్తమేతత్ || ౫౩ ||

{ భాషాఖ్యా లౌకికావస్త్రాః ప్రపత్త్యర్థవిభావనాః | స }
{ ర్వేభ్యఃప్రతిలో మేభ్యోదేయాః కామంద్విజాతిభిః || ౫౪ || }

వ్యా || భాషాఖ్యాః లౌకికశబ్దార్థభాషారూపాః శిష్యః; ప్రప
త్త్యర్థవిభావనాః - ప్రపత్తిరూపగుర్థం విభావయన్తి విశదయన్తిత ప్ర
పత్త్యర్థవిభావనాః, ప్రపత్తిప్రకాశకాః శిష్యః; ద్విజాతిభిరితి భాషా
రూపమస్త్రీ ప్రదానమపి ద్విజాతిభిరేవ కర్తవ్యమితిభావః || ౫౪ ||

అ || అస్త్రీవర్ణికాదిభ్యాం వైదికాది మస్త్రీ ప్రదానే ప్రత్య
వాయమాహః :—

{ మస్త్రీనియతేవ గ్రామణాః యోహీ నాయప్రయచ్ఛతి | }
{ సవైహీనగురుర్ని ఘృతైనసార్థః పఠేత్సః | ౫౫ || }

వ్యా || అగ్ర్యాణామ్ - త్రైవిణ్ణికానామ్ , నియతం వైదికం దిక్కుశ్యం; హీనాయ - అత్రైవిణ్ణికాయ వైదికం ప్రతిలోపజాతానాం తాన్త్రికం ప్రయచ్ఛక్ పతతీత్యర్థః || ౫౫ ||

{ ప్లేవస్వోవిత్రేశేష మస్త్రైర్వస్త్రవిదాశ్రయాః | శ్ర }
 { యే యుశ్శాణం స ర్షే సర్వభూ తేశ్వరం హరిమ్ || ౫౬ || }

వ్యా || మస్త్రవిదాశ్రయాః - మస్త్రవిదాచార్యపమాశ్రయాః, సర్వభూతేశ్వమితి తస్య సర్వభూతేశ్వరత్వాన్సర్వేష శరణంగనుహ్వా ఇత్యర్థః || ౫౬ ||

{ పుణ్యేనుమా లేసమయే దేశే భాగవతేశుభే | నిను }
 { స్వనియశస్త్రై ప్రణిపత్యాశ్రయేన్దరుమ్ || ౫౭ || }

వ్యా || ఇక చ ఆనాపద్విషయమ్ , ఆపదితు వదేశకాలాదిని యునుః. “ సపవదేశకాలశ్చ ” ఇత్యామ్యుక్తైః. “ వదేశకాలానాపథ్లాం యోగోహ్యాయుషపేక్షితే ” ఇతిప్రాగభిధానాచ్చ || ౫౭ ||

అ || అధాచార్యకృత్యనూహః—

{ ఆచార్యశోపపన్నాయ భక్త్యాభ్యర్చ్య జనార్దనమ్ | }
 { గురుస్త్రిణశ్యున న్రిణప్రపత్తప్రకషాదయేత్ || ౫౮ || }

వ్యా || భక్త్యా ఉపపన్నాయ - ప్రాప్తాయ , శిష్యాయ , జనార్దనశుభ్యర్చ్య, గురుశ్చ ప్రణశ్య మవైత్రిణప్రపత్తం ప్రకషాదయేత్ - గురువరంపరాప్రణామపూర్వకం మస్త్రైణ ప్రపత్తం కారయేదిత్యర్థః || ౫౮ ||

అ || ఆచార్యత్వానన్దానాచార్యత్వేన పృగృహ్య కృతాప్రపత్తిరకృతప్రాప్తయేత్యత్రాహః—

{ ఆభస్త్రీ శూద్రసజ్జీర్ణనిక్షూలపతతాదిషు | అన }
 { న్యేనాన్యైస్త్వస్త్రాచకృతాపినకృతాభవేత్ || ౬౦ || }

వ్యా || సజీర్ణః - అనులామ ప్రతిలోమజాతాః, నిర్మూలాః -
 ఆచార్యసమాశ్రయిరహితాః, పతితాః - మహాపాతకయుక్తాః, అ
 న్యద్వష్టిః - బాహ్యకుదృష్ట్యాదిశాస్త్రమాశ్రయమన్నజ్ఞానః,
 ఏతేషు ఆచార్యేషు సత్సు, అనన్వేన శిష్యేణ కృతాపి ప్రపత్త్య
 కృతా సభవేత్ ; అన్యద్వష్టావితీ పదం ఆపాశ్చకాలికాన్యభక్తా
 న్యలప్యోన్యసేపవానాముపలక్షణమ్ || ౬౦ ||

{ తతోన్యశ్రాశువిధివత్కర్తవ్యాశరణాగః | ఉప }
 { దేష్టాతు మస్త్రీస్యమూఢఃప్రచ్యవతేభనుః || ౬౧ || }

వ్యా || అన్యత్ర - స్త్రీశూద్రాదివ్యతిరక్తే, ఆచార్యేనతి శ
 రణాగఃకర్తవ్యా, మస్త్రీస్యోపదేష్టా మూఢః స్త్రీశూద్రాది
 రభఃప్రచ్యవతే - చ్యుతోభవతి || ౬౧ ||

అ || అతిసుకరోపి న్యాసోపాయః అనాదిదుర్వాసనాది కలు
 పితానాం దురాస్తనాం దుర్లభత్యాహః—

{ అనాదేర్వాసనాయోగాద్విపరీతాజహాత్సనామ్ | }
 { స్మృతిర్నజాయతేవిష్ణో కుతపవార్పణేమతిః || ౬౨ || }

వ్యా || అనాదేః - అపరిచ్ఛిన్నప్రవాహోత్, విపరీతాద్వాస
 నాయోగాత్ - విపరీతవాసనా సమ్బద్ధాత్, ఆస్తనామ్, విష్ణో -
 స్వాస్తరవస్థితే భగవతి విచయే, స్మృతిరపి సజాయతే. అర్పణే-
 రత్రాభరసమర్పణే, మతిఃకుతః, రువిర్జూరాపాస్తేత్యర్థః || ౬౨ ||

{ స్వపాపసమ్భవాదేవ కులాత్సంసర్గతోన్యతిః | దే }
 { శాత్రులాత్స్వభావాచ్చ ప్రపద్యవై నకేశసమ్ || ౬౩ || }

వ్యా || స్వపాపసమ్భవాదేవ - స్వపాపేకమూలాత్, కు
 లాత్, అన్యతిః సంసర్గాత్ - భగవద్విముఖసంసర్గాత్, దేశా
 త్ - పాపదేశవాసాత్, శాలాత్ - దుష్కాలాత్, స్వభావాత్ -
 పాపమూలాద్వస్త్రుభావాచ్చ, కేశసంసప్రపద్యవై || ౬౩ ||

అ || పాపమూలదుర్మతమహిమ్నా భగవన్తమవిజ్ఞాయ అన్య శేషత్వమట్టికుర్వస్తీత్యాహః—

{ అవిజ్ఞాయ సదాశుద్ధం నరానారాయణం ప్రభుమ్ | అశు }
{ ధానామిహాన్యేషాం దాస్యమిచ్ఛన్త్యబుద్ధయః || ౬౪ || }

వ్యా || నరానారాయణమిత్యనేన స్వయం నరాఅపి, నారాయణమ్ - నరాణామయనభూతమ్, అవిజ్ఞాయ ఇత్యనాచిత్యంసూచ్యతే. అశుధానామ్ - కర్తవశ్యానామ్, రజస్తమోభిధూతానామ్, అన్యేషామ్ - రుద్రాదీనామ్, దాస్యమిచ్ఛన్తి. తత్రహేతుః అబుద్ధయఇతి || ౬౪ ||

అ || భగవన్తం ప్రవద్యాపి కేచిద్భాగ్యహీనాః వర్ధిర్భవస్తీత్యాహ —

{ కేచిత్సర్వైశ్వరంవిష్ణుమశేషదురితాపహమ్ | కామ }
{ కామాః ప్రవద్యవై నతేదాస్యంపరంవిదుః || ౬౫ || }

వ్యా || సర్వైశ్వరమిత్యనేన స్వామివిషయే ప్రవత్తిస్వరూపాన్తర్గతేతిసూచ్యతే. అశేషదురితాపహమిత్యనేన సర్వపాపనివర్తకత్వే సత్యపి తదనపేక్ష్య కామానేన కామయవై దుర్భగా ఇతి సూచ్యతే. దాస్యమ్ - భగవత్కైజకార్యమ్, పరం ప్రాప్యం నవిదుః || ౬౫ ||

అ || భాగ్యాధికాస్తు భగవన్దాస్యమేవాపేక్ష్య భగవన్తమేవ ప్రవద్యన్తీత్యాహః—

{ బహుజన్తకృతైఃపుణ్యైరాశ్మనఃక్షీణకల్మషాః | హ }
{ రింసన్తః ప్రవద్యవైశద్ధాన్యైకఫలార్థినః || ౬౬ || }

వ్యా || సన్తః - పరస్వరూపజ్ఞాః, “అస్తిబ్రహ్మాతిచేద్వేద సన్తమేనం తతోవిదు” ఇతిశ్రుతేః || ౬౬ ||

అ || ప్రపన్నసోత్తరకృత్యత్వేన వర్ణాశ్రమధర్మాణాం కర్తవ్యత్వం మహాభాగ్య సమ్పన్నానాం తేషు భోగ్యతాబుద్ధిసమ్భవంచాహః—

{ కృతినాంచీతమోహానాం కేశవేనిహితాత్మనామ్ | }
 { స్వదతేకేవలందాస్యంస్వధర్మకరణాదికమ్ || ౬౨ || }

వ్యా || కేశవేనిహితాత్మనామ్ - భగవన్నిష్ఠిప్రాప్తస్వరూపాణామ్, అతపవకృతినామ్, చీతమోహానామ్ - అర్థపఞ్చకవిషయాఽజ్ఞానశూన్యానామ్, స్వధర్మకరణాదికమ్ - వర్ణాశ్రమాదినియతధర్మకరణాదికమ్, కేవలమ్ - ఉపాయత్వబుద్ధిరహితం దాస్యమ్, స్వదతే - స్వాదుత్వేనభాతి || ౬౨ ||

అ || భాగ్యతయా స్వధర్మాననుస్థితవంతో ముక్తప్రాయా ఇత్యాహ —

{ వాసుదేవంపప్రన్నానాం తద్దాస్యైకరతాత్మనామ్ | భే }
 { దోపీతభయానాంహి నాత్రకశ్చిత్పరత్రవా || ౬౩ || }

వ్యా || వీతభయానామ్ - “ నవిభేతకుతశ్చన ” ఇతివత్ అత్యంతాభయం ప్రాప్తానామ్, అత్ర - ఇహలోకే, పరత్ర - పరలోకే || ౬౩ ||

అ || ఉక్తగుర్ణం విశదయతి:—

{ ఇహశ్రుత్యాదివియతా వృత్తిరత్రస్వయంఫలమ్ | }
 { పరత్రతుపరేశస్య కామాశ్లామప్రవృత్తయః || ౬౪ || }

వ్యా || ఇహ - అత్రలోకే, శ్రుత్యాది విహితా - శ్రుతిస్మృతిచోదితా, వృత్తిరేవ స్వయంఫలమ్. పరత్ర - పరమపదే, పరేశస్య భగవతః, కామాత్ - నియమనరూపాత్సజ్జలాల్పాత్, కామప్రవృత్తయః స్వయంఫలమ్; పరమపదేహి స్వామ్యభిమతకైజ్జగర్యం

స్వయం ఫలమ్, స్వామ్యభిమతిస్తు మోక్షే ముక్తేన సాక్షాత్కార్య
యతే. అత్ర శాస్త్రముఖేన జ్ఞాయతే, కైజుర్యంతు ఉభయ
ప్రాపితుల్యఫలమ్, అతస్తథాపిధకైజుర్యాన్యనుష్ఠాత్పాణాం ము
ముక్షూణాం ముక్తానాంచ నభేదఇతి భావః ॥ ౬౯ ॥

అ ॥ ఏతావద్భిః శ్లోకేషు క్తూర్థం సంగృహ్యహ —

{ నిక్షిప్త్యానమాత్మీయనుశేషహఖిలాత్మని । క్రి }
{ యాశ్చ సకలాస్తత్రవర్తనైవీతకల్పమాః ॥ ౭౦ ॥ }

వ్యా ॥ అత్ర పూర్వార్థైవ ప్రపత్త్యనుష్ఠానముక్తమ్ ; ఉత్తరా
ర్థైవ భగవత్కైజుర్యతయా ప్రవన్నస్య స్వవర్ణాశ్రమోచితాశేష
భగ్నానుష్ఠానాత్మకముత్తరికృత్యముక్తమ్, తత్రైతి పరమాత్మపరా
మర్శః, సకలాన్కరియాన్పరమాత్మని నిక్షిప్య పరమాత్మప్రీణవార్థ
తయా సకలల్ప్యవర్తనై. తత్ర వర్తనైఇతి సంముఖిపవాన్వయః;
భగవదనుస్థానేన కాలంనయనీత్యర్థః ॥ ౭౦ ॥

అ ॥ అథ ప్రవన్నానాం ఫలాసంజ్ఞం ఆక్షరృత్వానుసంభా
నంచాహ —

{ మన్యవైచ స్వకీయాన్మస్వప్రీత్యైస్వోచితాంస్వయమ్ । }
{ నాథస్వకీయసేవాన్తాంపృత్తిం కారయతీతివై ॥ ౭౧ ॥ }

వ్యా ॥ స్వకీయాన్ - స్వశేషభూతాన్, నః స్వప్రీత్యై - స్వశ
న్యోషాయ, స్వోచితామ్ - స్వార్థామ్, స్వకీయసేవాన్తామ్ - భగ
వతదాస్యపర్యన్తామ్, పృత్తిం స్వయం కారయతీతి మన్యవైచ ॥

ఇతి శ్రీభరద్వాజసంహితాయాం

ప్రపత్త్యధికారః.

అ || “ధియావృత్తించ శాశ్వతీమ్” ఇత్యుక్తాం వృత్తిం యథా ప్రదర్శనముఖేన విశదయితుమారభతే :—

{ యథాప్రపత్తిర్విహితా భగవచ్చరణాబ్జయోః | త
తైవతత్రవృత్తిశ్చ కార్యాగురునిదేశతః || ౨౨ || }

వ్యా || భగవచ్చరణాబ్జయోః, ప్రపత్తిర్యథావిహితా - యేన ప్రకారేణ షాడ్విధ్యేనకృతా, తతైవ - షాడ్విధ్యేనైవ, తత్ర భగవచ్చరణాబ్జయోః, గురునిదేశతః - ఆచార్యానుజ్ఞయా, వృత్తిశ్చకార్యా || ౨౨ ||

అ || షాడ్విధ్యమేవాహః:—

{ వృత్తిశ్చవిహితాచారఃప్రతిషిద్ధవివర్జనమ్ | దృష్టి
ర్భృత్తిస్తథాలక్ష్య సతాంసేవేతషడ్విధా || ౨౩ || }

వ్యా || విహితానామాచారః - కరణమ్, విహితాచారః, దృష్టిః-జ్ఞానమ్, లక్ష్య - భగవల్లాభాచ్చనధారణాదికం భాగవతవిహ్నమ్ ||

అ || అభ్యంత్రోకద్వయేన పూర్వోక్తశ్లోకార్థం వివృణోతి:—

{ అనన్యరతిరత్యస్తం విహితాని సమాచరన్ | వర్జ
యన్ ప్రతిషిద్ధాని వేదవేదాంతతత్వవిత్ || ౨౪ ||
అర్చాదివర్షయన్విష్టుసుజ్ఞితోహరిలాభాచ్చనేః | సే
వేత యన్యరూన్భక్త్యా సేయంవృత్తిఃపరామతా || ౨౫ || }

వ్యా || అనన్యరతిః - ప్రయోజనాన్తరేచ్ఛార్హితః, అత్యస్తం కునన్యరతిరితివాన్వయః; అత్యస్తం వర్జయన్నితివాన్వయః; పూర్వోక్తశ్శాస్త్రద్వైరిత్యస్య వివరణం వేదవేదాంతతత్వవిదితి, భక్తిరిత్యస్య వివరణం అర్చాదివర్షయన్విష్టుమితి, లక్ష్యైత్యస్య వివరణం అజ్ఞితోహరిలాభాచ్చనైరితి, సతాంసేవేత్యస్య వివరణం సేవేతయన్యరూన్భక్త్యైతి, యత్ సేయం వృత్తిరిత్యన్వయః || ౨౫ ||

అ || ప్రపత్తైర్వృత్తైశ్చాభేదంవక్తుం న్యాసస్వరూపం కథయన్
అర్థాదనువృత్తిస్వరూపవృత్తిరూపత్వే ప్రపత్తైస్సకృతగర్తవ్యతాన
స్యాదితి చోద్యం చ పరిపారకః—

{ స్వాభావికోన్యసమ్బంధః పుంసో యః పరమాత్మనా । తస్యై }

వ్యా || అన్యపుంసః - జీవన్య, పరమాత్మనాసమం యస్యై
భావికస్సమ్బంధః - స్వస్వామిభావలక్షణః, తస్య బోధపవ న్యాపా
ఖ్యః - న్యాసశబ్దవాచ్యస్యన్, ప్రథమముపాయతామ్ - భగవద్వశీ
కారే ఉపాయతాంయాతి, సమ్బంధబోధన్య న్యాసత్వం స్వరూప
భరఫలసమర్పణభూత న్యానేకదేశ స్వరూపసమర్పణాత్మకత్వాత్,
ప్రథమంయాయుపాయతామిత్యనేన ఉపాయత్వేన సకృతగర్
ణమ్ ఆవృత్తిస్తు ఫలస్వరూపన్య తస్యేతి నవిరోధత్వతి సూచితమ్ ||

{ సపివోపర్యుపర్యన్యపరాం ప్రీతిముపావహన్ । వృ }

వ్యా || సపన - సమ్బంధబోధస్వరూపోన్యాసః, ఉపర్యుపరి
ప్రథమానుష్ఠానానన్తరమ్, అన్య - పరమాత్మనః, పరాంప్రీతిమ్-
హర్షమ్, ఉపావహన్ - జనయన్, వృత్త్యాఖ్యం యత్ఫలం త
త్స్వరూపతాంయాతి. అన్యపరాం ప్రీతిముపావహన్నితి అన్య ప్ర
పన్నస్య, భాగ్యతయా నిరతిశయాం ప్రీతిం జనయన్నితివార్థః; న
ను ప్రపన్నస్య మోక్షః ఫలం నవృత్తిరిత్యతానా; తదేవామృతము
చ్యతత్వతి తత్ - వృత్త్యాఖ్య ఫలమేవ, అమృతం మోక్షఉచ్యతే,
యద్వా జీవపరమాత్మసమ్బంధజ్ఞానం ప్రథమముపాయః; అనన్తరం
వృత్త్యాఖ్యం ఫలంభవతి, అనన్తరం మోక్షస్వరూపంచ భవతి.
“ బద్ధాజ్ఞలిపుటా వృష్టా నయత్వేవ వాదిన ” ఇత్యాదివత్ స్వ

రూపావిర్భావస్యైవ మోక్షత్వాత్. శైవత్వస్యేవ స్వరూపత్వా
 చేతి భావః. తదితి నపుంసకలిజ్జనిర్దేశః విధేయస్యామృతశబ్దస్య
 నపుంసకలిజ్జత్వాదుపపద్యతే, “శైవ్యంహియతాస్ప్రకృతిర్జలస్య”
 ఇతి తుల్యవ్యాయాత్ || 2౬ ||

అ || ప్రపత్త్యైర్వత్త్వా సమమభేదం శ్లోకప్రయోగదర్శయః—

యాస్వధర్మైష్వభిరతి సాస్థవత్యనుకూలతా ।
 వర్జనం ప్రతిషిద్ధానాం తథైవాప్రతికూలతా ॥ 22 ॥
 వేదవేదాస్తవిజ్ఞానం విశ్వాసో గోప్తరి స్వయుమ్ ।
 గోప్తుత్వపరణాదన్యన్నవిష్టోరర్చనాదికమ్ ॥ 2౩ ॥
 ప్రపత్తిర్ధ్యాన్యనితైహ దాస్యవిహ్నోకలక్షణః ।
 సతాం జీవీకముఖ్యానాం సైవా కార్యణ్యముచ్యతే ॥ 2౪ ॥

వ్యా || స్వధర్మైష్వభిరతిః, వృత్తిశ్చ విహితాచారఇతుక్తో
 విహితాచారః, సా అనుకూలతాభవతి; ప్రపత్త్యైర్భూతఅనుకూల్య
 సజ్గల్పభవతి. వర్జనం ప్రతిషిద్ధానామ్ - వృత్తిశ్చరీరానుప్రవిష్టం
 ప్రతిషిద్ధవివర్జనమ్, అప్రతికూలతా - ప్రపత్త్యైర్భూతం ప్రా
 ల్యవివర్జనమ్, భగవదనభిఘత నిషిద్ధవర్జనస్యైవ ప్రా
 నత్వాత్. వేదవేదాస్తవిజ్ఞానమ్ - వృత్త్యనుప్రవిష్టాదృష్టిః, విశ్వా
 సః - ప్రపత్త్యైర్భూతో రక్షిష్యతీతి విశ్వాసః, విశ్వాసః- రక్షకత్వా
 భ్యవసాయ విశేషః వేదవేదాస్తజ్ఞానంచ గోప్తరిభగవతి అయమే
 వ రక్షక ఇశ్యభ్యవసాయాత్తక మేవేత్యర్థః; విష్టోరర్చనాదికమ్-
 వృత్త్యనుప్రవిష్ట భక్తిశబ్దచాశ్చ్యం అర్చనాదికం గోప్తుత్వపరణా
 దన్యన్నభవతి; గోప్తుత్వపరణాభిషత్త్వాదితిభావః. ఆత్మైత్య
 యః - అశ్లేఖూతవ్యాసః, దాస్యవిహ్నోకలక్షణః “ప్రథతేనవైవా
 హమ్” ఇతి జాష్యానుసంధానాద్భక్తత్వాత్ వ్యాసస్య, చక్రారిదివి

నగ్నానుపి తత్పరీవాహరూపతయా దాస్యాభివ్యజ్ఞికత్వాత్ వృత్త్యనుప్రవిష్టం లక్ష్యత్యనిత్యేహాన్నాతిరిచ్యత్యత్యర్థః. దేశికముఖ్యానామ్- ఆచార్యముఖ్యానామ్ సతామ్, సేవా వృత్తిశరీరానుప్రవిష్టా, ప్రవృత్త్యర్థభూతం కార్పణ్యముచ్యతే; సేవాయాః కృపాజనక కృపణవృత్తిరూపత్వాత్; ఆకింఛన్యానుసంధాన కార్యత్వాత్ ప్రదవ్యభివరితత్వాచ్చ కార్పణ్యాన్నాతిరేకత్యతిభావః ॥ ౭౯ ॥

అ ॥ వృత్తిప్రపత్యైరభేదం నిగమయిః—

{ అతఃప్రవృత్తిరేవేహావృత్తిర్భవతిశాశ్వతీ అస్యై }
 { వాస్తీతిబాధాత్ప్రవృత్తిర్వృత్తిరేవచ ॥ ౮౦ ॥ }

వ్యా ॥ యతః ప్రవృత్తిర్వృత్తిరేవచ, అస్యైవాహమస్తీతి బాధాత్, అతఃప్రవృత్తిరేవ శాశ్వతీవృత్తిరిత్యన్వయః ॥ ౮౦ ॥

అ ॥ నను ప్రపత్తైరేవోపాయోపేయత్వే భగవత ఏవోపాయోపేయత్వవాదో నస్వాదిత్యత ఆహా :—

{ తదేవ భగవాన్ప్రీతః ప్రపత్త్యాసాధన పరమ్ । }
 { తయైవవృత్తివపుషా ప్రీతఃఫలమపిన్వయిమ్ ॥౮౧॥ }

వ్యా ॥ ప్రపత్త్యా ప్రీతో భగవాన్ పరం సాధనం భవతి. వృత్తివపుషా తయాప్రీతః ఫలమపి భవతి, నన్వరూపేణ ప్రప్తైరుపాయత్వమ్, అపితు భగవన్ప్రీసాదనద్వారా; నాపి వృత్తిన్వరూపాయాప్తస్యాన్వరూపేణ ఫలత్వమ్, అపితు భగవన్ప్రీణనహేతుత్వాత్. అథః ప్రపత్త్యుపాయోపేయభావస్య భగవదుపాయోపేయభావనిబన్ధనత్వాత్సాక్షాదుపాయోపేయ భావో భగవత ఏవేత్యర్థః ॥ ౮౧ ॥

అ ॥ నను వృత్తేష్టాద్విధ్యముక్తం నయుక్తం దృష్ట్వాదీనాం విహితాచారాన్తర్గతత్వాదిత్యాశక్యవ్యాపియశాస్త్రాద్వినుమాత్రై సర్వేషాం ప్రమీయాన్తర్గతత్వేపి ఉపకారాతిశయేన పృథగ్నక్రమ్య

త్వాత్ప్రమాణాదీనామివ దృష్ట్యాదేరపి పృథగుపాదాన్సం యుక్తమిత్యాహః—

{ విహితాన్తర్గతాన్వేన దృష్ట్యాదీనితథాపితు । తే }
{ యాంవిశేషమాన్యత్వాద్వృథాకాన్తతయావిధిః ॥ }

వ్యా || దృష్ట్యాదీనిత్యాదిశబ్దైన భక్తి సత్సేవయోస్సక్తిహః;
తేషామ్ - దృష్ట్యాదీనామ్, విశేషమాన్యత్వాత్ - ప్రాధాన్యేన
విశేషతోజ్ఞాతవ్యత్వాత్ ॥ ౮౨ ॥

ఆ || ఏవం వక్త్రమాణ దృష్ట్యాదివిరుద్ధపరిత్యాగోపి ప్రతిషిద్ధ
వర్జనాన్తర్గతపవ, తథాపి విశేషతఃపరిత్యాజ్యత్వాద్దృష్ట్యాదివిరుద్ధా
నాం పృథగుక్తిరిత్యాహః—

{ నిషిద్ధాన్తర్గతాన్వేనవిరుద్ధాన్యఖిలాన్యపి । హానం }
{ సర్వస్యచైకాన్యం పృథగన్యచక్షతేపరే ॥ ౮౩ ॥ }

వ్యా || అఖిలాన్యపి విరుద్ధాని - దృష్టి భక్తిలక్ష్య సత్సేవావిగు
ర్ధాని సర్వాన్యపి, నిషిద్ధాన్తర్గతాన్వేన - షడ్విధవృత్త్యుత్తర్గ
తప్రతిషిద్ధ వర్జన ప్రతియోగి ప్రతిషిద్ధాన్తర్గతాన్వేన, అథాపి ప్రా
ధాన్యాత్ పృథగుక్తిరితిభావః. యథా విహితాచారాన్తర్గతానా
మపి దృష్ట్యాదీనాం పృథగన్యత్వేన విధిః, ఏవం ప్రతిషిద్ధవర్జనాన్తర్
గతస్యాపి దృష్ట్యాదివిరుద్ధవృష్ట్యాదిహానస్య పృథగన్యత్వం కేచి
ద్వ్యాచక్షతథిత్యాహః; హానమితి - సర్వస్య - దృష్టి భక్తిలక్ష్య స
త్సేవావిరుద్ధస్య, హానమ్ - వర్జనమ్, పృథగేకాన్యం పరేవ్యాక్షతే;
తన్న తేవృత్తేస్సప్రవిధత్వమిత్యర్థః; యద్వా సర్వస్య - విహితాచార
దృష్టి భక్తిలక్ష్య సత్సేవావిరుద్ధస్య సర్వస్యాపి, హానం పృథగేకా
న్యంపరేవ్యాచక్షతే. అస్మిన్వ్యాఖ్యానే విహితాచారదృష్టి భక్తిలక్ష్య
లసత్సేవా తద్విరుద్ధవర్జనరూపేణ షడ్విధ్యమేషద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౮౩ ॥

అ || సర్వేషామపి వృత్తిభేదానాం విహితాచారప్రతిషిద్ధవర్జనా
 చ్చర్గతత్వేపి దృష్ట్యాదేఃపృథగుపవ్యాసః, ఆనుకూల్యసజ్కల్పప్రా
 కీకూల్యవర్జనా చ్చర్గతత్వేపి ప్రపత్త్యక్తానాం విశ్వాసాదీనాం వృథ
 గ్నిధిప యుజ్యతేతి క్షాపయతుం ఆనుకూల్య సజ్కల్పప్రాకీకూ
 ల్యవర్జనయోరితరేషామస్తర్భావమాహః—

{ ఆనుకూల్యస్య సజ్కల్పత్వాత్ప్రతికూల్యస్యవర్జనాత్ | }
 { ప్రాప్తైసమస్తేపియథా విశ్వాసాదేఃపృథగ్నిధిః || ౧౪ || }

వ్యా || ఆనుకూల్యస్య సజ్కల్పాత్ - భగవదనుకూలశాస్త్ర
 విహితవృత్త్యనువృత్తిసజ్కల్పాత్, ప్రాతికూల్యస్య - భగవ
 త్ప్రతికూలనిషిద్ధానువర్తనస్య, వర్జనాదపి, సమస్తై - విశ్వా
 సాదౌ సర్వస్త్రికా, ప్రాప్తై - సిద్ధేపి, విశ్వాసాదేఃపృథగ్నిధిః; య
 థా ఆనుకూల్య సజ్కల్ప ప్రాతికూల్య వర్జనా చ్చర్గతత్వేపి విశ్వా
 సాదీనాం పృథగ్నిధిః; తద్వద్వృత్తావపీతి భావః. యద్యపి ఆను
 కూల్యసజ్కల్పే స విశ్వాసాదేరస్తర్భావః; తేషామనుకూలాచ్చ
 ర్గతత్వేపి తత్సజ్కల్పాచ్చర్గతత్వాభావాత్, అథాపి సజ్కల్ప వి
 షయానుకూలాచ్చర్గతత్వాత్తథోక్తిః || ౧౪ ||

అ || వృత్తిభేదాబ్జడపి పరస్పరేణ వినాకృతా నభగవత్ప్రీ
 ణనాయ భవన్తీత్యాహః—

{ నకర్మహీనంజ్ఞానేన నతత్తేన నతే అపి | భక్త్యా }
 { తాభ్యాంససాతాని నచైరాగ్ర్యేణ తన్నతైః || ౧౫ || }

వ్యా || జ్ఞానేన - దృష్ట్యా, హీనం కర్మ - విహితాచారః, న -
 భగవత్ప్రీణనహేతుర్నభవతీత్యర్థః; తత్ - జ్ఞానమ్, తేన - కర్మ
 ణా, హీనం నభవతి. తేఅపి - కర్మజ్ఞానేఅపి, భక్త్యానివా నభవ
 తః; భక్తిశబ్దేన లక్ష్యసత్సేవయోరపి సన్ధిహః; తాభ్యామ్

కర్మజ్ఞానాభ్యామ్, హీనా సా - భక్తిః, న - భగవత్ప్రీణనాయ
 నభవతి. తాని - భక్తికర్మజ్ఞానాని, వైరాగ్యణ వినా నభవన్తి;
 తైః - భక్త్యాదిభిః, హీనం వైరాగ్యమ్ - విరుద్ధవర్జనమ్, న - భ
 గవత్ప్రీణనాయ నభవతీత్పరః || ౮౫ ||

అ || అనన్యతత్వశఙ్కామపాకర్తుం కర్మజ్ఞానాదిశబ్దానామ
 ర్థమాహ :—

{ విహితాచరణంకర్మవైరాగ్యం నిర్వ్యవర్జనమ్ | జ్ఞానం }
 { సుదృష్టిర్భక్తిస్తు హరిచిహ్నాసదాశ్రయా || ౮౬ || }

వ్యా || భక్తిస్తు హరిచిహ్నాసదాశ్రయేతి - హరిచిహ్నం వృత్త్య
 మప్రపిప్లం లక్ష్మ, నస్తః సతాంసేవేతుక్తాః పరమేకాద్విసః తే ఆ
 శ్రయో యస్యాస్సా, భక్తిశబ్దేన లక్ష్మ సత్సేవయోరవ్యర్థావా
 త్సృజ్ఞ) హృతి భావః || ౮౬ ||

ఆ || వృత్త్యవమానే ప్రత్యవాయమాహ :—

{ పవం చతుర్విధామేవాం ప్రీతిరూపాం హరేస్స్వయమ్ | }
 { యోవృత్తిమవమనేత సహితస్యాప్తి నిష్కృతిః || ౮౭ || }

వ్యా || చతుర్విధామ్ - విహితాచారదృష్టిభక్తివిరుద్ధవర్జనాశ్చక
 వైరాగ్యరూపామ్, భక్తిశబ్దేన లక్ష్మ సత్సేవయోరపి సజ్జ) హ
 చ్చాతుర్విధ్యనువిరుద్ధమ్; హరేస్స్వయం ప్రీతిరూపామ్ - సాత్మా
 ద్భగవత్ప్రీణన హేతుభూతామ్ వృత్తిమ్, యోఽవమనేత, త
 స్య నిష్కృతిః - ప్రాయశ్చిత్తమ్, వాస్తీతి || ౮౭ ||

ఆ || పరమైకాద్విసఃకర్మణాం త్యాగేహి ద్వాహేతూః; కర్మ
 ణాం దేవతాస్తర సమృద్ధః కామ్యరూపత్వంచ, తద్వయస్యాపి
 వృత్తావభావాత్ కేవలభగవత్ప్రీణనత్వాద్వృత్తిరవశ్యమనుష్టే
 యేత్యాహ :—

{ న దేవతా స్తరపరా స చక స్యాపి సాధనమ్ || ఋషోః ||
 { ప్ర సాదపవైషా వృత్తిర్విశ్వాత్సనోహ రేః || ౧౮ || }

వ్యా || నను విహితాచారాశ్చక వక్తాశ్రమధర్మాణాం అగ్నిష్టా ది దేవతా సమృద్ధిత్యాత్కథం దేవతా స్తరపరత్వాభావ ఇత్యాశక్త్యా హా. విశ్వాత్సనశ్చి, తత్రాపి తదస్తర్యామిణపవ భగవత ఆరా ధ్యత్వాదిభావః. నను క స్యాపి సాధనంయది సప్యాత్. తస్మి, కిం తదనుష్ఠానే నేత్యాశక్త్యా యామాహ; పరంప్రసాదశ్చి. భగవ త్ప్రీతిహేతుత్వాత్ నిషేధస్య తద్వ్యతిరి క్తవిషయత్వాచ్చేతిభావః ||

అ || ముక్తిదశాయామపి క్షేజకర్మస్థైవ పురుషార్థత్వాద్వృత్తై రపి క్షేజకర్మత్వాత్కాదావిదపి తత్ర స్వయంపురుషార్థభూతాయాం శ్చేతిన్యం నసంపాదనీయమిత్యభిప్రాయేణాహ :—

{ దేహస్యాత్యన్తికలయే మోక్షాఖ్యేసతి సాపునః । నిశ్రే }
 { యసం పరంబ్రహ్మ నిర్వాణమితి చోచ్యతే ॥ ౧౯ ॥ }

వ్యా || మోక్షాఖ్యే దేహస్యాత్యన్తికలయే - అపునరజుగరం వి లయేసతి సావృత్తిః పునః నిరవధిక శ్రేయోయాపత్వాత్ నిశ్రేయస మిశ్యుచ్యతే. ఏ పరంబ్రహ్మేత్యుచ్యతే నిరవధిక సుఖయాపత్వాత్, సకలదురితబద్ధ నివృత్త్యనస్తరభావత్వాన్నిర్వాణమితి చోచ్యతే; సశ్చాదనుభావ్య మోక్షస్యాప్యేతయా పత్వాత్కాక్షణిక రూపేయం వృత్తితనసశ్చేయా వభవతీశ్యభిప్రాయః || ౧౯ ||

ఇతి భరద్వాజసంహితాయాం వృత్త్యధికారః.

ఏ పరంబ్రహ్మవిషయత్వాత్ పరంబ్రహ్మేత్యుచ్యతే, నిరవధిక సు ఖయాపత్వాత్ సకలదురితబద్ధనివృత్త్యనస్తరభావత్వాచ్చ నిర్వాణ మితిచోచ్యతే, ఇతిశ్చాచిరకావ్యాహరః.

అ | ఏవం వృత్తిం నిరూప్య తద్విరుద్ధాని విసత్సుస్తద్విరుద్ధానాం ప్రపన్నేషు నమ్భావనాబీజం తత్ప్ర)శమనోపాయంచ శ్లోకద్వయేనాహ :—

{ ప్రపన్నస్యాపిహిపునర్దేహకర్మకృతేష్టితే । దురి }
{ తాని పరాం వృత్తిం దూషయన్తిముహుర్బలాత్ ॥ }

వ్యా || దేహకర్మకృతేష్టిత్యత్యభ్యుపగత ప్రారబ్ధాంశ నివిష్టదురితసమ్భావనాభిప్రాయమ్ ॥౯౦॥

{ తానిసర్వాణ్యశేషాశి పాపానిప్రశమంనయేత్ । }
{ పునఃప్రపదనేనాశు కర్మభిర్వాపి తస్పరైః ॥ ౯౦ ॥ }

వ్యా || తత్పరైః - భగవత్పరైః, కర్మభిః - వైభవేష్ట్యాదిభిః ॥

అ || ఏవముపాయైరపరాధారస్ఫుకపాపాని ప్రశమయ్య వృత్తిసునుకృష్టక ముక్తోభవతీత్యాహ —

{ ఏకాన్తీకక్షితఃకుర్వన్విహితాని సముత్సుకః । తథై }
{ పప్రతిషిద్ధాని త్యత్త్వయాతిపరాంగతిమ్ ॥ ౯౧ ॥ }

వ్యా || కక్షితఃకుర్వన్విహితానీత్యనేన దృష్ట్యాదేసన్స్త్రిహః; ప్రతిషిద్ధాని త్యత్త్వత్యనేన దృష్ట్యాదివిరుద్ధస్యాపిసన్స్త్రిహః॥౯౧॥

{ పాపణ్ణాతైవకాత్కాతన్త్రా)ర్పాలాకనాదికమ్ । స్వ }
{ తోబ్రహ్మశివాదీనాంబద్ధానామర్పనాదికమ్ ॥ ౯౨ ॥ }

వ్యా || పాపణ్ణాద్యా వేదబాహ్యః తేషాం తన్త్రా)లాకనమ్-అర్పాలాకనమ్, ఆదికజ్జన అనుమోదనాదిసన్స్త్రిహః; ఇదంచ దృష్టివిరుద్ధమ్, స్వతోబ్రహ్మశివాదీనాంబద్ధానామర్పనాదికమిత్యనేన భక్తివిరుద్ధముక్తమ్, స్వత అర్పనమిత్యనేన నిత్యేషు తదన్త్రార్యాహ్యారాధనమదోషావసామితి జ్ఞాప్యతే ॥ ౯౨ ॥

{ ఊనధీస్సనుతాశజాగ్రవిష్టో ర్విస్తృతిరేవచ । అనా }
{ వరశ్చ తన్నస్త్ర)లక్షణారాప్తీయాదిషు ॥ ౯౪ ॥ }

వ్యా ॥ అనాదరశ్చ తన్నస్త్ర)లక్షణారాప్తీయాదిస్విత్యనేన
లక్ష్యభక్తివిరుద్ధ ఉక్తే ॥ ౯౪ ॥

{ తస్యైవాత్యన్తికే దాస్యే విమతిః కామకామితా । }
{ అవిశ్వాసః ప్రపదనే సాధనా స్తరసంశ్రయః ॥ ౯౫ ॥ }

వ్యా ॥ కామకామితా - ప్రయోజనా స్తరపరతా , సాధనా స్తర
సంశ్రయః - ఉపాయా స్తరాస్వయః, ఇదంచ భక్తివిరుద్ధమ్ ॥ ౯౫ ॥

{ సాధనత్వాభిమత్యాచ నిజధర్మస్య వర్జనమ్ । అస }
{ చ్చాప్తై)ష్వభిరతిర్దివ్యశాస్త్రా)వధీరణమ్ ॥ ౯౬ ॥ }

వ్యా ॥ సాధనత్వాభిమత్యా - నిజధర్మానుష్ఠానే సాధనా స్తరా
స్వయస్వాదిత్యతిశక్యా , నిజధర్మస్య - స్వవర్ణాశ్రమోచిత
ధర్మస్య, వర్జనమ్ - ఇదంచ విహితాచారవిరుద్ధమ్, అసచ్ఛాప్తై)ష్వ
భిరతిః - పాషణ్డాది శాస్త్రా)భిరతిః, దివ్యశాస్త్రమ్ - భగవచ్ఛా
స్త్రమ్, ఇదం సర్వం భక్తివిరుద్ధమ్ ॥ ౯౬ ॥

{ అభాగవతసంసర్గో రీధాభాగవతేషుచ । మర్త్య }
{ సామాన్యభావేనగు రౌచానతిగౌరవమ్ ॥ ౯౭ ॥ }

వ్యా ॥ అభాగవతేతి. రీధా - అవమాననా , మర్త్యసామాన్య
భావేన - మనుష్యత్వ బుద్ధ్యా, అనతిగౌరవమ్ - అతిగౌరవాభావః.
ఇదం సత్సేవావిరుద్ధమ్ ॥ ౯౭ ॥

{ ఇతిభాగవతస్యోక్తాః ప్రవన్నస్యవిశేషతః । అపా }
{ యాదు స్తరాహ్యేతే దేహబద్ధనిబద్ధనాః ॥ ౯౮ ॥ }

వ్యా ॥ భాగవతస్య - భగవత్ప్ర)వృత్త్యాపాయనిష్ఠస్య, ప్రవన్న
స్య - తద్విశేషస్య, దేహబద్ధనిబద్ధనాః - శరీరసమ్బంధములః ॥ ౯౮ ॥

భరద్వాజసంహితాయామ్

{ పతానన్యాంశ్చ వివిధానపచారానశేషతః । స }
 { ర్వానప్యనపాకృత్యనాప్నోతి మధుసూదనమ్ ॥ }

వ్యా || పతాని - శ్రీణి, అన్యాః - వక్ష్యమాణాః, అనపాకృత్య - అనివర్త్య ॥ ౯౯ ॥

అ || అపరాధప్రవేశాపకాశరాహిత్యే హేతుమాహ :—

{ అతో దేహస్యకాలుష్యాత్తస్త్రీ మధ్ధైవకేవలమ్ । ఆవ }
 { ర్తయస్సదావృత్తిం కుర్వణకాలంనయేత్సుధీః ॥ ౧౦౦ ॥ }

వ్యా || దేహస్య కాలుష్యాత్ - కలుషహేతుత్వాత్, అధ్ధైవ సహ మస్త్రీం కేవలమ్ - ద్వయమేవ, సదా ఆవర్తయణ, వృత్తిమ్ - విహితాచారాదిలక్షణమ్, కుర్వణకాలంనయేత్ ॥ ౧౦౦ ॥

ఇతిశ్రీకథామ్బికులతిలకేన శ్రీరజ్జరాజసూనునా

శ్రీజగన్నాథాచార్యేణ విరచితాయాం

భరద్వాజసంహితావ్యాఖ్యాయాం

శ్రుతార్థదీపికాయాం న్యాసోపదేశే

ప్రథమోఽధ్యాయః.

అ || ఏవం ప్రథమాధ్యాయే ప్రపత్తిస్వరూపముక్త్యా తదభేదే నోపచరిత వృత్త్యక్లాని తద్విరుద్ధానిచాక్త్యా ప్రపత్త్యక్లాస్వరూపం తద్విరుద్ధప్రపచ్ఛనం అవసరప్రాప్తం ద్వితీయాధ్యాయేన క్రియత ఇతి ప్రతిజానీతే:—

{ ఆథానుకూల్యముఖ్యాని ప్రపత్త్యక్లాని విస్తరాత్ । }
 { ధర్మాణాంతద్విరుద్ధానాంస్వరూపంచ నిబోధత ॥ ౧ ॥ }

|| అథేత్యాది. ఆనుకూల్యముఖ్యాని - ఆనుకూల్యసజర-
 శ్చితేని ప్రపత్త్యక్లాని, తద్విరుద్ధానామ్ - ఆనుకూల్యసజర-లూ

విప్రవృత్త్యక్తవిరుద్ధానాం ఛర్మాణామ్, స్వరూపంచ విస్తరాత్పృ
 పశ్చిమమానంచ, నిబోధత; నిబోధతేత్యనేన అవహితేన మనసా
 శ్రోతవ్యమితి దోషత్యతే. అన్యత్సర్వం ద్వితీయాధ్యాయవచన
 జాతం పిచ్చిన్న సంప్రదాయమ్. ఇతి ద్వితీయోధ్యాయః.

అ || తృతీయాధ్యాయే వృత్త్యక్తాని విస్తరేణ ప్రతిపాద
 యిషుః ప్రథమం వృత్తమనుతిష్ఠాసిధ్యతీత్యాహ :—

{ అభస్వధర్మనిరతః ప్రాజ్ఞో భక్తస్సులక్షణః । స త్సే }
 { వానిరతస్సిద్ధిం ప్రపన్నః ప్రాప్నుయాత్ప గామ్ ॥ ౧ ॥ }

వ్యా || స్వధర్మనిరతః - విహితాచార నిరతః, ప్రాజ్ఞః - దృష్టి
 సమృన్నః, భక్తః - భక్తిసమృన్నః, సులక్షణః - భగవల్లాఙ్ఘ
 నాది లక్ష్యలక్షితః, స త్సేవానిరతః - సతాం సేవాయాం నిరతపప
 ప్రపన్నః, సిద్ధిమ్ - నిశ్చేయిసమ్, ప్రాప్నుయాత్. అత్ర ప్ర
 క్షిప్తవివర్జనస్య విహితాచారవిరుద్ధవివర్జనరూపత్వాత్తస్య విరుద్ధాధి
 కారే ప్రపన్నయిష్యమాణత్వాత్ అస్మిన్నధ్యాయే విహితాచా
 రదృష్టిభక్తిలక్ష్యసత్సేవానామేవ ప్రపన్నయిష్యమాణత్వాత్ ఏకస్య
 శ్లోకస్య ఏకదధ్యాయ సక్రమీహరూపత్వాత్ విహితాచారదృ
 ష్ట్యాదీ ప్యేవోక్తాని, సప్రకృష్టవివర్జనమితి ద్రవ్యవ్యమ్ ॥ ౧ ॥

అ || అభ విహితాచారం ప్రపన్నయతి :—

{ యథార్హం విహితైస్తైస్తేస్సంఘారైస్సంస్కృతః క్రమాత్ । }
 { నయేదాత్మ గుణోపేత స్తానితాని వ్రతాని చ ॥ ౨ ॥ }

వ్యా || తైస్తేర్విహితైః - శాస్త్రదోషితైః, సంస్కారైః - గ
 ర్భాధానాదిభిః, క్రమాత్సంస్కృతః, ఆత్మగుణోపేతః - సర్వభూ
 తదయా త్నాస్త్యసేవనసూయాశౌచానాయాస వ్యక్త్యాకారప

ఐయాః పైరప్తభి రాక్షసుజ్ఞేః, అన్వైరప్యయానిత్వాదిభిరుపేతః,
తానితాని ప్రతాని - వేదవ్రతాదీని, నయేత్ - కుర్యాదిత్యర్థః. అ
త్ర “ యస్త్యేతే చత్వారింశత్సంసాకారాః ” ఇత్యాదిగాతమధర్మో
క్రమసుసన్ధాయమ్ || ౨ ||

{ భ్యాత్వా నారాయణం దేవమాహౌ కర్తాణ్యశేషతః ।
తస్మైవారాధనతయా కుర్యాణ్యజుల్పపూర్వకమ్ || ౩ || }

వ్యా || ఆహౌ - సర్వకర్తాణామాహౌ, దేవమ్ - అకర్తవశ్యత
యా దీప్తిమన్తమ్, నారాయణం భ్యాత్వా, తస్మైవ - నారాయ
ణస్మైవ, ఆరాధనతయా సజుల్పపూర్వకమశేషతః, కర్తాణి -
సర్వాణికర్తాణి, కుర్యాత్ . భగవదారాధనతయేదం కర్తకరిష్య
ఇతి సజుల్ప్య కుర్యాదిత్యర్థః. తస్మైవేత్యేవకారేణ కింశ్చక
ప్రాయేష్వగ్నిష్టాద్విషు నదృష్టిర్నిధేయేత్యుచ్యతే || ౩ ||

{ సమాప్తానిచకర్తాణి తస్మిన్నేవసమర్పయేత్ । ఆదా
వనైచమవ్రాణాం యోజయే ద్వావ్యవకాస్తరమ్ || ౪ || }

వ్యా || కర్తసు సమాప్తేషు, “యత్రోషి యదశ్నాసి యజ్ఞ
హవీషదదాసియత్ । యత్రపస్యసికౌవైయతతుగురుష్వమదర్ప
ణమ్” ఇత్యాదిరిత్యా తాని భగవదర్పితాని కుర్యాత్ . గాయ
త్రాది మవ్రాణామాదావనైచ వ్యావకాస్తరమ్ - పడవ్వుద్వాదశా
ష్టస్సన్యతమం వ్యావకాస్తరమ్, యోజయిత్వా జపేదిత్యర్థః || ౪ ||

{ ప్రాతరుజ్ఞాయవిధిపత్నాత్వానిత్యంసమాహితః ।
యజేతకర్మభిస్తేస్తైర్విష్ణుం దేవాది సంజ్ఞితమ్ || ౫ || }

వ్యా || విధివత్ - యథావిధి, ఉద్వోధమారభ్య స్నానపర్య
ంత్రవిధిః శ్రీపశ్చురాత్రవివత్సాయాం విశదతమమనుసన్ధయః; త్రై
స్త్వికకర్మభిః - సన్ధ్యావస్తవాదిభిః, దేవాదిసంజ్ఞితమ్ - తత్తత్రాత్సా

రాధ్యజేవతాశరీరతయా తత్తచ్ఛబ్దవాచ్యం విష్ణుం యజేత, త
స్మిన్దేవతావాచకశబ్దవాచ్యత్వహేతుకయా విష్ణుమిత్యనేన అస్య
ర్యామితయా వ్యాప్తిరక్తా || ౫ ||

{ తతశ్చ దేవదేవేశం భౌగైరభ్యర్చయేద్ధరిమ్ |
అశుద్ధవర్ణంసకలైఃపరివాలైస్సమన్వితమ్ || ౬ || }

వ్యా || తతశ్చేత్యనేన సన్ధ్యాదీనాం కర్మణాం భగవత్యైః జు-
ర్యయోగ్యతాపాదకత్వమభిప్రేతమ్, అశుద్ధవర్ణమ్ - ఇన్ద్రాద్య
శుద్ధపరివారం వర్ణయిత్వా, సర్వైః పరివాలైస్సహితం నారాయ
ణం గర్భపుష్పవేవేద్యాదిభిర్భౌగైరభ్యర్చయేత్ || ౬ ||

{ పూర్వమేవ యథాన్యాయమభిగన్యజగన్గురుమ్ | ఉపా
దాయ చ యాగాగ్ధాః సమ్భరాన్నియతస్స్వయమ్ ||
యజేత పురుషం సాక్షాద్యధార్వం ప్రతిమాదిషు |
పఞ్చరాత్రైః విధినా గుర్వధీనః పరేణవా || ౭ || }

వ్యా || భగవదర్చనాత్పూర్వమేవ, యథాన్యాయమ్ - య
థాశాస్త్రమ్, అభిగన్య - అభిగమనంకృత్వా, యాగాగ్ధాః -
యాగః అర్థః ప్రయోజనం యేషాం తాః, యాగపాధనాని, ఉపా
దాయ - ఉపాదానసజ్జలపూర్వకం సమ్పద్య, నియతస్స,
పురుషమ్ - పురుషసూక్తప్రసిద్ధం నారాయణమ్, గుర్వధీనః - ఆచా
ర్యాయత్తః, తదనుజ్ఞాపూర్వకం పఞ్చరాత్రైః విధినా - శ్రీపఞ్చ
రాత్రాక్రమాలైః, పరేణవా - స్మృతిపురాణాద్యుక్తేనవా, విధి
నా ప్రతిమాదిషు సాక్షాదేవ - వ్యవధానమస్తరేణ, స్వయం య
జేత || ౭ || ౮ ||

అ || ఏవమభిగమనోపాదానేజ్ఞానాం కర్తవ్యతాముక్త్వా
ఇజ్ఞాయాం సర్వేపృథివారిణ ఇత్యైహ —

{ బ్రహ్మజ్ఞైః క్రత్యైర్వైశ్చైశ్శూద్రైః స్త్రీభిస్తథేతరైః | }
 { యథార్హమిజ్యసేవ్యశ్చ నిత్యం సర్వేశ్వరోహరిః || ౯ || }

వ్యా || ఇతరైః - అనులామప్రకలామజాలైః, యథార్హమ్
 యథోచితమ్, చతుష్టాం వష్టానాం ప్రతిమాదిషుః ప్రతిలోమజాతా
 నాం పాదుకాస్విత్యాదివిభాగేనేత్యర్థః. ఇజ్యః - యస్తస్యః,
 నిత్యమిత్యనేన భగవత్సమారాధనస్య నిత్యత్వముచ్యతే. యదా
 హ - “ నిత్యం సదాయాపదాయుర్నకదాచిదతిక్రమేత్ | ఇశ్యు
 క్త్యాతిక్రమేదోషశ్రుతైరత్కాగచోదనాత్ | ఫలాశ్రుతేర్విప్సయా
 చ తన్నిత్యమితికీర్తితమ్” ఇతి. సర్వేశ్వర ఇతి సాభిప్రాయపఠమ్,
 భగవదీశ్వరత్వస్య సర్వప్రతయోగిత్వాత్సర్వైర్భరపి భగవానిజ్యత
 ఇతిభావః || ౯ ||

అ || యథాహామితి పఠేనాభిప్రేక్షమర్థం విశదయతి —

{ బ్రహ్మజ్ఞత్రియవిటూచద్రాశ్చత్వార్కప్రకమాదిషు | జగ }
 { ధ్గురుంచార్చయేయురి న్యేతత్పాదుకార్చనమ్ . || ౧౦ || }

వ్యా || చత్వారోవష్టాః, ప్రతిమాదిషువ, జగద్గురుమ్ - భగవ
 త్తమ్, అర్చయేయః, చకారేణ పాదుకార్చనం నముచ్చీయతే,
 అన్యేతు - తద్వ్యతిరిక్తాస్తు, తత్పాదుకార్చనమ్ - తస్య జగద్గురోః
 పాదుకార్చనమ్, కుర్మరిత్యర్థః || ౧౦ ||

అ || ప్రతిమాదిష్విత్యాదిశబ్దాభిప్రైతం విశదయన్ తస్యము
 ఖ్యత్యంచాహ —

{ అధికప్రీతిరర్చాయామెకాస్త్రీహరిమర్చయేత్ | తద }
 { భావేగ్నిహృత్సార్యభూమ్యమ్బుగగనాదిషు || ౧౧ || }

వ్యా || ఏకాస్త్రీ, అధికప్రీతిః - అతీతయప్రేమానన్, ఆర్చ
 యామేవ - ప్రతిమాయామేవ, హరిం అర్చయేత్, తదభావే - ఆర్చ

భావే, వహ్నిసుధ్యే హృదయకనులసుధ్యే సూర్యగుణైః భూ
మా అమ్బుని గగనేన, యథారుచి కృచిదర్పయేత్. ఆచిత్యేనపా
సుకాసజ్య) హః || ౧౧ ||

{ భోజయేద్యైష్ణవ్యాన్నిశ్యం పిత్రానానాథీంస్తథా । బ్రై
ష్ణవానేవ బిభృయాత్పుత్రదారాదికాన్నిజాన్ || ౧౨ || }

వ్యా || నిత్యమ్, పిత్రాణాం ఆధితీంశ్చ బ్రైష్ణవానేవ భోజయే
త్; పితౄసుద్దిశ్య వా బ్రైష్ణవాన్ భోజయేత్. వాప్యధితీన బ్రైష్ణవా
నిత్యేనకారాధః, నిజాన్ - స్వకీయాన్ పుత్రదారాదికానపి బ్రైష్ణ
వానేవ బిభృయాత్. స్వకీయావాపి పృత్యైష్ణవత్వే భరణం నః
ర్వస్యమిత్యర్థః || ౧౨ ||

{ నాతిసక్తంపరిచరేన్పిత్రాదీనవ్యవైష్ణవాన్ । భిక్షా
త బ్రైష్ణవేష్యేన బ్రహ్మచారి యతిస్తథా || ౧౩ || }

వ్యా || అబ్రైష్ణవాన్ పిత్రాదీనపి అతిసక్తం నపరిచరేత్;
కీతు బిభృయాదిత్యభిప్రాయః. బ్రహ్మచారి తథా యతిరిపి బ్రైష్ణ
వేష్యేన భిక్షేత - పరమైకాన్నిష్యేన భిక్షాదికం కుర్యాత్ వా బ్రైష్ణ
వేష్యేత్యర్థః || ౧౩ ||

{ అనన్యస్త్వీం పరిహరేదచ్యుతస్య నివేదితే । దద్యాత్
చార్యముఖ్యేభ్యోస్సార్థం చాత్ర ప్రకల్పయేత్ || ౧౪ || }

వ్యా || అచ్యుతస్యనివేదితే అన్నాదా, అనన్యస్త్వీమ్ - అబ్రైష్ణవ
స్త్వీమ్, పరిహరేత్. అనన్యస్త్వీష్టం భగవదర్చితమపి నభిక్షేతే
త్యర్థః. అచ్యుతస్యనివేదన ఇత్యపరకావః, తదా భగవన్నివేద
నపశాయాం అసతాం దృష్టిం పరిహరేదిత్యర్థః. అథ సువిభాగ
మామా. దద్యాదితి, భగవన్నివేదితయాచార్యప్రభృత్యభ్యా దద్యా
త్ - సమర్పయేత్, అత్ర ఆచార్యముఖ్యేభ్యో దత్తిశిష్యే భగవన్ని
వేదితే స్వార్థం క్షిప్నోస్సృకల్పయేత్ || ౧౪ ||

అ || అథానుయాగమాహ —

{ నివేద్య హృది తద్భూయః పరిషే కాదిపూర్వకమ్ | జు }
{ పులుయా దాహుతీఃపఞ్చ విష్టోపా శ్రాదిసంజ్ఞితే || ౧౫ || }

వ్యా || తత్ - భగవన్నివేదితమ్, భూయః - పునరపి, పరిషే చవాదిపూర్వకమ్, హృది నివేద్య - హృదయకమలవాసినే భగవతే నివేద్య, పాశ్రాదిసంజ్ఞితే - పాశ్రాదీనాద్యస్త్రామితతయా తత్తచ్చుజ్జవాచ్యే విష్టో, పఞ్చాహుతీర్జుహుయాత్. "పాశ్రాదీనాస్వాహా" ఇత్యాదిభిర్నైర్జుహుయాత్ || ౧౫ ||

అ || భాజనసుధ్యే అపూర్వేషు భోగ్యపదార్థేషు ఆగతేషు తేషాం భగవన్నివేదనప్రకారం నివేదనాధికారసమ్ప్రతిపాదాహ —

{ నివేదయే చ్చభుజ్జానో మనసానాగతాస్పురా | మనో }
{ హిపూతమన్యత్ర సూతోడక్యాశవస్పృశః || ౧౬ || }

వ్యా || భుజ్జానః - అభ్యవహరన్నేన, అనాగతాన్ పురా పూజ్ఞివేదనదశాయామనాగతాన్, భోగ్యాన్, మనసా భగవతే నివేదయేత్. నను భుజ్జానస్య మనోవాకథం శుద్ధమిత్యత ఆహ. మనోహీతి, సూతోడక్యాశవస్పృశః అన్యస్య మనఃపూతమ్, హిః ప్రమాణప్రసిద్ధిం ద్యోశయతి. సూతస్పృశః ఉదక్యాస్పృశః శవస్పృశశ్చ మనః శుద్ధంనభవతి, తదన్వేషాంతు శుద్ధమిత్యర్థః. ఉదక్యా - రజస్వలా || ౧౬ ||

అ || హాశ్యేకవ్యేక భగవన్నివేదితమేవ ప్రశస్తమిత్యాహః—

{ ప్రశస్తం భగవద్భుక్తం పితృదేవాదికర్తృసు | }
{ లబ్ధేనచాన్యతస్తైన పునర్యాగోపి చోదితః || ౧౭ || }

వ్యా || దేవాదీత్వాది శబ్దేన ఋషీణాంచ నజ్జగ్రీవాః; ఉక్తశ్శుద్ధం వైముత్వరీత్యా ప్రథయతి. లబ్ధనేతి, యతేర్ఘ్నాదివా

అన్యత్కః - అన్యస్తాత్, లజ్జేన తేన - భగవచ్చక్రేత, పునర్యాగోపి
చోదితః - పునరిజ్యావిహితా, కింపునఃపితృదేవాదికర్తాణీతిభాసః ॥

అ || అథ స్వాధ్యాయ యోగావాహః—

{ కృత్వానుయాగంకుర్వీత స్వాధ్యాయం వైష్ణవంపరమ్ |
తతోయుజ్జీతచాత్మానం పురుషే పుషకరేక్షణే ॥ ౧౮ ॥ }

వ్యా || అనుయాగం కృత్వా, పరమ్ - అనుయాగానంతరభా
వినమ్, వైష్ణవమ్ - భగవచ్చక్రేతః పరమ్, స్వాధ్యాయమ్ - జ
పమాపమ్, కుర్వీత. శాణ్డీల్యాదిభిర్వ్యాపకమన్తానుసంధానస్య స్వా
ధ్యాయతోక్రేః, తతః - స్వాధ్యాయానంతరమ్, పుషకరేక్షణే-
పుష్కరీకాక్షే, పురుషే, ఆత్మానమ్ - మనః, యుజ్జీత- యద్యాః-
ఆత్మానమ్ - జీవంస్వమ్, పురుషే యుజ్జీత “ ఈదృశః పరమాత్మా
యం ప్రత్యగాత్మాయమీనృశః ” ఇత్యాదిశాణ్డీల్యాక్షప్రక్రియ
యా స్వపరసంబద్ధానుసంధానమవిచ్ఛేదేన కుర్వీతేత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥

{ యేచభాగవతామన్తాయేచదివ్యాశ్చవిగ్రహాః | య
భోపదేశం నియతస్తాంశ్చ సేవేత నిత్యశః ॥ ౧౯ ॥ }

వ్యా || యే భగవచ్చక్రేః, యే వా భగవద్విగ్రహాః, ఆచార్య
కృపాలభ్యాకాతామన్తాయేవిగ్రహాంశ్చ, నియతస్స స్వాధ్యాయే
యోగేచ సేవేత. ఉపదిష్టా భగవచ్చక్రే స్వాధ్యాయే అ
భీయూతః, ఆచార్యేభ్యో లభ్యా భగవద్విగ్రహా యోగే ధ్యా
యేదిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥

అ || పఞ్చకాల కర్తవ్యానీ సజ్జుహ్వహః—

{ కృత్వాభిగమనం పూర్వముపాదాయచ సమ్పదః |
ఇష్టాస్థిత్యచయుజ్జానోభాగైః కాలంనయేదితి ॥ ౨౦ ॥ }

వ్యా || పూర్వమ్ - ఆదా, అభిగమనం కృత్వా, అనంతరం
సమ్పదః - యోగసమ్భారా, ఉపాదాయ - ఇజ్యాగ్రముపాదా

నం కృత్వా , ఇష్టా - ఇజ్ఞాం కృత్వా , అధీత్య - స్వాధ్యాయ
మధీత్య , యజ్ఞానః - యోగం కుర్వాణః , భాగ్నేఃకాలం నయేత్ ,
ఇతి - అనేన ప్రకారేణ , కాలం పఞ్చమ విభజ్య అభిగమనాదిభి
ర్నయేదిత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥

అ ॥ ఏవం భగవదారాధనతయా ఫలసజ్జ కర్తృత్వే పరిత్యాగ
పూర్వకం పఞ్చమసోయజ్ఞానా అన్యాసపి జ్యోష్టోమాదీన్యథా
శక్తి కుర్వాదిత్యాహ :—

{ తమేవమత్వాభోక్తార్మిజ్యంయష్టారమేవచ | య }
{ జేతనకలైర్వజ్ఞైస్సర్వయజ్ఞమయంహరిమ్ ॥ ౨౦ ॥ }

వ్యా ॥ భోక్తారమ్ - యాగజనితప్రీత్యాధారమ్ , ఇజ్యమ్ - యా
గవిషయమ్ , యష్టారమ్ - యాగకర్తారమపి , తమేవ - భగవత్ప్ర
మోవ , మత్వా , సకలైర్వజ్ఞైః , సర్వయజ్ఞమయంహరిమ్ , యజే
త . సర్వయజ్ఞమయత్వం భోక్తారం ఇజ్యం యష్టారమిత్వాదిపదే
ర్వ్యాఖ్యాతమ్ , యష్టారం తమేవ మత్వేత్యనేన కర్తృత్వపరిత్యా
గోఽభిప్రేతః ; భోక్తారమితి యాగజనితప్రీతిభాక్తుకథనేన కర్మ
ణాం స్వయంప్రయోజనరూపత్వేన ఫలపరిత్యాగోఽభిప్రేతః ; ఫలి
తస్య భగవన్నిష్ఠత్వకథనాత్సజ్జపరిత్యాగఃఫలితః ॥ ౨౦ ॥

{ విష్టోస్సేవేతతీర్థాని తదైవాయతనానిచ | దద్యా }
{ దర్థాంశ్చ విప్రైభ్యశ్చ కేచ్చ వివిధంతపః ॥ ౨౧ ॥ }

వ్యా ॥ విష్టోస్సీర్థాని సేవేత , నత్వ వైష్ణవతీర్థాని , “అస్వా
ధ్యాయమతీర్థగమ్” ఇత్యత్రాభిప్రేతం తీర్థగమనం వైష్ణవతీర్థాని
యం నియమితమితి మత్వమ్ , ఆయతనాని - దివ్యాభివ్యక్తిస్థలా
ని శ్రీరక్షాదీని , విప్రీభ్యః , అత్ర విప్రశబ్దఃపమై కాన్విపరః “వా
సుజేవం విజానన్ కపో” విప్రత్వం గచ్ఛతి తస్మాదర్థి” ఇతి శ్లోకః ;

“అలైవ్యైవ న కేనాపి వైద్యుః క్షిప్తమాచరేత్ ” ఇతి సామాన్య
 డః, “అలైష్ట్యేభ్యో యితోఽప్యితి గ్రహ్య ప్రనాయచ ” ఇ
 త్యాదివా విశేషతప్ప, అలైష్ట్యేభ్యో దానస్య నిషిద్ధత్వాత్
 తపః - ఉపవాసప్రధానం కృచ్ఛ్రిచాన్ద్రాయినాది || ౨౨ ||

{ ప్రాయశ్చిత్తంతు పరమం ప్రపత్తిస్తస్య కేవలమ్ | }
 { కుర్యాత్ గ్రాక్షకం చాపి వాసుదేవమనుస్మరణ || ౨౩ || }

వ్యా || తస్య - భగవన్మృత్యుభరస్య, ప్రపత్తిః - కేవలం ప్రప
 త్తిరేవ, పరమం ప్రాయశ్చిత్తమ్, “అపాయసంప్లవేన ద్యౌః ప్రా
 యశ్చిత్తం సమాచరేత్ | ప్రాయశ్చిత్తీయం సాత్రయతు సశ్శ
 రణం శ్రయేత్ ” ఇత్యాదికమత్రాసుసద్దయమ్. శత్రాసత్యాం ప్ర
 కేపహోక్తం ప్రాయశ్చిత్తం కర్తవ్యమిత్యాహ. కుర్యాదితి, వా
 సుదేవమనుస్మరణ తద్దేశగ్రాధ్యం సర్వాస్త్రామిణం సర్వే
 శ్వరం నువ్వాసః, క్షిప్తకమ్ - క్రియాయాపంచాపి, ప్రాయశ్చి
 త్తం కుర్యాత్ || ౨౩ ||

అ || అభాగవతదృష్ట్యా దేః ప్రాయశ్చిత్తమాహ స్లోకద్వయేన —

{ పశుర్నిష్ఠుభక్తస్య కృష్ట్యా స్పృశనసేవయా | స్ప
 రణేనాన్నపానాద్యైర్నిరాపాదః జౌఽముభిః || ౨౪ || }
 { ప్షోర్ని శ్చదితాన్నాద్యైస్తథా తీగ్రైర్నాదిభిః | }
 { అభాగవతదృష్ట్యా దేః శుద్ధిరేషా విశేషః || ౨౫ || }

వ్యా || తత్ర లఘునిమితై యథాశ్రుతమేవ ప్రాయశ్చిత్తమ్,
 గురునిమితై తదర్థవిహితం వైష్ట్యేభ్యో దిక్కునుష్టాయ తదనంతర
 మత్రోక్తమాచరేత్ అలైష్ట్యవదృష్ట్యైష్ట్యవదృష్టిః ప్రాయశ్చి
 త్తమ్, అలైష్ట్యవపుర్వస్య స్నానాద్యనంతరం వైష్ట్యవస్పృశః, అలైష్ట్యవ
 సేవాయాస్తు వైష్ట్యేభ్యో ద్యనంతరం వైష్ట్యవసేవా, అలైష్ట్యవస్మరణ

స్వలైష్ఠ్యవస్తరణమ్, అలైష్ఠ్యవాన్నపానాదేః పూరితోక్తతదధైష్ఠ్యై
 సుప్తానానస్తరం ప్రాణైష్ఠ్యవాన్నపానాదికమ్, గిరా అలైష్ఠ్యవసంభావణ
 స్వలైష్ఠ్యవసంభావణమ్, అలైష్ఠ్యవ పాదరజసః ప్రాణైష్ఠ్యవపాదరజః ,
 అలైష్ఠ్యచామ్బునో లైష్ఠ్యచామ్బు, అనివేదితాన్నాదేః నివేదితాన్నా
 ది, కాలే అతీర్తనాదేః తీర్తనాది, అభాగవతదృష్ట్యాదేరేషా విశేష
 జన్ముక్తిః; తదర్థపహితకర్తానుష్ఠానానస్తరం విశేషతస్కున్ధ్యాపాద
 కం విధీయతే. యద్వా అభాగవత దృష్ట్యాదేర్భాగవతదృష్ట్యాది
 కం తావన్నాత్రమేవ ప్రాప్తియశ్చిత్తిం ముత్తవ్యమ్ || ౨౦ || ౨౫ ||

అ || అపచ్ఛేదేన భగవదిజ్ఞాన నిరతస్య తదర్చనేన కాలం న
 యశః యజ్ఞదాన తపఃప్రాయశ్చిత్తరాహిత్యేపి నవృత్తివైకల్య
 మిత్యభిప్రాయేణాపః:—

{ కృతాయజ్ఞాసనుస్తాశ్చ దానానివతపాంసిత | }
 { ప్రాయశ్చిత్తమశేషంచనిశ్యనుర్చయతావారిమ్ || }

వ్యా || యథాశక్తి యతిగ్భిద్దనుష్ఠానేనాపి యజ్ఞదానతపః
 ప్రభృతీకం సర్వం పూర్ణం భవతి, ప్రాయశ్చిత్తమపి ప్రతిపదోక్త
 శక్తౌ యతిగ్భిద్దనుకల్పానుష్ఠానమాత్రేణైవ ముఖ్యకల్పానుష్ఠాన
 సదృశం భవతీత్యర్థః. నపునరత్ర నిత్యస్య యజ్ఞాదేః, సతనిమిత్రై
 ప్రాయశ్చిత్తస్యనా, అకరణమభిప్రేతమ్; శక్యనిత్యకర్తృపరి
 త్యాగే, ప్రాయశ్చిత్తానన్వయేచ, భగవదిజ్ఞాయానుష్యనధి
 కారిత్యోక్తేః. యద్వా అనేన శ్లోకేన యజ్ఞదానాదిసకలధర్మాపే
 క్షయా నిత్య భగవదా రాధనస్య పరమైకాన్నినఃప్రధానధర్మతయా
 తత్ప్రశంసాక్రియతఇతి || ౨౬ ||

అ || ఉక్తం విహితాచారం నిగమయతి :—

{ ఏవం నిత్యానికన్యాణి తథా నైమిత్తికానిచ | భర్తుః }
 { ప్రీతికరాణితి కుర్వాన్ప్రీత్యైవ కెవలమ్ || ౨౭ || }

వ్యా || పవముక్తాని కక్రాణి , నిత్యవైమిత్తికానిచ, ఆస్కభర్తుః-
సర్వేశ్వరస్య. ప్రీతికరాణ్యేవ కుర్యాత్ , ప్రీత్యైవ కేవలం నతు
విహితానీతి నిర్బంధబుద్ధ్యా || ౨౬ ||

{ అభైవం బ్రాహ్మణోవిద్వానేకాస్తీధర్మమూచరణ | }
{ సరహస్యమిదంసమ్యక్సాధుభ్యశ్చోపపాదయేత్ || }

వ్యా || బ్రాహ్మణోవిద్వాన్ - అధితవేదఃకృతతద్విచారః ,
పఃమైకాస్తీ - వివ్రః , ధర్మమ్ - విహితాచారమ్, ఆచరణ - కుర్వణ,
సరహస్యమ్ - గోప్యార్థసహితమ్, ఇదమ్ - విహితాచారరూపమ్,
సర్వం సమ్యగ్నుపదేశపాత్రైభ్యశ్చోపపాదయేత్ - ఉపదిశేత్ ||

అ || ఏవం క్రిత్రయోపి స్వవర్ణవిహితాచారం కుర్యాదిత్యాహ -

{ ప్రజాపాలనరూపంచ ధర్మంభాగవతంచరణ | ప్రాప్య }
{ పినుహదేశ్వర్యం సృపస్సాన్వేష నిర్భరః || ౨౯ || }

వ్యా || భగవదారాధనతయో ప్రజాపాలనాదిరూపం స్వధ-
ర్మంచరణ అధికమైశ్వర్యం లభ్యాపి రాజానిర్భర ఏవస్యాత్ .
వాహతా తెనైశ్వర్యేణ నబధ్యత ఇత్యర్థః . ఇవమైశ్వర్యం స్వ-
స్య నబద్ధకమితిమత్వా నిర్భర ఏవస్యాదితివార్థః || ౨౯ ||

అ || అథవైశ్యోపి విహితాచారం కుర్యాదిత్యాహ -

{ అథవైశ్యస్య ధర్మస్తు వైష్ణవానభితర్పయన్ | ధనే }
{ స్వసక్తవకాస్తీ పరం ప్రాప్నోతి తత్పదమ్ | ౩౦ || }

వ్యా || ధనేష్వసక్తః - జాతనిబద్ధనం లోభమకుర్వాణః , య-
ద్వా పాశుపాల్యాదినా విహితేన ధనం సమ్పాదయన్నపి నతత్ర
సక్తస్సాన్వీతి || ౩౦ ||

{ శుశ్రూషమాణశ్శుద్ధోపివైష్ణవానగ్రజన్మనః | స్వ }
{ ధర్మరతవకాస్తీ ముచ్యతే సర్వకిల్బిషాత్ || ౩౦ || }

వ్యా || శూద్రోఽపి ఋగజన్మనః - బ్రహ్మచాణ్ , శుశ్రూషమా
ణః, శూద్రసోఽస్త్రిణాం తైస్త్రివర్ణిక శుశ్రూషాం వ్రేష్టవ త్రైవర్ణికవి
షయే నియమయతు || ౩౦

అ || ఏవం చతుర్ణాం వర్ణానాం స్వవర్ణవిహితాచారః అనతిలజ్ఘ
నీయ ఇత్యుక్త్వా చతుర్ణామప్యాశ్రమాణాం స్వస్వవర్ణాశ్రమవిహి
తాచారోఽవశ్యమనుష్ఠేయఇత్యాహః—

{ బ్రహ్మచారి గృహస్థశ్చ వానప్రస్థోభభిక్షుకః | ఏకా }
{ ద్వివస్వధర్మస్థానైర్వేయాద్విపరాంగతిమ్ || ౩౧ || }

వ్యా || బ్రహ్మచారి గృహస్థో వనస్థో యతశ్చ త్యేతే పరమే
కా ద్వివః, నర్వే స్వధర్మస్థాః - స్వాశ్రమనియతధర్మనిరతాః, పరాం
గతిం యాద్వి, భగవన్నిగ్రహస్య అవిషయీభూతా భవన్తీశ్యర్థః ||

అ || కాపాంచీత్ స్త్రీణాం కేమాంచీచ్ఛాద్రాణాంచ
గ్రామ్యభాగపరిత్యాగేనావస్థితిమనుజానాతి —

{ నిత్యోక్షకేశానిభృతాన్త్యక్తసర్వపరిగ్రహాః | స్త్రీ }
{ శూద్రాద్యాస్వధర్మైః వరైరన్యాజగర్హరా || ౩౨ || }

వ్యా || ఉప్తాః వవనం వ్రాపితాః కేశా యేషాం తే ఉఘోక్తాః,
నిభృతాః - నిచ్ఛలాః, త్యక్తసర్వపరిగ్రహాః - ధన దారాదిసకల ప
రిగ్రహారహితాః, స్త్రీ శూద్రాద్యాః, ఆదిశబ్దేన తత్సన్నికృ
ప్తాగృహ్యచే, జగర్హరా - భగవద్విషయే, స్వధర్మైఃవరైరన్ -
స్వధర్మైః భగవన్తమారాధయేయిరిత్యర్థః. “జవన్తపస్తీన్ధసే వా ప్ర
వ్రజ్యామస్త్రీపాధనమ్ | దేవతారాధనంచేతి స్త్రీ శూద్ర పతినా
నివత్” ఇతి శాస్త్రం పరమేకా ద్వివ్యతిరిక్తవిషయమ్, తస్య
భార్తం తత్త్రితయస్యాపి తేష్వనుజ్ఞానాత్ || ౩౩ ||

{ వన్తాశ్చైవ వాశ్రమాశ్చైవ పరేపిహరిమాశ్రితాః | అ }
{ వాయై రావనీదన్తిస్సమధర్మైః పవస్థితాః || ౩౪ || }

వ్యా || చత్వారోవగ్ధాః - చత్వారత్రమాః, పరేపి - అను
 లామప్రతిలోపజాతా ఏదురాదయశ్చ, హరినాశ్రితాస్సపిహి
 తధర్తనిరతాః, అపాయైః - అపాయాధికారోక్తేః, నాపసీడిన్తి -
 అవిసాదం నపాప్నువన్తి || ౩౪ ||

ఇతి విహితాచారాధికారః,

అ || ప్రతిష్ఠిష్ఠనర్జనస్య విరుద్ధేషు ప్రపజ్చయివ్యమాణత్వాద్వి
 హితాచారానన్తరం షడ్విధవృత్తుద్దేశ్యోకక్రమప్రాప్తం ప్రతిష్ఠి
 ష్ఠవివర్జనం విహాయ దృష్టిమధికరోతి;—

{ సమాశ్రితోదాస్యరతీఃపతింవిశ్వస్య మాధవమ్ | యథా }
 { ర్హమాచరణధర్మాభూయోద్భ్రాన్తిదిసంశ్రయేత్ || ౩౫ || }

వ్యా || విశ్వస్య పతం మాధవమ్ - శ్రియఃపతిమ్, దాస్యరణిః-
 కైజ్జగర్యరూప ఫలాశ్ఠీసణ; సమాశ్రితః, యధాన్దామ్ - స్వపణ్ణా
 శ్రమోచితమ్, ధర్తానాచరణ - విహితాచారాణ కుర్వణ, భూ
 యః దృష్ట్యాదిసంశ్రయేత్, ఆదిశబ్దన లక్ష్య భక్తిసత్సేవాచాం
 సక్రమః || ౩౫ ||

{ ప్రతిష్ఠాంసర్వదర్శాణాంప్రసాదైకాత్సనాంహరేః | జనా }
 { జ్ఞారూపమనఘంశాస్త్రంశ్రుత్యాదిమానయేత్ || ౩౬ || }

వ్యా || హరేః ప్రసాదైకాత్సనామ్ - భగవన్ప్రసాదైకఫలా
 నామ్ - సర్వధర్మాణామ్, ప్రతిష్ఠాహేతుత్వాత్ ప్రతిష్ఠేఘ్నవ్యతేః
 నకలధర్మప్రతిపాదకమిత్కర్ణః. తదాజ్ఞారూపమ్ - భగవదాజ్ఞారూ
 పమ్, అనఘమిత్యపారుషేయతయా వక్తృదోషభ్రమాద్యచూ
 లకమ్, శ్రుత్యాదీత్యాదిశబ్దన స్ఫుటీతిహాసపురాణాని సక్రమ్యావై.
 శ్రుత్యాద్యాస్తకం శాస్త్రం మానయేత్ - బహుమన్వేత, తత్త్వ
 హితపురుషార్థప్రతిపాదకమిదమితి సాదరమనుస్వధీతేఽర్థః || ౩౬ ||

{ సాక్షాత్ వేదానధీయాత న్యాయైశ్చార్థః విచారయేత్ | }
 { విద్యాతగ్రాఖిలంయత్ర విష్ణోరారాధనాత్మకమ్ || 32 || }

వ్యా || సాక్షాత్ - శీతాకల్పదృశ్శసహితాత్ , వేదాత్ ఆ
 ధీయాత ; అధ్యయనేన స్వాధ్యాయసంసారంకుర్యాత్ ; న్యాయైః - జైమినీసూత్రాక్తైః నయైః , అర్థమ్ - వేదార్థంచ, విచార
 యేత్ , విష్ణోరారాధనాత్మకమ్ - ఆరాధనరూపమ్, అఖిలమ్ - సర్వ
 మపి, కర్తృ-ధర్మజాతమ్, యత్ర - వేదేషు, విద్యాత్ - జానీయాత్ ,
 తాన్వేదానధీయాత , తదర్థంచ విచారయేదిత్యన్వయః || 32 ||

{ వ్యవస్థాం పదవగ్ధాదేశ్చస్తవకాలంక్రియావిధిమ్ | జ్ఞా }
 { త్వాజ్ఞైర్వమయేదగ్ధాన్యాయైస్సర్వత్ర సాధుభిః || 33 || }

వ్యా || పదవగ్ధాదేశః వ్యవస్థామ్ , ఆదిశబ్దేన మానాదిసజ్జప్యహ్య
 తే , పదవ్యవస్థాం వర్ణవ్యవస్థాం ప్రమాణాదివ్యవస్థాంచ , ఛస్తవః -
 గాయత్రాదిఛస్తవి, కాలమ్ - కాలస్వరూపమ్, క్రియావిధిమ్ - య
 జ్ఞాదివిధిమ్, అజ్ఞైః జ్ఞాత్వా - అజ్ఞశబ్దా న్యాయదిగ్ధస్యాన్యస్యావ్యుపల
 త్తనార్థః; పదవ్యవస్థాం వ్యాకరణేన, వర్ణవ్యవస్థాం త్నయా, ప్రమా
 నాదివ్యవస్థాం న్యాయవిస్తరేణ , ఛస్తవః - ఛస్తశ్చిత్వా, కాలంజ్యో
 తిషికేణ, క్రియావిధిం కల్పసూత్రేణచ జ్ఞాత్వేత్యర్థః . సాధుభి
 స్సమీచీనైర్నాన్యాయైస్సర్వత్ర అగ్ధాన్ గమయేత్ . మీమాंसయా
 వేదార్థవిచారం కుర్యాదిత్యర్థః || 33 ||

{ శిష్టైర్వగ్ధాశ్రమాదీనామచ్యుతారాధనాత్మకాత్ | }
 { స్మృతాంశ్చవివిధాన్ధర్మన్విద్యాన్వేదికసంమతాత్ || }

వ్యా || వగ్ధాశ్రమాదీనామిత్యత్ర ఆదిశబ్దేన అపస్థాగృహ్యతే ,
 అచ్యుతారాధనాత్మకాత్ - భగవదారాధనాత్మకాత్, శిష్టైః - మ
 న్వాదిభిః, స్మృతాత్ - స్మృతివిషయాకృతాత్, వివిధాత్ - బహు

విధాన్, వైదికసంఘతాన్ - వేదప్రామాణ్యాభ్యుపగన్తృసంఘ
 తాన్, వణ్ణాశ్రమాదీనాం ధర్మాన్ - వణ్ణాశ్రమాదినియతధర్మాన్, వి
 ద్యాత్ - జానీయాత్; అచ్యుతారాధనాత్మకవివిధవణ్ణాశ్రమనియత
 ధర్మప్రతిపాదకవైదికసంఘతమన్వాదివిరిచితస్తృతిపరిశీలనం కుర్యా
 దిత్సర్థః. మన్వాదిధర్మశాస్త్రైః కర్తృభాగముపబృహ్మయేదిత్సర్థః ||

{ అశౌచనిషదంచార్థం శృణుయాన్న్యాయతస్సధీః | యే }
 { నారాధ్యం పరంబ్రహ్మజానీయాత్పురుషోత్తమమ్ ||౪౦|| }

వ్యా || అత్ర అథశబ్ద ఆనన్తర్యే, ఆనన్తర్యంచాత్ర కర్మవిచారానన్త
 ర్యమ్, సాక్షాన్వేదానధీయాతేత్వారభ్య ఏతత్పర్యంతం కర్మవిచా
 రస్య ప్రతిపాదితతయా ప్రకృతత్వాత్, అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసేత్య
 త్ర అథశబ్దః అత్రత్యాధశబ్దేన త్రస్యభిజ్ఞాపితః; తేన సాత్రాధశబ్ద
 స్య సాధనచతుష్టయానన్తర్యపరత్వవాదినాం కుదృష్టీనామనవకా
 శోమన్తవ్యః; న్యాయతశ్శృణుయాదిత్యనేన జిజ్ఞాసాశబ్దార్థఉక్తః;
 యే నారాధ్యంపరంబ్రహ్మేత్యనేన సూత్రస్థబ్రహ్మశబ్దఃప్రత్యభిజ్ఞాపితః,
 పుగుషోత్తమమిత్యనేన బ్రహ్మశబ్దార్థోక్తేః; అత ఏవ బ్రహ్మశబ్దేన స్వ
 భానతోనిరన్తనిఖలదోషానవధికాతిశయాసజ్యేయికల్యాణగుణఃపు
 రుషోత్తమోభిధీయత ఇతి భగవద్భాష్యకారోక్తిః, అక్షరార్థస్తు,
 అథ - కర్మవిచారానన్తమ్, ఔపనిషదమ్ - ఉపనిషత్స్మృతిపాదితమ్,
 అర్థం స్యయైశ్శృణుయాత్ . “ తద్విజ్ఞానార్థం సగురుమెవాభిగ
 చేత్సమిత్యాణిశ్శ్రీతియం బ్రహ్మనిష్ఠమ్ ” ఇత్యాది ప్రక్రియయా
 ఆచార్యోపసత్తిపూర్వకం గురుముఖేన వేదాన్తమీమాంసాం శృణు
 యాదిత్సర్థః, శృణుయాదితి న శ్రవణస్వరూపవిధిః, తస్య రాగతః
 ప్రాప్తత్వాత్; సాక్షసశిరసఃస్వాధ్యాయాభ్యయినేనాపాతతః
 ఫలవదన్ధావగమేన శ్రవణే రాగత ఏవ ప్రవృత్తేః; అపితు శ్రవణము
 నూద్య గురూపసత్తిధీయతఇతి బొద్ధవ్యమ్; యేన-ఔపనిషదాద్ధ

శ్రవణేన, ఆరాధ్యమ్-పూర్వభాగప్రతిపాదితపకలభగ్నారాధ్యం పుష
 పోత్తనుశబ్దవాచ్యమ్, పరంబ్రహ్మజానీయాత్; ఆరాధ్యమిత్యనేన
 పూర్వోత్తరభాగయోరారాధన తదారాధ్యజ్ఞాపనార్థం ప్రవృత్తత
 యా సర్వేవేదాయత్రైకం భవన్తి ఇత్యాది శ్రుతిప్రతిపాదితపర
 మాన్యపరత్వమ్, ఏకార్థపరతయా ఏకశాస్త్రీత్వమ్, తద్విచార
 యోరపేక్షకవ్యాఖ్యాయవ్యాఖ్యానాత్మకతయా ఏకశాస్త్రీత్వంచ
 అభిప్రేతమ్ || ౪౦ ||

అ || పశ్చిరాత్రేతిహాసపురాణైః వేదాన్తముపబృహ్మయేది
 త్యాహ —

{ పశ్చిరాత్రం మహద్భివ్యంశాస్త్రీంశ్రుతివిభావనమ్ | }
 { విశేషేణాధిగస్తవ్యంగీతం భగవతాస్త్వయమ్ || ౪౧ || }

వ్యా || స్వయం భగవతా గీతమ్ - స్వేనైవోక్తమ్, అష్టోత్తరశ
 తపంహితారూపేణ ప్రవృత్తత్వాత్సహజేవ, గుహ్యోర్ధకత్వాద్భివ్యం,
 శ్రుతయోవిశేషణ విభావ్యస్తే అనేనేతి శ్రుతివిభావనమ్ - శ్రు
 త్యుపబృహ్మకం పశ్చిరాత్రాఖ్యం శాస్త్రీం విశేషేణాధిగస్త
 వ్యమ్, వేదాన్తోపబృహ్మణే తత్త్వహితపురుషార్థాం శేషు విశవనర
 ప్రతిపాదకతయాత్యన్తాన్తరన్తేన విశేషేణాధిగస్తవ్యమితిభావః||

{ వేదవేద్యస్సభగవాన్కృపయా పరయా చ్యుతః | }
 { చతుర్విధమిదంప్రాహ సర్వేషాంహితకారణాత్ || }

వ్యా || కృపయా పరయేత్యనేన నిగ్రహమూలసాశుపతాదిత
 వ్రైభోవ్యావృత్తిరపి ప్రదర్శ్యతే, చతుర్విధమ్ - ఆగమసిద్ధా
 న్తముస్త్రీసిద్ధాన్తతస్త్రీసిద్ధాన్త తన్త్రాన్తరసిద్ధాన్తభేదేన చతు
 ర్గావిభక్తమ్ || ౪౨ ||

{ పరస్యబ్రహ్మణస్తత్ర విద్యామ్యూహోది సంఘీఠమ్ | }
 { జ్ఞానక్రియాస్సగుస్తాశ్చయోగంచాత్రఫలానిచ || ౪౩ || }

వ్యా || పరస్య బ్రహ్మణః - తస్య అచ్యుతస్య, పూహాదిసం
 స్థితిమ్ - పూహాదిక్రమమ్, జ్ఞానమ్ - జ్ఞానస్వరూపమ్, సమస్తానా
 క్రియాః - కర్మణాదిప్రసిష్టానాః ప్రతిష్ఠాద్యుత్పన్నానా ఉత్పన్నాదిప్రా
 యిశ్చిత్తానానస్వరూపక్రియాః, యోగమ్ - యోగస్వరూపమ్, జ్ఞా
 నక్రియాయోగగ్రహణం చ ర్వాయా అప్యవలక్షణార్థమ్, అత్ర
 జ్ఞానయోగక్రియారాధ్యానివ విద్యాత్, జ్ఞానయోగక్రియా
 చ ర్వాస్తస్థానివ అత్ర పశ్చరాత్రశాస్త్రై విద్యాదివాస్వయః
 ఛాత్మసంహితాదిమహి జ్ఞానయోగక్రియా చ ర్వాస్తదాఖ్యయాస
 మాఖ్యాతైశ్చతుర్భిః పాద్యైః ప్రతిపాదితాః. అతస్మైస్థజ్ఞానం సం
 పాదయేదిత్యుక్తః || ౪౩ ||

{ పురాణానామగాహేత సేవోపానియత్రకు | }
 { కేశవస్య జగత్సగ్రస్థితభక్తాదీర్త్యతే || ౪౪ || }

వ్యా || యత్ర - పురాణేషు, భగవతః జగత్సృష్టిస్థితిలయాది
 కంకీర్త్యతే, తాని సేవోపాని - ఇహోపసహితాని, పురాణాని
 అపగాహేత - పఠిషీలయేత్ జగత్సగ్రస్థితభక్తాదీత్యాదిత్యుక్తైః
 వ్యావతారచేష్టితాని గృహ్యంతే || ౪౪ ||

{ స్తోత్రాణి కల్పాన్నాయాని కథాశ్చ వివిధాహుకేః | }
 { సద్భిః ప్రణిహితాంశ్చాన్యాన్ప్రబంధాన్పఠిషీలయేత్ || }

వ్యా || కల్పాః - మస్త్రీ ప్రతిపాదకభాగాః, ప్రతిప్రతిపాదక
 భాగాః, నాయాని - సహస్రనామాదీని, సద్భిః - భగవజ్ఞానేన లక్ష్యత
 త్తైకైర్మహోన్నతైః, ప్రణిహితాన్ - నిర్మితాన్, అన్యాంశ్చ ప్రబంధా
 న్పఠిషీలయేత్ || ౪౫ ||

{ మూలసర్వమయావేదాఃపశ్చరాత్రం చ మన్వకమ్ | అ }
 { న్యవృతస్పఠంగ్రాహ్యంశాస్త్రం నాన్యాద్యశంపునః || }

వ్యా || మూలస్కంధమయావేదాః - మూలవేదాస్కంధమయా
 వేదాశ్చ, మూలవేదాః - మహోపనిషదాత్మకాః, స్కంధమయావే
 దాః అనువాకోపనిషదాత్మకాశ్చ, షష్ఠ్యరాత్రంచ యజ్ఞిరమ్-య
 ద్దర్శప్రతిపాదకమ్, తత్పరమ్ - తదర్థప్రతిపాదకమ్, అన్యజ్ఞస్వంచ
 శాస్త్రం గ్రాహ్యమ్, అన్యాయదృశంపునః - మూలస్కంధమయావే
 షష్ఠ్యరాత్రవిరుద్ధంచేన్నగ్రాహ్యమ్ || ౪౬ ||

ఇంద్రప్రస్థధికారః

అ || అథ భక్తిమధికరోతి —

{ ప్రభుం భక్తపరాధీనం నిత్యమాలోకయేద్ధరిమ్, వి
 మాననుభవతస్యదూరాద్గోపురమేవవా || ౪౭ || }

వ్యా || ప్రభుమ్ - సర్వేశ్వరమ్, తథాపి భక్తపరాధీనమ్, హ
 రిం నిత్యమాలోకయేత్, భగవదాలాకనాదీనాం భక్తిమూలకత
 యా తజ్జనకతయావా భక్తిత్వోక్తిః; అథ తస్య - హరేః, విమా
 నువా గోపురమేవవా నిత్యమాలోకయేదిత్యన్వయః || ౪౮ ||

{ స్వరూపరూపవిభవగుణకర్తాణిశాస్త్రేణః | వ్యాచక్షీ
 త నిబద్ధియాచ్ఛృణుయాద్విలిఖేత్పఠేత్ || ౪౮ || }

వ్యా || స్వరూపమ్ - దివ్యాత్మస్వరూపమ్, రూపమ్ - విగ్రహః,
 విభవశబ్దావిభూతివరః, గుణాః - జ్ఞానాదయః, కర్తాణి - గజేన్ద్రి
 రక్షణపార్థసారధ్యాదీని దివ్యచేష్టితాని, వ్యాచక్షిత - వ్యాకర్పిత,
 నిబద్ధియాత్ - తద్విషయాణి నిబద్ధనాని కుర్యాత్, శృణుయాత్ -
 మహాస్తుఖరితాశృణుయాత్; విలిఖేత్; పఠేత్ - వాచయేత్ ||

{ చతుర్భుజముదారాజ్ఞంశ్యామంపత్ననిభేక్షణమ్ |
 శ్రీధూమినీల్లాసహితం చిన్తయేచ్ఛనదాహృది || }

వ్యా || ఉదారాజ్ఞమ్ - ఉన్నతాజ్ఞమ్ || ౪౯ ||

{ ఉపేత్యాయతనం విష్ణోః ప్రణిపత్య తతస్తతః గాపరిత్యక్త్వ
 { దేవదేవేశం ప్రణమ్యాత్తానమర్పయేత్ || ౫౦ || }

వ్యా || పరిత్య - ప్రదక్షిణీకృత్య, ఆత్తానమర్పయేత్ - ఆత్మ
 శసర్పణం కుర్యాత్ || ౫౦ ||

{ ప్రీతినంహృష్టసర్వాజ్ఞస్తుత్వాచాపి విలోకయన్ | కృ
 { తప్రసాదస్సేవేత నియతాత్తాయధోచితమ్ || ౫౧ || }

వ్యా || ప్రీత్యా భగవత్సేవాజనితయా సంహృష్టాని రోమాఞ్చ
 కఞ్చుకితాని సర్వాజ్ఞాని యస్య సభోక్తః, స్తుత్వా - స్తోత్రంకృత్వా,
 అపిచ, పునశ్చ విలోకయన్ - పశ్యన్, కృతప్రసాదః - భగవత్కృ
 తప్రసాదవివయీభూత ఇత్యర్థః; యద్వా, కృతః ఉత్పాదితః
 ప్రసాదః భగవత్ప్రసాదః యేనసతథోక్తః, ఉత్పాదితభగవత్ప్ర
 సాదఇత్యర్థః; కృతప్రసాదః - ప్రసన్నాత్మేతివార్థః, నియతాత్తా -
 నియమితవివయా న్తరసజ్ఞాపరహృదయః, యధోచితం సేవేత -
 స్వవస్థాశ్రమావస్థోచితంసేవేత || ౫౧ ||

{ యాత్రాదిషుచ సేవేత తద్దృష్టిస్తద్గుణాన్వదన్ |
 { తత్తత్కర్మణీయుక్తస్తజ్జనసంబాధహర్షిణః || ౫౨ || }

వ్యా || తద్దృష్టిః - భగవన్న్యస్తదృష్టిః, తద్గుణాన్వదన్ -
 భగవద్గుణప్రతిపాదక ప్రబంధాన్వదన్, తత్తత్కర్మణీ - రథాకర్మణ
 పీతోద్వాహనాదిభగవత్కర్మణీ, యుక్తః - సక్తః, తజ్జనసంబాధ
 హర్షిణః - భగవద్యాత్రాలాకనార్థాగతజనసంఘదైన ప్రహృష్టరో
 మా, సేవేత || ౫౨ ||

{ గాయే దాస్ఫోటయేన్నుత్యేకుత్పతెన్నిపతేత్ స్థలత్ | }
 { క్రోశేద్విషీదేద్ధృష్యేచ్ఛవిష్ణోః ప్రేమవశానుగః || ౫౩ || }

వ్యా || ఆస్ఫోటయే - భుజాస్ఫోలనమ్, కరతాశ్చప్రవర్తనంవా,
 ప్రేమవశానుగః - ప్రేమపరతస్త్రిః || ౫౩ ||

{ కుర్వాణశ్చ సదావృత్తిం విష్ణోరాయతనేవసేత్ | దద్యాత్ }
 { చ్చ విధాన్ భాగాననురూపాన్మనోరమాన్ || ౫౪ || }

వ్యా || విష్ణోరాయతనే - భగవన్నైరే, వృత్తిమ్ - సంమూర్ఘ
 నానులెపనాదీన్, కుర్వాణః సదావసేత్. వివిధాన్ - చందనాగ
 రుకస్తురీ ప్రభృతికాన్, అనురూపాన్ - దేశకాలవిషయానురూ
 పాన్, శాస్త్రానురూపాన్వా, మనోరమాన్ భోగాన్ - భోగఘో
 తూన్, భగవతే దద్యాత్ || ౫౪ ||

{ పరివారాంశ్చ సేవేత భక్త్యా పరమయా హరేః | }
 { తత్తదర్పాగతాన్భక్తాగుర్వాదీంశ్చవిశేషతః || ౫౫ || }

వ్యా || హరైః పరివారాన్ - దేవీభూషాయుధపరిజన సంచాహ
 నపరిచ్ఛద గరుడ సేనాధిప చణ్డాది ద్వారపాలక కుముదాది గణా
 ధిపరూపాన్, తత్తదర్పాగతాన్ - తత్తదర్పావతారస్థలేషు ప్రఃస్థా
 పితాన్, భక్తాన్ - పరమభక్తాన్, విశేషతో గుర్వాదీంశ్చ సేవేత ||

{ హరేగాశ్రితవాత్సల్యా త్తత్తత్స్థానాభినయః | }
 { అసాధారణభావేనతత్రతత్రైవవావసేత్ || ౫౬ || }

వ్యా || ఆశ్రితవాత్సల్యాత్, తత్తత్స్థానాభినయః - శ్రీకృష్ణక
 రిగిరి వృషగిరి యదుగిరి ప్రభృతి దివ్యాభివ్యక్తిదేశేషు హర్షణ వస
 తః, హరైః అసాధారణభావేన - తదాసాధారణత్వేన, తత్ర - శ్రీర
 క్షాదిస్థలపవనా, వసేత్ || ౫౬ ||

{ యే చ భుక్తోఽస్మి తాభాగాః శ్రీపతేశ్శిరసానతః | అభ్యై }
 { త్య ప్రతిపద్యేత భక్త్యా పరమయాస్వయమ్ || ౫౭ || }

వ్యా || శ్రీపతేశ్శిరసానతః - అనుభూయపరిత్యక్తాః, భో
 గాః - మూల్యాదికాః, తానభ్యేత్య - ఆభిముఖ్యేనాగత్య, నతః -
 ప్రణతః, శిరసా ప్రతిపద్యేత - స్వీకుర్యాత్ || ౫౭ ||

{ పాదోదకం భగవతో లబ్ధ్వా భాగవతస్యచ । త్రింశ్చ }
 { న్నేవాభవాసీనః పిబేచుచ్ఛిష్యే నాపరా ॥ ౫౮ ॥ }

వ్యా ॥ భగవతో భాగవతస్యవా పాదోదకం లబ్ధ్వా, అథఃస్థ
 న్నేచ అభవాః ౨౨ సీనోవా పిబేత్. యథాస్థితోలభేత తథాస్థిత
 పవ పిబేతిత్యర్థః. అపరా - అన్యాయా, శుద్ధిశ్చన - ఆచక్షునమాస్తత్రా
 శ్చవాదియాపాశుద్ధిర్నాస్తీర్యర్థః. అథకేషుచిత్కోశేషు పతదనస్త
 రిమ్ “ అపీత్యా పిష్ణుపా దాబ్జసలిలం మూర్ధ్నినిక్షిపేత్ । పాతయ
 న్వాక్షితౌ మోహోన్మత్తత్యేవ నసంశయః ॥ ” ఇతి శ్లోకాన్వశ్యతే.
 బహుశాస్త్రుసంవాదేసతి సోపి గ్రాహ్యః. స్పష్టార్థః ॥ ౫౮ ॥

{ పురరాష్ట్రాభివృద్ధ్యర్థమర్చితస్య జగన్మరోః । శేష }
 { భాజోర్ధ్వస్పర్శే సత్తపవ సతాంగృహే ॥ ౫౯ ॥ }

వ్యా ॥ పురవృద్ధ్యర్థం రాష్ట్రాభివృద్ధ్యర్థం పురరాష్ట్రాకౌ అ
 ర్చితస్య జగన్మరోః - వారాయణస్య, శేషభాజః - ప్రసాదాద్భాజః,
 ఆర్ధిసస్పర్శేపి - తన్నసానాపేక్షిణస్పర్శేపి, సతాంగృహే అర్చి
 తస్య జగన్మరో శేషభాజస్తు సత్తపవ - పరమేకాన్తినపవ, అన్యేషు
 ప్రసాదాద్భాజ నభవన్తీత్యర్థః ॥ ౫౯ ॥

ఇతి భక్త్యధికారః.

అ ॥ అథలక్ష్యాధికారాతి —

{ బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వ్రేశ్యశూద్రా వారీ తథేతరః । }
 { చక్రాద్వైరజగ్రయేన్ద్రాత్రమాస్తీయస్యాఖిలస్యచ ॥ ౬౦ ॥ }

వ్యా ॥ ఇతరః - అనులామప్రతిలామజాతః, చక్రాద్వైరః - ప
 ఞ్చభిరాయుధైః, గాత్రమ్ - స్వశరీరమ్, ఆత్మీయస్య - స్వకీయస్య,
 అఖిలస్యచ గాత్రం అజగ్రయేత్ - చిహ్నితంకుర్యాత్ ॥ ౬౦ ॥

{ అనిష్టానాం నివృత్త్యర్థమే కాన్త్యా యజగస్పతేః । సిద్ధ్యర్థే
 { ర్థం కర్మణాం చైవ ధార్యం చక్రాదిలాభాఞ్చనమ్ ॥ ౬౦ ॥ }

వ్యా || అనిష్టానామ్ - అనుజ్ఞానానామ్, నివృత్త్యర్థమ్ భగవ
 త్పారమైకాన్త్యజ్ఞాపనాయ భగవతోర్మణాం సిద్ధ్యర్థమ్ అధికార
 లాభార్థం చ, చక్రాదిలాభాఞ్చనం ధార్యమ్ ॥ ౬౦ ॥

అ || అజనస్థానావ్యాహ —

{ బాహ్యార్థాలాటే శిరసి హృదయే చాగ్రజన్మనామ్ । చ
 { క్రశక్ష్ణగదాశాఙ్గాఖడ్గైర్వస్త్రేణః ధారయేత్ ॥ ౬౧ ॥ }

వ్యా || బాహ్యార్థాల్పక్రశక్ష్ణాధ్యాం తత్రాపి దక్షిణచక్రేణ
 సవ్యేశక్ష్ణచలలాటే గదయా శిరసిశాఙ్గాణ హృదయే ఖడ్గేన చ త
 త్త్రస్త్రస్త్రేణ ధారయేదిత్యర్థః ॥ ౬౧ ॥

{ విష్ణోరాయతనాగ్నోవాగురోరాత్మనవనా । హు
 { తేహోనూదిభిస్తప్తేసురూపైశ్చీరర్పితేః క్రమాత్ ॥ }

వ్యా || విష్ణోరాయతనాగ్నోవా - చరువా శార్థముత్పాదితే భ
 గవత్పావకశాలాస్థితే వైష్ణవాగ్నో, ఇత్యాజ్ఞానూత హోమార్థక
 మ్పితాగ్నిర్వా ఆయతనాగ్నిశబ్దార్థః, గురోః - ఆచార్యస్య, అగ్నో-
 బౌపాననాగ్నో, ఆత్మనః - శిష్యస్య, బౌపాననాగ్నో తప్తేః సు
 రూపైః - శోభనాకాతేః, అర్పితేః - గర్హపుషాదిభిరభ్యర్పితేః,
 హోనూదిభిః - సువర్ణరజతతామ్రాదిభిః, నిర్పితేశ్శక్ష్ణచక్రగదాశా
 ఙ్గాఖడ్గైః అగ్రజన్మనాం త్రైవిర్ణికానాం బాహ్యార్థాలాటే శిరసి
 హృదయే చ క్రమాత్తప్తేణ ధారయేదితి ధ్యోకద్వయవైకచాక్య
 శయనాన్వయః ॥ ౬౩ ॥

* ధారయేదితి మూలే వ్యాఖ్యానే చ దాహయేదితి క్వచిద్బృశ్యతే.
 శ్చ నిర్పితేరితి మూలేన దృశ్యతే. సురూపైరనిర్పితేరితిపాతే రచితై
 రితిచ్చేదాన్నిర్పితేరిత్యర్థస్సుగమః.

అ || దాసభూతం దాత్తానం బుధ్యేతవరమాత్మనః |
శయేనాహ —

{ దాసభూతం దాత్తానం బుధ్యేతవరమాత్మనః |
తదేవగాత్రం కుర్వీత చక్రశక్త్యాదిలాఙ్ఘితమ్ || ౬౪ || }

వ్యా || ఆత్మానమ్ - స్వమ్ , యదా వరమాత్మనః దాసభూతం
మనోత; తదైవ - తస్మిన్ కాలే, గాత్రమ్ - స్వదేహమ్ , చక్ర
శక్త్యాది లాఙ్ఘితమ్ - కుర్వీత; చక్రాదిధారణే భగవచ్ఛేషత్వజ్ఞా
నమేవాధికారత్విధాపః || ౬౪ ||

అ || సుదర్శనధారణమత్రేణాపి భాగవతత్వస్థిరస్తీత్యాహ —

{ అజీ-తః క్వచిదవ్యక్తే చక్రేణేన కేవలమ్ | అని
స్తానాంతుభూతానాం నతావద్యశగోభవేత్ || ౬౫ || }

వ్యా || క్వచిదవ్యక్తే - దక్షిణబాహూ , ఏకేన కేవలమ్ - శక్త్యాద్యా
ముఖరహితేనాపి, చక్రేణాజీ-తోపి జనః, అనిస్తానాంతు భూతా
నామ్ - యమకీజు-రాణాం పిశాచాదీనాంతావత్, వశగొనభవేత్ ||

అ || శక్త్యచక్రీభయధారణం ముఖ్యమ్ ; తదుభయధారణ
నస్తయోరన్యతమం వా విభ్రద్వేష్టవపవ భవతీత్యాహ —

{ అగ్నిషోమాహిచక్రాజ్ఞానర్వపవ తదాత్మకాః | ఊనా
వా మానయన్నేకం పూర్ణోహి పరమశ్చుతే || ౬౬ || }

వ్యా || చక్రాజ్ఞా - అగ్నిషోమా , చక్రమగ్నిః, అబ్జశృంగసోమః,
ర్వపవదేవాస్తదాత్మకాః - అగ్నిషోమాత్మకాః, అతశ్చక్రాబ్జధా
ణం ముఖ్యమితి శేషః; ఊనోవా - ఉభయధారణరహితోవా,
కమ్ - తయోరన్యతమమ్, మానయన్ - దధానః, పూర్ణః - పూ
పవనన్, పరమశ్చుతే, హిశబ్దపవకారార్థః, ప్రసిద్ధిపరోవా || ౬౬ ||

అ || ననూక్తం శక్త్యచక్రధారణం ముఖ్యమితి తత్రా భముచ్యతే

పశ్చాద్ధ్యుధధారణస్యాపి విహితత్వాదిత్యాశఙ్క్య, శఙ్ఖచక్రయోః ప్రధానతయా తదన్వేషాం తదజ్ఞభూతత్వేన తద్ధారణం తదితరధారణం వినాపి ముఖ్యమెవేత్యాహ —

{ శఙ్ఖచక్రప్రధానంహి సర్వమన్యన్తదాదికమ్ । ఆజీ- }
 { తశ్శఙ్ఖచక్రాభ్యాం సర్వైరజీ తపవవా ॥ ౬౭ ॥ }

వ్యా ॥ అన్వయే - శఙ్ఖచక్రవ్యతిరిక్తం గదాదికం సర్వమ్, శఙ్ఖచక్రప్రధానమ్, అతశ్శఙ్ఖచక్రాభ్యామజీతస్సర్వైరేవ పశ్చచ్ఛిరాయురైరవ్యజీతోభవేత్. పశ్చాద్ధ్యుధధారణం వైకల్పికమితిభావః; యద్వా ఆగ్నిషోమావిత్వాది స్తోకద్వయస్వేపం యోజనా, ఆగ్నిషోమావితి. ఊనోవేత్సత్ర వా శబ్దః మతాత్తరద్యోతనార్థః అభవేత్సర్థః, ఆగ్నిషోమరూపయోః చక్రాబ్జయోర్మధ్యే, ఏకమ్ - అన్యతమమ్, మానయన్ - నధానః, ఊనః - ఆపూర్ణః, అస్తు, తతఃకిమిత్వత ఆహ. పూర్ణోహిపరమశ్చుతఇతి. అన్యతమమాత్రధారిణస్తు అపూర్ణత్వాన్నపరప్రాప్తిః; కింత్వర్వాచీనాని ఫలానీతిభావః. పశ్చాద్ధ్యుధప్రధానత్వాచ్చక్రాబ్జయోస్తాభ్యామేవాజీతోభవేత్. సర్వైరేవాజీతోభవేదితి ఏకలూపిచిశిష్టఫలత్వాదిత్యభిప్రాయేణాహ. శఙ్ఖచక్రేతి, యతస్సర్వాత్మకత్వం శఙ్ఖచక్రయోస్తాభ్యామజీతస్సన్వేత్. సర్వైరవ్యజీతోవాస్యాత్. ఆజీతఇత్యత్ర స్యాదితిశేషః; “ అన్వేపురాణాలిక్టాన్యజ్ఞే తావకాన్యర్పయన్తి ” ఇతి బహువచనశ్రుత్యా పశ్చాద్ధ్యుధధారణం విధాయ అన్యఇత్యనేన తస్య అధికారిచిశేషనియతత్వాద్వ్యవస్థితోవికల్పః ॥ ౬౭ ॥

{ ధారయేదూర్ధ్వపుణ్ణాంశ్చ విష్ణోఃప్రీతికరాణసదా । }
 { జపహోమార్చనధ్యానదానాదిషుచిశేషతః ॥ ౬౮ ॥ }

వ్యా ॥ భగవన్ముఖోల్లాసహేతుత్వాజ్ఞపాదిభగవతైరజగర్మయోగ్య

తాపాదకత్వాచ్చ ఊర్ధ్వపుణ్డ్రాధారణం విశేషణకర్తవ్యమితభావః॥

{ సశ్యన్తి సకలాః క్లేశా నరాణాం పాపసమ్భవాః । ఆభీ }
 { ప్రాన్యఖిలాని స్యూరార్ధ్వపుణ్డ్రాస్యధారణాత్ ॥ ౬౯ ॥ }

వ్యా ॥ పాపసమ్భవాః క్లేశానశ్యన్తి . క్లేశహేతుభూతాని పాపానినశ్యన్తిత్యర్థః ॥ ౬౯ ॥

అ ॥ ఊర్ధ్వపుణ్డ్రాధారణేతు మతభేదేనసంఖ్యోవికల్పనాహ —

{ శ్రయోదశద్వాదశవా పూర్వార్ధ్వపుణ్డ్రాణిధారయేత్ । }
 { ఏకం చత్వారిషటూష్టావపివాఞ్చన్తి కేచన ॥ ౭౦ ॥ }

వ్యా ॥ శ్రయోదశైవేతి స్వమతమ్ . అన్యత్పరమతమ్ ॥ ౭౦ ॥

{ ఋజూనిస్ఫుటపార్శ్వాని సాన్తరాళాని విన్యసేత్ । }
 { ఊర్ధ్వపుణ్డ్రాణి దణ్డాబ్జదీపమత్స్యనిభానిచ ॥ ౭౧ ॥ }

వ్యా ॥ ఋజూని - అవిక్రాణి , స్ఫుటపార్శ్వాణి - యథాస్వ
 బోధ్యమే పార్శ్వయోరభాస్వరతానభవతః ; యథాలలాటచర్మణః ప్ర
 త్యక్షః షయతా నభవతి తథాపార్శ్వయోర్వైశ్చిద్ర్యం సంపాద
 నీయమిత్యర్థః . సాన్తరాళాని - సచ్చద్రాణి , విన్యసేత్ . లలాటా
 దిభానేష్యేతిశేషః . కథంయాపాణి విన్యసేదిత్యపేక్షాయామా
 హ . దణ్డాబ్జదీపమత్స్యనిభానిచేతి . నిభానిచేతి ద్వ్యన్వయై శ్రూ
 యమాణస్య నిభశబ్దస్య దణ్డాదీనాం ప్రత్యేకం సమబ్ధః . చకా
 రాద్గరిపాదాకృతూర్ధ్వపుణ్డ్రాస్యధారణాః . అత్ర దణ్డాద్యాకారో
 ధ్వపుణ్డ్రాధారణముఖ్యత్వమ్ . విష్ణుపాదాకృతూర్ధ్వపుణ్డ్రాధా
 రణం ముఖ్యమితి బోధ్యత్వమ్ . “ హరేఃపాదాకృతిమాత్మానో హి
 తాయ మధ్యేభిర్రం ఊర్ధ్వపుణ్డ్రాం యోధారయతి సపరస్వప్రియో
 భవతి ; సపుణ్యవాభవతి ; సముక్తిభాగ్భవతి ” ఇత్యధర్మణి
 శ్రుతిత్వాత్ . చక్రాబ్జదీపమత్స్యనిభానిచేతి పరఃపాఠః . తత్పక్షే
 అబ్జశబ్దశ్శుభ్రపరః పోచిత్వాత్ ॥ ౭౧ ॥

అ || కేనద్రవ్యేణత్యపేత్రాయామాహ —

{ విష్ణోరుద్ధృతయా త్రేత్రై పర్వతాదా ప్రశస్తయా । మృ }
 { దోర్ధ్వపుణ్ణిం దేవానామవ్యైర్వాఽచ్చిద్రమేవవా ॥ }

వ్యా || విష్ణోః త్రేత్రై పర్వతాదా ఉద్ధృతయా మృదా ఉద్ధ్వపుణ్ణిం భవతి, ధారయేదితివాశేషః. దేవానామ్ - అర్పాభిమ్బానామ్, అవ్యైః - మృద్వ్యతిరిక్తేః, కస్తూర్వాది ద్రవ్యైర్వా ఉద్ధ్వపుణ్ణిం భవతి. తెషామచ్చిద్రమేవవాభవతి. మనుష్యాణాం మృదాచిద్రమవేత్యర్థః. మృదపవ్యత్ర శ్వేతమృత్తికా. “శ్యామం శాన్తికరంప్రోక్తం రక్తం వశ్యకరంభవేత్ । శ్రీకరం పీతమిత్యా హుర్వేష్ణవం శ్వేతముచ్యతే” ఇతి బ్రహ్మోణ్ణపురాణోక్తైః ॥ ౭౨ ॥

అ || ధారణప్రకారమాహ —

{ నిఘ్నణాదివిధివత్కృత్వాధ్యాయేణ జగద్గురుమ్ । ఆసీ }
 { నోఙ్గుభిభిర్దద్యాదూర్ధ్వపుణ్ణాన్ స్వయంక్రమాత్ ॥ ౭౩ ॥ }

వ్యా || విధివత్ - యథాశాస్త్రమ్, జగద్గురుమ్ - నారాయణమ్, ధ్యాయేణ, నిఘ్నణాది సవ్యకరే మృదాలోడన బ్రహ్మతీర్థవిధానాదికమ్ కృత్వా, ఉద్ధ్వపుణ్ణాన్ దధ్యాత్. కథంభూతః, జగద్గురుం ధ్యాయేణ, నత్పవ్యసునాః ఆసీనః తిస్థేణ గచ్ఛేథానక శయనోవా; అఙ్గుభిభిర్దధ్యాత్; నతు సఖతృణాదినా, స్వయం దధ్యాత్ - నవరహస్తేన, క్రమాద్దధ్యాత్ - నవృత్కృమేణ, అఙ్గుభిభిరితి బహువచనం ముముక్షువృత్తిరిక్తాధికారిణాం మధ్యమాఙ్గుస్థాదిభిరపి ధారణానుజ్ఞానాత్; ముముక్షోస్తుతర్హవ్యైవధారణమ్. తదుక్తం బ్రహ్మోణ్ణపురాణే బ్రహ్మోణంప్రతి భగవతా “అఙ్గుష్టసపుష్టిదః ప్రోక్తోమధ్యమాయుష్కరంభవేత్ । అనామికాన్నదానిత్యంముక్తిదాచప్రదేశిసి ॥ పృతైరఙ్గుభిభైస్తుకారయేన్ననఖైఃస్పృశేత్” ఇతి ॥

అ || ఊర్ధ్వపుణ్డ్రాణామాన్నత్యప్రమాణమాహ—

{ ఊర్ధ్వపుణ్డ్రం లలాటేతు కుర్వీతచతురణ్డుళమ్ |
ఉదరేహృదికణ్ఠచ దశాష్టచతురణ్డుళాన్ || ౭౪ || }

వ్యా || లలాటే చతురణ్డుళమ్ - చతురణ్డులూన్నతం కుర్వీత. ఉదరె, హృది - వక్షసి, కణ్ఠచ క్రమేణ దశాష్టచతురణ్డులూన్ కుర్వీత. ఉదరే దశాణ్డుళపరిమితోచ్ఛాయం వక్షస్యష్టాణ్డుళపరిమితోచ్ఛాయం కణ్ఠ చతురణ్డులూచ్ఛాయం ఊర్ధ్వపుణ్డ్రంకుర్వీత ||

{ దక్షిణోదరబాహ్వంసెష్వనం త్రీణీతరత్రచ | ఆద్యై
వత్పుష్టతోద్వేచ మూర్ధ్నిచైవం త్రయోదశ || ౭౫ || }

వ్యా || దక్షిణోదరబాహ్వంసేషు, దక్షిణోదరే - ఉదరస్యదక్షిణపార్శ్వే, దక్షిణబాహౌ దక్షిణాంసేచ, ఇతరత్ర - ఉదరస్య వామపార్శ్వే వామబాహౌ వామాంసేచ, ఏవమ్ - పూర్వోక్తక్రమేణైవ, దశాష్టచతురణ్డులూన్ కుర్వీత; దక్షిణేతరొదరపార్శ్వయోర్దశాణ్డుళమ్, దక్షిణేతరబాహ్వోర్దశాణ్డుళమ్, దక్షిణేతరాంసయోశ్చతురణ్డులం కుర్వీతేత్యర్థః. ఆద్యవత్ - లలాటోర్ధ్వపుణ్డ్రవత్ ||

{ త్రిధాసర్వత్రవిస్తారశ్చతుస్త్రిద్వ్యంగుళీక్రమాత్ | ఉత్త
మోమధ్యమోహీనఃపార్శ్వోచాక్షుళికాస్తృతౌ || ౭౬ || }

వ్యా || సర్వత్ర - సర్వేష్యపూర్వార్ధ్వపుణ్డ్రేషు, చతుస్త్రిద్వ్యం గుళీక్రమాత్ విస్తారస్త్రిధాభవతి. త్రిషుమధ్య ఏక ఉత్తమః; అపరోమధ్యః; అనోహీనః. చతురణ్డులవిస్తార ఉత్తమః. ఇతరౌ ద్వావపి యథాక్రమం మధ్యమహీనౌ పార్శ్వౌ - చంద్రార్ధ్వపుణ్డ్రోపార్శ్వౌ, ఆంగుళికౌ - ఆంగుళిమాత్రవిస్తారౌ, స్తృతౌ. యత్తు “ దశాంగులప్రమాణంతు ఉత్తమోత్తమముచ్యతే | ననాంగులం మధ్యమంసౌదష్టాంగులమతఃపరమ్ || సప్తవట్సుశ్చుభిఃపుణ్డ్రం

మధ్యమం త్రివిధం భవేత్ । ” ఇత్యాది బ్రహ్మాంజురాణవచనమ్, తదతివిశాలఫాలవద్విషయం వేదితవ్యమ్ ॥ ౨౬ ॥

{ తత్రతత్ర పురస్తస్తైః కేశవాదిన్ద్యుసెతగ్రమాత్ । }
{ పాణినాదక్షిణైవైవ వాసుదేవంత్రయోదశే ॥ ౨౭ ॥ }

వ్యా ॥ ఊర్ధ్వపుణ్ణిధారణానంతరం తత్రతత్ర - లలాటాద్యుర్ధ్వపుణ్ణిషు, పురణ - కేశవాదికథాధ్యయణ, మస్తైః - కేశవాదిమస్తైః, క్రమాత్ కేశవాదిన్ద్యుసేత్. కేసపాణినా? దక్షిణైవైవనతు వామకరేణ, త్రయోదశే - శిరోభృతత్రయోదశోర్ధ్వపుణ్ణి, వాసుదేవమస్తైః వాసుదేవం న్యసేత్ ॥ ౨౭ ॥

అ ॥ ఊర్ధ్వపుణ్ణిధారణమన్త్రానాహ—

{ ప్రణవేనతథావ్యుహైష్టడష్టద్వాదశాక్షరైః । మస్తైః }
{ రవ్యైశ్చ తాన్తాన్తైః ధారయన్ముర్ధ్వపుణ్ణికాణ ॥ }

వ్యా ॥ వ్యుహాః - కేశవదామోదరావ్యాః, వ్యుహాచతుష్టయస్యాపి ప్రత్యేకం కేశవాదిరూపేణ త్రివిధత్వాత్. అత్ర వ్యుహాశబ్దస్తత్పత్త్రపరః, కేశవాదిద్వాదశవ్యుహమస్తైఃకీర్తితః. ప్రణవేన - కేశవమస్తైః, షడష్టద్వాదశాక్షరైరవ్యైశ్చ పదిష్టైర్భగవస్తస్తైః కేశవపుణ్ణిధారణమ్, ఏవం ప్రణవషడష్టద్వాదశాక్షర తదతిరిక్తోపదిష్టభగవస్తత్త్రసహితైస్తత్పత్త్రైర్నారాయణాదిపుణ్ణిధారణమితి వివేకః ॥ ౨౮ ॥

{ తతోదివ్యం చహారిద్రం సహేమతుశసీదళమ్ । మస్తైః }
{ ణ ధారయేచ్ఛర్ణం లలాటేమస్తకేతథా ॥ ౨౯ ॥ }

వ్యా ॥ దివ్యమ్ - దేవార్ణమ్, భగవదర్పితమితియావత్. సహేమతులసీదళమ్ - సువర్ణతులసీదళచూర్ణమిశ్రితమ్, హారిద్రమ్ - హరిద్రాసంబద్ధిచూర్ణమ్, లలాటే మస్తకేత మస్తైః “ శ్రియైజాత ”

ఇతిమన్త్రైణ ధారయేత్ . లలాటే మస్తకే తథేత్యాద్యుత్తగ్రహా
ణముపలక్షణాథమ్ || ౭౯ ||

{ పవిత్రాణ్యబ్జబీజాని శక్త్యచక్రాజ్జుభూషణమ్ | ధార }
{ యేవైష్ణవం నామ వైష్ణవాశ్రయమేవ వా || ౮౦ || }

వ్యా || పవిత్రాణి - పవిత్రాఠోపణాత్సవే భగవతా ధృతాని
తస్తుమయాని, అబ్జబీజాని - పద్మాక్షబీజవలయాని, ఇదంచ తులసి
కాష్ఠనిర్మితాక్షవలయా నాముపలక్షణమ్ . శక్త్యచక్రాబ్జభూషణమ్ -
శక్త్యవక్రచిహ్నతం ముద్రికాదిభూషణమ్, వైష్ణవమ్ - విష్ణుసమ్బద్ధి,
నామ - వైష్ణవాశ్రయం నిత్యముక్తముముక్తుభేద భిన్న వైష్ణవగతం
నామ, భగవన్నామ, మహాభాగవతనామవా, ధారయేదిత్యర్థః ||

{ అయుక్సూత్రవ్యతిస్యాతం ధారయేత్కటిబద్ధనమ్ | }
{ కౌపీనం వస్త్రయ్యుగ్గంచ యథార్హమితరాణిచ || ౮౧ || }

వ్యా || అయుక్సూత్రైః - అయుగ్గసూత్రైః, వ్యతిస్యాతమ్ -
వ్యత్యాసేన సూత్రమ్, కటిబద్ధనమ్ - కటిసూత్రమ్, ధారయేత్ .
కౌపీనం వస్త్రయ్యుగ్గం యథార్హమ్ - యథాయోగ్యమ్, ఇతరా
ణి - ఉష్ణీషాదీని, ధారయేత్ || ౮౧ ||

{ లక్షణానిస్ఫుటాన్వేవ క్రియాసిద్ధికరాణితు | ధార }
{ యన్నోపహన్వేత కదాచితిగ్రజగ్రాదిభిః || ౮౨ || }

వ్యా || లక్షణాని - శక్త్యచక్రార్థపుష్టాదీని చిహ్నాని, స్ఫుటా
న్వేవ - నతస్స్ఫుటాని, క్రియాసిద్ధికరాణి - భగవత్రైగ్రజగ్రయో
గ్యతాపాదకానీతి యావత్ . కిగ్రాదిభిః - యముభటాదిభిః ||

ఇతి లక్ష్యాధికారః .

అథ సత్సేవామధికరోతి —

{ దణ్ణవత్ప్రణమేద్భూమాపుపేత్యగురుమున్వహమ్ । దేశే }
 { వాపి నమస్కుర్యాద్యత్రాసా వసతిస్వయమ్ ॥ ౮౩ ॥ }

వ్యా ॥ దణ్ణవదితి అహజ్కారముమకారనివృత్తిరభిప్రేతా; అన్వహ మితి కాదాచిత్రత్వవ్యావృత్తిః . యత్రదేశే అసావాచార్యో వ సతి తస్యైదిశే నమస్కుర్యాదిత్యర్థః . స్వయమిత్యనేన అగ్ని హోత్రాదివదృత్విగాదిభిర్నకారయేదిత్యర్థః ॥ ౮౩ ॥

{ ఆచార్యాహారేదర్థా నాత్మానంచనివేదయేత్ । త }
 { దధీనశ్చ వస్తేత సాత్మాన్నారాయణోహిసః ॥ ౮౪ ॥ }

వ్యా ॥ ఆచార్యాయ - ఆచార్యార్థమ్, అర్థాణ - ధనాని, ఆ హారేత్ - నయేత్, ఆత్మానంచ నివేదయేత్ . “ తవాహమస్మి ” ఇ త్యాత్మనివేదనంచ కుర్యాత్, తదధీనశ్చ వస్తేత - ఆచార్యధీనస్తి శ్చైచ్చ, నన్వయం వృత్తిర్భగవద్విషయే కర్తవ్యా కథమాచార్య విషయేపీత్యాహః సాత్మాన్నారాయణోహి స ఇతి . సాత్మాన్నారాయణ ఇత్యనేన “ సాత్మాన్నారాయణో దేవసకృత్వా మర్త్యమ యాంతనుమ్ । మగ్నానుర్ధరతేలోకాణ కారుణ్యాచ్చాస్త్రీపాణీ నా ॥ ” ఇతివచనంసూచ్యతే; ఆచార్యస్య భగవదూపిత్యాత్మద్వి షయే కర్తవ్యా వృత్తిస్సర్వాప్యేతద్విషయే కర్తవ్యేతిభావః ॥ ౮౪ ॥

{ కుర్వీత పరమాంభక్తిం గురౌ తస్మిన్వివత్సలః । }
 { తదనిష్ఠాపవాదీ తన్నామగుణహర్షితః ॥ ౮౫ ॥ }

వ్యా ॥ పరమామ్ - నిరతిశయామ్, తస్మిన్వివత్సలః ఆచా ర్యప్రీతివిషయేషు వత్సలః, తదనిష్ఠాపవాదీ - ఆచార్యనిష్ఠవిషయా పవాదశీలః, తన్నామగుణహర్షితః - ఆచార్యనామగుణశ్రవణాది భిర్హర్షితః ॥ ౮౫ ॥

{ నిత్యం గురుముపాసీత తద్వచశ్శ్రవణోతుకః । }
 { విగ్రహాలాకనపరస్తస్యైవాజ్ఞాప్రతీక్షకః ॥ ౮౬ ॥ }

వ్యా || తద్వచశ్శ్రీవణోతుకః - ఆచార్యవచశ్శ్రీవణకుతూ
 హలీ, విగ్రహలోకనవరః - ఆచార్యవిగ్రహసేవాభరతః, తస్యైవ-
 ఆచార్యస్త్యైవ, ఆజ్ఞాప్రతీక్షకః - నియోగంప్రతీక్షమాణః || ౧౬ ||

{ ప్రత్యాశ్య చరణౌ పాత్రై ప్రణివతోపయజ్యచ | నిత్యం }
 { విధివదస్యైద్యైరాదృతోఽభ్యర్చయేన్దురుమ్ || ౧౭ || }

వ్యా || చరణౌ - ఆచార్యచరణౌ, పాత్రై ప్రత్యాశ్య, దణ్డవ
 త్ప్రణిమ్య, ఉపయజ్య - పాదప్రత్యాశనసలిలంపీత్వా, నిత్యమ్-
 ప్రత్యహమ్, విధివత్ - యథాశాస్త్రమ్, ఆదృతః - ఆదరవాక్, కర్త
 రిక్తః, ఆచార్యాదరవిషయీభూతోవా, గురునుభ్యర్చయేత్ || ౧౭ ||

{ ఇచ్ఛాప్రకృత్యనుగుణైరుపచారైస్సోఽవితైః | భజ }
 { న్నవహితశ్చాస్య హితమావేదయేద్రహః || ౧౮ || }

వ్యా || ఇచ్ఛాప్రకృత్యనుగుణైః నకేవలమిచ్ఛానుగుణైః, ఆ
 తురత్వావస్థాయామిచ్ఛానుగుణానాన్యముపభ్యత్వాద్దేహపీడాయా
 మవర్యసితైః ఆచార్యేచ్ఛానుగుణైః, ఉవితైః - శాస్త్రావిరుద్ధైః,
 ఉపచారైః, అవహితః - పాపధానః, భజన్, అస్య - ఆచార్యస్య,
 హితపరః రహస్యావేదయేత్. నియమాతిక్రమేసతి హితం రహ
 సిబాధయేదిత్యర్థః || ౧౮ ||

{ యథానుజీవీ నృపసిం యథా భక్తశ్చ వైవతమ్ | }
 { తత్తైవదేశికంశిష్యస్సేవేత వినయాన్వితః || ౧౯ || }

వ్యా || అనుజీవీ - భృత్యః, నృపతిమ్ - రాజానమ్, యథా
 సేవేత; భక్తః యథా దేవతం సేవేత; శిష్యోపి తథా దేశికం సే
 వేతేతి. తథేత్యస్యార్థం విశదయతి వినయాన్విత ఇతి || ౧౯ ||

{ స్నాతంచగురుణాయత్రతీర్థంనాన్యత్తతోధికమ్ | }
 { యచ్ఛక్తర్న తదర్థంతద్విష్టోరారాధనాత్పరమ్ || }

వ్యా || గురుణా యత్ర - జలె, స్నాతమ్ - స్నానంకృతమ్, తతః - తజ్జలాత్, అధికమ్ - ఉత్కృష్టమ్, తీర్థం నాస్తి. తదేవ సర్వతీర్థాధికమితిభావః. తమ క్తంభాగవతే విచురంవ్రతి ధర్మరాజేన “ భవద్విధా భాగవతాస్తీర్థభూతాస్త్వయం వ్రభూ । తీర్థీకుర్వన్తి తీర్థాని స్వాంతస్థేన గదాభృతా ॥ ” ఇతి . యచ్చ తదర్థం కర్తృతదా చార్యకేజుర్యరూపం కర్తృ, విష్ణోరారాధనాత్పరమ్ - భగవదారాధనాదపుత్రకృష్టమ్ ॥ ౯౦ ॥

{ అపదిశ్యపిశ్యోదెవాగురాయస్మితిపాద్యతే । }
 { దేశకాలక్రియామన్త్రనిరపేక్షంతదక్షయమ్ ॥ ౯౦ ॥ }

వ్యా || పిశ్యోదెవానపి, అపదిశ్య - ఉద్దిశ్య, గురౌ - ఆచార్యే, యస్మితిపాద్యతే - యత్రావ్యం హవ్యవా సహస్వ్యతే; తత్ - హవ్యం కవ్యంవా, దేశకాలక్రియామన్త్రనిరపేక్షమ్ - అదేశే అకాలేవా దత్తం మన్త్రహీనంవా అక్షయంభవతి ॥ ౯౧ ॥

{ ఆత్మనో హృతినీచస్య యోగిభ్యేయ పదార్హతామ్ । }
 { కృపయైవోపకర్తారమాచార్యంసంస్తరేశ్శనా ॥ ౯౨ ॥ }

వ్యా || అతినిచస్య ఆత్మనః - స్వస్య, యోగిభ్యేయపదార్హతామ్:- విధిశివసనకాదిభిరపి భ్యేయమ్ - సప్రాప్తుంశక్యమ్, యత్పదమ్ - పరమంపదమ్, తదర్హతామ్. యద్వా, యోగిభ్యేయస్య-శ్రీమతీనారాయణస్య, పనయోః అర్హతామ్ - పరిచరణాధికారమ్, కృపయైవోపకర్తారమ్ - యోగ్యతామవిచార్య దత్తవత్తమ్, ఆచార్యం సదాసంస్తరేశ్ . అర్హతాముపకర్తారమితి తృన్నస్తత్వాన్నలూకేత్యాదినా షష్ఠీనిషేధాద్వివేచితీయా ॥ ౯౨ ॥

{ స్వయం దెహోనుకూలాని భర్తౌర్హౌపయికానిచ । }
 { కుర్యాదవ్రతపిథ్థాని గురోఃకర్తౌణ్యశైవతః ॥ ౯౩ ॥ }

వ్యా || ఆచార్య దేశోనుకూలాని పాదసంవాహనాదీని, కల్పా
 పయికాని - ఆచార్యార్థం తదగ్నిపరివర్యాదీని, ఆర్థాపయికాని-
 కృష్యాద్యవేక్షణాదీని, అవతీషిద్ధాని - శాస్త్రావిరుద్ధాని, గురూః
 కర్తాః అశేషతః - కారైస్సైవ, స్వయంకుర్యాత్ || ౯౩ ||

{ యోసానుస్త్రీవరం ప్రాదాత్సంసారోచ్ఛేదసాధనమ్ |
 ప్రతీచ్ఛేచ్ఛురువరవ్యస్య తిసోవ్యచిచ్ఛం సుపావనమ్ || ౯౪ || }

వ్యా || యోసా - ఆచార్యః, సంసారోచ్ఛేదసాధనమ్ - మో
 క్షహేతుభూతమ్, మస్త్రీవరమ్ - మస్త్రీరత్నమ్, ప్రాదాత్ -
 గర్హణ, తస్య గురువరవ్యస్య - ఆచార్యశ్రేష్ఠస్య, సుపావన
 ముద్భిక్తం ప్రతీచ్ఛేత్ - స్వీకుర్యాత్, నత్వనవ్యస్య; సుపావనమి
 త్యనేన భగవచ్చుక్తత్వాత్పావనమ్, తదేవాచార్య దివ్యుపదనసం
 స్పృశ్యాశ్చుపావనమిత్యభిప్రేషం ముస్త్రవ్యమ్ || ౯౪ ||

అ || ఉచిచ్ఛాశనం సాత్మాన్తోక్ష సాధనవిద్యోప దేష్ట్యవిషయే;
 అన్యవిషయే ఉచిచ్ఛాశనవర్ణం గురువద్వృత్తిమాచ రేదిత్యభిప్రేషా—

{ యేచోపకుర్వ తేజ్ఞానంకిమప్యచ్యుతసంశ్రయమ్ | ఏ
 చోచిచ్ఛాశనంకుర్యాద్వృత్తిం తేష్వఃకారవాత్ || }

వ్యా || అచ్యుతసంశ్రయమ్ - భగవద్విషయమ్, కిమపి - సాత్మా
 న్తోక్ష సాధనావిషయకతయా యత్కిచ్ఛిదప్రధానం జ్ఞానమ్, యే
 చోపకుర్వతే - ప్రయచ్ఛన్తి; ఉచిచ్ఛాశనంవినా తేష్వఃకారవాత్
 వృత్తిం కుర్యాత్ - గురువద్వృత్తిమాచ రేదిత్యభిప్రాయః || ౯౫ ||

{ గురోశ్చపక్షీపుత్రాదిష్వ న్యేష్వప్యమలాత్కసు | కు
 ర్యాదాచార్యవద్వృత్తిం తత్రతత్రవ్యవస్థయా || ౯౬ || }

వ్యా || పక్షీపుత్రాదిష్విత్యత్ర ఆదిశబ్దేన భ్రాత్రాదయోగ్య
 హ్యవై. ఆచార్యపక్షీం పుత్రంవా మాతాపితరౌచ సోదరమ్ ఆచా
 ర్యమివ మన్యేత్. అన్యథా నాశమాప్పుయాదితి పహాగేన్ద్రీసత

హితోక్తే: ఆస్యేషు - తదన్తరణ్ణేషు శిష్టేషు, సబ్రహ్మచారిషు చా, తత్రతత్ర వ్యవస్థయా - గురుపుత్రాదాపుచ్చిష్టాశనాదివర్ణమ్, గురు దారేషు పాదోపనక్ర) హణాదివర్ణం కుర్యాత్ || ౯౬ ||

{ ఆచార్యోపి తథాశిష్యం సిద్ధౌ హితపరస్పదా | ప్రబోధ్య బోధనీయాని వృత్తిమాచారయేత్స్వయమ్ || ౯౭ || }

వ్యా || యథాగురౌ శిష్యః స్నేహాయుక్తోభవతి, తథా ఆచార్యోపి శిష్యే సిద్ధౌ భూత్వా సదా శిష్యహితపరస్పక్, బోధనీయాని - జ్ఞాపనీయాని, ప్రబోధ్య - జ్ఞాపయిత్వా, వృత్తిమ్ - విహితాచారాత్మికాం వృత్తిమ్, ఆచారయేత్ || ౯౭ ||

{ నిజధర్మావిరోధేన బ్రహ్మబ్రతేషు బ్రహ్మణః | కుర్యాత్ త్సర్వాణి కర్మాణి నకదాచిదబ్రహ్మణైః || ౯౮ || }

వ్యా || నిజధర్మావిరోధేన - స్వవర్ణాశ్రమబద్ధానియతధర్మావిరోధేన, బ్రహ్మణః బ్రహ్మబ్రతేషు ఋత్విగాదిభిస్సమమ్, సర్వాణి కార్యాణి - కర్తవ్యాని, కుర్యాత్. అబ్రహ్మబ్రతేషు నకదాచిదుకార్యాత్ || ౯౮ ||

{ అధికైస్సదృశైర్వాపి కుర్యాదేవతుసక్లమమ్ | హీనాంశ్చ నావమన్యేతనచదోషం విభావయేత్ || ౯౯ || }

వ్యా || అధికైస్సదృశైర్వాపి - స్వస్థాదుతకృష్టైస్సన్వసమాబ్రహ్మణై, హీనాన్ - వికలవృత్తీన్, నచదోషం విభావయేత్ - హీనేషు దోషవిస్తామపి నకుర్యాత్ || ౯౯ ||

{ వృద్ధౌ నాచారసమ్పన్నాన్ విష్ణు భక్తాన్ దృఢవ్రతాన్ | సతస్సత్సేవనపరాన్ నిత్యం సేవేత సన్నతః || ౧౦౦ || }

వ్యా || సతః - బ్రహ్మజ్ఞానేన లబ్ధసత్తాకాన్, “ అప్తిబ్రహ్మేతి చేద్వేద సత్తమేనం తతోవిదుః ” ఇతి శ్రుతేః. సన్నతః - ప్రహ్నియా భూతః || ౧౦౦ ||

అ || ఉక్తమర్థం నిగమయతి —

{ ఏవంస్వకర్మణిజ్ఞానై భక్తాచపరినిష్ఠితః | వైరాగ్యే }
{ ణచ సంయుక్తో నచేహ జాయతే పునః || ౧౦౦ || }

వ్యా || స్వకర్మణి - విహితాచారే, జ్ఞానే - దృష్టే, భక్తాచేతి చ
కారేణ లక్ష్యసత్సేవే సముచ్చయితే; వైరాగ్యేణచ సంయుక్తః -
ఉక్తవృత్తి విరోధపరిహారనిరతః, ఇహ - లోకే, పునః నజాయతే -
నోత్పద్యతే || ౧౦౦ ||

ఇతి సత్సేవాధికారః .

ఇతి కథామృకులతిలక శ్రీరఙ్గరాజతనూభవేన ధర్మపురీశగురొస్సకా
శాదధిగతినిఖలనిగమాంతతత్వజ్ఞానేన శ్రీజగన్నాథాచార్యేణ
విరచితాయాం భరద్వాజసంహితావ్యాఖ్యాయాం
శ్రుతార్థదీపికాయాం విన్యాసోపదేశే
తృతీయోఽధ్యాయః .

అ || అథవైరాగ్యేణ సంయుక్తశ్చక్ష్మక్తమర్థం విశదయితుం
విరుద్ధవర్జనమధికరోతి —

{ ప్రీతిరూపతయా విష్టోస్స్వధర్మా నాచ రేద్యథా | }
{ తతైవాప్రీతిరూపాణి ప్రతపిద్ధాని వర్జయేత్ || ౧ || }

వ్యా || భగవత్ప్రీతిహేతుత్వేనహి స్వధర్మాచరణం ప్రపన్న
స్య, ప్రతిపిద్ధానాం భగవదప్రీతిహేతుత్వాత్తాని వజనీయానీ
త్యభః || ౧ ||

అ || ప్రపన్నస్య దేవతావ్రతస్పర్శస్య నిషిద్ధత్వాత్కర్తారమ్భేపి
కర్మనమ్మధ్యర్థమపి నదేవతావ్రతస్తుతి నమస్కారాది కుర్యాదిత్వా
శయేనాహ — .

{ విష్ణోర్ధ్వననణామార్పాస్తుతివిహ్నీది వర్జితమ్ | }
 { సమారబ్ధంతుయతగర్వతతగర్వవిఫలంభవేత్ || ౨ || }

వ్యా || చిహ్నశబ్దేన ఊర్ధ్వపుణ్డ్రాది భగవచ్చిహ్నముచ్యతే ||

అ || విఘ్నోత్సారణార్థమపి న దేవతా స్తరముపాసీ తేత్యాహ -

{ విష్వక్సేనఃస్తుతానేతాభగవాన్ సర్వకర్మణామ్ | }
 { తస్మాన్నాన్యముపాసీతకర్మణాంవిఘ్నశాస్తయే || ౩ || }

వ్యా || భగవాన్ విష్వక్సేనః సర్వకర్మణాం నేతా - ప్రభుః, శుభకర్మణామితి కల్పితావృతః. తస్మాద్విష్వక్సేనాదన్యం విఘ్నశాస్తయే నోపాసీత తస్మాదితి పదం హేతుపరంవా || ౩ ||

{ బ్రహ్మారుద్రదిగీశారగతచ్చక్రీవ్రసవాదయః | నిత్యమ్ }
 { భ్యర్షనేవర్ణాః కామోపిస్యాన్నతన్ముఖః || ౪ || }

వ్యా || దిగీశాః-దిక్పాలాః, అరగః- సూర్యః, తచ్చక్రయః - బ్రహ్మాదీనాం శక్తయః, తత్ప్రసవాః - బ్రహ్మాదీనామపత్యాని, శక్రీబ్రహ్మదౌర్భాగ్యాపరః; తదపతారపరత్వే, ఆదిశబ్ధార్థత్వేన తదౌర్భాగ్యా వివక్షణీయాః. నిత్యమ్ భ్యర్షనేవర్ణాః - నిత్యార్పణే పరిహరణీయాః. క్వచిత్గర్వవిశేషే భగవచ్చరీరత్వేన తేషామన్వయేపి నిత్యార్పణే శరీరత్వేనాపి నతేషామన్వయః కార్యత్వతిభావః. కామోపిస్యాన్నతన్ముఖః - కామానభిలష్యాపి నతేషాముపాస్త్రిం కుర్యాదిత్యర్థః. కామ్యేషు సర్వత్ర నిత్యేష్వపి దేవతార్పణయాం బ్రహ్మాదీనాం శరీరత్వేనాపి నాన్వయస్సమాదనీయత్విత్యోకాభిప్రాయః || ౪ ||

{ నజాతుపరమాంపుత్తింకుర్వీతవిరసాశయః | ప్రమా }
 { దాలస్యనాస్తిక్య కామాద్యైర్నచహాపయేత్ || ౫ || }

వ్యా || వృత్తిమ్ - విహితాచారలక్షణమ్, ప్రమాదేన - ఆలస్యేన, నాస్తిక్యేన, ఆదిశబ్దేన క్రోధాదినావా, జ్ఞాతు - కదాచిదపి,

నహాపయేత్ - నపరిత్యజేత్, విరసాశయః - విహితత్వధియా, భక్తిహీనోవా - నకుర్వీత, భగవదారాధనత్వ ప్రతిపత్త్యాఽత్యస్త భక్తియుక్తః కుర్యాదితి భావః || ౫ ||

{ దేశకాలకులాదీనాం వినాపాపేనసంవిదః । ఆస్తీ }
 { భ్యశ్చకులాచారాన్నాతిక్రామేత్-దాచన || ౬ || }

వ్యా || దేశసంవిదః - ఏతద్దేశేఽయంధర్మః ఇత్యేనమాత్మకాః? ఏవం కాలజాతి సంవిదశ్చ; దేశజాతికులాదీనామిత్యపహాతః. తదా జాతిశబ్దాబ్రాహ్మణత్వాది జాతిపరః; కులశబ్దా గొత్త్రాదిపరః; తేషాం పాపేనవినా సంవిదః - అనిషిద్ధానమయాన్, ఆస్తీభ్యః - స్త్రీపర్యస్తమ్, అఖిలాచారాంశ్చ నాతిక్రామేత్ ||

{ నమృతైరిధికామృద్ధిం నమృత్యుం నచ జీవితమ్ । }
 { నచావ్రశస్తావిషయానిచ్ఛేదిహపరత్రవా || ౭ || }

వ్యా || వృత్తిః - దేహయాత్రా, మృత్యుః-మరణమ్, జీవితమ్-ఆయుః, అవ్రశస్తా విషయాః - స్త్రీనిషిద్ధాః, పరత్ర-పరలోకే ||

{ నపాపేన నపుణ్యేన నాత్యాయాసేన కర్మణా । నమ్ను }
 { దాంసక్లహంకుర్యాద్విపదాంచ ప్రతిక్రియాః || ౮ || }

వ్యా || పాపేన - చార్యాదినా హింసాదినావా, క్రమేణ, నమ్నదాం సక్లహం విపదాం ప్రతిక్రియాంచ నకుర్యాత్. పుణ్యేన - నమ్నత్ప్రాప్తి హేతుభూతేన లక్ష్యవ్రతాదినా, విపన్నివృత్తి హేతుభూతేన స్తుతిపాఠమన్త్రజపాదినావా, క్రమేణ సంపత్సక్లహవిపత్ప్రీతీకారా నకుర్యాత్. అత్యాయాసేన - అవిహితప్రతిషిద్ధనాపి బహ్వాయాసపాధ్యేన కర్మణా, నకుర్యాత్. కిన్తు, విహితాప్రతిషిద్ధేన అల్పయాసేన కర్మణా నమ్నత్సక్లహవిపత్ప్రీతీకారా కుర్యాదితి భావః || ౮ ||

అ || ఉక్తపుణ్యపాపా సంభిన్నేన కర్తృణాల్పాయాసేన సంపత్సక్తిగ్రహవిపత్ప్రీతీకారౌ కుర్యాదిత్యయంతు నియమః స్వసంపత్సక్తిగ్రహ విపత్ప్రీతీకారయోరెవ, ఆచార్యవిషయేతు పాపమపహాయ పుణ్యేనాత్యాయాసేన కర్తృణావా సముత్సక్తిగ్రహం విపత్ప్రీతిక్రియాంచ కుర్యాదిత్యాహ —

{ వివైవప్రతిషిద్ధేన సర్వాధానాసాధయేత్సుధీః | నోపే }
 { త్రైతచభూతానాం స్వసనం శక్యవారణమ్ || ౯ || }

వ్యా || ఏవకారౌ భిన్నక్రమః, ప్రతిషిద్ధేనైవ వినాల్పచార్యతదీయానాం సర్వాధానాసాధయేత్. ఇదంచ విపత్ప్రీతీకారస్యాప్యవలక్షణార్థమ్. భూతానాంచ - సద్వ్యతిరిక్తానామపి చేతనానామ్, శక్యవారణమ్ - స్వేన వారయితుం శక్యం వ్యసనమ్, నోపేత్కేత. శక్యంచేత్ నివర్తనీయమేవేత్యర్థః. సతాంవ్యసనం త్వశక్యవారణమపి అతిప్రయోసేనాపి వారణీయమితిభావః || ౯ ||

{ సవిషజ్వరభూతాది హరణం స్తమ్భనాదికమ్ | నాద్భు }
 { తాని తథాన్యాని సాధయేత్సత్వసంశయః || ౧౦ || }

వ్యా || విషమ్ - సర్పదీనామ్, జ్వరః - ప్రసిద్ధః, భూతాదీ త్యాదిశబ్దేన బ్రహ్మరాక్షసాదయోగృహ్యస్తే; ఏతేషాం హరణమ్ - మస్తైర్నివారణమ్, నకుర్యాత్. స్తమ్భనాదికమ్ - అగ్నిస్తమ్భనాదికమ్, ఉచ్ఛాటనాదికమాదిశబ్దార్థః. తథా అన్యాయ్యద్భుతాని - పాషాణద్రవీకరణజలధృతికరణాదీని, నసాధయేత్ || ౧౦ ||

{ నవిపత్తిమవైక్లబ్యం నోదయేషు సమున్నతీమ్ | సకా }
 { మేషు ప్రసక్తించ గచ్ఛేదచ్యుతమానసః || ౧౧ || }

వ్యా || విపత్తిమ - ఆపత్సు, వైక్లబ్యమ్ - విక్లబతామ్, అనసాదమ్, నగచ్ఛేత్. ఉదయేషు - అభ్యుదయేషు, సమున్నతీమ్ - సముత్సార్థమ్, నగచ్ఛేత్. కామేషు - భోగేషు, ప్రసక్తిమ్ - అతినష్టమ్,

నగచ్ఛేత్ - నయాయాత్. భజేదచ్యుతమానస ఇత్యపరఃపాఠః; అచ్యుతమానస ఇత్యస్యాయంభావః; పుణ్యపాపరూపమభ్యుపగతపాపైర్భనునేన ప్రకారేణ నాశయన్ భగవాన్మనుహితమాచరన్ నమాంచ్యవయతీత విపత్త్వాదిషు నావసాదంభజేదితి || ౧౦ ||

{ వినిర్జితః ప్రశస్తస్తు విమతస్సంఘతోఽపి వా | విలు }
{ ప్రోభ్యర్చితోవాపి విక్రియేత నతత్యచిత్ || ౧౧ || }

వ్యా || వినిర్జితః - చున్దణదో షేణగర్జితః, ప్రశస్తః - సన్మణానాపేణస్తుతః, విమతః - అవిశ్వాసవిషయాకృతః, సంఘతః - విశ్వాసవిషయాకృతః, విలుప్తః - తిరస్కృతః, అభ్యర్చితః - పూజాం ప్రాప్తితోఽపి వా, తస్యచిత్, నవిక్రియేత - హర్షశోకాదిరూపం విచారం నప్రాప్నుయాత్ || ౧౧ ||

{ నచక్రియాన్తరక్లాణామాయస్యేదప్యసమ్భవే | హా }
{ నిం నివేద్యజేవాయ మనసైవ ప్రపూరయేత్ || ౧౩ || }

వ్యా || క్రియా - భగవత్కైజ్జరమిజ్యాదిరూపమ్, తదన్తరక్లాణామ్ - తదావశ్యకానాన్ద్రవ్యాణామ్, అసమ్భవే - అలాభేష, నాయస్యేత్ - ఆయస్తోనభవేత్. తత్సంపీసాదయిషయా మషూరాయాసం నకుర్యాదిత్యర్థః. తాదృశాయాసేన యోగాభావప్రసక్తాదితి భావః. కింఘ జేవాయ - భగవతే, హానిమ్ - క్రియాన్తరక్లాన్ద్రవ్యాణామలాభమ్, నివేద్య - విజ్ఞాప్య, మనసైవ ప్రపూరయేత్. అలభ్యాని క్రియాన్తరక్లాణి మనసాప్రకల్ప్య సమర్పయేదిత్యర్థః || ౧౩ ||

{ వర్జయేత్ప్రీతషిద్ధాని సర్వాణ్యర్థలితస్సుఖీః | ప్రవృ }
{ త్తైః కారణంచాత్ర కామకోభాదికం త్యజేత్ || ౧౪ || }

వ్యా || సుఖీః - సమ్యగధ్యవసాయవాన్, అర్థలితః - వృత్తాప్తాలిత్యర్హితః, సర్వాణి ప్రతిషిద్ధాని వర్జయేత్ ఆత్ర ప్రతి

సిద్ధేషు ప్రవృత్తైఃకారణం కామకోధాదికం త్యజేత్ . నిష్ఠిప్ర
వృత్తైఃకామకోధాదిమూలత్వాత్తత్త్యజేదిత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥

{ అగమ్యాగమనంహింసామఖత్యైకాంచభక్షణమ్ |
అసత్యవచనంస్త్రేయంతద్వత్సక్త్యాంశ్చవర్జయేత్ ॥౧౫॥ }

వ్యా || అగమ్యా - పరవారాదికా , తద్వత్సక్త్యా - అగమ్యా
గమనాదివత్సక్త్యా , యద్వా, అగమ్యాగమనమిత్యనేన గుగుత
ల్పస్పర్శాదికముచ్యతే. హింసామ్ - బ్రహ్మవధాదికామ్, అఖత్యై
కాంచ భక్షణం అసత్యవచనమిత్యనేన “ నిష్ఠిద్ధభక్షణంజైంహ్య
ముతగ్నైచ వచోఽన్మతమ్ ” ఇత్యామ్యుక్తసు రాపాసనమం తమ
పలక్షితసురాపానంచ విపక్షితమ్ ; స్త్రేయమ్ - స్వర్గాదేః ॥ ౧౫ ॥

{ పాతకానిసమస్తాని గురూణిచలఘూనిచ | విభోః
కాలుష్యకారీణి మనసాపి నచిన్తయేత్ ॥ ౧౬ ॥ }

వ్యా || విభోఃకాలుష్యకారీణి - భగవత్సంఃకాలుష్యజనకాని ||
ఇతివిరుద్ధవర్జనాధికారః .

అ || ఏనం విహితాచారవిరుద్ధవర్జనముక్త్వా దృష్టివిరుద్ధవర్జ
నమాహ —

{ అజ్ఞానంస్వపరోపాయ ఫలాన్వయవిరోధినామ్ |
అన్యధావిపరీతంవా జ్ఞానంహానికరంపరమ్ ॥౧౭॥ }

వ్యా || స్వమ్ - ప్రాస్తా ప్రత్యేగాత్వా, పరమ్ - ప్రాప్యం బ్ర
హ్మ, ఉపాయః - ప్రాప్త్యుపాయః, ఫలమ్ - ప్రాప్తేఃఫలమ్, అ
న్వయః - సంబంధః, విరోధి - ప్రాప్తివిరోధి, ఏతేషామజ్ఞానమ్ -
జ్ఞానాభావః, అన్యథాజ్ఞానమ్ - ధర్మిణి స్వస్వరూపాదౌ స్వాపా
ధారణ ధర్మవర్తయః ప్రతిభాసమాసేపి దోషవశాన్ప్రకారే విపర్య

యచూపం యధాపీతశ్శుభ్రత్యాది. విపరీతజ్ఞానంతు ధర్మిణి ధర్మస్య
స్తరారోపమాపమ్, స్వస్వరూపాదీనాం దేహోదిరూపేణ జ్ఞానం
యధాశుక్తారజతమిత్యాదిజ్ఞానమ్. జీవపరమాత్మసంబద్ధసహితస్య
అథపశ్చిక్వస్య, జ్ఞానాభావోన్యథాజ్ఞానం విపరీతజ్ఞానంవా పరము
త్రోష్ట్రం హానికరమిత్వర్థః ॥ ౧౭ ॥

{ ఛందాఃసంసరహస్యాని దివ్యశాస్త్రాన్వితాఃప్రృతీః ।
{ నవాతువిదికిత్యైత పురాణాదిచ సాత్వకమ్ ॥ ౧౮ ॥ }

వ్యా ॥ సరహస్యాని - సోపనిషత్కాని, ఛందాః - వేదాః,
దివ్యశాస్త్రమ్ - శ్రీపంచరాత్రమ్, తదన్వితాః - తత్సంహితాన్వి
తాః, తదవిరుద్ధాత్వేనా, ప్రృతీః - మన్వాదిధర్మశాస్త్రాణి, సా
త్వకమ్ - సత్వగుణప్రచురేషు కల్పేషు తద్గుణప్రచురేణ బ్రహ్మణా
ప్రోక్తమ్, పురాణాది - శ్రీవిష్ణుపురాణశ్రీభాగవతాదికం ప్రతి,
జాతు - కదాచిదపి, నవిదికిత్యైత - నసంశయాత, తదుక్తాన్ధేనం
శయవాన్ నభవేదిత్వర్థః ॥ ౧౮ ॥

అ ॥ వేదార్థనిర్ణయాయ కుదృష్టికల్పితాని శాస్త్రాణి నా
దదీతేత్యాహ -

{ శరణ్యమిజ్యంలక్ష్మీశంపదానెవ్యునిచ్ఛతామ్ । నేచ్ఛె
{ దృష్టిం కుదృష్టినాం సుఖీశ్శ్రుత్యర్థనిర్ణయాత్ ॥ ౧౯ ॥ }

వ్యా ॥ శరణ్యత్వేన ఇజ్యత్వేన లక్ష్మీపతిత్వేన సదానెవ్య
త్వేన యేభగవంతంనేచ్ఛత్రి; తేహమ్ - కుదృష్టినామ్, దృష్టిమ్ - ల
క్షణయాశాస్త్రమ్, శ్రుత్యర్థనిర్ణయాత్; ప్రయోజనతయా హే
తుత్వాత్పశ్చిమ్, శ్రుత్యర్థనిర్ణయాయేత్వర్థః. యద్వా, శ్రుత్య
ర్థనిర్ణయాత్ - సాత్వికపురాణతిహాస ధర్మశాస్త్రశ్రీపాంచరాత్రా
దిభిశ్శ్రుత్యర్థస్య నిర్ణీతత్వాత్, తద్విరుద్ధం శాస్త్రం నేచ్ఛేత్ -
నపరికృష్టాయాదిత్వర్థః ॥ ౧౯ ॥

{ జ్ఞానంజ్ఞేయంచతత్వేనకారణంజాచ్యుతంపరమ్ | అజ్ఞా }
 { పద్భిర్వృథానీతానాశ్రయేనాన్వయవిస్తరాణామ్ || ౨౦ || }

వ్యా || జ్ఞాయతే అనేనేదిజ్ఞానమ్ - శాస్త్రమ్, అచ్యుత
 స్య శాస్త్రసామానాధికరణ్యం తత్ప్రవర్తకత్వబద్ధనమ్ - శా
 స్త్రప్రవర్తకమిత్యర్థః. జ్ఞేయమ్ - ప్రవర్తకశాస్త్రవేద్యమ్, త
 త్వేన - అజ్ఞానా, కారణమ్ - జగత్కారణభూతమ్, పరిమ్ - సర్వ
 స్వాత్పరమ్, అచ్యుతమ్ - నారాయణమ్, అజానద్భిః - అజానా
 నైః, వృథా - వర్ధమేవ, ఆనీతాణాన్వయవిస్తారాణానాశ్రయే
 త్ - నపశ్యేదిత్యర్థః. యద్యపి న్యాయవిస్తరోపి అప్రాదశవిద్యా
 ఘానేశ్వభ్యర్షితః, అథాపి కుదృష్టిరచితనుపహాయీ న్యాయతత్వ
 న్యాయ పరిశుద్ధ్యాదివత్సుధీరచితముపాదదీతేతథానః || ౨౦ ||

అ || “ యావేదబాహ్యోస్తుతయో యాశ్చకాశ్చ కుదృ
 ష్టయః | సర్వాస్తానిష్పలాఃప్రాక్తాస్తమోనిష్ఠాహితాఃస్తుతాః || ”
 ఇత్యాది నునూక్తిప్రక్రియయా రజస్తమోమూలాఃస్తుతయోఽప్య
 నాదేయాఇత్యాహ —

{ ప్రకృతింపురుషంయోగం పరంపాశ్శ్చంచమాధనమ్ | }
 { అన్యథామన్యమానానాంస్తుతీశ్చపరివర్ణయేత్ || ౨౧ || }

వ్యా || ప్రకృతిమ్ - త్రిగుణాత్మికాంచిద్విశేషణమ్, పురుషమ్ -
 జీవమ్, యోగమ్ - ప్రకృతిపురుషసంబంధం జీవాత్మపరమాత్మసంబంధం
 నా, ముక్త్యుపాయంవా, పరమ్ - ఉత్కృష్టమ్, ప్రాప్యమ్ - మా
 ధవం శ్రియఃపతిమ్, అన్యథామన్యమానానామ్, స్తుతీశ్చ - “ స్తు
 త్యనవకాశదోష ప్రసక్తఇతిచేన్నాన్యస్తుత్యనవకాశదోషప్రసక్టాత్,
 ఏతేనయోగఃప్రత్యుక్తః ” ఇత్యాదినా భగవతో బాదరాయణేన నిర
 స్తాఃకాపిలాదికాః పరివర్ణయేత్. అన్యథామన్యమానానామ్ - ఏ
 తద్విపరీతంమన్యమానానామపుష్పలక్షణార్థమ్. ‘యద్వా, శరణ్యమి

త్యాది స్తోకద్వయేన అజ్ఞానవతాం వచనమనాదేయమిత్యుక్తమ్ . ప్రకృతిం పురుషమిత్యాది నా అన్యథా జ్ఞానవతాం వచనమనాదేయమిత్యుక్తమ్ . తామసాంస్తథా । అనీశానాంపరేశత్వమ్ ఇత్యాది నా విపరీతజ్ఞానవతాం వచనమనాదేయమిత్యుక్తమితి వివేకః . యద్వా, శరణ్యమిత్యాది నా వేదవిరుద్ధమన్వషివచనం త్యాజ్యమిత్యుక్తమ్ . ఋషివచనేషుపి వేదవిరుద్ధాఃస్మృతయస్త్యాజ్యాఇత్యుక్తం ప్రకృతిం పురుషమిత్వనన; నాద్రియేతేత్యాది నా వేదవిరుద్ధం పురాణం త్యాజ్యమిత్యుక్తమ్ . తథా రుద్రేణైత్యనేన ఋషిభ్యాప్యధికేన రుద్రేణాపి ప్రణీతం తస్మిం తమోమూలత్వాత్త్యాజ్యమిత్యుక్తమితి వివేకోద్రవ్యవ్యయః . ప్రకృత్యాదీనామన్యథామన్యమానన్యం చ తామస్త్యుకేషు స్ఫుటమ్ ; తథాహి— త్రిగుణాధికరణభూతాప్రకృతిః త్రిగుణస్వరూపాఽజ్ఞీక్రియితే ; భగవద్వరతస్మిన్ పురుషః స్వతస్త్రితేన, ఉపాయో జీవాత్తమాత్రజ్ఞాన తేన, సేవ్యరసాశ్చేత్తీరీశ్వరాభ్యుపగమేపి ఆపరతేన అప్రాప్యతేన అలక్ష్మీపతితేన సోఽభ్యుపగమ్యతఇతి ॥ ౨౦ ॥

{ నాద్రియేతే పురాణాదీకారాజసాంస్తామసాంస్తథా ।
అనీశానాంపరేశత్వంవృథాయతోపవర్ణ్యతే ॥ ౨౨ ॥ }

వ్యా ॥ అనీశానామ్ - రుద్రాదీనామ్ ॥ ౨౨ ॥

{ తథారుద్రేణకథితం మోహనంక్షుద్రకామదమ్ । తస్మింబహువిరుద్ధంచతామనంపరివర్ణయేత్ ॥ ౨౩ ॥ }

వ్యా ॥ తస్మిమ్ - పాశుపతాఖ్యమ్ , బహువిరుద్ధమ్ - బహుప్రమాణవిరుద్ధమ్, పూర్వోక్తవిరుద్ధంవా, తామసమ్ - తమోమూలమ్, “పశ్చురసామజ్ఞాస్యాత్” ఇత్యధికరణార్థాఽభిప్రేతః ॥ ౨౩ ॥

{ అన్యేషాం త్రిదశాదీనాం స్తుతిం మత్స్యాంశ్చ వర్ణయేత్ ।
నిబద్ధనం గుణాదీనాం నిబద్ధాంశ్చాన్యచేతసామ్ ॥ ౨౪ ॥ }

వ్యా || యద్యప్యయంశ్లోకో భక్తిపిరుద్ధాధికారే స్థాతుసు
 వ్లసి, నాద్రదృష్టివిరుద్ధాధికారే; పూర్వోత్తరశ్లోకేషు స్మృతి
 పాదప్రక్రియయా వేదవిరుద్ధతన్త్రాణానునాదేయకథనానాన్వయ
 శ్లోకస్వాత్ర సక్లతిరస్తి. అథాపి కొశాన్తరేప్యత్రైవి లిఖితత్వాద
 త్రవ్యాఖ్యాయతే. అన్వేషామ్ - భగవదేకాన్త్యరహితానామ్, త్రద
 శాదీనామ్ - దేవాదీనామ్, స్తుతిమ్ - స్తోత్రాణి, మన్త్రాన్శ్చ, వర్ణ
 యేత్. దేవతాన్తరస్తోత్రాణి ఆపన్నివారకతయా ఫమ్మతరతయా
 వా పురాణాదిప్రసిద్ధాని, దేవతాన్తరమన్త్రాన్శ్చ ఫరివర్ణయేదిత్య
 ర్థః. గుణాదీనామ్ - దేవతాన్తరగుణకర్మణామ్, నిబంధనమ్ - తద్విష
 యగద్యపద్యనిర్మాణం చ వర్ణయేత్ - సకుర్యాత్. అన్యచేతసాం నిబ
 ధాన్శ్చ వర్ణయేత్. ప్రయోజనాన్తరమనసైకైవైవతాన్తరనివిష్టకృ
 దయైర్వా కృతాన్ భగవద్విషయానపి ప్రబుధాన్ వర్ణయేదిత్యర్థః ||

{ బాహ్యం దుష్టం తమోనిష్ఠం విపరీతమనర్థకమ్ | ౧. }
 { తంతథాగతాదీనాం మనసాపి నచిన్తయేత్ || ౨౫ || }

వ్యా || బాహ్యమ్ - వేదబాహ్యమ్, దుష్టమ్ - కుతరకమూల
 త్వాద్వ్యాఘాతాదిదోషదుష్టమ్, అతపవ తమోనిష్ఠమ్ - తమోగు
 ణైస్థితమ్, తమోమూలమిత్యర్థః. తమోనిష్ఠమిత్యనేన “ యావేద
 బాహ్యఃస్మృతయః ” ఇత్యాదిమనువచనంస్మారితమ్. విపరీతమ్ - వి
 పరీతార్థప్రతిపాదకమ్, అనర్థకమ్ - దృష్టాదృష్టప్రయోజనశూన్యమ్,
 తథాగతాదీనామ్ - బౌద్ధాదీనామ్, మతం మనసాపి నచిన్తయేత్.
 కీముత వచనోచ్ఛారణమితి భావః. || ౨౫ ||

అ || బాహ్యకుదృష్టిమత్తానామపి దూషణార్థమవలోకనమ
 నుజానాతి —

{ కామం మతాని చాన్వేషాంపశ్యేత్పాన్జ్ఞోఽపనుత్తయే | }
 { నచతేషు ప్రసజ్యేత నానుమోదేతచాభ్యసేత్ || ౨౬ || }

వ్యా || అన్యేషామ్ - బాహ్యకుదృష్టిసామ్, మతాని ఆపనుత్త
యే - నిరాకరణాయ, కామఃచశ్యేత్. తేషు - మతేషు, నచప్రస
జ్యేత - ప్రకర్షణే సక్లవాన్నభవేత్, ఆచరవాన్నభవేదిత్యర్థః. నాను
మోదత. అత్ర యుక్తిస్సమ్యక్-ధితేత్యాదిరూపేణానుమోదం న
కుర్యాత్. నాభ్యసేత్ - ధారణార్థం పునఃపునర్నిరీక్షణాదికం న
కుర్యాత్ || ౨౬ ||

ఇతి దృష్టివిరుద్ధవర్జనాధికారః.

అ || అభ భక్తివిరుద్ధవర్జనమాహ —

{ అపచారాంశ్చ వివిధాన్ మా రేర్యత్నేనవ్యయేత్ | }
{ మహానపాయో మాధ్యస్థ్యంకింపునర్విపరీతతా || ౨౭ || }

వ్యా || మాధ్యస్థ్యమ్ - మహానపాయః ఉపచారాపచారయోరు
భయోరవ్యనస్యయోమాధ్యస్థ్యమ్, సపవ మహాననర్థః. విపరీతాప
చారాన్వయస్తు కింపునః - మహానపాయఇతి కిమువక్తవ్యమితిభావః.
యద్వా, మాధ్యస్థ్యమ్ - అన్యేషు భగవదపచారేషు ప్రవర్తమా
నేషు సత్సు స్వయం తేషామనివారణమ్, సపవ మహానపాయః; వి
పరీతాన్వయః - స్వయమపచారాన్వయస్తు కింపునరితి || ౨౭ ||

{ పిష్ట్యర్పారహితే గ్రామే విష్ట్యర్పారహితే క్షేపే | }
{ నకుర్యాదన్నపానాది నతత్ర దివసం వసేత్ || ౨౮ || }

వ్యా || దివసమితి అత్యంతసంయోగే ద్వితీయా. ప్రయోజనవశా
తిగ్రహిణ్యాలాపస్థానేఽపి, సర్వోఽపి దివసస్తత్ర ననేతవ్యఇతిభావః ||

{ నచ మన్తోపజీవీస్యాన్నచాప్యరోపజీవికః | }
{ నానివేదితభోగస్యాన్నచ నిస్త్వనివేదికః || ౨౯ || }

వ్యా || మన్తోపజీవీ - దృష్టార్థతయా పరపీఠాదినివృత్త్యర్థం
మన్తోపజీవికః, నస్యాత్ నచాప్యరోపజీవికః - వృత్త్యర్థం భగ

జవర్పాం నమశ్చాత్. అనివేదితభోగః - భగవదనర్పితభోగభుజ్జు
శ్చాత్. నిర్జ్వలవేదకః - భగవతే శాస్త్రనిషిద్ధలశువాదినివేదకో
నశ్చాత్ || ౨౯ ||

{ వర్జ్యాః పాషణ్ణశ్చైవాద్యేః స్థాపితాశ్చ తథార్పితాః |
{ అన్యత్రచస్వతొబద్ధా నియమాత్పర్వదేవతాః || ౩౦ || }

వ్యా || పాషణ్ణశ్చైవాద్యేః - పాషణ్ణాశ్చ తే శ్చేవాశ్చైతి కర్మ
భారయః, గొబలీవర్దన్యాత్పాషణ్ణశ్చబ్దా వేదబాహ్యపరోవా,
తవాద్యేః స్థాపితా అర్చితాశ్చ భగవద్విగ్రహావర్జ్యాః, నియమాద
న్యత్ర - నియతెరన్యత్ర, బద్ధాః - కర్మవశ్యాః, సర్వదేవతాః వ
జ్ఞ్యాః. నిత్యాఅపి, స్వతశ్చ - భగవచ్చరీరభావమస్తరణచ,
వర్జ్యాః - నోపాస్యాః || ౩౦ ||

{ గృహేయస్యాన్యదేవార్పాన్యక్రేనచజవార్దనః |
{ నతస్యకింఞ్చిదన్నీయాదపివేదాస్తవేదినః || ౩౧ || }

వ్యా || కింఞ్చిత్ - అపక్వమపీత్యర్థః. అపివేదాస్తవేదినః కింఞ్చ
నరన్యసైగ్ధి భావః. అపిక్రతుసహస్రిణ ఇత్యపరఃపాఠః || ౩౧ ||

{ వర్జయేదన్యదేవానామాలయామ్యపసర్పణమ్ | తథా }
{ గోపురహర్త్యాదియానాస్త్రాద్వనలాకనమ్ || ౩౨ || }

వ్యా || అర్పా - పూజా, యానమ్ - రథాది, యాతోత్సవో
వా, అస్త్రమ్ - త్రశూలాది || ౩౨ ||

{ గీతవాదిత్రసున్తాదిశబ్దానాం శ్రవణంతథా | కన్య }
{ ణివ సమస్తాని బాహ్యోన్యాభ్యన్తరాణి చ || ౩౩ || }

వ్యా || బాహ్యోని - ఆలయాద్బహిఃక్రియమాణాని, ఆభ్యన్త
రాణి - ఆలయేక్రియమాణాని, దేవతాన్తరసమ్బంధీని కర్తాణి వర్జయే
దితి పూర్వార్థోక్తక్రియయాఽన్వయః || ౩౩ ||

{ ప్రవ్యాణాం భుక్తభోగానాం స్వీకారం స్పర్శనం తథా |
 భోగాదీనాంతదంతం చాప్యథా నాం ప్రతిపాదనమ్ || 3౪ || }

వ్యా || భుక్తభోగానామ్ - దేవతా స్తనోపభుక్తానామ్, ప్రవ్యాణాం స్వీకారమ్ - ఆదానమ్, స్పర్శనమ్ - హస్తాదినాస్పర్శనమ్, తథా - తద్వత్, భోగాదీనామ్ - భోగ్యపేయాదీనామ్, అథానామ్ - పదాథానామ్, తదంతమ్ - రుద్రాద్యర్థమ్, ప్రతిపాదనమ్ - చానంచ, వర్ణయేత్ || 3౪ ||

{ ప్రణామం స్పర్శనం సేవాం స్మరణం కీర్తనం తథా | ని
 న్నాంచ తద్భక్తిపరాణి ప్యేతాని వివర్ణయేత్ || 3౫ || }

వ్యా || ప్రణామమ్ - నమస్కారమ్, స్పర్శనమ్ - తద్విశుచ్ఛుచ్ఛుచ్ఛనమ్, సేవామ్ - సంసూర్షనోపలేపాదియాపామ్, స్మరణమ్ - విగ్రహాగుణాదివిషయకం ధ్యానమ్, కీర్తనమ్ - తన్నామోచ్ఛారణాద్యాత్మికమ్. నిన్దామ్ - దేవతా చ్ఛరనిన్దామ్, నిన్దాయామపి తత్ స్మరణావశ్యం భావత్సాధావః. తద్భక్తిపరాణి - దేవతా స్తరభక్తిమూలాని, ఏతాని ప్రణామాదీని నిన్దాంచ వివర్ణయేదిత్యవ్యయః || 3౫ ||

భక్తివిరుద్ధాధికారః.

అ || అశలక్ష్యవిరుద్ధవర్జనమాహ —

{ శక్తిచక్రోద్భవుణ్ణాత్వైశివేషైః ప్రియితమైర్హరేః |
 రహితస్సర్వభర్తృభ్యః ప్రచ్యుతోనై నమాపుయాత్ || }

వ్యా || స్వభర్తృభ్యః ప్రచ్యుతః - సర్వైష్వపి భర్తృషు అధికార రహితః, ఏనమ్ - భగవంతమ్, నాపుయాత్ ఉపాయేఽప్యనధికారప్రసక్తేన భగవంతం నాపుయాదిత్యర్థః || 3౬ ||

{ చక్రామ్బుజగదాశాస్త్రిభృత్కైభ్యోఽవైర్హరే రరపి |
 నలక్షణైర్దేహేదణ్డం నాన్యదన్ధోఽన్వతిక్రియాః || 3౭ || }

వ్యా || అమ్బుజశబ్దః శబ్ధనాచీ, భగవదాయుధైరపి - శబ్ధశక్ర
 గదాశాస్త్రవ్యతిరిక్తైరపి, అజ్ఞితో నస్యాత్. కుతః? అన్యథ
 గ్ధః - చక్రాదిపఞ్చకవ్యతిరిక్తలక్షణదగ్ధః, క్రియామ్ - భగవత్కై
 జూర్యమ్, నార్హతి || ౩౨ ||

{ భారయే న్నన్యచిహ్నాని విశేషేణా జగనంక్యంతి | }
 { భారణాదన్యచిహ్నానాం మహదాహ్నితి కిల్బషమ్ || }

వ్యా || అన్యచిహ్నాని - దేవతా స్తరచిహ్నాని, సభారయేత్
 క్వచిదప్యక్లే తైరజగనమ్ - దాహమ్, విశేషేణ సభారయేత్. అ
 న్యచిహ్నానామ్ - దేవతా స్తరచిహ్నానామ్, భారణేన మహతిర్భి
 షం పారమై కా స్త్యభజ్జరూపం ప్రాప్నోతి స్వగ్ధః. చక్రాదివ్యతిరి
 క్తభగవచ్చిహ్నా భారణే ననిషేధః. “ నాన్యదద్వోర్హతి క్రియాః ”
 ఇతి దాహస్త్యేన నిషిద్ధత్వాత్. భగవచ్చిహ్నావ్యతిరిక్తానాం భా
 రణమపి నిషిద్ధమితి బోధ్యవ్యమ్ || ౩౩ ||

{ అన్యచిహ్నా జ్ఞితాణా మర్త్యాణాం దూరతః పరివర్ణయేత్ | }
 { పయోస్థిచర్మనూం సాదిపశూనాం చాతిగర్హితమ్ || ౩౪ || }

వ్యా || అన్యచిహ్నా జ్ఞితానాం మర్త్యానాం ఛాయా స్ఫుర్కొపి
 సకార్య ఇతి భావః. పశూనామన్యచిహ్నా జ్ఞితానామితి వచన
 వ్యత్యయేనానుషక్తః. తేషాం పయః - క్షీరంచ, ఎర్ణయేత్. “ రు
 ద్రాదివ్యపదేశిన్యో యాశ్చ గావస్తదజ్ఞితాః | తాసాం క్షీరమక
 ర్మణ్యం తత్ప్రియతేన వర్ణయేత్ || ” ఇతి స్మృత్యస్తరోక్తైః. ఆత్ర
 పయశ్శబ్దస్తద్వికారాణామప్యపలక్షకః. “ యాసాం క్షీరమకర్మణ్యం
 తద్వికారాంశ్చ వర్ణయేత్ ” ఇతి స్మృతేః. అస్థిఖడ్గాదీనామ్, చర్మ -
 కృష్ణాదీనామ్, మాంసమపి తాదృశమేవ, అతిగర్హితమ్ - అతినిర్బ
 ణమిత్యర్థః || ౩౪ ||

{ నృత్యోదీనాం వస ర్వేషానుకర్తృణ్యం ఫలాదికమ్ । ఆస్య }
 { విహ్నీజీతంచైవగృహత్రేత్రాదికంత్యజేత్ ॥ ౪౦ ॥ }

వ్యా || అత్రాస్య ఆదిశబ్దౌ లతాపరః, ద్వితీయ ఆదిశబ్దః పత్రాది
 పరః, అస్య విహ్నీజీతానాం వృత్యోదీనామ్, పత్రపుష్పఫలాది
 కం త్యాజ్యమితి త్యర్థః. అస్య విహ్నీజీతత్వం అన్యార్థకల్పితానా
 నుపుష్పపక్షణమ్. త్రేత్రాదీనామన్యవిహ్నీజీతత్వమ్ అస్య
 విహ్నీజీతశిలాదిమత్వమ్ ॥ ౪౦ ॥

{ వర్జులంతిర్గుచిచ్ఛద్రం హ్రీన్వందీర్ఘం తతంతను । వ }
 { క్రంవిరూపంబద్ధాగ్రంభిన్నమూలంపదచ్యుతమ్ ॥ ౪౧ ॥ }
 { అశుభ్రం రూక్షమాసక్తంతథాఽనన్యులికల్పితమ్ । వి }
 { గన్ధనూపసంఖ్యంచ పుణ్డ్రీమాహారనన్ధకమ్ ॥ ౪౨ ॥ }

వ్యా || వర్జులమ్ - మణ్డలీకృతమ్, తిర్గు - తిరశ్చీపనమ్, అ
 చిచ్ఛద్రమ్ - సుశ్శేభిద్రరహితమ్, హ్రీన్వమ్ “ఉర్ధ్వపుణ్డ్రీం ల
 లాతెతు కుర్వీతవతురన్యుళమ్ । ఉదరే హృదికణ్ఠేచ దశాష్టవతురన్యు
 ష్లాః ॥” ఇత్యాదుక్తదీర్ఘపరిమాణాన్నూన్యపరిమాణమ్, దీర్ఘ
 మ్ - అతిరిక్తపరిమాణమ్, తతమ్ - “త్రిధానర్వత్రవిస్తారశ్చతుస్త్రీ
 ద్వ్యన్యులిక్రమాత్” ఇత్యాదుక్త విస్తారాదధికవిస్తారమ్, తను - త
 తోఽల్పవిస్తారమ్, పక్రమ్ - అన్మజు, విరూపమ్ - అసువర్ణమ్, బ
 ద్ధాగ్రమ్ - మిలితాగ్రమ్, భిన్నమూలమ్ - భ్రువోర్ములే షేషనర
 హితమ్, పదచ్యుతమ్ - పదమ్ విహితస్థానమ్, తప్తాత్ప్రీచ్యు
 తమ్, అశుభ్రమ్ - అధవళమ్, రూక్షమ్ - యస్యాం మృదిభా
 ర్యమాణాయాం తత్రస్ఫోటాదుక్తవత్తిర్భవతి తత్పుణ్డ్రీం రూక్ష
 మ్, ఆపక్తమ్ - పుణ్డ్రీన్తరణమిలితమ్, అనన్యులికల్పితమ్ - అ
 న్యులికల్పితేన సాధనేన రచితమ్, నిగన్ధమ్ - గన్ధరహితమ్, అపస
 ఙ్గ్యమ్ - “త్రయోదశ ద్వాదశ వా పూర్వర్థ్వపుణ్డ్రీణి ధారయేత్ ।

కుంజశ్చారిపటాష్టాపపివాశ్చుద్ధికేచన ॥” ఇత్యాయుక్తసఖ్యా
రహితమ్, పుణ్డ్రమ్, అనర్థమ్ - శృతస్మాప్త్యశృతప్రాయత్వ
దప్రయోజకమాహుః ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥

{ నచన్దనాదిభిర్నైః కర్తవ్యం నచభిన్ననా । నమ్న
{ ద్భిశ్చాప్రశస్తాభియాద్వపుణ్డ్రం కదాచన ॥౪౩॥ }

వ్యా ॥ చన్దనాదిభిర్నైః కర్తవ్యం నచభిన్ననా : చ
న్దనమ్ - మలయజమ్, తదాదిభిః, ఆదిశబ్దాదగర్వాదికం గృహ్య
తే, గన్ధశబ్దోగన్ధపదమలేపనవరః. అప్రశస్తాభిః - “ విష్ణోరుద్భృత
యాత్రేత్రైవర్వతాదా ప్రశస్తయా ” ఇత్యాదిగుణరహితాభిరతి
వా, కదాచన - కదాచిదపి, ఆపద్యపీత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥

{ తమసోభిన్నరజసో గన్ధస్మత్వస్యమ్నత్రికా । తస్తా
{ ద్భిస్తాదిభిర్నచేచ్ఛదేశాన్తి సిద్ధియాత్మనః ॥ ౪౪ ॥ }

వ్యా ॥ భిన్నతమసః కారణమితశేషః. గన్ధోరజసఃకారణమ్,
చుద్ధికా నత్వస్య కారణమ్. తస్తాత్ - రజస్తమోహేతుత్వాత్,
భిన్నాదిభిః, సిద్ధిమ్ - పుణ్డ్రసిద్ధిమ్, ఆత్మనోచేచ్ఛత్. కింతు సత్వ
కారణేభూతయా మృదేవోద్భవపుణ్డ్రసిద్ధిమిచ్ఛేదితిభావః. శుద్ధిమి
తహతే పుణ్డ్రజన్యాం శుద్ధిమిత్యర్థః. ॥ ౪౪ ॥

{ రాద్రవ్రతాదినియత్రైస్తమోమోహనతాత్త్రికేః ।
{ శవేష్ఠనకరీషాదిభిర్నైః కర్తవ్యే సాధ్యతే ॥ ౪౫ ॥ }

వ్యా ॥ రాద్రవ్రతాదినియత్రైః - రుద్రవ్రతపీఠిత్రైః, మోహన
తాత్త్రికేః - మోహనార్థప్రపృష్టపాశుపతాదితస్త్రనిష్ఠైః. రాద్ర
వ్రతాదినియత్రైశ్చైవ న పేదావిరుద్ధరుద్రాదివ్రతనిష్ఠాఉచ్యతే, మో
హనతాత్త్రికేతిత్యశేన వేదవిరుద్ధతస్త్రనిష్ఠాత్ఫలివా. శవేష్ఠనకరీషా
దిభిర్నైః - శవభిన్ననా భిన్నభిన్ననా కరీషభిన్ననాచేత్యర్థః. కర్త
వ్యే సాధ్యతే - కర్తవ్యతయా శవాదిభిర్నైః పుణ్డ్రాణి విభ్రతీత్యర్థః. ॥

{ మూలజం గంధసారాది మృగనాభ్యాది జీవజమ్ | మన }
 { శ్శీలాదిధాతుంశ్శంత్రయంపుణ్ణేషు కామినామ్ || ౪౬ || }

వ్యా || మూలజం గంధసారాది, జీవజమ్ - ప్రాణ్యజ్జోష్ణమ్, య
 స్మృగనాభ్యాది - కస్తూర్యాది, ధాతుంశ్శమ్ - ధాతుజన్యం యత్సవ
 శ్శీలాది, తదేతత్త్రియం కామినాం పుణ్ణేషు విహితమతిశేషః ||

{ కుర్యాద్రక్షావిధానంచ నాన్వైషపఞ్చవినామృదః | }
 { గౌరజో గౌకరీచంచ చూర్ణం హరిద్రమేవచ || ౪౭ || }

వ్యా || పఞ్చమృదః - పఞ్చవిధమృత్తికాః, తాశ్చ శాస్త్రై
 షువిహితాః, తథాచ బ్రహ్మరాత్రే “తప్తాత్సర్వప్రయత్నేన సక్త్యై
 హ్యోషపఞ్చమృత్తికాః | పర్వతాగ్రే నదీనీరే మమక్షేత్రైవిశేషతః |
 సిద్ధతీ రేఽథసత్త్రికే తులసీమూలమృత్తికాః | సృదపకాస్తు సక్త్యై
 హ్యోష్ణయేనస్యమృత్తికాః || ” ఇతి. మమక్షేత్రే ఇతి పర్వతా
 గ్రావీనాం విశేషణమ్. గౌరజో గౌకరీచంచ హరిద్రచూర్ణం పఞ్చ
 మృదోవి నా అన్వైర్ఘ్నాదిభీరక్షావిధానంచ నకుర్యాత్ || ౪౭ ||

{ నచభాగవతకపర్యామార్గస్వపుణ్ణైశుమృత్తికమ్ | }
 { ధారణాదేనమృత్స్నాన్నయాన్ప్రీయతే ధరణీధరః || }

వ్యా || అమృత్తికమ్ - మృత్తికారహితమ్, ఊర్ధ్వపుణ్ణిం న
 కుర్యాత్. ధరణీధరఇతి సాఖిప్రాయమ్, ధరణీ ధరత్వాదేవ
 మృద్ధారణాత్ప్రియతిఇతి || ౪౮ ||

{ యఃప్రపన్నోపి లక్ష్మీశం నచకౌదిభిరజితః | నవహా }
 { త్యూర్ధ్వపుణ్ణిం వై వైకాన్త్యం తస్యవిద్యతే || ౪౯ || }

వ్యా || లక్ష్మీశం ప్రపన్నోపి, యశ్చకౌదిభిరజితో నస్యాత్.
 ఊర్ధ్వపుణ్ణిం నవహతి - నవిభర్తి, తస్యైకాన్త్యం నవిద్యతే || ౪౯ ||

{ తామసాఽరాజసాన్తేష్వ వ్యపదేశాన్వివర్ణయేత్ | }
 { ధృవంవ్యపేతిభక్తోపి వ్యపదేశేరసాత్పితైః || ౫౦ || }

వ్యా || వ్యవదేశాన్ - నామాని రాజసతామసనామాని, నభి
 క్షయాదిత్యర్థః. అసాత్వికైః - సాత్వికభివైః రాజసతామసవ్య
 వదేశైః, భక్తోపి వ్యస్తేతి - విశేషేణామైతి, ప్రచ్యుతో భవతీతి
 యావత్ || ౫౦ ||

అ || రాజసతామసనామాని వర్ణయేదిత్యుక్తమ్; వ్యవదేశైరసా
 త్వికైరితి ప్రతియోగితయా సాత్వికాన్యధాద్విహితాని; కానితాని
 సాత్వికాని తదితరాణి రాజసతామసానీత్యాకాక్షాయామాహ —

{ సాత్వికం నామ శుద్ధానామశుద్ధానాంతు రాజసమ్ | బా
 హ్యోదితస్త్రస్రిధానాం ద్రేవతానాంతుతామసమ్ || ౫౧ || }

వ్యా || శుద్ధానామ్ - అనన్యయాజినామ్, నామ సాత్వికమ్.
 అశుద్ధానామ్ - అన్యయాజినామ్, నామ రాజసమ్. బాహ్యోదిత
 స్త్రస్రిధానామ్ - అవైదికానామ్, వామ తామసమ్ || ౫౧ ||

{ దాన్యంహి నామకరణమపి తద్వాచకైర్వివా | గుణక
 ర్వాదిభిస్తేష్య రూఢం శ్లామ్యైస్సతాం మణమ్ || ౫౨ || }

వ్యా || నామకరణమ్ - తన్నామ ధారణమ్, తద్దాన్యంహి,
 హిశబ్దః, “ పద్యమక్ష్మభిచిచ్ఛేద ఉరో విన్యస్తమక్షరమ్ | తన్నా
 మకరణంచేతి దాన్యమైతచ్ఛతుర్విధమ్ || ” ఇత్యాదిప్రమాణసిద్ధం
 ద్యోతయతి. తన్నామధారణస్య తద్దాన్యపాదకత్వాదశుద్ధానా
 మవైదికానాంచ నామాని సధార్యాణీతి పూర్వోక్తాశ్చ హేతురు
 క్తః. శుద్ధానాం నామకరణస్య తద్దాన్యరూపతయా తస్మాద్భువ్య
 మితి కిమువక్తవ్యమితిభావః. తద్వాచకైర్వివా - శుద్ధానాం వాచకై
 ర్నామభిర్వివాపి, స్త్రేః - స్వకీయైః, శ్లామ్యైః - దాన్యసమృద్ధిజ్ఞా
 పకతయా శ్లామనీయైః, గుణకర్వాదిభిః - జ్ఞానాదిభిర్గుణైః, ప్రపచనా
 దిభిఃకర్తృభిశ్చ, రూఢమ్ - సజ్జీ-తితమ్, లైష్ట్యపదాసః, వేదాన్తాచా
 ర్యిత్వాదికమపి నామ, సతాంమతమ్ - ధార్యమిత్వభిమతంస్యాతో ||

{ యుక్తైర్వివ ర్నితం రాద్రస యుక్తైర్బాప్తైర్వివ ర్నితం }
 { ఉభయైర్వైర్వ్యతిస్యాతమయుక్తైర్వైష్ణవం గుణైః ॥ }

వ్యా || యుక్తైః - సమైః, గుణైః, వివ ర్నితమ్ - రజ్జుపరిణామం ప్రాపితమ్, రాద్రమ్ - రుద్రచేవతాకమ్, అయుక్తైః - వివ మైః, గుణైః, వివ ర్నితం బ్రాప్తముచ్యతే. ఉభయైః - యుక్తైరయుక్తైశ్చ, విశిష్టా అయుక్తైః - విషమైః, తైః - గుణైః, వ్యతిస్యాతమ్ - ఘోషలారూపేణవ్యత్యాసేన సూక్ష్మమ్, నతు వివ ర్నితమ్; వైష్ణవమ్ - నిష్ఠునేవతాకమ్, పశ్చాద్ధిర్గుణైర్వ్యతిస్యాతం వైష్ణవమిత్యర్థః ॥ ౫౩ ॥

{ ఉపవీతం సదాబ్రాహ్మం వైష్ణవం కటిబద్ధనమ్ । ఉభ }
 { యం ధారయేద్ద్రాద్రం సాధయేత్ కర్మ తామసమ్ ॥ }

వ్యా || ఉపవీతం బ్రాహ్మం భవేత్, గుణత్రయరూపత్వాదితి భావః. కటిబద్ధనంతు వైష్ణవమ్, యుక్తాయుక్తసయోఃపశ్చాద్ధిర్గుణైర్వ్యతిస్యాతత్వాదిత్యుపాధావః. ఉభయమ్ - బ్రాహ్మముపవీతం వైష్ణవం వ్యతిస్యాతం కటిబద్ధనమ్, ధారయేత్. రాద్రం తర్హి కేన ధార్యమిత్యతాహ - తామసంకర్మసాధయేత్ - కుర్వేత్, రాద్రమ్ - యుక్తవివ ర్నితం కటిబద్ధనం ధారయేదితిశైవః. రాద్రస్య తామస కర్మాన్విత్యాత్పాత్వికకర్మాచారవతా నధార్యమితిభావః ॥ ౫౪ ॥

{ తామసంనగ్న మేకం చ రాజసంనసనద్వయమ్ । కా }
 { పీనసహితం తత్తు సాత్వికం మునిభిః స్మృతమ్ ॥ ౫౫ ॥ }

వ్యా || ఏకవసనం నగ్నమ్ - నగ్నప్రాయమ్, తామసమ్. వసనద్వయం రాజసమ్. కాపీనసహితం తద్వసనద్వయం మునిభిః సాత్వికం స్మృతమ్. అతః కాపీనసహితం వస్తుద్వయం ధార్యమితిభావః ॥ ౫౫ ॥

అ || మోహనార్థప్రవృత్త తామసతన్త్రీసిద్ధం దర్భాదికం
త్యాజ్యమిత్యాహ—

{ దర్భాక్షవస్త్రసూత్రాజగనామపుణ్ణివిభూషణమ్ |
{ అన్యచ్ఛతామసంసర్వం విశేషేణవివర్ణయేత్ || ౫౬ || }

వ్యా || దర్భాః - తామసత్కేత్రాద్యుత్పన్నాః, అక్షాణి - రు
ద్రాక్షాదీని, వస్త్రమ్ - ధాతువిశేషరజ్జితమ్, అన్యచ్ఛతోజీతం
వా, సూత్రమ్ - యుగ్మగుణనిర్మితం కటిబద్ధనాది, అజగః - త్రిశూ
లాద్యజగనమ్, నామవ - అశుద్ధదేవతాన్తరసస్పృశ్చి, పుణ్ణిమ్ -
తిర్వగాది, భూషణమ్ - త్రిశూలాద్యాకారాభరణమ్, అన్యత్ -
ఇతోఽతిరిక్తమపి, తామసం సర్వం విశేషేణ వర్ణయేత్ - అనశ్యం
త్యజేత్ || ౫౬ ||

అ || తామసతన్త్రీమాత్రవిహితాని కర్తాదీన్యపి త్యాజ్యానీత్యాహ.

{ అన్యతన్త్రీకసిద్ధాని కర్తాణి వివిధానిచ | ద్రవ్య }
{ నామాదిరూపాణి లక్షణాని వివర్ణయేత్ || ౫౭ || }

వ్యా || వివిధానికర్తాణి - శివరాత్రాద్యుపవాసాదీని, తథా
తత్తన్త్రీమాత్రవ్యాహృతాని ద్రవ్యనామాని, తత్తన్త్రీకసిద్ధాని
రూపాణి - ద్రవ్యాణామాకారవిశేషాంశ్చ, విశేషేణవర్ణయేత్ .
ఇతరతన్త్రీమాత్రసిద్ధేర్నామభిః ద్రవ్యాణి నవ్యవహర్తవ్యాని, నా
పి తత్తన్త్రీమాత్రవిహితాకారవన్త్యపివాకుర్యాదిత్యర్థః || ౫౭ ||

ఇతి లక్ష్యవిరుద్ధాధికారః.

అ || అథసత్సేవావిరుద్ధసరిహారమాహ —

{ గురోరపహ్నావాత్త్యాగాత్సమ్యుద్విష్టరణాదపి |
{ లోభమోహోదిభిశ్చాన్వైరపచారైర్విసశ్యతి || ౫౮ || }

వ్యా || సామ్యుత్ - సామ్యునుసంధానాదిత్యర్థః. లోభః - గురో

కృత్తికర్మ తేపతి స్వస్వప్రవ్యేపత్యపి తస్మైతపప్రదానహేతుర్గుణః,
 మోహః - తద్వైభవాజ్ఞానాదిరూపః, విసత్యతి - విశేషణనశ్యతి ॥

{ విశేషాద్విష్ణుభక్తేషు దమ్ఫుంలాభం నృశంసతామ్ । }
 { కోభమీర్ష్యాం మదంమానంసామ్యంచపరివర్జయేత్ ॥ }

వ్యా ॥ దమ్ఫుః - అననుస్థాయైవ ధర్మానుస్థానఖ్యాపనమ్, నృశం
 సతా - దయాభావః, క్షుద్ధ్యా - పరాతిశయాసహిష్ణుతా, మానః -
 అహంకారః, సామ్యమ్ - సామ్యనుసంధానమ్ ॥ ౫౯ ॥

అ ॥ వైష్ణవేషు దమ్ఫుదికం త్యజేదిత్యుక్తమ్; కేనామ
 వైష్ణవా ఇత్యాకాక్షాయామేకాన్తీ పరమైకాన్తీతి విపత్సుః క్రమేణే
 కాన్తిపరమైకాన్తినోర్లక్షణసూచా -

{ సపకాన్త్యన్యవిముఖో హరిం సర్వేశ్వరం పరమ్ । }
 { యస్సమాశ్రయ తేకీర్షిత్ఫలమభ్యర్థయన్నరః ॥ ౬౦ ॥ }

వ్యా ॥ అన్యవిముఖః - దేవతాన్తరవిముఖః, కీర్షిత్ఫలమ్ - భ
 గవత్త్వాదిజ్ఞానభక్తివేక్తృర్యతదితరవైరాగ్యవ్యతిరిక్తం యతి-
 క్షిత్ఫలమ్, అభ్యర్థయకా సర్వేశ్వరమ్ - హరిమ్, యస్సమాశ్ర
 యతే. సపకాన్తీత్యర్థః ॥ ౬౦ ॥

{ న్యస్తాశేషభరణీ శే యస్తుదాన్యైకజీవితః । సప }
 { పపరమైకాన్తీ ద్వావేతా వైష్ణవోస్తుతా ॥ ౬౧ ॥ }

వ్యా ॥ న్యస్తాశేషభరణః - న్యస్తాత్ప్రీయభరణః, దాన్యైకజీవితః -
 దాన్యాతిరిక్తఫలవిముఖః, అనన్యవైపత్వమేకాన్తినోర్ద్వయోరపి
 సమానమ్. అనన్యప్రయోజనత్వం పరమైకాన్తినోర్ధికమ్. ద్వావే
 తా - ఉక్తావేకాన్తిపరమైకాన్తినా, వైష్ణవోస్తుతా ॥ ౬౧ ॥

{ అన్యేత్వవైష్ణవాన్సర్వ మనుష్యాజిహ్వాదృష్టయః । }
 { అనతస్తాన్విరుద్ధవాన్సైస్సతాం నాన్తినన్యః ॥ ౬౨ ॥ }

వ్యా || అశ్వే - ఏకాన్తి పరమైకాన్తివ్యతిరిక్తాః, జిహ్వాచ్ఛ్వా
యః - కుటిలబుద్ధయః || ౬౨ ||

{ అజైష్టవాత్స్వధర్మస్థాజైష్టవఃస్థలితోపినకా | శ్రే }
{ యా నేవహిమస్తవ్యోమూలాత్సనపరిచ్యుతః || ౬౩ || }

వ్యా || స్వధర్మస్థాత్ - స్వవర్ణాశ్రమధర్మనిరతాత్, అజైష్టవాత్,
జైష్టవః స్థలితోపినకా - స్వధర్మాత్ప్రచ్యుతోపినకా, శ్రేయాః - శ్రే
ష్ఠతమోమస్తవ్యః, ఏవకారణనియమయతి. తత్రహేతుః -
మూలాత్సనపరిచ్యుత ఇతి. సః - జైష్టవః, మూలాత్పరిచ్యుతో
నహియతః || ౬౩ ||

అ || కింమూలం కాశ్శాఖాశ్చకాశ్శాఖాశ్చయోమాహ -

{ స్వేశసమబ్ధవిజ్ఞానం మూలమన్యాయః క్రియాఃపునః | త }
{ స్వశాఖాఃప్రశాఖాశ్చ కాశ్చతామూలవర్జితాః || ౬౪ || }

వ్యా || స్వస్య - ఈశస్య, సమబ్ధవిజ్ఞానమ్ - స్వస్వామి
భావలక్షణసమబ్ధవిజ్ఞానమ్, మూలమ్. అన్యాయః క్రియాః తస్య
శాఖాః ప్రశాఖా ఉపశాఖాశ్చ. మూలవర్జితాః తాః - శాఖాః,
కాః - నకాశ్చిదపి, వ్యథాః ఇత్యర్థః || ౬౪ ||

అ || ప్రసక్తాదసత్సక్లవర్జనమాహ -

{ బాహ్యనాంజిహ్వాదృష్టీనామజ్ఞానాంసంశయాత్కనామ్ | }
{ నాలాకమపి కుర్వీత నచత్రైః కిచ్చిదాచరేత్ || ౬౫ || }

వ్యా || బాహ్యనామ్ - విపరీతజ్ఞానానామ్, జిహ్వాదృష్టీ
నామ్ - అన్యథాజ్ఞానపతామ్, అజ్ఞానామ్ - జ్ఞానాభావపతామ్,
సంశయాత్కనామ్ - సంశయచిత్తానామ్, తత్పహితపురుషార్థేషు
అజ్ఞానాన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానసంశయజ్ఞానపతామ్, అలాకమ్ -
దర్శనమపి, నకుర్వీత. త్రైః - బాహ్యదిభిః, కిచ్చిత్ - తాకికంత్పరా
దానాదికం నాచరేత్, శాస్త్రీయం యజ్ఞనాదికం కిముకేతిభావః ||

౧॥ బ్రహ్మసంప్రతితోపినా శ్రేయానిత్యుక్తమ్, తద్వత్సృ
జన్మస్య దేవతాస్తరభజనాదిసంస్పర్శేపి శ్రేయాశేవ స స్యాది
త పాస్త్రే శక్తాహ —

{ ప్రపన్నై శ్చాన్యభజనాదుక్తోపాయసమన్వితైః ।
బ్రహ్మలోపర్జయేత్సక్తం ప్రచ్యుతాస్తేహ్యైబ్రహ్మవాః ॥౬౬॥ }

వ్యా॥ అన్యభజనాదుక్తోపాయసమన్వితైః - దేవతాస్తరభజన
ప్రభృతిభిశ్చాస్త్రోక్తైరుపాయైః, సమన్వితైః - సంయుక్తైః, ప్రపన్నై
రపి సక్తం బ్రహ్మలోపర్జయేత్. తత్ర హేతుమాహ - ప్రచ్యుతాస్తేహ్యై
బ్రహ్మవాః. ప్రచ్యుతాః - స్వధర్మచ్యుతాః, తేపి - అన్యభజనా
న్వితాః, అబ్రహ్మవాః - వికాస్త్యరహితాయతః ॥ ౬౬ ॥

౨॥ నచ బ్రహ్మకీర్షీ దాచ రేదిత్యుక్తం విప్రసోతి —

{ దైవేషుపిత్రైషు తథా ధర్మాధైషి తరేషుచ । అప్రే
ష్టవం న గృహ్ణీయాత్పాత్రం వా నేషుకర్షించిత్ ॥౬౭॥ }

వ్యా॥ దైవేషు - దేవార్థేషు, పిత్రైషు - పిత్రార్థేషు, ధర్మా
ధైషు - ధర్మప్రయోజనేషు, ఇతరేషు - అర్థాద్యధైషు, లోకీక
ర్షు, అబ్రహ్మచరీ - అనాశ్రమిణః, న గృహ్ణీయాత్ - యాజకత్వే
న భూక్తృత్వేన సహాయత్వేన వా న గృహ్ణీయాత్. కర్షించిత్ -
కృచిదపి, దానేషు, పాత్రం న గృహ్ణీయాత్ - పాత్రత్వేన న గృ
హ్ణీయాత్. యద్యా, దేవార్థేషు పిత్రార్థేషు ధర్మాధైషు అర్థాద్య
ధైషు వా నేషు కృచిదవ్యబ్రహ్మవం పాత్రం న గృహ్ణీయాత్ ॥ ౬౭ ॥

{ నకీర్షీత్సృతిగృహ్ణీయాద్విష్టుభక్తివివర్జితాత్ । పా
రియం వక్యమన్నంచ విశేషేణ వివర్జయేత్ ॥ ౬౮ ॥ }

వ్యా॥ విష్టుభక్తివివర్జితాతిగృహ్ణీయాత్ - పా
రియవక్యాన్నే విశేషేణ వివర్జయేత్. పాపాధికార్యాదితిభావః ॥ ౬౮ ॥

{ విద్యార్థసంప్రయోగోపి ప్రాకృతైర్గుకథంచన । }
 { వివాదోపనకర్తవ్యః క్రీడాసంకథనానిచ ॥ ౬౯ ॥ }

వ్యా ॥ విద్యార్థసంప్రయోగః - అభ్యయనాభ్యావసలక్షణః, వివాదః - తత్పరిశ్చయఫలకావాదః, జ్ఞానసంరక్షణార్థం జలప్వితక్షణకార్యే; బీజస్వరోహరక్షణార్థం కణ్ఠకళాఖావరణాదివదక్షపాననజలప్వితక్షణయోరనుజ్ఞానాత్. యద్వా, వివాదః - వ్యర్థకలహః, క్రీడాసంకథనసాహచర్యాత్ క్రీడాసంకథనాని - ఇష్టాలాపః ॥ ౬౯ ॥

{ నచైకస్మిన్ భజేత్సామ్యం కర్మణ్యైకాస్త్యవర్జితైః । }
 { నచైహంకర్మకుర్వీత నస్వకర్మచ కారయేత్ ॥ ౭౦ ॥ }

వ్యా ॥ ఏకస్మిన్ - లొకితే వైదికేచ కర్మణి, ఏకాస్త్యవర్జితైః సామ్యం సభజేత్. అవేదంకృతమ్, అహమపేష్యైతదనుత్సామీత్యనుసభానేన నతదనుతిష్ఠేదిత్యర్థః. యద్వా, సమప్రధానభావేన ఏకస్మిన్ ఆర్త్విజ్యాదిలక్షణే వైదికే కర్మణి, కృషివాణిజ్యాదిలక్షణే లొకితేచ, ఏకాస్త్యవర్జితైస్సుఖం నాన్వయం కుర్యాత్. ఏహమ్ - ఏకాస్త్యవర్జితానామ్, కర్మ - లొకికమలొకికంవా, స్వయం నకుర్వీత. తైః - ఏకాస్త్యవర్జితైః, స్వకర్మ - లొకికమలొకికంవా, నకారయేత్. యద్వా, ఉత్తరార్థస్య, అవైష్టవస్య ఆర్త్విజ్యం స్వయం నకుర్యాత్, తేనాపి స్వార్త్విజ్యం నకారయేదిత్యర్థః ॥ ౭౦ ॥

{ పజ్జైగ్ర సమాజే గ్రామేవా నత్వభాగవతోత్తరే । }
 { వసేదకత్రభవనే వైకేనాప్యసతాసహ ॥ ౭౧ ॥ }

వ్యా ॥ అభాగవతోత్తరే సమాజే ఇదంచితేషణం గ్రామస్య లిక్ష్వత్యయేన, పజ్జైగ్రపి, యస్యాంపజ్జైగ్ర, సమాజే, గ్రామేవా, అభాగవతా అధికాః విరళాశ్చ భాగవతాః, తస్యామ్ - పజ్జైగ్ర సమాజే గ్రామేవా, నవసేత్. భాగవతానాం సమసఖ్యైకత్వే,

అధికసత్కార్యకర్తేవా పజ్జీసమాజగ్రామేషు వాసోనదోషానహ
 ఇతిభావః. భవనే - గృహేతు, భాగవతాధికేపీతిభావః. అసతా
 పకేనాపి నమమ్, ననసేత్ - నతిపైత్ || ౭౦ ||

{ సీత్యప్రీతినమాయోగం స్పర్శంభుక్తింసహోసికామ్ |
 { స్వీరప్రేకాస్త్యవిముఖైరఘవర్జం వివర్జయేత్ || }

వ్యా || సీత్యప్రీతినమాయోగమ్ - కల్యాణాదిహర్షకాలే అభి
 మతహారణాదివిషయకాలే హర్షశోకానుపాలనాద్యర్థం తైస్సక్లమ
 మ్, స్పర్శః - ప్రసాదః, భుక్తిః - భోజనమ్, సహోసికామ్ - ఏకస్మి
 న్నాసనే ఉపవేశనమ్, ఇదంచ నవవిధసజ్జరస్యాపుష్పలక్షణమ్.
 “ నవధా సజ్జరః ప్రోక్తో నకర్తవ్యోఽథమైస్సహ ” ఇత్యుక్తేః.
 ఇదంచ సర్వమ్, వికాస్త్యవిముఖైః, స్వైః - స్వకీయైరపినహ, అ
 ఘవర్జం వివర్జయేత్. అఘంతు పాలనీయమేవేత్యధః. అఘమ్ -
 జననమరణనిబద్ధనమాశౌచమ్ || ౭౧ ||

{ అవైష్ణవంసవశైతవార్పయేద్విధిపూర్వకమ్ | సంప్ర
 { శ్నాసనదానాది నకుర్యాదాన్మృశంస్యతః || ౭౩ || }

వ్యా || సవశైత - ననమసుకార్యాత్, విధిపూర్వకంనార్పయే
 త్ - అర్ఘ్యాదిభిర్నపూజయేత్, సంప్రశ్నః - కుశలప్రశ్నః, ఆపన
 దానమ్ - ఉపవేష్టుమాసనదానమ్, తదాదికమాన్మృశంస్యతోఽపి
 నకుర్యాత్. సంప్రశ్నాసనదానాదినకుర్యాదాన్మృశంస్యతః | ఇతి
 పాతానుసారణైదంవ్యాఖ్యానమ్. సంప్రశ్నాసనదానాది కుర్యా
 ద్వాప్యాన్మృశంస్యతః | ఇతిపాతాంతరమ్. అత్ర యద్యుక్తం త
 ద్గ్రాహ్యమ్ || ౭౩ ||

{ అభక్తమచ్యుతస్యాపి నావమన్యేతకంచన | హితం
 { నాబాధయేత్సాధోర్దద్వాద్వాకిఞ్చిదీప్సితమ్ || ౭౪ || }

వ్యా || అచ్యుతస్యాభక్తమ్ - అచ్యుతవిషయభక్తిరహితమ్ ,
 కంచిత, నానమస్యేతాపి - అనమానమపి నకుర్యాదిత్యర్థః. ఆపి
 శబ్దస్సంప్రశ్నాసనదానాదిన్యైషధం నముచ్చినోతి. సాధోరభ
 క్తస్యాపి ఆభిముఖ్యవతః హితం బోధయేద్వా. వాశబ్దేన హిత
 బోధనాభావయావకోట్యస్తరసక్రమః క్రియతే, ఏవమేవ దద్యా
 ద్యా కిచ్చిదీప్సితమిత్యత్రాపి వాశబ్దార్థః. స్వయమాన్మశంస్వ
 వాంశ్చేత్, అభక్తస్యాభిముఖ్యేసతి హితబోధనం కిచ్చిదభీష్సిత
 ప్రదానమపి నదోషావహమిత్యర్థః || ౭౪ ||

{ నచమైత్రీంప్రకుర్వీత జైష్టవఃప్రాకృతైస్సహ | క్వా }
 { యమచ్యుతనక్తాత్కాక్వతేవిషయచచ్ఛిలః || ౭౫ || }

వ్యా || మైత్రీం నకుర్వీతేత్యత్ర హేతుమాహ — క్వా యమిత్యా
 దినా భిన్నప్రకృతికత్వాన్నయజ్యతేతిభావః || ౭౫ ||

{ అసతాం గుణకర్తాదినానుమోదేత కిచ్చిన | స్మర }
 { శాదపియత్రేషాం మహద్భవతికిల్బిషమ్ || ౭౬ || }

వ్యా || గుణాః - ఔదార్యాదయః, కర్తాణి - అరినిరసనాది
 ని, నతుశాస్త్రవిహితాని; ధర్మానుమోదనస్య విహితత్వాత్. ఆ
 దిశబ్దాద్దేహబలాదికం గృహ్యతే, గుణకర్తాదినానుమోదేత్య
 త్ర హేతుమాహ — స్మరణాదితి. యత్ - యస్తాత్కారణాత్, తే
 షామ్ - అసతామ్, స్మరణాదపి మహత్కిల్బిషంభవతి. కింపునః
 స్మరణావినాభూతేన గుణకర్తాద్యనుమోదనేనేతిభావః || ౭౬ ||

అ || తర్హి పరమైకాస్త్రీ, కైస్సహ సంకథనాదికం కుర్యాది
 త్యఫేత్రాయామాహ —

{ విశిష్టపరమైకాస్త్రీజ్ఞానవైరాగ్యభక్తిభిః | తా }
 { దృశై కేవకుర్వీత సహ సంకథనాదికమ్ || ౭౭ || }

౭౭ వినిషేధా నముచ్చిభోతితి కోశాస్తరే దృశ్యతే.

వ్యా || జ్ఞానభక్తవైరాగ్యైర్విశిష్ట ఇత్యన్వయః. తాదృశేః
 జ్ఞానభక్తవైరాగ్యవిశిష్టేః || ౨౨ ||

{ ఉక్తాన్యేతానిసర్వాణియోఽవమన్యేతమూఢభిః |
 సవీపతమసోనైతి పారమైకాన్త్యవర్జితః || ౨౨ || }

వ్యా || తమసఃపారంనైతి - తమస్యేవ తస్యతీత్యర్థః || ౨౨ ||

{ ఆకృష్టమిహాంశశ్చతుర్-ర్వాణోవిగతవ్యథః | విస్మ
 జ్యదేహంప్రాప్నోతి తద్విష్ణోఃపరమంపదమ్ || ౨౩ || }

వ్యా || ఇహాంశ్చత్తిమ్ - పూర్వోక్తాం విహితాచారాద్యాక్లి
 కాంశ్చత్తిమ్, శశ్వత్ - నదా, కుర్వాణో దేహాంవిస్మజ్య, త
 త్ - ప్రమాణసిద్ధమ్, విష్ణోః పరమమ్ - తమసఃపరస్తాద్విద్యమానమ్,
 పదం ప్రాప్నోతి || ౨౩ ||

ఇతి సత్సేవావిరుద్ధాధికారః.

అ || నమ దేహం విస్మజ్య పరమంపదం ప్రాప్నోతిత్యక్తం
 నైతమ్యజ్యతే. “ యంయంవాపి స్మరణ భావం త్యజత్యన్తై కథే
 బరమ్ | తంతమైవైతి కాన్తయ సదాతద్భావభావితః || ” ఇత్యాది
 ప్రమాణైరన్తిసుప్రత్యయిష్యానశ్యక త్యాభిధానాత్. శరీరావసా
 నదశాయాం ధాతుసంక్షోభేణ స్మరణాశక్తైస్సంభావితత్వాత్ కథం
 దేహావసానానస్తరం మోక్ష ఇతినిశ్చేతుం శక్యత ఇత్యాశఙ్కా-
 యామాహ —

{ అశక్తమపిచస్తర్తుమై పూర్వకృతంస్తరణ | స్వ
 యమేవపరంధామస్వయంవయతమాధనః || ౨౪ || }

వ్యా || అన్తై - శరీరావసానావసరే, స్తర్తుం అశక్తమపిచ జ
 నమ్ ప్రపన్నమ్, మాధనః - శ్రయఃపతిః, పూర్వకృతమ్ - చేతనేన
 పూర్వకృతమ్, ప్రపదనం స్వయమైవస్తరణ, పరంధామ - పరమ

వదమ్, న్యాయతి. తతస్తం మ్రయమాణం శుకాంతామోమాణసన్నిభమ్ ।
అహంస్మరామి మద్భక్తం నయామి బలాహంస్మమ్ ॥ ” ఇత్యాద్య
త్రాసుసన్ధేయమ్ ॥ ౮౦ ॥

{ నఖల్వపిదశా దేశ కాల హేతువిపర్యయైః । ప్రపత్తు }
{ స్త్యక్త దేహస్య పరాయాత్రావిహన్యతే ॥ ౮౧ ॥ }

వ్యా ॥ దశా - శుభిత్వాద్యవస్థా, దేశః - పుణ్యక్షేత్రాదిః
కాలః - ఉత్తరాయణాదిః, దశా దేశ కాలయాపాణాం హేతునామ్,
విపర్యయైకపి - అథావైస్సహాపి, త్యక్త దేహస్య ప్రపత్తుః - ప్రవన్న
స్య, పరాయాత్రా - అర్చిరాదిమాన్యైః గమనమ్, నవిహన్యతేభ
లు. ఖల్విత్యనేన “ రథ్యాస్తరే మూత్రపురీషమధ్యే చక్షులవేత్స
న్యకవాత్సశానే । కృతప్రయతోవ్యకృతప్రయతో దేహాపసానే
లభతేచముక్తిమ్ ॥ ” “ అతశ్చాయనేపిదక్షిణే ” ఇత్యాదిప్రమా
ణసద్విరోధత్యతే ॥ ౮౧ ॥

అ ॥ అధార్పిరాదిగతిమాహ —

{ అర్చిరాదికయా గత్యా తత్రతత్రాత్పితనుస్తైః । }
{ అతీత్యలా కానభ్యేతి వైకుణ్ఠం వీతకల్మషః ॥ ౮౨ ॥ }

వ్యా ॥ అర్చిః - పురుషః ఆదిఃప్రథమ ఆతివాహికౌ యస్యాం
సా అర్చిరాదికా, తయాగత్యా, తత్రతత్ర - ఆతివాహికస్థలే, సు
స్తైః - అర్చిర్చినపూర్వవక్షోత్తరాయణ సంవత్సర వాత సూర్య చ
క్ష్రీవిద్యుశ్చురుష వరుణేష్ట్రీ ధాతృభిః, అర్చితః - పూజితస్య,
లోకాః - తత్త్రైలోకాః, అతీత్యవైకుణ్ఠం అనుభ్యేతి - ప్రాప్నోతి ॥

{ అతైనమమరాస్తత్ర సహదివ్యాప్సరోగణైః । సోప }
{ హారాఃప్రహర్షేణ ప్రత్యున్యచ్ఛస్త్వపాగతమ్ ॥ ౮౩ ॥ }

వ్యా ॥ అథ - వైకుణ్ఠలోకప్రాప్త్యనంతరమ్, తత్ర - వైకుణ్ఠలో
కే, దివ్యాప్సరోగణైస్సహ - మాలాచూర్ణాఙ్గానైశ్చోమ భూషాహ

స్త్రైశ్వరసాక్షణైస్సహ, అమరాః - వైకుంఠవాసినస్సూరయః , సో
పహారాః - ఉపహారసహితాః , ఉపాగతమ్ - ప్రాప్తమ్, ఏనమ్ -
ప్రపన్నమ్, హర్షణ దూరతః ప్రత్యుత్తచ్ఛబ్ది || ౧౩ ||

{ తతః ప్రాప్యజగన్నాథం ప్రణిపత్య శ్రీయః పతిమ్ | ఆ }
{ సీనమాసనే వివేకభక్తైర్భాగవతైర్వృతమ్ || ౧౪ || }

వ్యా || దివ్యే - పాదగాత్రాద్వ్యాన్మకథర్తాదిసూరినిర్మితే || ౧౪ ||

{ ఆప్లుతస్సప్తితాలాపమధురాలోకనామృతైః | పాద }
{ మూలంభజత్యస్య దాస్యేనానన్దనిర్భరః || ౧౫ || }

వ్యా || సప్తితాః - స్థితపూర్వకాః , ఆలాపాః - సూక్తయః,
మధుగాణి - మనోహరాణి , ఆలాకనాని అమృతాని తైరాప్లుతః ,
ఆస్య - శ్రీయః పత్యుః , దాస్యేన ఆనన్దనిర్భరః - ఆనన్దపరిపూర్ణ
స్య, పాదమూలంభజతి - సేవితే || ౧౫ ||

{ సవసర్వేషు లాకేషు తమేవ హ్యనుసంచరణ | సం }
{ మోదతే సమగుణః కామాస్నీ కామరూపభృత్ || ౧౬ || }

వ్యా || సవ - ముక్తశ్చ, తమేవాభ్యనుసంచరణ " ఇమాణా
లోకాణాకామాస్నీకామరూప్యనుసంచరణ " ఇతి శ్రుతిరత్రానుస
ర్థేయా . సమగుణః - భగవద్గుణతుల్యానజుగచితజ్ఞానాదిగుణకః,
కామాస్నీ - కామ్యవ్రథితి కామాః కల్యాణగుణా పవ అన్నం అదనీ
యం భోగ్యం తదస్యాస్తీతి కామాస్నీ , ఇదంచోపలక్షణమ్ , గు
ణవిభూతివిశిష్ట భగవదనుభవాన్దభరితభ్రత్యర్థః . కామరూపభృత్ -
" నపకథాభవతి ద్విధాభవతి " ఇత్యాది ప్రక్రియయా ఏకథా దశ
థా శతథా సహస్రథా స్వసజగల్పాద్వితకింకరవిగ్రహస్య, సం
మోదతే . సమిత్యేకీకారే , లేనసహతుల్యభోగోభవతీత్యర్థః . త
థావ శారీరకసూత్రమ్ " భోగమాత్రసామ్యలిక్ష్ణాచ్చేతి " || ౧౬ ||

అ || అథ ప్రపన్నస్య మోక్షప్రాప్త్యనస్తరం తదీయానాం
కర్తవ్యవిశేషమాహ —

{ అథేహ బాధవాస్తస్య గతస్య పరమాంగతిమ్ | వైష్ణవా }
{ స్త్వభినదైయః పుణ్యానువభృతక్రియామ్ || ౮౭ || }

వ్యా || ఇహ - లాకే, పరమామ్ - ఉత్కృష్టామ్, గతింగ
తస్య - ప్రాప్తస్య, ప్రపన్నస్య, వైష్ణవా బాధవాః, పుణ్యాను
వభృతక్రియామ్, మృతమ్ “ యన్తరణంతదవభృతః ” ఇతి శ్రుతేః.
అభినదైయః - హర్షణోపలాలయేయః. భాగవతమృతేషు పుణ్యత్వం
చ “ యత్పుబ్రహ్మవిదాత్యక్తమపితన్మజ్జశంవపుః | దృష్ట్యాస్పృష్ట్యా
విముచ్యేత బ్రహ్మహా బ్రహ్మహత్యయా || ” ఇత్యాదిషు ప్రసిద్ధమ్ ||

అ || పుత్రాదిభిః క్రియమాణస్సంసాగ రోపి కేవల భగవన్ముఖో
జ్ఞానఫలక ఇత్యాహ —

{ క్రియ తేచాన్యపుత్రాదైర్వ్యతిగమస్యాన్యదేహికమ్ | }
{ తత్సర్వం ప్రియభక్తస్య విష్ణోః ప్రీతికరంపఠమ్ || ౮౮ || }

వ్యా || ప్రియః భక్తోయస్య తస్య, ఇదంచ సాభిప్రాయవి
శేషణమ్ || ౮౮ ||

అ || శిష్యాణాం కర్తవ్యవిశేషమాహ —

{ గురూణామన్తిమతిథౌ జన్మభే శ్రవణేపివా | హరిమ }
{ భ్యర్పయేద్భక్త్యా తద్భక్తాంశ్చ విశేషతః || ౮౯ || }

వ్యా || అన్తిమతిథిః - మరణదినమ్, జన్మక్షౌణ్య - గురూణాం
జన్మనకత్రై || ౮౯ ||

{ జ్ఞానకర్తృక్రియామస్త్రీభ్యానయోగగతిక్రమాః | వి }
{ స్తరేణ మయాపూర్వముక్తాహ్యత్రాపి తేనమాః || }

వ్యా || అత్రాపి - ప్రవన్నేపి, ఉపాయబుద్ధివిహాయ ప్రవన్నే
వాపి సర్వమనుష్ఠేయమితిభావః || ౯౦ ||

{ ఉపాసనవిధానార్థాయేచావైవ్యఃపరికీర్తితాః | న్యస్తా }
 { శ్చనస్తుతాన్ సర్వాన్ ఫలాన్వేష నిబోధత || ౯౦ || }

వ్యా || అవైవ్యః - స్వవ్యతిరిక్తేర్మునిభిః, న్యస్తాత్మనః - ప్రపన్న
 స్య, ఫలాన్వేష, నఘోపాయాన్, నిబోధత || ౯౦ ||

అ || ప్రపత్తియోగస్య సంప్రదాయమాహ —

{ అభ్యర్థితోజగద్ధాత్ర్యాశ్చియానారాయణస్వయమ్ | }
 { ఉపాదిశదిసుంయోగమితమే నారదాచ్ఛ్చుతమ్ || ౯౧ || }

వ్యా || జగద్ధాత్ర్య - జగత్పాత్రా, ఇసుంయోగమ్ - పూ
 ర్వాక్తం ప్రపత్త్యుపాయమ్ || ౯౧ ||

{ ఇతిన్యాసోపదేశాఖ్యం శాస్త్రం గుహ్యతమంపరమ్ | }
 { శిరశ్చేతన్మయోక్తాయాస్సంహితాయాభవిష్యతి || }

వ్యా || ఇతి - అనేనప్రకారేణ ప్రవృత్తమ్, గుహ్యతమమ్ - దే
 వానాం గుహ్యమ్, “ యవనంవేద బ్రహ్మణో మహిమానమాప్నో
 తి ” ఇతిశ్రుతేః. అత్యంతగుహ్యం ఏతచ్ఛతురధ్యాయాత్మకం మ
 యోక్తాయాస్సంహితాయాః - భారద్వాజసంహితాయాః || ౯౩ ||

అ || ఉక్తాగ్ధాననుక్రమతే —

{ సంహితోపనిషద్యప్తిం చాపైర్జ్ఞేయాహ్యనుక్రమాత్ | }
 { ఆపాన్యాసఃఫలంచాస్యతదుపాయశ్చసక్లిహోత్ || ౯౪ || }

వ్యా || సంహితోపనిషది - భారద్వాజసంహితాయామ్,
 ఉపనిషదుపైర్జ్ఞేయ చతురధ్యాయాత్మకే శాస్త్రైః || ౯౪ ||

{ తతోన్యాసస్యచాక్లానాం నిర్ణయస్సవిరోధినామ్ | }
 { తతశ్చఫలరూపాయాన్మత్తైరక్లానివిస్తరాత్ || ౯౫ || }

వ్యా || అక్లానామ్ - ఆనుకూల్యసజ్జలాపదీనామ్, సవిరోధినా
 మ్ - ఆనుకూల్యాద్యజ్జనిరోధినహితానామ్ || ౯౫ ||

{వృత్త్యక్తిమేవచతతో నిద్యహాని గఱతిస్తథా । ప }
{వంచతుర్భిరధ్యామైఃకథితాని విశేషతః ॥ ౯౬ ॥ }

వ్యా ॥ నిద్యహానిః - ప్రతిషిద్ధవర్జనమ్ ॥ ౯౬ ॥

{ఇదంప్రసాదాద్దైవైర్నారదస్యామితోజసః । కృతో }
{త్రవేదవేదాస్త పఞ్చరాత్రార్థనిణయః ॥ ౯౭ ॥ }

వ్యా ॥ అమితోజసః - మహాతపస్వినః, అత్ర - చతురధ్యా
య్యామ్, వేదానాం వేదాస్తానాం పఞ్చరాత్రస్యయోఽర్థః - ప్ర
ధానతాత్పరవిషయః, తస్య నిర్ణయః అత్రశాస్త్రైకృతః ॥ ౯౭ ॥

{ఇత్యేతత్పరమం గుహ్యం శ్రుత్వాభాగవతోత్తమాః । }
{మునయః పూజయాంచశ్రుగ్భరద్వాజం తపోనిధిమ్ । }

వ్యా ॥ పరమం గుహ్యమ్ - దైవరహస్యమ్ ॥ ౯౮ ॥

{శ్రుత్వాదా నారదాశ్శమ్భురద్వాజోఽర్థసక్తిహమ్ }
{సుహతీంసంహితామేతాం చకారమునిబోధితః ॥ ౯౯ ॥ }

వ్యా ॥ అర్థసక్తిహం శ్రుత్వైత్యన్వయః ॥ ౯౯ ॥

{యశ్చేమాంసంహితాంపుణ్యాంశృణుయాచ్ఛ్రావయే తథా }
{సముక్తస్సర్వపాపేభ్యస్సర్వాకామాకాసమశ్నుతే ॥ ౧౦౦ ॥ }

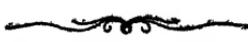
వ్యా ॥ పుణ్యామ్ - సర్వపాపహరామ్, శ్రావయేత్ - అన్యాక
శ్రావయేత్. సర్వాకామాకాసమశ్నుతే ॥ ౧౦౦ ॥

ఇతి శ్రీకథామిక్కులతలకేన శ్రీరజ్జరాజతనూభవేన శ్రీధర్మపురీశ
గురోస్సకాశాదధిగత నిఖలనిగమాస్తతత్పజ్ఞానేన
శ్రీజగన్నాథాచార్యేణ విరచితాయాం

శ్రీ భరద్వాజసంహితా వ్యాఖ్యానాయాం శ్రీతాథకవీపికాయాం
న్యాసాపదేశే చతుర్థోఽధ్యాయః

భరద్వాజసంహితాయాం పరిశిష్టప్రారమ్భః

ధూయపవ మునికపృష్టో భరద్వాజస్తపోనిధిః । అను
క్తానబ్రవీధ్ధగ్మానుక్తాన్తైవ ప్రసాదయన్ ॥ ౧ ॥

ధూయశ్శతి ॥ ప్రసాదయన్ - విశదీకుర్వన్ ॥ ౧ ॥

ధర్మోవర్ణాశ్రమాదీనాం కాక్ష్మేన్ద్ర్యన మునిసత్తమ । శి
ష్టో వ్యాససమాసాద్యేరాన్వైర్దివ్యైస్తథాగమైః ॥ ౨ ॥

ధర్మశ్శతి ॥ హేమునిసత్తమ! వర్ణాశ్రమాదీనామ్, ధర్మః, ఆ
మైః - ఋషిప్రాక్షేః ధర్మశాస్త్రేః, తథా దివ్యైరాగమైః -
పశ్చిరాత్రసంహితాభిశ్చ, వ్యాససమాసాద్యైః - వ్యాసోవిస్తరః,
సమాసస్సజ్జోగః, ఆదిశబ్దేన అనతిసజ్జోగఃవిస్తరో వివక్షితః,
త్రైశ్శిష్టైః - చోదితః ॥ ౨ ॥

తత్ర కేచిత్పరం తత్త్వం రజోమ్బుదితదృష్టయః ।

అపశ్యన్తోభిజానన్తి ధర్మస్యనపరాంగతిమ్ ॥ ౩ ॥

తత్రేత ॥ కేచిద్రజోమ్బుదితదృష్టయః - రజోగుణసంకుచిత
జ్ఞానాః, తత్ర - ఆర్షదివ్యశాస్త్రాగమే, అపశ్యన్తః, ధర్మస్య
పరాంగతిం నాభిజానన్తి. అపశ్యన్తో నాభిజానన్తితి పదార్థ్యాం
సాధనభూతసమీచీనవ్యాయపరిశీలనాభావస్తక్ష్పలభూతనిర్ణయాభా
వశ్చ వివక్షితః ॥ ౩ ॥

కేచిత్తేనత్వసమ్బుక్త్యాః కేశవేనావలాకితాః । సా

రాసారవిదః ప్రాజ్ఞానపరంధర్మం విజానతే ॥ ౪ ॥

కేచిదితి ॥ సత్త్వసమ్బుక్త్యాః - ఉద్రక్తసత్త్వగుణాః, కేశవేనా
వలాకితాః - జాయమానదశోయాం ధగవతావలాకితాః, ఏతత్త్వ

సత్వసంపత్తౌ కారణమ్, “ జాయమానంహి పురుషంయంపశ్యే
న్నభుసూదనః । సాత్త్వికస్సతువిజ్ఞేయస్సవై మోక్షార్థచింతకః ”
ఇతివచనాత్, పరంధర్మమ్ - మోక్షధర్మమ్ ॥ ౪ ॥

యవికాన్త్యం గతావిష్టా భగవత్యాన్యభావనే ।

తేవైష్టవాభాగవతాస్సన్తగ్ధత్యపి తేస్త్పతాః ॥ ౫ ॥

యఇతి ॥ ఆన్తనా భావయతి కరణకీ ఛేబరాదియోగినః కరోతీ
త్యాన్యభావనే, భగవతి - విష్టావిపయే, యే వికాన్త్యంగతాః - పా
ప్తాః, తేవైష్టవా భాగవతాశ్చ, తపవసన్తగ్ధత్యపిత్పతాః ॥ ౫ ॥

నియోక్తాభగవాన్విష్టుర్నియోగస్తస్యవై శ్రుతిః । ని

యోజ్యాస్సత్వనిష్ఠాస్తై ముఖ్యామోక్షార్థచింతకాః ॥ ౬ ॥

నియోక్తేతి ॥ భగవాన్ - జ్ఞానాదిమాక్లంభ్యపరిపూర్ణః, “ జ్ఞాన
శక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజాన్స్యశేషతః । భగవచ్చబ్దవాచ్యాని వివా
హేయైర్గుణాదిభిః ” ఇతి పరాశరాక్షేః, విష్టుః - వ్యాప్తిమాన్ నా
గాయణః, నియోక్తా - నియోజకః, శ్రుతిః తస్య - విష్టుః, నియో
గః - ఆజ్ఞారూపః, సత్వనిష్ఠాః - సత్వగుణస్థాః, నియోజ్యాః - ని
యోగవిపయాః, అతస్తపవముఖ్యాః, కుతః మోక్షార్థచింతకాః -
మోక్షార్థం పురుషార్థం యతఃకాఙ్క్షన్తై, అతస్తైముఖ్యాఇత్య
ర్థః. ముఖ్యాఇతివాన్వయః ॥ ౬ ॥

అన్యచైవాభిమన్యన్తై సర్వమేతత్కుదృష్టయః ।

యతోదూరతరాస్తైహిపరస్య పరమాత్మనః ॥ ౭ ॥

అన్యచైవేతి ॥ ఏతత్సర్వమ్ - భగవతో నియోక్తుత్వం శ్రు
తేర్నియోగత్వం సత్వనిష్ఠానాం నియోజ్యత్వమిత్యేతత్సర్వం అ
జానన్తః, అన్యచైవాభిమన్యన్తై; తత్రహేతుమాహ. యత్యితి -
యతఃకరణాత్, తేకుదృష్టయః, పరస్య - సర్వస్థాన్పరస్య, పత

కూశ్వనః - ఆశ్వనామస్త్రామిణః, దూరతరాః - అతివిప్రకృష్టాస్త్రాస్త్రాస్యరహితా జాయమాసకటాక్షరహితాశ్చేత్యర్థః ॥ ౭ ॥

అ ॥ ఏవం భాగవతానాం భగవత్కృపాపాత్రత్వాత్తైషాం శాస్త్రాత్సమీచీనజ్ఞానసంభవః, నాన్యేషామిత్యభిధాయ భాగవతానాం బహువిధత్వమాహ :—

యథావృధ్విధావణ్ణాయథాతత్త్రైవచాశ్రమాః ।

ఏవిక్తమతయస్తత్రతథా భాగవతాలపి ॥ ౮ ॥

యథేతి ॥ యథావణ్ణాః పృథగ్విధాః - వరస్సరం భిన్నాః యథావా తత్త్రైవ - బ్రహ్మక్షత్రియాదివర్ణేష్వేవ, ఆశ్రమాః - బ్రహ్మచర్యాదయః పృథగ్విధాః, తథా ఏవిక్తమతయః - అనన్యధియః, భాగవతాలపి, తత్ర - వర్ణైష్వాశ్రమేషుచ, పృథగ్విధాః - భక్తవ్రతన్నభేదాచుద్ధమిశ్రభేదాచ్చ బహువిధాఇత్యర్థః ॥ ౮ ॥

అ ॥ జేవిధ్యమేచాహ :—

ఈశభక్తిఫలాపాయాశుకైకఫలపాదనాః । ద్విధా

హ్యేకాద్విసవైతశుద్ధామిశ్రాత్తిద్విధా ॥ ౯ ॥

ఈశేతి ॥ ఈశస్త్రభక్తిశ్చ క్రమేణ ఫలముపాయశ్చయేషాంతే ఈశభక్తిఫలాపాయాః, భక్త్యుపాయనిష్ఠాఇత్యర్థః; ఈశేకఫలపాదనాః - భగవల్లాభాయ భగవస్తమేవోపాయత్వేన స్వీకృతవస్త్రః శ్రవన్నాఇత్యర్థః; అయం భేదోవర్ణస్థానీయః, అత్రై కాద్విశుద్ధపరమైకాద్విపరః, శుకైకఫలతోష్ఠైః, “నపశాన్త్యన్యథముఖో హదిం సర్వేశ్వరం పరమ్ । యస్సకాశ్రయతేకించితృలమప్యర్థయన్నరః” ఇతి ఏకాద్విస శుద్ధేకఫలత్వాభావోక్తేః; తేజైకాద్విసఃప్రత్యేకం శుద్ధామిశ్రాత్తిద్విధాభిన్నా ఇత్యర్థః. ఆయంభేద ఆశ్రమస్థానీయః ।

అ || ఈశభక్తిఫలోపాయాఇత్యంశం వివృణోతి :—

ఋశుద్భజ్ఞానకర్త్యాణశ్శ్రోతదివ్యాన్లవర్తభిః | భక్తి
నిష్ఠాఃపరంబ్రహ్మ నారాయణముపాసతే || ౧౦ ||

విశుద్ధైతి || విశుద్ధమ్ - ఫలాభినన్ధిరహితమ్, జ్ఞానమ్ - జ్ఞానయోగః, కర్మ - కర్మయోగశ్చ యేషాం తే తథోక్తాః, ఇయంచ భక్తిసాధనోక్తిః; భక్తినిష్ఠాః - మోక్షోపాయతయా కరజానుసాధ్యం భక్తియోగం స్వీకృతవస్తః, శ్రోతదివ్యాన్లవర్తభిః, శ్రోతమ్ శ్రుతివిహితమ్, దివ్యమ్ - పురాణోక్తమ్, ఆర్షమ్ - ధర్మశాస్త్రోక్తమ్, తైర్వర్తభిః - మూలైః, పరంబ్రహ్మ - బృహత్స్వబృంహణత్వాదిగుణవిశిష్టం నారాయణముపాసతే || ౧౦ ||

అ || ద్వితీయంపాదం వివృణోతి:—

నారాయణైకశరణాఃఫలం నారాయణం స్వయమ్ |
తైస్త్వైస్స్వాదుతమైఃకల్పైర్వజన్తొనుభవన్తివై || ౧౧ ||

నారాయణైతి || నారాయణైకశరణాః - నారాయణైకోపాయాః, ఫలమ్ - ఫలభూతమ్, నారాయణం స్వయంస్వాదుతమైః - స్వయం ప్రయోజనఘాతైః నతూపాయకుక్షినిక్షిప్తైః, తైస్త్వైఃకల్పైః - శ్రోతదివ్యాన్లవిధిభిః, జయస్తః - ఆరాధయన్తొనుభవన్తి.

అ || శుద్ధానాం లక్షణమాహ:—

యేతువాకనివన్నిష్ఠాస్తత్తత్సంసౌరసంసృతాః |
తైవైభాగవతాశ్శుద్ధావాసుదేవైకయాజినః || ౧౨ ||

యేత్వైతి || వాకనివన్నిష్ఠాః - వాకేషు - మూలవేదేషు, నిషత్సుతచ్ఛిరస్సుచ, నిష్ఠాః - పరినిష్ఠితాః, తత్తత్సంసౌరసంసృతాః - వాకనివన్నిష్ఠాహితగర్భాధావాది చత్వారింశత్సంసౌరైస్సంసృతాః, వాసుదేవైకయాజినః, నత్సగ్నివ్రాద్వ్యస్త్రామ్యారాధకాః,

స్వయాజన ఇశ్యంతః. యవపంభూతాస్తై శుద్ధ ఇశ్యన్తయః ॥౧౨॥

అ ॥ మిశ్రైకాన్తినాం లక్షణమాహ —

త్రయూవిహితసంసాగ్రాస్తైస్త్రియ్యస్తపరినిష్ఠితాః

యజస్త్యేకాన్తినోమిశ్రావిష్ణుంవిశ్వతనుం హరిమ్ ॥

త్రయూతి ॥ త్రయ్య - ఋగ్యజుస్సానుభిః, విహితాస్సంసాగ్రా
 యేషాంతే తథోక్తాః, త్రయ్యస్తైషు - వేదాస్తైషు, పరినిష్ఠితాః;
 ఒశ్వతనుం విష్ణుమ్ - ఇన్ద్రాద్వ్యస్తర్యామిణంహరిమ్, స్వకర్షభిర్వ
 జన్తి ॥ ౧౩ ॥

అ ॥ విశ్వతనుమిశ్యవిశదముక్తకర్ణం విశదయతి —

శూక్రియ తేయత్రయప్తవ్యాయాదృశీయాహి దేవతా ।

తాదృశీసా భవంస్తత్ర భజ త్యేకాన్తినోహరిః ॥ ౧౪ ॥

శూక్రియతఇతి ॥ యత్ర - కర్షణి, యాదృశీ - యాదృగ్గుణవిగ్ర
 హాదిపిష్టా, యా - దేవతా, యప్తవ్యా శూక్రియ తే - శుక్రిత్యా పీఠీయ
 తే, తత్ర - నిత్యవైమిత్తికాన్తకేకర్షణి, తాదృశీ - తాదృగ్గుణవిగ్ర
 హాదిపిష్టా, సా - దేవతా, భవన్, తాదృగ్గుణవిగ్రహాదిపిష్టదేవ
 తాస్తర్యామీసన్, హరిః ఏకాన్తినః - అనన్యదేవతాన్, భజతి. తే
 షామారాధ్యత్సేన తత్తద్దేవతాస్తర్యామిరూపేణ సన్నిహితో భవ
 తీత్యుక్తః ॥ ౧౪ ॥

అ ॥ ఉక్తమథన్ వివృణోతి —

తథాహి వాశ్చచీదుగ్గా ధాతాశక్రస్త్రియ్యశ్చుకః ।

ఇతినానాభిధారూపా లక్ష్మీశస్వయమిజ్యతే ॥౧౫॥

తథాహీతి ॥ వాక్ - సరస్వతీ, శచీ - ఇన్ద్రాణీ, దుగ్గా - పా
 ర్వతీ, ధాతా - సరస్వతీభర్తా, ఇన్ద్రాః - శచీపతిః, త్రియ్యశ్చుకః -
 దుగ్గాపతిః, ఇతి - ఏవంప్రకారేణ, నానాభిధారూపః - నానావి
 ధనామరూపపిష్టస్పృశ్, లక్ష్మీశః స్వయం ఇజ్యతే - పూజ్యతే.

తత్తద్దేవతాస్త్రామీసం తత్తమాప్రదానా స్వపర్యవ్రాభిభాయిభి
 ప్రతన్నానుభిస్త్వయం శ్రియఃపతిరేవారాధ్యతఇన్ద్రః. లక్ష్మీశ
 ఇతి సాభిప్రాయం విశేషణమ్, “ దేవతర్యజ్ఞసుష్యేషు పున్నా
 మాభగవాహరిః । స్త్రీనామ్నీలక్ష్మీమైత్రేయ నానయోర్విశ్వ
 తేపరమ్ ” ఇత్యాది ప్రక్రియయా ధాత్రాదీనామారాధనం భగవనా
 రాధనమ్, తచ్ఛక్తివాం వాగాదీనామారాధనం లక్ష్మ్యారాధన
 మితధాపః ॥ ౧౫ ॥

అ ॥ ఏవం నిత్యేనైమిత్తికేవ కర్మణిరుద్దేన్ద్రాది దేవతాకేత
 త్తద్దేవతాస్త్రామీసం నారాయణస్వారాధ్యతయా పారమైకా
 స్త్యనుభగ్నుమితుక్త్వా, “ జీవముఖ్యప్రాణలిక్ష్ణా న్నేతిచేన్నాపా
 సాతై విధ్యాదాశ్రితత్వాదిహతద్యోగాత్ ” ఇత్యుక్తా చిద్విశిష్టా
 పాసనజీవవిశిష్టోపాసన స్వస్వరూపోపాసనేషు, ఉపాసనద్వయ
 ఇవ ప్రతర్దనాదివిద్యాసు ఇన్ద్రాదిజీవశరీరక పరమాత్మోపాసనసుపి
 నపారమైకాస్త్యభిజ్ఞకమిత్యాహ —

తక్తైవాత్మపృథివ్యాద్యా యతో లక్ష్మీప తేర్వపుః ।

అతస్మైరావనిషదేతిజ్య తేఽఖలవిగ్రహః ॥ ౧౬ ॥

తక్తైవతి ॥ తక్తైవ- నిత్యేనైమిత్తికేషివ, ఆత్మపృథివ్యాద్యాః-
 జీవపృథివీప్రభృతయః, ఆదిశబ్దేన అస్త్రామీబ్రాహ్మణే “ యస్మధి
 వ్యాం తిష్ఠక, యోపుస్తిష్ఠక ” ఇత్యారభ్య పఠితానామదీపానాం
 సక్త్యాః; యతః - కారణాత్, లక్ష్మీపతేః - శ్రియఃపతుః, వ
 పుః - శరీరమ్, “ యస్యాత్తాశరీరం యస్యపృథివీశరీరమ్ ” ఇత్యాది
 కమత్రానుసంధాయమ్; అతః - కారణాత్, ఔపనిషదైః - ఉపనిష
 త్పత్రిపాదిత బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠైః, మిశ్రపరమైకాన్తిభిః, అఖలవిగ్ర
 హః - పృథివ్యాదితత్తచ్ఛరీరకో లక్ష్మీపతిః, ఇజ్యతే - ఉపాస్యతే,
 పృథివ్యాద్యుపాదానం దృష్టాన్తార్థమ్, యథా పృథివ్యాద్యస్త్రామీ

స్మృతాపనేనచారమైకాన్త్యభజ్జః . పవంజీవాన్తర్యామ్యుపాన
నేనాపీనచారమైకాన్త్యభజ్జితీ || ౧౬ ||

అ || పవం మిత్రైకాన్తినాం మిత్రతా ప్రయోజకం మిత్రయ
జనముక్త్యా , తేషాముపాదానానన్తరభావి నిత్యభగవదిజ్యాయాను
పి శరీరత్సేన దేవతాన్తరసన్బుష్ట శక్త్యాం తం నిపేధతి —

తథా శుద్ధం పరంబ్రహ్మ విశుద్ధపరివారకమ్ | ఇజ్య
తే వివిధైర్భౌగైర్నిత్యంచ ప్రతిమాదిషు || ౧౭ ||

తథేతి || శుద్ధమ్ - దేవతాన్తర్యామిభావమున్తరేణాప్రాకృతసి
న్యైర్భౌగైర్భూషితైస్త్వేనావస్థితమ్ , విశుద్ధపరివారకమ్ - సంసారా
నుపహితదేవీ భూషణ దివ్యాయుధగణాదిపరివారసమేతమ్ , పరం
బ్రహ్మ , ప్రతిమాదిషు , వివిధైర్భౌగైర్నిత్యమిజ్యతే - పూజ్యతే ,
నిత్యార్చనము విశుద్ధపరివారక శుద్ధవిషయమేవేత్యర్థః . యద్వా,
చ్యామిశ్రాణాం నకేవలం సర్వత్రాపి వ్యామిత్రయజనమ్ , ప్రతి
మాదిషు నిత్యం శుద్ధయజనమప్యస్తీత్యర్థః || ౧౭ ||

అ || అశుద్ధానాం బ్రహ్మాదీనాం నారాధనమ్ , అపిశు తదన్త
త్యామిణపవారాధనమ్ , నిత్యార్చనాదిషు తేషాం శరీరత్సేనచా
పీనాన్వయిష్యుక్త్యా ; ఇదానీం స్పృతన్త్రైణ చతుర్ముఖాద్య
రాధనం కుద్బుష్టిమూలమిత్యాహ —

అశుద్ధా బ్రహ్మగుద్రాద్యా జీవావిష్టోర్విభూతయః |
తాన్తైకుద్బుష్టయస్సాయాత్పరత్వాదప్యపాసతే ||

అశుద్ధా ఇతి || అశుద్ధాః - కర్మవశ్యాః , బ్రహ్మగుద్రాద్యాః ఆదిశ
ష్టాదిద్రాదీనాం గ్రహణమ్ , ఆదిశష్టేన తన్త్రీహణంచ ద్బుష్టాన్తాన్తమ్,
యథా “ నకీర్ణత్వదుత్తరోజ్యాయానస్తివృత్రహా ” ఇత్యా
దిభిర్వాక్తేరాపాతతత్త్వస్య పరత్వే ప్రతిపన్నేపి త్వాన్త్రీహ
నిబన్ధన బ్రహ్మహత్యాదికర్మసన్బుష్ట నిబన్ధన దుఃఖానుభవ శ్రవణా

శ్శుజ్యశ్శ్వ సంహార్యశ్శ్వ శ్రవణాదపరత్వమేవ స్థిరీకృతమ్, ఏవం
 చతుర్ముఖాదీనామపి వేదాపహారగురుపాతక నిబద్ధన దుఃఖానుభవా
 త్, “నారాయణామ్రద్రోజాయతే, నారాయణాద్భ్రష్టాజాయ
 యతే” ఇత్యాదిభిస్సుష్టికాలే సృజ్యత్వస్య ప్రళయే కర్తృభావస్యచ
 శ్రూయమాణత్వాదపరత్వమేవేతి. జీవాః, అయంచ సాధ్యవిదైశః,
 బ్రహ్మరుద్రయోర్జీవత్వే అశుద్ధత్వం హేతుః, ఆదిశబ్దసజ్జ్యహీతా ఇ
 న్నాదయో దృష్టాస్తతయా స్వీకృతాః, అశుద్ధత్వంచ కర్తృవశ్యత్వం
 సృష్టిప్రళయ కర్తృభావశ్చ. జీవత్వేన నన్వతన్త్రా ఇత్యాహ — వి
 ఙ్గోర్విభూతయితీ. తాణ - ఇన్ధం భూతాణ రుద్రాదీణ, కుద్యష్టయః -
 కుసుతయః, సామ్యాత్, విష్ణోరిత్యైతదనుషజ్యతే, విష్ణోస్సుల్యత్వే
 న తతోఽపి పరత్వేనాపుష్పాసతే ఇదముఖయనాపి కుద్యష్టిమూల
 మిత్యర్థః || ౧౮ ||

అ || ఏవంసామ్యేనాధికేయచ దేవతాన్తరోపాసనే ప్రకషిణ్ణే
 అపరత్వేన తదుపాసనం ప్రాప్తం నిషేధతి—

§ అపరత్వేనచాపేతా యేయజన్తీహదేవతాః । తె
 షాంభవత్యనైకాన్త్యమతొనైవాప్పుయుఃపరమ్ ॥

అపరత్వేనచేతి || చకారాత్పూర్వోక్తం సామ్యేనాధికేయ
 చోపాసనం సముచ్చీయతే, ఏతాః - పూర్వోక్తాః బ్రహ్మరుద్రా
 ద్యాదేవతాః, యే అపరత్వేనచాపాసతే; తెషామైకాన్త్యం నభవ
 తి - నాస్తి, అథః - ఏకాన్త్యాభావాత్, పరమ్ - నిశ్చేయియసమ్,
 నాప్పుయః || ౧౯ ||

ఆ|| శుద్ధానామపరత్వేనార్పణం నపారమైకాన్త్యచ్యావకమిత్యాహ
 అజ్ఞభావేన శుద్ధానామర్పాప్రియతమాహరః ।
 యాన్వతస్త్రితయాతేషాంసానిహన్తివివిక్తతామ్॥

§ అత్రనర్వత్రాప్యపరత్వేనేత్యత్ర అపరత్వేతిపారాన్తరమ్

(3)

ప్రథమోఽధ్యాయః.

అజ్ఞాభావేనేతి | శుద్ధాః - నిత్యముకా అనన్తాదయః, ఏలేహం అజ్ఞాభావేన - భగవచ్ఛ్రేయస్సేన, అర్పా, హారేః ప్రియతమా - ఇష్టతమా, తత్రశుద్ధవిషయేపి యా స్వతస్త్రితయా అర్పా - అజ్ఞాభావశుద్ధరేణ పూజా, సా వివిక్తతామ్ - పారమైకాన్త్యమ్, నిహన్తి - నాశయతీత్యర్థః. || ౨౦ ||

అ || నన్యైకన్యైవకర్మణఃకథం పారమైకాన్త్యానుకూలత్వ తద్విరోధిత్యే ఇత్యాకాక్షాయాం బుద్ధిభేదా త్తదుభయమవిరుద్ధమి త్యాహ —

భావనానాంతు కాలుష్యాదశుద్ధిః కర్మణాంభవేత్ |

తస్మాత్తేహంవిశుద్ధ్యర్థం విష్ణుమేవసదాభజేత్ || ౨౧ ||

భావనానామితి || భావనానామ్ - బుద్ధీనామ్, కాలుష్యాత్ - కలుషత్వాత్, తచ్చ నిత్యవైమిత్తికేష్వస్త్రాన్త్యమిపర్యన్తాభావనం శుద్ధవిషయకేష్వపి కర్మసు స్వతస్త్రిన్యోః, తస్మాత్ - కాలుష్యాత్, కర్మణామశుద్ధిర్భవేత్; అతస్మైహమ్ - కర్మణామ్, విశుద్ధ్యర్థం విష్ణుమేవ సదాభజేత్; నిత్యవైమిత్తికేష్వపి తత్తదస్త్రాన్త్యమిణం విష్ణుమేవ సదాభజేత్; విశుద్ధవిషయకమపి విష్ణుశైవత్వానుసంఘానస్ఫూర్కమేవ కుర్యాదిత్యర్థః || ౨౧ ||

అ || ఉక్తమైవార్థం స్ఫుటయతి —

బాహ్యస్పదసతాంనాస్తి భేదః ప్రాయేణకర్మసు |

సకాలాద్దేవభిన్నానిసహేతుర్బుద్ధమోక్షయోః ||

బాహ్యశ్చి || సతామ్ - ఏకాన్తినామ్, అసతామ్ - అనెకాన్తినాంః, కర్మసు ప్రాయేణ బాహ్యోభేదోనాస్తి, క్వచిద్భేదే విద్యమానేపి నసర్వత్రబాహ్యో భేదఇత్యర్థః. కింతు సకాలాద్దేవభిన్నాని, సతాంకర్మాణి భగవత్పర్యన్తాని ఫలాభిసన్నివిధురాణిచ, అసతాంతు అతత్పర్యన్తాని కామనోపమాతానిచేత్యయమాన్తరభేద

భరద్వాజసంహితాయాం పరిశిష్టే

షవ, సపవ సజరల్పః, బద్ధమోక్షయోర్దైతుః, అసత్సజరల్పా
 బద్ధస్య సత్సజరల్పా మోక్షస్యచ హేతురిత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥

అ ॥ శుద్ధానామశుద్ధానాంచ సామ్యాత్పారమ్యతోవా
 యజనమ్, నతావన్నిష్ఫలత్వాన్నిస్యతే; కింతు పరమపురుషార్థల
 క్షణమోక్షపరిపథిత్వాదిత్యభిప్రాయవానాహ —

యజశుద్ధానశుద్ధాన్వాసామ్యాత్పారమ్యతోపివా |

లభ తేవివిధాకామాక విభోస్తస్యైవశాసనాత్ ॥

యజన్నితి ॥ విభోః - సకలకర్మఫలప్రదస్య విష్ణోరేవ, శాసనాత్
 వివిధాకామాలభ తే; నమోక్షమితిభావః. తథాచ గీతంభగవ
 తా “ సతయాశ్రద్ధయా యుక్తస్తస్యారాధనమీహతే । లభ తేచ త
 తఃకామాక మయైవ విహితాకాహితాక ॥ అస్తవత్తు ఫలం తేషాం త
 ద్భవత్యల్పమెథసామ్ ” ఇతి ॥ ౨౩ ॥

అ ॥ అపరత్వేన బ్రహ్మగుద్రాద్యుపాసనంతు పరమ్పరయా
 మోక్షాఖ్యపురుషార్థసమృద్ధమిత్యాహ —

త్రిభిఃప్రజాప తేర్భక్తఃపశ్చుభిశ్శజరస్యగు । విశ

త్యాగ్నిష్ట్రీనూర్యాదేర్భక్తఃత్రిర్వైష్ణవోభవేత్ ॥౨౪॥

త్రిభితి ॥ ప్రజాపతేః - చతుర్ముఖస్య, భక్తః త్రిభిర్బ్రహ్మభిర్వైష్ణవో
 భవేత్; శజరస్య - శివస్య, భక్తః పశ్చుభిర్బ్రహ్మభిర్వైష్ణవో
 భవేత్; అగ్నిష్ట్రీనూర్యాదేర్భక్తః, వింశత్యా - వింశతిజ్జుభి
 ర్వైష్ణవోభవేదిత్యర్థః. నచాయం జన్మత్రయాదివ్యవధానైవ వై
 ష్ణవత్వలాభస్సామ్యేన పారమ్యేనవా దేవతాస్తరీపాసకస్య,
 “ అస్తవత్తు ఫలం తేషాం తద్భవత్యల్పమెథసామ్ ” ఇతి తేషామస్త
 వత్ఫలాక్త్యా నిరవధికపురుషార్థాస్వయాభావాత్, అతత్వజ్ఞాన
 మూలస్య తదుపాసనస్య మోక్షఫలకత్వకథనాయోగాత్. సా
 మ్యాత్పారమ్యాదుపాసనస్య ఫలకథితే, తదనంతరం అపరత్వేనా

పాసనఫలకభవస్యావశ్యకత్వాత్. తదుపాసనస్య తత్వజ్ఞానమూల
 తయా మోక్షసంబంధభవనాదిత్యాత్, “ తాన్వైకుర్వ్యయస్సా
 మ్యాస్పరత్వాకపుటాసతే ” ఇత్యనంతరమ్ “ అపరత్వేనచాప్యే
 తా యేయజన్తిహి దేవతాః ” ఇత్యామ్యుక్తేస్తత్క్రమేణైవ తదుభ
 యఫలకభవనాదిత్యాత్ “ యోచుహావిష్ణుమవ్యేన హీనదేవేన దుర్మ
 ఠః । సాధారణంకృతకృద్భూక్రీతేసాఽత్యజోవాత్యజోఽత్యజః ”
 ఇత్యాది ప్రమాణకలేన సామ్యోపాసనస్య మోక్షపరిపన్థత్వోక్తేశ్చ,
 తస్మాద్యథోక్తసీవార్థః ॥ ౨౪ ॥

అ ॥ రజస్తమోమూల తత్త్వోత్పత్తివిహితప్రకారేణోపా
 సకస్య నమోక్షప్రాప్తిత్యాహ —

నసాఙ్గ్యేన నయోగేన నశ్చేవేనాపి తత్సరమ్ । య

దౌపనిషదేకప్రాప్యం పఞ్చరాత్రవిశారదైః ॥ ౨౫ ॥

నసాఙ్గ్యేనేతి ॥ సాఙ్గ్యమ్ - కపిలస్మృతిః, యోగః - హైరణ్య
 గర్భః, శ్చేవమ్ - పాశుపతశాస్త్రమ్, పతత్త్రితయమపి “ స్మృ
 త్యనవకాశదోషప్రసక్తఇతిచేనాన్వయస్మృత్యనవకాశదోషప్రసక్తా
 త్, ఏతేవ యోగఃవ్రతుక్తః, పశురసామజ్ఞాస్యాత్ ” ఇత్యాదిభి
 ర్చగవతా భావరాయణేన నిరస్తత్వాత్, శౌపనిషదైః - బేదానిభిః,
 పఞ్చరాత్రవిశారదైః - పఞ్చరాత్రనిష్ఠైః, శౌపనిషదేరిత్యనేన
 చ్యామిశ్రయాజినః పఞ్చరాత్రవిశారదేరిత్యనేన శుద్ధయాజిన
 శ్చ వివక్షితాఇతివా, సామ్యేనవా పారమ్యేనవా దేవతాస్తరౌ
 పాసనస్య రజస్తమోమూలతస్త్రీనిద్దత్వాన్తదుపాసకానాం నసా
 త్నానాపి పరమృగయా మోక్షాన్వయిత్వశ్యర్థః ॥ ౨౫ ॥

అ ॥ భగవత్పారమ్యాభ్యుపగమస్య పరమైకానిలక్షణత
 యా తన్వత్ప్రాభ్యుపగమేన దేవతాస్తరౌపాసకత్వారనేకా నివా

మపి జన్మత్రయాదివ్యవధానన పారమైకాన్త్యప్రాప్తిరస్తీత్యభి
ప్రాయనానాహ —

ఏకైకంవాప్యనేకాస్తీ భజన్నేకాన్తిలక్షణమ్ ।

కాలేనేకాన్త్యమాప్నోతి సరోవిగతకల్మషః ॥ ౨౬ ॥

ఏకైకమితి ॥ అనేకాస్తీ - పారమైకాన్త్యరహితః, నరః బహు
ష్వేకాన్తిలక్షణేషు ఏకైకమేకాన్తిలక్షణంవా భజకాతద్భజనజని
తపుణ్యేన విగతకల్మషః - చిన్మపారమైకాన్త్యప్రతిబంధకదురితస్సకా,
కాలేన - జన్మత్రయాదివ్యవధానసహేనకాలేన, ఏకాన్త్యమ్ - పా
రమైకాన్త్యమ్, ప్రాప్నోతి ॥ ౨౬ ॥

అ ॥ సత్పనిష్ఠానామేవ మోక్షోనాన్యేషామితి వివక్షుః క్ర
మేణ సత్పరజస్తమోనిష్ఠానాహ —

నారాయణైకనిష్ఠాయే సాత్వికాన్తాన్నిబోధశః । పు

రుషారాజసాజ్ఞేయా నానాద్రేవతయాజినః ॥ ౨౭ ॥

నారాయణేతి ॥ నారాయణైకనిష్ఠా ఇత్యనేన అనన్యయా
జిత్యముచ్యతే. స్పష్టచున్యత్ ॥ ౨౭ ॥

బాహ్యనిర్దైవతాశ్చేవ తామిషాః పరికీర్తితాః । రజ

స్తమోభిభూతానాం నతు మోక్షుః కథంచన ॥ ౨౮ ॥

బాహ్యేతి ॥ బాహ్యః - వేదబాహ్యః, నిర్దైవతాః - నిరీశ్వ
రాః, రజస్తమోభిభూతానామ్ = రజోభిభూతాః - నానాద్రేవత
యాజినః, తమోభిభూతాః - బాహ్యనిర్దైవతాశ్చ, నానాద్రేవత
యాజినఇత్యత్ర భగవత్సామ్యేన పారమ్యేనవా ద్రైవతయాజినా
గృహ్యతై; నతు మోక్షుః కథంచనేత్యనేన వ్యవధానేనాపి మోక్ష
ప్రతిపేధాత్ ॥ ౨౮ ॥

అ ॥ నారాయణైకనిష్ఠా ఇత్యనేన వివక్షితాని సత్పనిష్ఠానాం
లక్షణాని విచిన్యాహ

మునయస్సత్పనిషా నాం లక్షణాని నిబోధత । విష్ణో
ద్వై నైకఫలతా తదేకోపాయతాస్థితిః ॥ ౨౯ ॥

మునయఇతి ॥ మునయఇతి సంబోధనమ్, దాన్యమేవ ఫలం
యేషాం తేషాంభావో దాన్యైకఫలతా, ఏకశబ్దోఽవధారణార్థః ము
ఖ్యార్థోవా; తదేకోపాయతాస్థితిః - అక్షత్యైవ ప్రధానత్వేనవా
భగవదేకోపాయత్పనిషాః, ఉభయేషామపి ప్రకృతత్వాత్ ॥ ౨౯ ॥

తదాజ్ఞాకరణేప్రీతిస్తతగర్మగుణకీర్తనమ్ । తచ్చి
హ్నోజ్జితదేహత్వం తదీయారాధనేరతిః ॥ ౩౦ ॥

తదితి ॥ తదాజ్ఞాకరణే - “ శ్రుతిస్తుతైర్మమైవాజ్ఞా ” ఇత్యాది
ప్రమాణసిద్ధనిత్యవైమిత్తికాత్మక భగవదాజ్ఞాకేజగర్భే, ప్రీతిః,
తగర్మగుణకీర్తనమ్ - ముష్టనిగ్రహ శిష్టపరిపాలనార్థానాం భగవ
చ్చేష్టితానాం జ్ఞానశక్త్యాదీనాం ఆశ్రితవాత్సల్యాదీనాం గుణానాం
చ సంకీర్తనమ్, తచ్చిహ్నోజ్జితదేహత్వమ్ - చక్రాది భగవన్
భిష్టన లాభిష్టతశరీరత్వమ్, తదీయారాధనే - భాగవతారాధనే,
రతిః - ప్రీతిః ॥ ౩౦ ॥

తదన్యస్పర్శవైరాగ్యమిన్ద్రియాభేష్యలోలతా ।

ఆచార్యాధీనవృత్తిత్వమాచార్యార్థాత్కృత్యవృత్తితా ॥

తదన్యేతి ॥ తదన్యస్పర్శవైరాగ్యమ్ - భగవద్వ్యతిరిక్తోపా
యోపేయనమ్బుధాసహిష్ణుత్వమ్, ఇన్ద్రియాఢైషు - విషయేషు,
ఆలోలతా - ఆనాసక్తిః, ధర్మానుబద్ధిభాగేష్యపి “ శరీరం వ్రణవస్సు
శ్వేదన్నంతు వ్రణలపనమ్ । వ్రణసేచనవత్పానం వస్త్రంతు వ్రణ
పట్టవత్ ॥ ” ఇత్యాదిక్రమేణ ప్రావణ్యవిధురత్వమ్, ఆచార్యాధీన
వృత్తిత్వమ్ - గుర్వనుజ్ఞామూలప్రవృత్తికత్వమ్, ఆచార్యార్థాత్కృత్య
వృత్తితా - ఆచార్యప్రయోజనకైజగర్భపర్యవసాయివ్యాపారత్వమ్ ॥

౩ దేహతా

క్రోధలోభమదాలస్యమానమోహవిహీనతా । సత్య ,
శౌచ దయా ధైర్య క్షమా సంతోష యుక్తతా ॥ ౩౨ ॥

క్రోధేతి ॥ క్రోధః - కొపః, లాభః - ఉచితవ్యయప్రకటనకొ
చుగ్గుణః, మదః - బిశ్వర్యాదిజనితస్తమచ్ఛభావాపాదకశ్చిత్తైస్స
త్యవిశేషః, ఆలస్యమ్ - కర్తవ్యేషు శీఘ్రప్రవృత్త్యభావ ప్రయోజ
కొ మనోదార్పణ్యవిశేషః, మానః - ఉత్కృష్టజనావమాన హేను
రహజ్జాగర పవనాచ్యోగర్వః, మోహః - యథావస్థితజ్ఞానాభావః,
పుత్రదారాదిషు నిరూఢానుమతాబుద్ధిర్వా; తత్రాపి తచ్చట్లప్ర
యోగాత్. పఠద్విహీనతా - అభావః, సత్యమ్ - యథార్థవచనమ్,
శౌచమ్ - మృజ్జలూదిభిశ్శరీరశుద్ధిః, ఇన్ద్రియాన్ధేష్వలోల తేత్యాది
నారాగాద్యభావలక్షణాయా ఆస్తరశుద్ధేరుక్తశ్వాత్; దయా -
పరదుఃఖప్రహరణేచ్ఛా, ధైర్యమ్ - వ్యసనైరభిభవేపత్యపి కఠ
వ్యేష్వప్రమత్తత్వమ్, అనవసన్నచిత్తత్వమిత్యర్థః; సంతోషః - య
థాలభ్యేన ప్రహర్షః, ఏతైర్యుక్తతా - విశిష్టేష్వమ్ ॥ ౩౨ ॥

ఇత్యేతైర్లక్షణైర్యుక్తా జైష్టవావీతకల్పచాః । సభా
జ్యాదశశశేవైవ నావజ్ఞేయాః కదాచన ॥ ౩౩ ॥

ఇత్యేతైరితి ॥ దర్శనేవైవ - దర్శనమాత్రేణైవ, సభాజ్యాయః -
పూజ్యాయః, యదా దృష్టాస్తవనీమేవ ప్రణామాదినా పూజనీయా
ఇత్యర్థః. కదాచిదపి నావజ్ఞేయాః - నావమస్తవ్యాః, ప్రత్యుష్టా
నాభావాదిలక్షణనువజ్ఞానం సకర్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥

అ ॥ ఏవం ఏ కాన్తినాం శుద్ధమశ్రభేదేన తత్రాపి భక్తప్రప
న్నభేదేవైవ ద్వైవిధ్యముక్త్యా తేషామేవ సత్యనిష్ఠత్వకథనాథం
సత్వరజస్తమోనిష్ఠానాం వృత్తిముక్త్యా, సత్యనిష్ఠానామేవ మోక్షో
నాస్యేషామిత్యస్తరమభిధాయ సత్వనిష్ఠానాం లక్షణానిచ నిర్దిశ్యే

శేషాం ద్యునచా త్రైత్యవ పూజనీయత్వం విధాయ, తదన్వేషాం
సుస్వస్వస్వస్వనా రేణాపి పరిత్యాజ్యైత్యశ్శాకా —

అక్షయమనృష్టిభిర్వాహ్నిరైర్వాహ్నికేస్సంశయాత్మభిః।

నతు భాగవతఃకీర్ణిష్పృచ్యుతైశ్చ సమాచరేత్ ॥

అక్షయైః ॥ అజ్ఞాః - శాస్త్రజ్ఞానశూన్యాః, కుద్యుష్టయః - వేదం
ప్రమాణతయా పరిగృహ్యోపయోగ్యానామప్రతివత్తి విపరీతప్రతివత్తిభిర్విస
ష్టాః, బాహ్యః - వేదవిరుద్ధతనైక్రికశరణాః, వాస్తికాః - చార్యా
కనుతస్థాః, సంశయాత్మానః - పరస్పరవిరుద్ధేషు తత్రైష్వనృతర
ప్రాయాణ్యవిర్ణయఃపితాః. ప్రచ్యుతానాం స్వరూపం ఎత్కృత.
స్మృతేషుభాగవతఃకీర్ణిష్పృచ్యుతైశ్చ సమాచరేత్ ॥ ౩౪ ॥

అ ॥ బాధవగుపి పరమైకాత్మిభిస్సనుమేష సమ్పదనీయం
సప్రాయోక్తైరిత్యాహ —

తుల్యాభిజనచారిత్వా బాధవాస్తుల్యదృష్టయః। ఆప

ద్యన్యష్టయోపిస్యర్కకదాచితుకదృష్టయః ॥ ౩౫ ॥

తుల్యైః ॥ తుల్యాభిజనచారిత్వైః - ఆత్మతుల్యకులవృత్తయః,
తుల్యదృష్టయః - సమానజ్ఞానాః, బాధవాస్యుః. ఆపది - తుల్యా
భిజనచారిత్ర తుల్యదృష్ట్యభావఆపత్, తస్యాం దశాయామ్, అన్య
ష్టయః - జ్ఞానశూన్యాః, బాధవాస్యుః. కదాచిత్ - ఆపద్యపి, కు
ద్యన్యష్టయః - అన్యథాజ్ఞాన విపరీతజ్ఞానగ్రస్తాః, బాధవానస్యుః ॥ ౩౫ ॥

అ ॥ స్తోకద్వయేనోక్తమర్థం విశదయతి —

వివాహాయజ్ఞాధ్యయనస్పర్శసంవాసభోజనమ్ । ప

శాన్తినాతు కర్తవ్యం తాదృశైస్సహబాధనైః ॥ ౩౬ ॥

వివాహేతి ॥ వివాహః - తత్కన్యకానాం స్వీకారస్వకన్యక
నాం తేభ్యఃప్రదానమ్, యజ్ఞః - తేషు యాజకేషుసత్సు స్వయం
యజనం తేషు యజ్ఞేషు స్వయం యాజనంచ, అధ్యయనమ్ - శే

మృత్యావశేషు తతస్సన్నిహౌ స్వస్వాభ్యయనం శేష్యశ్శేష్యు
 స్వయమధ్యావనంచ, ఏవం సద్యస్తత్సామ్యాపాదకం యానయా
 జనాధ్యాపన లక్షణం సమృద్ధత్రయము క్తమ్, అన్యథావృత్త్యా గ
 త్సామ్యాపాదకం సమృద్ధా న్తరమాహ; స్పర్శసంవాసభోజనమితి.
 స్పర్శః - ప్రసిద్ధః, సంవాసః - ఏకశయ్యాసనవాసః, భోజనమ్-
 తదన్నభోజనమ్, ఏకపక్షైర్భోజనంచ, “ ఏకశయ్యాసనంపక్షి
 రాఫుణ్ణం పక్వాన్నమిశ్రణమ్ । యాజనాధ్యాపనేయోనిస్తైవ స
 మాభోజనమ్ ॥ నవధానజగ్రహప్రోక్తో నకర్తవ్యోఽథమైస్సహ । ”
 ఇతివచనాదిదం వివాహోదికం సర్వం ఏకాన్తినా తాదృశైరేకాన్తిభి
 రేవ బాష్టవైస్సహకర్తవ్యమ్, నానేకాన్తిభిర్యథః॥ ౩౬ ॥

అ ॥ భగవదేకఫలసాధనైరపి భగవచ్ఛ్రాద్ధి సిద్ధపఞ్చ
 కాలవిభాగేనాచ్ఛిద్ర భగవత్కర్మ కారిభిరేవ సమమచ్ఛిద్ర పఞ్చ
 కాలనిరణవరమైకాన్తి సకలం యాజనాధ్యాపనాదికం కర్మకార
 యేత్; నతు దక్షామ్యుక్తప్రకారేణాప్తధావిభాగేనాప్తమెలాకయా
 త్రాచేత్వాదిప్రక్రియయా లోకయాత్రాపరాయణేః, ఇత్యభిప్రాయ
 వానాహ —

సతామనవకాశత్వాత్కాలాంశేషు నలొకికమ్ ।

తస్మాదలొకికేరేవ సకలం కర్మకారయేత్ ॥ ౩౭ ॥

సతామితి ॥ సతాం అనవకాశత్వాత్పఞ్చస్వపి కాలేష్యచ్ఛిద్ర
 భగవత్కాలజగ్రయైకరతితయా, కాలాంశేషు - కాలభాగేషు, అవ
 కాశాభావాత్, లొకికమ్ - లొకయాత్రాయాపమ్, కర్మనాస్తి. అత
 స్వయమలొకికత్వాత్ అలొకికైః - లొకయాత్రావిముఖైరేవ, సక
 లం కర్మకారయేత్, కాలాంశేష్యిత్వస్య ఉపాదానాద్యర్థకాలే
 ష్యప్రయాససిద్ధద్రవ్యాదికస్య పురుషస్యాతిరిక్తాంశేష్యితిచార్థః.
 అతిరిక్తాంశేషుహి స్వాధ్యాయాదెరనువ్రవేశో భగవచ్ఛ్రాద్ధి

కఙ్కశః; నతు లోకయాత్రాయాః, త్వక్తలూకస్య లూకయాత్రాయాః ప్రయోజనాభావాత్ || ౩౭ ||

అ || చతుర్థాధ్యాయోక్తస్య “నచైషాం కర్మకుర్వీత నస్య కర్మచ కారయేత్” ఇత్యుక్తస్యార్థం విశదయన్నాహ —

సమిశ్నున్నహనిస్తోయపాతోపనయనాదిషు | ఆ

వైష్ణవాన్నిశేషేణ నకర్మసు నియోజయేత్ || ౩౮ ||

సమిదితి || విశేషేణ సమిధాం పుష్పాణాం హవిస్తోయస్య పాత్రాణామ్ - యజ్ఞీయానామ్, ఆనయనాదిషు కర్మసు అవైష్ణవాన్ననియోజయేత్ || ౩౮ ||

నొపయోక్తవ్యమన్నాద్యనువైష్ణవనివేదితమ్ | నా

వైష్ణవాయదాతవ్యం స్వయంఙ్ఘోరివేదితమ్ || ౩౯ ||

నొపయోక్తవ్యమితి || అవైష్ణవనివేదితమ్ - వైష్ణవైస్సాధితమప్యవైష్ణవైర్భగవతే నివేదితమ్, అన్నాద్యం నోపయోక్తవ్యమ్; యద్యా, భగవత్ప్రసాదబుధ్యాప్యవైష్ణవనివేదితం నస్వీకార్యమిత్యర్థః. స్వయంఙ్ఘోరివేదితమవైష్ణవాయ నదాతవ్యమ్; అవైష్ణవేన భగవతే నివేదితం స్వయం నస్వీకుర్యాత్; స్వేన భగవతే నివేదితమప్యవైష్ణవాయ నదద్యాదిత్యర్థః || ౩౯ ||

యేత్వవైష్ణవభర్తవ్యా యేచావైష్ణవభర్తృకాః |

వికాశ్యస్యోపహూతేన నత్యేకర్షణ్యనాపది || ౪౦ ||

యేత్పితి || అవైష్ణవాభర్తవ్యాః పుత్రదారాదికా యేషాం తే తఘోక్తాః, యేచావైష్ణవా భర్తారో భరణకర్తారః పిత్రాదయో యేషాం తే తఘోక్తాః, యేచేతి పుల్లిజ్జమవివక్షితం చా, తదా భర్తృశబ్దః పతివాచీ భర్తవ్యశబ్దశ్చ భార్యవాచీ, యస్యాభర్తా నవైష్ణవః యస్యభార్యా నవైష్ణవీ ఉభయోరప్త్రేకాన్విత్యోపహూతేన ఉపహూతైకాన్విత్యాత్; భార్యాయా భర్తృరర్థత్వేన శ్రూయమాణతయా

భర్తురపి తదర్థతయా అర్థస్యాపారమైకాన్వయోపమాతత్వాత్; అనా
పది - ఏవంవిధపరమైకాన్వయాలాభదశాయామ్, ప్రేక్షకర్తాణి నకుర్వీత్.
అలాభదశాయాంతు నదోషఇతిభాసః || ౪౦ ||

అ || “ నతుభాగవతఃకీర్ణిత్వప్రచ్యుతైశ్చ సమాచరేత్
ఇతిపూర్వముక్తమ్, ఇదానీం ప్రచ్యుతానాహ —

త్యక్తాచారస్త్యక్తదృష్టిస్త్యక్తార్చస్త్యక్తలక్షణః ।

త్యక్తాచార్యస్త్యక్తమస్త్రీఃప్రత్యేకంప్రచ్యుతానరాః॥

త్యక్తైతి || విహితాచారదృష్టిభక్తిలక్ష్యసత్సేవాభ్యేషు పశ్యన్
వృత్త్యవయవేషైశ్చేకవికలఃప్రచ్యుత ఇత్యాశయః, త్యక్తాచారః-
వృత్త్యవయవవిహితాచారరహితః, త్యక్తదృష్టిః - దృష్ట్యాభివ్యవ
త్త్యవయవవిరహితః, త్యక్తార్చః - ఇదముపలక్షణమ్, భక్తిలక్షణ
వృత్త్యవయవవికలఇత్యర్థః. త్యక్తలక్షణః - లక్ష్యాభివ్యవత్త్యవయ
వశూన్యః, త్యక్తాచార్యః - సత్సేవారూపవృత్త్యవయవవిధురః,
త్యక్తమస్త్రీః - లక్ష్యావర్గతత్సేపి మస్త్రీస్య పృథగుపాదానం
ప్రాధాన్యాత్, ప్రత్యేకంప్రచ్యుతాః, ఏవం త్యక్తాచారత్యక్త
దృష్టిత్యక్తార్చాదయశ్చ ప్రత్యేకం ప్రచ్యుతాఇత్యర్థః || ౪౧ ||

అ || ఏవం విహితాచారాదివృత్త్యవయవవిరుద్ధాన్వితా అపి
ప్రత్యేకం ప్రచ్యుతాఇత్యాహ —

పాతకేనకుదృష్ట్యాన్యభజనేనాన్యలక్షణైః । అప్రే

క్షణోపసత్త్వాన్యమువైశాపి చ్యవన్తివై || ౪౨ ||

పాతకనేతి || పాతకమ్ - విహితాచారవిరుద్ధమ్, కుదృష్టిః -
దృష్టివిరుద్ధా, అన్యభజనమ్ - భక్తివిరుద్ధమ్, అన్యలక్షణాని - ల
క్షణవిరుద్ధాని, అప్రేక్షణోపసత్తిః - సత్సేవావిరుద్ధా, అన్యమువై
శా - ఇతరమువైశా, అత్రాపి త్యక్తమస్త్రీ ఇత్యత్రైజనిర్యాహా
ప్రప్తవ్యః, చ్యవన్తి - ప్రచ్యుతాభవన్తి, ప్రత్యేకమితి యోజ్యమ్,

వృత్త్యవయవేష్యైకై కాన్వయినాం ప్రత్యేకం ప్రచ్యుతత్యే త
 ద్విరుద్ధాన్వయినాం ప్రత్యేకం ప్రచ్యుతత్వస్య క్షేమత్యన్వాయ
 సిద్ధత్వాత్ ॥ ౧౨ ॥

అ ॥ త్యక్తాచారణస్థోకే 'త్యక్తమస్త్రీస్త్యక్తదృష్టిః' ఇతి
 పదాభ్యాం తదనస్తరస్థోకే చ 'కుదృష్ట్యా అన్వయవైశి' ఇతి పదా
 భ్యాంచ విపక్షితవర్ణం పూర్వోత్తరాద్ధాభ్యాం స్ఫుటయతి —

యో దివ్య శాస్త్రునుస్త్రీషు పురు తెత్వవధీరణామ్ ।

తధాన్వయస్త్రీశాస్త్రీషు ప్రసక్తిం ననలైష్టవః ॥

యథా ॥ దివ్యశాస్త్రునుస్త్రీషు - దివ్యశాస్త్రీషు దివ్యమస్త్రీ
 షుచేత్యర్థః. అవధీరణామ్ - అవజ్ఞామ్, యః పురుషే, తథా అన్వ
 షాస్త్రీషు అన్వయస్త్రీషుచ యః ప్రసక్తిమ్ - అత్యాదరేణ సజ్ఞమ్,
 కింఠి, సః - దివ్యశాస్త్రీమన్త్రీవమన్త్రా అన్వశాస్త్రీమన్త్రీప్రస
 క్తశ్చ, నలైష్టవః. దివ్యశాస్త్రీమన్త్రీషు సత్యపి దృఢవిశ్వాసే,
 పర్యాకలనాశక్తతయావా, దేశకాలాదివైగుణ్యేనవా, కింఠికా
 సై యేన దివ్యశాస్త్రీవలోకనం దివ్యమన్త్రీజఘోవా నకృతః, యే
 న నిరాపార్థం హేయత్వేన జ్ఞానార్థంవా, అన్వశాస్త్రీమన్త్రీవ
 లోకనం కృతం నతయోరభాగవతత్వమితిభావః. యద్వా, త్యక్తా
 చారణత్యాదిస్థోకే వృత్త్యవయవవికలాః ప్రచ్యుతాఉక్తాః, అనస్తర
 స్థోకే తద్విరుద్ధసేవినస్తతోపి నికృష్టాఉక్తాః, అనేనస్థోకేన వృత్త్య
 వయవావధీరణాపూర్వకం తద్విరుద్ధసేవినస్తతోపి నికృష్టాఉక్తా
 ఇతి ధ్యేయమ్ ॥ ౧౩ ॥

అ ॥ అక్షైకైకవృత్త్యవయవవికలతద్విరుద్ధసేవి తదవధీరణా
 పూర్వకతద్విరుద్ధసేవిభ్యాపి నికృష్టం ప్రచ్యుతమాహ —

నక్షేష్వలక్షణేరుక్తో నియతశ్చస్వకర్మసు । యస్తు

భాగవతాద్వేష్టి సుదూరం ప్రచ్యుతోహినః ॥ ౧౪ ॥

నర్వైరితి || నర్వైశ్చ లక్షణేః - తాపపుణ్డ్రాదిలక్షణేః , యుక్తః , స్వకర్మసు - విహితాచారే , నియతః యస్తు భాగవతాః - పరమైకాబ్జినః , సామాన్యతొవైష్ణవాన్వా , ద్వేష్టి , సః సుదూరం ప్రచ్యుతః ; త్యక్తాచారాదిభ్యః పాతకాద్యన్వయిభ్యో దివ్యశాస్త్రాద్యపమస్తృభ్యోపి అత్యంతం ప్రచ్యుత ఇత్యర్థః . హిశబ్జః , “ నాహంవిశజేగ్ర సురరాజవజ్రాన్నత్ర్యక్షశూలాన్నయమస్యదణ్డ్రాత్ | నాగ్న్యురగసామానిలవిత్తపాస్త్రాచ్ఛజేగ్రభృశంబ్రహ్మవిదోఽవమానాత్ ” “పర్వకౌటిక తేనాపినక్షమామివసున్ధరే” ఇత్యాది ప్రమాణప్రసిద్ధిం దోతయతి || ౪౪ ||

అ || త్యక్తలక్షణఇతి పూర్వోక్తం లక్షణత్యాగంస్పష్టయతి—

అపినశ్చేవనవరో నచేత్తాపాది సంస్కృతః | అన

రాప్సర్వతయావిష్టోర్దాస్యాత్ప్రచ్యవతేఘ్రివమ్ ||

అపీతి || నశ్చేవనవరోపి - భాగవతసేనావరోపి , తాపాది సంస్కృతోనచేత్ - తాపపుణ్డ్రినామాదిసంస్కారహీనో యదిస్యాత్ , తదా విష్టోరనరాప్సర్వతయా - విష్ట్యర్పాయామనర్వతయా , దాస్యాత్ప్రచ్యవతే - ప్రచ్యుతోభవతి , ఘ్రివమ్ - నాత్రకార్యావిచారణత్యక్తః || ౪౫ ||

త్యక్తార్పిత్యుక్తం విశదయతి —

యస్తుప్రాప్యగురోర్విద్యాం నార్పయేత్పురుషోత్తమమ్ |

ప్రణమేదన్యదేవావా నసభాగవతఃస్మృతః || ౪౬ ||

యప్తితి || గురోః - ఆచార్యాత్ , విద్యామ్ - మస్త్రీమ్ , ప్రాప్య - లభ్యా , పురుషోత్తమమ్ - భగవన్తమ్ , నార్పయేత్ , అన్యదేవాన్వా ప్రణమేత్ - దేవతాన్తరనమస్కారంవాకుర్యాత్ , సః - భగవదనర్పకః దేవతాన్తరప్రణామీచ , నభాగవతఇత్యర్థః . దేవతాన్తరప్రణామ్యపి త్యక్తార్పణదేన సజ్జుహీతఇతిభావః || ౪౬ ||

త్యక్తదృష్టిస్వరూపమాహ —

యో నాత్మనమనాత్మనం విద్యావిద్యే ఫలాఫలే ।

ఉపాస్యనుసుపాస్యంచ వేత్తిభాగవతోనసః ॥౪౭॥

యథితీ ॥ ఆత్మనమ్ - జ్ఞానాధికరణకమాత్మస్వరూపమ్, అనాత్మనమ్ - తదనధికరణమపిశ్య ద్రవ్యమ్, విద్యా విద్యే - విద్యాశబ్దో మోక్షోపాయజ్ఞానపరః, ఆవిద్యాకబ్ధప్రద్విరోధిపరః, మోక్షోపాయస్వరూపం తద్విరోధిస్వరూపంచేత్యర్థః. ఫలాఫలే - మోక్షాభ్యుపలస్వరూపం తద్విరోధిస్వరూపంచేత్యర్థః. ఉపాస్యమ్ - ౧౧ గస్తవ్యస్వరూపమ్, అనుపాస్యమ్ - తదితరంచ, యోనవేత్తి, సభాగవతో నస్తృతః - అర్థపశ్చక జ్ఞానరహితో భాగవతో నభవతీ త్యర్థః ॥ ౪౭ ॥

అ ॥ త్యక్తాచారిత్రపదేనాభిప్రేతమాహ దేవతానామిత్యాదిస్తోకద్వయేన —

దేవతానాంచయాథాత్మ్యం కైజ్జగర్యస్వహారేరపి।

అవిదిత్వాచరణకర్మవిహీనాం గతిసుశ్నుతే ॥ ౪౮ ॥

దేవతానామితీ ॥ దేవతానామ్ - తత్తత్కర్మసు చాదితానాం అగ్నిస్త్రాదీనామ్, యాథాత్మ్యమ్ - భగవద్దేహభావమ్ హారైశ్చే జగర్యంచ, అవిదిత్వా - అజ్ఞాత్వా, కర్మ - వర్ణాశ్రమనియతమ్, ఆచరణ - కుర్వణ, విహీనామ్ - నికృష్టామ్, గతిసుశ్నుతే - అనుభవతి. క్రియమాణేషు వర్ణాశ్రమనియతకర్మసు తత్తద్దేవతాస్త్రామ్యారాధనత్వం భగవదాజ్ఞానేజగర్యత్వంచాజ్ఞాత్వా తస్తత్కర్మకుర్వాణోపి త్యక్తాచారనశ్చుప్రహీతః ప్రచ్యుతత్త్యర్థః. “ అవిదిత్వాచరణకర్మ ” ఇత్యపరఃపాఠః. తత్రదేవతానాం కర్మకత్వం హారేరాధ్యత్వం కర్మణాం కైజ్జగర్యత్వంచావిదిత్వా దేవతాస్తరవి

శ్చ ప్రకృతిస్వరూపమ్, ౧౧ ఈశ్వరస్వరూపమ్,

షయత్వబుధ్ధ్యా సాధనత్వబుధ్ధ్యాచ కర్మత్వజ్ఞా విహీనాం గతిమ
శ్చుత్యత్యర్థః ॥ ౮౫ ॥

దేవర్షిభూతాశ్చతయా యజ్ఞకేవలమేవవా | విష్ణుం

తత్తస్ఫలకాశ్చీ పారమైకాన్త్యతస్త్వవేత్ ॥ ౮౬ ॥

దేవర్షితి ॥ దేవానామృషీణాం భూతానామాన్త్యసయా , శేన
లమ్ - దేవర్షిభూతవ్యవధానంవినావా, తత్తస్ఫలకాశ్చీ - ఆపాతని
స్తత్తత్కర్మ సాధ్యతయావగతఫలాకాశ్చీనజ్ఞా, విష్ణుం యజ్ఞా పా
రమైకాన్త్యతస్త్వవేత్ - చ్యుతోభవేత్; వద్ధాశ్రమనియతాచాశేష
దేవశాద్యస్త్రాయామితయా భగవన్తమారాధయన్నపి శుద్ధధత్వైషు
సాక్షాదేవవా యజన్నపి ఫలాకాశ్చీచ్యవేత్. చ్యుతోభవేదిన్త్యర్థః ॥

అ ॥ ఏవం పారమైకాన్త్యప్రచ్యుతాసుక్త్యా తైస్సహయా
నసమ్బుధ్ధాదికం పరమైకాన్తినా నకర్తవ్యమిత్యాహ —

తేషాంనపరిశుద్ధానియోనిర్విద్యాచ కర్మచ | యేవి

ష్ణుచరణైకాన్త్యవిహీనా బ్రాహ్మణాదయః ॥ ౮౭ ॥

తేషామితి ॥ విష్ణుచరణైకాన్త్యవిహీనాః - భగవత్పారమైకా
న్త్యవిభురాః, బ్రాహ్మణాదయః, ఆదిశబ్దైవ వద్ధాశ్రమసజ్జీవాః ;
తేషాం యోనిర్విద్యాచ కర్మచేత్యేతాని నపరిశుద్ధాని , తైస్సహ
యానసమ్బుధ్ధో విద్యాసమ్బుధ్ధః, యాజనాదిలక్షణకర్మసహబుధ్ధేషు
నకర్తవ్యత్తిభావః ॥ ౮౭ ॥

అ ॥ పారమైకాన్త్యరహితాశ్చాం జన్మవిఫలమితితాన్నిష్టన్తి —

మరణంజన్మనేజన్మమరణాయైవ కేవలమ్ | తేషాం

భగవదేకాన్త్య విముఖాయే నరాధమాః ॥ ౮౮ ॥

మరణమితి ॥ యే భగవదేకాన్త్యరహితా నరాధమాస్తేషాంజన్మ
మరణాయైవకేవలం - మరణాతిరిక్తఫలకం నభవతిన్త్యర్థః. మరణమపి
జన్మనే కేవలమ్, నతు ముముక్షోర్మరణమివ మోక్షఫలకమితిభావః ॥

అ॥ వృత్త్యనయవానామైకైకశ్యేన ఆవశ్యకత్వం ఆవరోహ
క్రమేణ ప్రపన్నయన్ ప్రథమాం సత్సేవాం ప్రపన్నయతి —

నవిద్యాకేవలాగ్ధాయనాచారోనార్చనంహరేః । న
చక్రాద్యజ్జడేహశ్చంవి నాభాగవతార్చనమ్॥౫౨॥

నవిద్యేతి ॥ కేవలా భాగవతార్చనంవినా - భాగవతారాధనేన
సినాకృతా, ఏద్యా - దృష్టిః, అగ్ధాయ - ప్రయోజనాయ, న.
ఆచారః - విహితాచారః, అశ్రాపి కేవలైత లిజ్జవ్యత్యయేన సమ-
భ్యతే; ఏవముత్తరశ్రాపి సమబుద్ధోద్రష్టవ్యః. సోపి నాగ్ధాయ; తే
నలు మా రేరర్చనమపి నాగ్ధాయ; కేవలం చక్రాద్యజ్జడేహత్వ
మపి నాగ్ధాయ; కేవలశబ్దః వినాభాగవతార్చనమి త్యేతదనుచాక
రూపోవా నుస్తవ్యః ॥ ౫౨ ॥

నప్రపత్త్యేపరావిద్యా నవిష్టోద్యేవతం పరమ్ । నత
ద్దాస్యాత్పరాసిద్ధిర్నగురురైష్టవాత్పరః ॥ ౫౩ ॥

నప్రపత్తేతి ॥ ప్రపత్త్యే పరా - అధికా, విద్యాన “ సత్కర్మని
రతాశ్చుద్ధాస్పృశ్యయోగవిదస్తథా । వార్షన్విశరణస్థస్య కలాం
కొటితమానుపి ॥ ” ఇత్యాదికమత్రానుసంధేయమ్. వేదాంతాచార్యా
శ్చాహుః - “ తన్నిష్టోహ్యనన్యస్థాన్ ప్రభురతిశయితుం కొటికొ
ట్యంశతోపి ” ఇతి. విష్టోఃపరమ్ - అధికమ్, నైవతం నాస్తి “ ఆ
లోడ్యసర్వశాస్త్రాణి విచార్యచ పునఃపునః । ఇదమేకం సునిష్ఠ
న్నం ధ్యేయోనారాయణస్సదా ॥ సత్యంసత్యం పునస్సత్యముష్ట
త్యభుజముచ్యతే । వేదాచ్ఛ్రుం పరంనాస్తి నదేవంకేశవాన్వి
రమ్ ॥ ” ఇత్యాదికమత్రానుసంధేయమ్. తద్దాస్యాత్పరాసిద్ధిర్నా
స్తి. సర్వానందాతశాయ్యవాఙ్మనసగో చరబ్రహ్మోనందానుభవజనితప్రీ
తికారిత భగవత్రైజ్జగ్రావ్యదధికాసిద్ధిర్నాస్తీత్యర్థః. ఏతత్రయం
దృష్టాన్తార్థమ్; నైష్టవాత్ - పరమైకాన్వినః, పరః - అధికః, గురుః

నాస్తి - పూజనీయో నాస్తి, “ ఆరాధనానాం సర్వేషాం విష్ణో రా
గాధనం పరమ్ । తస్మాత్పరతరం ప్రాక్తం తదీయారాధనం నమ్రమ్ ॥
మమమద్భుక్తభక్తైః ప్రవీణైః తస్మాద్భుక్తభక్తైః ప్ర
పూజనీయా విశేషతః ॥ ” ఇత్యాదికమత్రానుసంధేయమ్ ॥ ౫౩ ॥

నిత్యమచ్యుతభక్తానాం కుర్యాత్పాదావనేజనమ్ ।

తత్తీర్థముపయుజ్జీత సర్వపాప వినాశనమ్ ॥ ౫౪ ॥

నిత్యమిత ॥ అచ్యుతభక్తానాం నిత్యం పాదావనేజనమ్ - పాద
ప్రక్షాలనమ్, కుర్యాత్ . తత్తీర్థమ్ - పాదతీర్థమ్, ఉపయుజ్జీత -
సేవత్ ॥ ౫౪ ॥

వైష్ణవస్యాజగశయ్యాయాం వైష్ణవస్యగృహాపినా ।

చ శేనాతద్విచరితే సంస్థితాయాన్తి సర్వశమ్ ॥ ౫౫ ॥

వైష్ణవస్యతి ॥ వైష్ణవస్య అజగపవశయ్యాతస్యామ్, వైష్ణవ
స్యగృహా - భవనేపినా, తద్విచరితే - వైష్ణవసంఘారపవిత్రితే,
చ శేనా సంస్థితాః - మృతాః, సమ్పూర్వస్యోష్ఠతేర్షరణవాచిత్యా
త్ . తదుక్తంశ్రవత్సాజగమిత్రైః “ పుత్రాదయి కథమమీమయి
సంస్థితే స్యురిత్యప్రతిక్రియనిరర్థకచింతనేన । దూయేనతు స్వయమ
హంభవితాప్తికీద్వగిత్యస్తి నాస్తిగిరినాధవమర్మలశః ॥ ” ఇతి . సర్వ
తీయన్తి ॥ ౫౫ ॥

యత్రక్వాప్యథవాచే శే వైష్ణవో మ్రియతే యదా ।

తదాతత్రాశుసాన్నిధ్యం కరోతి గరుడధ్వజః ॥ ౫౬ ॥

యత్రేతి ॥ యత్రక్వాపిచే శే - “ రథ్యాస్తరే మూత్రపురీ
షనుధ్యే చణ్డాలవేత్సన్యథవాత్సశానే । కృతప్రయతోష్ఠ్యకృతప్ర
యతోష్ఠీ దేహోవసానే లభతేచముక్తిమ్ ॥ ” ఇత్యాదికమత్రానుసంధే
యమ్, గరుడధ్వజఇత్యస్య గరుడసూక్ష్మమారోప్య దివ్యం ధామనే
తుం తెనసహగచ్ఛతీతిభావః ॥ ౫౬ ॥

౧॥ సత్సేవాయామపి గురువశ్యతాప్రధానేత్యర్థిప్రా
యేనాహ —

నజన్మనా నాశ్యయ నాన్నయజ్ఞాన్నతపశ్శ్రమాత్ ।

సత్యాగాదన్నతేబ్రహ్మగురుపసదనంవి నా ॥౫౧॥

నజన్మవృత్త ॥ గురుపసదనమ్ - ఆచార్యసమాశ్రయణమ్, వి నా, జన్మనః - బ్రాహ్మణాదుర్జనువశ్యజరనాదపి, బ్రహ్మ - భగవద్వాసు దేవనా గాయణశబ్దనాచ్యం పరంబ్రహ్మ, నాన్నతే - నప్రాప్నోతి. అశ్యయ నాత్ - వేదాశ్యయ నాదపి, నాన్నతే. యజ్ఞాత్ - యజ్ఞాబుష్టానాంపి, నాన్నతే. తపశ్శ్రమాత్ - చావ్రాయణాది తపోబుష్టానైకేకాదపి, నాన్నతే. త్యాగాత్ - విషయత్యాగాత్, అశ్యయన యజ్ఞసపస్త్యైగశక్తేస్తస్మిన్ప్రధానమాశ్రమ చతుష్టయ ముచ్యతే । ౫౧ ॥

౨॥ ఆచార్యతయా కొవరణేయశిష్యపేక్షాయామాహ —

దేహకృత్త ద్ద్రవిన్నస్యాత్తద్ద్రీసంసాగరకృత్పరిః ।

తాచేన్నాత్తవిదాస్యాతామస్యస్యాత్తవిదాత్తకృత్ ॥

దేహకృదితి ॥ దేహకృత్ - పితా, మత్త్రీవిన్నచేత్, పరః - అన్యః, మత్త్రీ - మత్త్రీవిత్, సంసాగరకృత్ - ఉపనయ నాది సంసాగరకర్తా. తా - దేహకృత్సంసాగరకృతౌ, అన్నవిదా - అత్తజ్ఞౌ, నస్యాతాంచేత్; అన్యః - తాభ్యామన్యః, అత్తవిత్ - అత్తజ్ఞః, అత్తకృత్ - బ్రహ్మవిద్యోపనెష్టా ఆచార్యః; పితాచేత్తద్ద్రీజ్ఞస్యాత్ సమరసంసాగరకృద్భవతు మర్హతి. సమర అత్తజ్ఞశ్చేత్ ఆచార్యోపి భవతు మర్హతి. సచేత్ మత్త్రీజ్ఞ అత్తజ్ఞశ్చ నస్యాత్; అన్యపర మత్త్రీజ్ఞసంసాగరకృద్భవతు మర్హతి. సమర అత్తవిచ్చేత్ అత్తకృత్పరిః; సాస్యాత్తవిన్నస్యాచ్చేదన్యప వాత్తజ్ఞ అత్తకృదిన్యర్థః. దేహకృదిత్యనేన “శరీరమేవ మాతాపితరోజనయతః”

ఇత్యయదుంః స్వారితః, ఆత్మకృదిత్యనేన “ నహివిద్యాతస్తం జన
యతితచ్ఛ్రీకృతరంజన్త ” ఇత్యేతత్ స్వారితమ్ ॥ ౫౮ ॥

నవక్రాద్యజగనం నేవ్యానజ్ఞానం నవిరాగతా । నమ
స్త్రీః పారమైకాస్త్యం తైరుక్తా గురువశ్యతా ॥

నవక్రతి ॥ చక్రాద్యజగనమ్ - కేవలం తస్తచక్రాదిధారణను
పి, పారమైకాస్త్యంన; ఇత్యా - ఇదంచ భక్త్యువలక్షణమ్, కేవల
క్యాపి పారమైకాస్త్యంన; జ్ఞానమ్ - దృష్టిరపి, పారమైకాస్త్యంన;
విరాగతా - వైరాగ్యమ్, పారమైకాస్త్యంన; వృత్త్యపయవహి
ధివర్జనం వైరాగ్యమ్, నిద్ర్యవర్జనమిత్యత్రైవాన్యత్రోక్తైః, మస్త్రీః-
కేవలమస్త్రీపి, పారమైకాస్త్యంన; కింతు తైః - చక్రాద్యజగనాది
భిః, యుక్తగురువశ్యతా- ఆచార్యాగ్రీనతా, పారమైకాస్త్యమిచ్ఛిష్టః॥

అ ॥ ఏవం సత్సేవాం ప్రపశ్చ్య ఇనానీలక్షుప్రపశ్చయి
విహితాచారాదేర్భూవ్యభూవణభావమాహ —

విద్యావిభూషణంపుంసస్తస్యావృత్తం విభూషణమ్ ।

విష్ణుభక్తిస్తస్యభూషాసాచక్రాద్యజగభూషణా ॥

విద్యేతి ॥ పుంసః విద్యా - దృష్టిః, విభూషణమ్, తస్యాః -
విద్యానూః, వృత్తమ్ - విహితాచారః, విభూషణమ్, తస్య - వృ
త్తస్య, విష్ణుభక్తిః విభూషా, సా - విష్ణుభక్తిః, చక్రాద్యజగన
భూషణా, విష్ణుభక్తేః లక్షు భూషణమిత్యర్థః. ఆత్మనః హేయో
పాదేభువిభేక కారణం శాస్త్రజన్యజ్ఞానం భూషణవదతిశయావహ
మ్, తస్యచజ్ఞానస్య యథాజ్ఞానమాచారాభావే, “ శునన్తపుచ్చ
మివవ్యర్థం పాణ్డీత్యం ధర్మవర్జితమ్ । నాచ్ఛాదయతికాపీనంనదంశ
మశకావహమ్ ” ఇత్యాదివదపహాస్యత్వప్రసక్తాద్వృత్తమతిశయా
వహమ్ “ జన్మావ్తరనహస్రైషు తపోధ్యానసమాధిభిః । నరాణాం
క్షీణపాపానాం కృష్ణేభక్తిః ప్రజాయతే ॥ ” ఇతిసమాచారస్య

అక్షరాలకగ యా ఫలభూతాభక్తిః వృత్తస్యాతిశయావహః, తస్యా అ
పి భక్తిర్లక్షణతయా చక్రాద్యజగనం భూషణమిత్యర్థః ॥ ౬౦ ॥

అ ॥ కలియుగస్య పాపభూయిష్టతయా విశేషతో నిమయు
గే సకలపాపనిరర్తకం చక్రాద్యజగనమావశ్యకమిత్యభిప్రాయ
వాచాహ —

ధ్యానైవ ముత్త్రయోగేన పూజనేనాజగనేనచ ।

తోషయన్తిజగన్నాథం వాసుదేవం యుగక్రమాత్ ॥

ధ్యానేనేతి ॥ ముత్త్రయోగః - ముత్త్రజపానుష్ఠానమ్, కృతి
యుగే ధ్యానేన త్రేతాయాం ముత్త్రయోగేన ద్వాపరే పూజనే
చ కలౌచక్రాద్యజగనేన జగన్నాథం వాసుదేవంతోషయన్తి ॥ ౬౧ ॥

అ ॥ స్ఫుటశయాజగనం యస్మిన్కాలే నిశ్శబ్దం కర్తుం
సశక్యతే, తావత్స్వస్తివ్రతం భూషణతయా పజ్ఞాయుధ ధారణం
వర్తవ్యమ్, తతఃపరం ప్రత్యక్షకృత్కాదిభిరజగనం కార్యమిత్యభి
ప్రాయోవాహ —

అష్టమాక్షోడశాబ్దాద్వాధార్యం చక్రాదిభూషణమ్ ।

ప్రసక్తైరజగనంపశ్చాత్పదావాభూషణం స్త్రియాః ॥

అష్టమాదితి ॥ అష్టమాత్ - అష్టమాబ్దాదారభ్య, ఇదంచోపనయ
నావలక్షణార్థమ్, అష్టమాబ్దస్య ఖ్రీష్టాణోపనయనకాలత్వాత్; ఆ
కవా ఆషోడశాబ్దాత్, అష్టమాదూర్ధ్వం ఆషోడశాద్బ్రహ్మణ
స్య గౌణోపనయనకాలత్వాత్, కేషుచిద్వచనేషు ఉపనయనకా
లే చక్రాద్యజగనస్య విధానాత్ ఉపనయనస్య షోడశాబ్దవయన్
వ్రతం సమ్భవితత్వాత్తావత్పర్యవ్రతం చక్రాదిభూషణం ధార్యమ్.
పశ్చాత్పక్వైశ్చక్రాదిభిరజగనమ్. స్త్రియాః భీరుతయా శ
స్యాత్పదజగనాశక్తాయాస్పదాభూషణమేవవా భవతీత్యర్థః. వా
ఇత్యనేన అముఖ్యత్వం అన్వయతత్వంచ జ్ఞాప్యతే ॥ ౬౨ ॥

అ || లక్ష్యధారణసత్ వైష్ణవనామధారణమపిపుత్రాదీనాం
కార్యమిత్యాహ —

శిష్యపుత్రకళత్రాణాం భృత్యానాంచ గనామపి ।

కుర్యాదచేతనానాంచ వైష్ణవంనామలక్ష్యచ ॥౬౩॥

శిష్యేతి || భృత్యః - భృతిమూలదాన్యసమృద్ధిచాక్, గర్భ
దాసాదిక్వా, అచేతనానామ్ - గృహోపకరణానామ్, వైష్ణవమ్
విష్ణుసమృద్ధి, లక్ష్య - చక్రాద్యజగనమ్ ॥ ౬౩ ॥

అ || “ అతస్తతనూర్మసిదామోఽశ్నుతే ” ఇతి శ్రుతిము
పబృంహాయతి —

ఆమాహృతస్తతనవిస్తప్తాక్షాహరిలాభచ్చనైః । సుశృ

తాభోగ్యతాంప్రాప్య భుజ్యన్తే పరమాత్మనా ॥౬౪॥

ఆనాఇతి || అతస్తతనవిః - అతస్తచక్రాద్యజగతదేహః, ఆ
మాః - అపక్వాః, అదగ్ధపాపాఇతి యానత్ . హరిలాభచ్చనైః - చ
క్రాదిభిః, తప్తాక్షాః, సుశృతాః - పరిపక్వాః, దగ్ధపాపాఇతియా
నత్ ; శ్రాపాకఇతి హిధాతుః, భోగ్యతామ్ - భోగయోగ్యతాం,
ప్రాప్య, అపక్వస్య భోగాయోగ్యత్వాదితిభావః . పరమాత్మనా -
నారాయణేన, భుజ్యన్తే; “ అహనున్నుహున్నుదుద్ధి ” ఇతివత్ .
భోగయోగ్యాభూత్వా భుజ్యన్త ఇత్యర్థః ॥ ౬౪ ॥

ఉద్వృపుణ్డ్రాన్తరాశ్ఫాంశ్చక్రాదీన్ ధారయేన్ననా ।

బహిష్కృతాహ్యవధృతాఃపదాత్ప్రచ్యావయన్తితే ॥

ఉద్వృపుణ్డ్రేతి || చక్రాదీన్ - హేతీన్, సదా ఉద్వృపుణ్డ్రాన్
న్తరాశ్ఫాన్ ధారయేత్ . బహిష్కృతాః - ఉద్వృపుణ్డ్రాన్తరాశ్
స్థనయా అధృతాశ్చేత్ పదాత్ప్రచ్యావయన్తి; చక్రాదిభిరజగనం
బాహువక్షో లలాటనుస్తకధారోద్వృపుణ్డ్రాన్తరాశ్ఫలక్ష్యవక
తవ్యమితిర్థః ॥ ౬౫ ॥

పాతర్కభ్యంజనే సాయమూర్ధ్వపుణ్డ్రీణ కేశవః ।

'అకృతైర్వాపీసుకృతైస్తైస్తైః ప్రీణాతికర్మభిః ॥ ౬౬ ॥

పాగిరితి ॥ అకృతైః - సమ్యగనమస్మితైః, సుకృతైః - సమ్యగనుస్మితైః, తైస్తైః - తత్తతాకాలచోదితైఃకర్మభిః, కేశవఃప్రీణాతి; వాలత్రయోర్ధ్వపుణ్డ్రీణాకరణం తత్తతాకాలవిహితకర్మన్యూనాతిరిత్తదోషకామకతయా భగవత్ప్రీణనమిత్యర్థః ॥ ౬౬ ॥

ప్రభా తేదివ్యలోకస్థం మధ్యాహ్నాచారకమధ్యగమ్ ।

తోషయన్త్యుర్ధ్వపుణ్డ్రీణసాయంస్వాత్మగతంహరిమ్ ॥

ప్రభాతఇతి ॥ దివిలోకస్థమ్ - పరమవదవాసినమ్ వాసుదేవమ్, అరకమధ్యగమ్ - ఆదిత్యమణ్డలాన్తర్వర్తినిమ్, సాయమ్ - సాయంకాలే ॥ ౬౭ ॥

అ ॥ లక్ష్మణాచారణస్య ఫలాన్తరమాహ —

న్తస్సతోసుగృష్ణాన్తి దర్శనాదేవ లక్ష్మభిః । త్యజ

స్త్యన్యే తమభయం ముఖ్యమైకాన్త్యలక్షణమ్ ॥

సస్తతిఇతి ॥ సస్తః - శేషత్వజ్ఞానలబ్ధపత్తాకాః, లక్ష్మభిః - చక్రామ్యుర్ధ్వపుణ్డ్రీణైశ్చిహ్నైః, దర్శనాదేవ - దర్శనమాత్రేణ, సతిః - సత్పురుషాన్, అనుగృష్ణాన్తి - సతొమత్వాపరిగృష్ణాన్తీత్యర్థః. అన్యే - అసస్తః, వైష్ణవవిహ్నం దృష్ట్వా వైష్ణవాఇమై ఇతి మత్వా త్యజన్తి; ఏతమభయమ్ - సత్పరిగ్రహోసత్పరిహారాత్త్యకం ద్వయనుపి, ముఖ్యమ్ - ప్రధానమ్, ఏకాన్త్యస్య - పరమైకాన్తిత్వస్య, లక్షణమ్; అనొలక్ష్మణాచారణమావశ్యకమిత్యర్థః ॥ ౬౮ ॥

అ ॥ అకభక్తిం ప్రపశ్చయన్ త్స లక్ష్మణాత్వాద్భక్తేః లక్ష్మణప్రపశ్చనానన్తరం భక్తిప్రపశ్చనముచితమితి సజ్జతిమపి ప్రదశ్చయన్నాహ —

స లక్ష్మణాన్తర్గతత్వాత్

క్రమాప్తభగవన్నస్త్రీకల్పవిచ్ఛద్ధనానసః । భృ
తోద్ధ్వపుణ్డ్రీశ్చక్రాదిలాభ్చితోహరిమర్పయేత్ ॥

క్రమాప్తేతి ॥ క్రమాప్తభగవన్నస్త్రీః - సంప్రదాయక్రమలబ్ధ భ
గవన్నస్త్రీః, కల్పవిత - మస్త్రీకల్పజ్ఞః, భగవత్సనారాధనక
ల్పజ్ఞోవా ॥ ౧౯ ॥

అ ॥ అర్పయేదిత్యర్పనం ప్రస్తుతమ్ తచ్చ నపరివారకభగ
వద్విషయమ్, పరివారాశ్చ నిత్యముక్తాః, కీనాకృతీం స్తానర్చ
యేత్ కీన్యశాకృతింవా హరిం పూజయేదిత్యేషామాయామాహ —

యథాపూర్వాకృతీన్సుక్తాన్నిత్యాంశ్చైవ యథాగమమ్ ।

యథావతారదేహం చ పూజయేద్ధరిమిచ్చయా ॥ ౨౦ ॥

యథేతి ॥ ముక్తాయథాపూర్వాకృతీణ - ముముక్షుత్వాపస్థా
యాంయాదృశాకృతిమస్త్రీః, తాదృశాకృతీణ, అర్పయేత్. నిత్యాణ
యథాగమమర్పయేత్ - పృథ్వరాత్రాదుక్తాకృతీనర్పయేదిత్యర్థః.
హరిం యథావతారదేహం పూజయేత్ - అవతారేషు దేహే యా
దృశాకృతిమాణ తాదృశాకృతిమస్త్రం పూజయేదిత్యర్థః. ఇచ్ఛయా-
బహుష్వవతారేషు స్వేచ్ఛాపిషయం పూజయేదిత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥

ఆ ॥ ఇత్యాయా ఉపాదానపూర్వకత్వాదుపాదానాన్జ్ఞానం
చేతనాచేతనాత్మకం భగవతే నివేదనీయమిత్యాహ —

అలైష్టవాల్లైష్టవాద్వా చేతనం వాప్యచేతనమ్ ।

యదవాస్తం సమస్తంతద్విష్టవే నివేదయేత్ ॥ ౨౧ ॥

అలైష్టవాదితి ॥ అలైష్టవోప్యత్ర శాష్టిల్యాదివ్రతషిద్ధకులపాప
స్థాపతితాదివ్యకరిన్తః అనుకూలాజ్ఞయః. లైష్టవో తస్మాదలాభే
అలైష్టవాద్వాప్రాప్తం చేతనాచేతనాత్మకం సర్వం విష్టవే నివేద
యేదిత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥

అ || భగవదర్థముపాత్తస్య భగవతే నివేదనాత్పూర్వముప
యోగో నకథావ్యభిచారికా —

వాసస్సృష్టృణుషాది భక్త్యభోజ్యాదికం తథా ।
నకిచ్చిమపభోక్తవ్యమనివేద్యశ్రేయఃపతేః ॥ ౨౨ ॥

వాసభితి || వాసః - వస్త్రమ్, ప్రక - మాలా, గడ్డః - మలయ
బాదిః, ఘోషా - ఘోషామ్, ఆదిశబ్దాత్ ఘోషాదిసక్రీహః; భ
క్త్యమ్ - శంఖు-ల్యాది, భాజ్యమ్ - అన్నాది, ఆదిశబ్దాచ్ఛాప్యా
దిగ్రహణమ్ ॥ ౨౨ ॥

అ || అథ దృష్టిం ప్రవక్ష్యమి “ యదేవవిద్యయాకరోతి
కదేవవీర్యవత్తరం భవతి ” ఇతి న్యాయేన జ్ఞానపూర్వకమేవ పార
మైకాత్వనియత ధర్మానుష్ఠానం కర్తవ్యమిత్యాహ —

వేదవేదాన్తతత్సజ్జో వేదాస్తపరినిష్ఠితః । మీమాం
సన్యాయనిపుణో ధర్మశాస్త్రవిశారదః ॥ ౨౩ ॥

వేదేతి || వేదాః - ఋగ్యజుస్సామాధర్వాభ్యాః, వేదాన్తాని -
శీత్రాకల్పవ్యాకరణనిరుక్తజ్యోతిచ్ఛస్తాంసి, వేదాస్తపరినిష్ఠితః -
వేదాస్తతత్సజ్జః, మీమాంసాన్యాయనిపుణః - వేదపూర్వోత్తరకా
గార్థనిర్ణాయకమీమాంసాద్వయనిపుణః, ధర్మశాస్త్రవిశారదః -
పూర్వభాగోపబృంహణమన్వాదిధర్మశాస్త్రపరిశీలనపరః, అస్య
జ్యోకస్య ఉత్తరస్తోకేనాన్వయః ॥ ౨౩ ॥

ఇతిహాసపురాణజ్ఞఃపశ్చిరాత్పర్యంతత్వవిత్ । పరం
భగవదైకాత్వంజ్ఞాత్వాధర్మం సమాచరేత్ ॥ ౨౪ ॥

ఇతిహాసేతి || ఇతిహాసపురాణజ్ఞః - ఉత్తరభాగోపబృంహణ
భారత రామాయణ విష్ణుపురాణ భాగవతాదిషు గృహీతతాత్పర్యః,
పశ్చిరాత్పర్యంతత్వవిత్ - పరమైకాన్తిధర్మానుష్ఠానేదంపరస్య పర
మకారుణీకేన భగవతా వేదవేదాన్తార్థనిర్ణయాయ ప్రవర్తితస్య సం

చరాత్రాఖ్యపృథివ్యశాస్త్రీస్య తత్త్వజ్ఞః, పరమ్- “సర్వేషామేవ
భగ్నాణాముత్తమో వైష్ణవో విధిః” ఇత్యాదిభిస్సర్వోత్కృష్టతయా
వ్రతపాదితమ్, భగవద్రోకావ్యం జ్ఞాత్వా భర్తం సమాచరేత్ || 20 ||

సర్వసంస్కారసంస్కారోజ్ఞానం భాగవతంపఠమ్ ।

తస్మింసంస్కృతాహిసంస్థారాకల్పవైముక్తిహేతవః ॥

సర్వేతి ॥ భాగవతమ్ - భగవద్విషయకమ్, జ్ఞానమ్ - ఇదంచా
ర్థపశ్చకజ్ఞానస్యాప్యపలక్షణార్థమ్, యద్వా, సప్రకారక భగవత్
జ్ఞానే అర్థపశ్చకజ్ఞానస్యాపి సిద్ధత్వాత్తథోక్తిః, సర్వేషామపి సం
స్కారాణాం వద్దాశ్రమనియతానాం చత్వారింశస్మింస్తారాణామ్,
వైష్ణవత్వనియతానాం చక్రాద్యుపాసనానాంచ సంస్కారః అతశ
యాపాదకః, హి - యష్టాత్కారణాత్, సంస్కారాః, తస్మిం
సంస్కృతాః - జ్ఞానసంస్కృతాః, ముక్తిహేతవః కల్పవై. అతాభా
గవతంజ్ఞానం సర్వసంస్కారసంస్కారఇత్యర్థః ॥ 21 ॥

అ ॥ కిం తద్భాగవతజ్ఞానం యత్సుసర్వసంస్కారరూప
ముచ్యతేఇత్యపేక్షాయాం సంగ్రహేణాహ -

పరమాత్మహరిస్సాన్నిమీస్వతోహం తస్యకిజగరః ।

వైజగర్యనుఖిలావృత్తిరిత్యేషజ్ఞానసంగ్రహః ॥ 22 ॥

పరమాత్మైతి ॥ పరమాత్మా - ఆత్మనామవ్రాత్మా, హరిః - “బ్ర
హ్మాణమిద్రం రుద్రంచ యహం పరుణమేవచ । వ్రసహ్యహరతే య
ష్టాత్తష్టాద్ధరిహోచ్యతే ॥” ఇతివ్రమాణనిరుక్తహరినామా స్వామీ,
పశ్యంతస్సతశ్శబ్దః కాకాక్షిన్యానాదత్రాప్యనేతి; నిరుపాధిక
శేషీత్యర్థః. అహమ్ - అహంబుద్ధివేద్యవ్రత్యగర్భః. స్వతఃకిజగరః
నిరుపాధికశేషభూతః, “ దాసభూతాస్సృతస్సర్వేహ్యేత్వానక
పరమాత్మనః । నాన్యథాలక్షణం తేషాం బద్ధేమోక్షైత్యైవచ ॥”
ఇత్యాదికమనునన్దేయమ్. అఖిలావృత్తిః - సర్వోపి వ్యాపారః.

జాతికాలాకికరూపః, కైజుగర్వమ్ - లీలారసగ్రహనివర్తతయానే
 క్షుర్యరూపభ్రాంతియత్ ఏషజ్ఞానసక్తిగ్రహః. అవశ్యాపేక్షితం సక్తిగ్రహ
 రూపం జ్ఞానమిత్యర్థః. యద్యా, ఇతిశబ్దఃపూర్వోక్తత్రిపాదీపరః,
 “పరమాత్మాహరిస్సాస్మీ స్వతొఽహం తస్యకిజగరః | కైజుగర్వ
 సుఖలావృత్తిః” ఇత్యేషన్తోకాంశః జ్ఞానస్యసక్తిగ్రహః. సక్తిహ్య
 తభి సక్తిగ్రహః సక్తిగ్రహకభ్యర్థః || 21 ||

అ || అథవిహితాచారం ప్రపచ్చయన్ నిత్యవైమిత్తికకా
 మ్యరూపేణ క్రవిధస్యాపి తస్య శుద్ధవిమిత్రభేదేన భిన్నత్వాతా
 మ్యేషు విమిశ్రానన్యేపి నిత్యవైమిత్తికయోస్తదన్వయాభ్యను
 జ్ఞానాత్ నిత్యవైమిత్తికయోరపి శేషేణ సర్వస్యాపి విమిత్రస్యప్రా
 స్తా తయోరపి కానిచిత్కర్మాణి శుద్ధాన్వేన కుర్వాదిత్యాహనిత్య
 మిత్యాదినా —

నిత్యసుర్పాజపధ్యానస్నానదానవ్రతాదికమ్ |

విశుద్ధమేవకర్తవ్యమనన్వైర్నువిమిత్రమితి || 22 ||

నిత్యమితి || అర్పా - దేవపూజా, జపః - నిస్థామస్త్రీజపః,
 ధ్యానమ్ - స్మృతీపఠనః, వ్రతమ్ - ఏకాదశుప్తవచాసాదికమ్, అ
 ర్పాదికం యన్నిత్యం తద్విశుద్ధమేవ - దేవతాస్తరసమ్బుష్టరహితమే
 వ, కర్తవ్యమ్. కే? ఆనన్వయః - పరమైకాన్నిభిః, ఏవకారవ్యవచ్ఛేద్య
 నూనా నవిమిత్రమితి, దేవతాస్తరసమ్బుష్టవద్యదర్పనాదికం తన్న
 కర్తవ్యమిత్యర్థః “విచ్ఛముర్పాజపధ్యాన” ఇత్యపరఃపాఠః, తదా
 తు విచ్ఛమ్ - ఇచ్ఛాయాంసత్యాం కర్తవ్యమ్, అనుజ్ఞానేకైజుగర్వ
 మిత్యర్థః. విచ్ఛమితి పాతాస్తరాన్నిత్యమితి పాఠపవసాధుః. ఉ
 త్తరత్ర వైమిత్తికకామ్యయోర్వక్ష్యమాణత్వాత్, నిత్యస్యార్పాజ
 పాదేశుద్ధవైవాచారాత్ ; కైశ్చిదపి పరమైకాన్నిభిరర్పాదేర్వి
 మిత్రస్యాననుష్ఠానాత్ “తథాశుద్ధంపరంబ్రహ్మవిశుద్ధపరిచారకమ్ |

ఇజ్యతే వివిధైరోఘైర్నిత్యం చ ప్రతిమాదిషు ॥ ” ఇతి నిత్యోగాచ్చ
 యాశ్శుద్ధాయాపవ పూర్వము క్తత్వాచ్చ. నను గాయత్రీజపఃకథ
 మితిచేన్న, తస్య సద్వ్యోపాస్త్యస్తర్గతత్వేన పృథకగర్భత్వాభా
 వాత్తస్యాశ్చావిమిశ్రాయాపవాభ్యనుజ్ఞాతత్వేన తదస్తర్గతస్య త
 స్యాప్యనుజ్ఞాతత్వాత్. అత్రోచ్యమానస్య తద్వ్యతిరిక్తనిష్ఠానుస్త్రీ
 జపత్వాన్నచమస్త్రీకశ్చిదపి దేవతాస్తరమిశ్రితఃపరమై కాన్నిభిర్ను
 ష్ఠానుస్త్రీతయా జప్యతఇత్యర్థః ॥ 22 ॥

అ ॥ శుద్ధస్య స్వరూపమాహ —

సద్బ్రహ్మవాసుదేవాద్యైర్నివిక్తైర్యత్ర నామభిః ।
 ప్రోచ్యతే భగవాన్విష్ణుస్తద్విశుద్ధముదాహృతమ్ ॥

సద్బ్రహ్మైతి ॥ యత్ర - కర్మణి, వివిక్తైః - కేవలభగవద్వాచ
 కైః, సదాదినామభిర్భగవాన్ప్రోచ్యతే, తతగర్భవిశుద్ధమ్ - దే
 వతాస్తర్యామిభావమస్త్రీణసాక్షాద్భగవద్దేవతాకంవిశుద్ధమిత్యర్థః ॥

అ ॥ విమిశ్రితస్వరూపమాహ —

యత్రోవివిక్తైశ్చ బ్దైస్తు ప్రోచ్యతే పురుషోత్తమః । దే
 వాదీనామశుద్ధానాం వ్యామిశ్రం తత్ప్రచక్షతే ॥

యత్రైతి ॥ యత్ర - కర్మణి, అవివిక్తైః - కేవలభగవద్వాచకే
 భ్యసద్బ్రహ్మైష్టాదిశబ్దైభ్యావివిక్తైభ్యాభివైష్టైః, అశుద్ధానామ్ - ర
 జస్తమోభిభూతానామ్, దేవాదీనాం శబ్దైః - ధాతృశక్రత్ర్యశ్చ
 కాదినామభిః, పురుషోత్తమః ప్రోచ్యతే - తతగర్భవ్యామిశ్రం ప్ర
 చక్షతే; అశుద్ధదేవతాద్యస్తర్యామిభావేన భగవద్దేవతాకం విమిశ్రి
 తమిత్యర్థః ॥ 23 ॥

అ ॥ నైమిత్తికాన్యపి కానిచిద్విశుద్ధాన్వేవకర్తవ్యానీత్యాహ —

దుర్నిమిత్తేభయేపాపేగ్రహాదీనాంవిపర్యయే । విష్ణు
 తద్భక్తపూజాభిశ్శాన్తింకుర్వీత నాన్యథా ॥ ౨౪ ॥

దుర్నిమి త్తత్యతి || దుర్నిమి త్తముత్పాతలక్షణమ్ , భయమ్ - అక
 స్తాన్తానసోద్వేగరూపమ్ , యద్వా , భయశబ్దస్య తతాగ్రణలక్షణ
 యా దుర్నిమిత్తాది విశేషణత్వంవా, మైచ్చచణ్ణాలదస్యప్రభృతభి
 ర్ముక్తితంవా * పాపమ్- అకృత్యకరణ కృత్యాకరణ భగవదపచారభా
 గవతాపచారాదికమ్ , గ్రహాదీనామ్ - శన్యగాగ్క్తారకాదీనామ్ ,
 విపర్యయః - ద్వాదశాష్టసుజన్మాదిష్టవప్థానమ్ , ఏషునిమిత్రేషు ,
 యథాయోగ్యమ్ , విష్ణుతద్భక్తపూజాభిశ్శాన్తిం కుర్వీత , నాన్య
 ధా గ్రహయజ్ఞాదినా విమిశ్రితేన నకుర్వీతెత్యర్థః . విష్ణుపూజాభి
 శ్శాన్తిశ్చ “ పరమాఖ్యాభవైయూహీ మూర్త్యాఖ్యావైభవీతీచ ”
 ఇత్యుక్తా చతుస్తయీమహాశాన్తిః; తద్భక్తపూజాభిశ్శాన్తిశ్చ “ ఆ
 నస్తీగారుడీవైష్వ క్షేనీసాదర్శనీతతః ” ఇత్యుక్తా ఉపశాన్తిశ్చతు
 స్తయీ; తథాచ వక్త్యతి “ కరణేవ్రతసిద్ధానాం విహితా కరణే త
 ధా । విధేయా మహతీశాన్తిర్విజ్ఞాయ గురులాఘవమ్ || అక్షేష్టవే
 భ్యోయితగ్జ్ఞోత్పత్రిగృహ్యప్రదాయవా । కృత్వోపశాన్తిం శు
 ధ్యేత పరివాదేసతామపి || అనతకప్రతిగృహ్ణీయాత్పుత్రదారాదికం
 యది । విధాయ పరమాంశాన్తిం వృత్తిమాచారయేన్నిజామ్ || భజ
 నేచాన్యదేవానామపచారేచ శాస్త్రీణః । ష్టేయూహీం పరమాం
 వాపి కుర్యాచ్ఛాన్తిం విశుద్ధయే || లక్షణానామకరణే ధారణేచా
 న్యలక్షణామ్ । మూర్తింకుర్యాత్పహాశాన్తిం శాన్తిం సాదర్శనీం
 తువా || అపచారే గురుణాంచ వైష్టవానాంచ సర్వశః । వైష్ట
 క్షేన్యభవానస్తీ కార్యావాఽసన్నిషేవణే || అసచ్ఛాస్త్రాభియో
 గేచ సచ్ఛాస్త్రాణాం నిరాకృతౌ || కర్తవ్యాగారుడీశాన్తిర్దుర్నిమి
 త్తేషు వైభవీ || ” ఇత్యాది || ౮౦ ||

* శరీరమనోవికృతిప్రభృతిభిరుద్భితంవా

అ || అనేయము నిమిత్తము చర్చనకుసుమాదిభిఃపాయ సాపూ
పాదిభిశ్చ భగవన్తనూరాభ్య లైష్టవానప్యారాధయేదిత్యాహ -
యద్వా ఉక్తమేవార్థం విశదయన్నాహ —

ప్రాజ్యైఃప్రియతమైర్ఘోర్విశేషేణ జనార్దనమ్ |

ఆరాధయేన్నిమిత్తము లైష్టవాంశ్చ విశేషతః ||౮౧||

ప్రాజ్యైరితి || ప్రాజ్యైః - శ్రేష్ఠైః, ప్రియతమైః - ఇష్ట
మైః, ప్రాజ్యైరిత్యనేన లోకే శ్రేష్ఠతయా ప్రసిద్ధా ఉచ్యతై, ప్రి
యతమేరిత్యనేన ఆత్మనఃప్రియతమా ఉచ్యతై; “యద్యదిష్టశనుం
లొకే యచ్ఛాతిప్రియమాత్మనః | తత్తన్ని జేదయేచ్ఛహ్యం తదాన
న్త్యాయకల్పతే || ” ఇతిహవ్యక్తమ్; భావైః - గర్భపుష్పధూపదీప
సూపాపూపాదిభిః, విశేషేణ - స్వనిష్ఠా ప్రకారాధికేన. ననూక్తమ్,
“నపాపేన నపుణ్యేన నాత్యాయా సెచకర్మణా | సమ్పదాం సం
గ్రహంకు గ్యాద్వివదాంచ ప్రతిక్రియామ్” ఇతి; తస్మాదముచ్యతే, చు
ర్నిమిత్తేత్యాదినా పుణ్యేన విపత్సృతీకారఇతి? ఉచ్యతే, తత్రాపి
ప్రాప్తాయా రోగదారిద్ర్యాది రూపాయావిపదఃప్రతీకారఃపుణ్య
న నకర్తవ్యఇత్యుచ్యతే, నప్రత్యవాయాపర్యవసన్నప్రతీకారకేషు
చుర్నిమిత్తేషు విహితాశాన్తిఃప్రతిషిధ్యతే; తత్రాపి “వివైవ ప్రతి
షిద్దేన సర్వాథాకా సాధయేత్సతామ్ ” ఇతి పుణ్యేనాపి లైష్టవా
నాం సంపత్సంగ్రహ విపత్సృతీకారయోరుక్తత్వాత్; తదర్థంవా
ఉక్తనిమిత్తేషు భగవద్భాగవతారాధనస్యావిరోధాత్, “పృత్యైశ్చ
పరిపోషాయ శాన్తిం శశ్వత్ప్రియోజయేత్ ” ఇతి స్వభర్తావిచ్ఛే
దార్థకుపి శాన్త్యనుష్ఠానసోపదిష్టత్వాత్. తస్మాన్నపాపేత్యాదినా
ప్రత్యవాయపర్యవసన్నప్రతీకారకస్వవిపత్సృతీకారో నిషిధ్యత
ఇతి నవిరోధః || ౮౧ ||

అ || శాస్త్రసుస్థానస్య వైష్ణవప్రయోజనస్వవృత్తిపరిపాషల
క్షణఫలద్వయేనసహస్రపత్యాసమం వికల్పందర్శయతి —

కుర్వన్తి వైష్ణవాగ్ధాయ స్వధర్మాణాంచ సిద్ధయే ।

శాస్త్రకర్తృపరేకేచిత్స్పృష్టిం కేవలాంహరేః ॥౧౨॥

కుర్వన్తితి || వైష్ణవాగ్ధాయ - వైష్ణవప్రయోజనాయ , స్వధర్మా
ణామ్ - స్వవృత్తైః , సిద్ధయే - పరిపాషాయచ , శాస్త్రకర్తృకుర్వన్తిః
కేచిత్ హరేః కేవలాం ప్రపత్తిమేవ కుర్వన్తి; కేచిచిత్సనేన శా
స్త్రకర్తృకరణాశక్తాధికారిణ ఉచ్యతే . ప్రపత్తిలక్షణపరీక్షాయాం
స్వాభీష్టస్వానన్యసాధ్యత్వానన్యం భావాత్ . అకిచ్చనస్యచా
ధికారిత్వాత్ ॥ ౧౨ ॥

అ || శుద్ధానికామ్యాన్యపి కర్తాణి స్వయం ప్రయోజనభగవ
త్రైజగద్యతయా అనుష్ఠేయానీత్యాహ —

యాస్తత్రతత్రశ్రీయన్తేపుంసాంకామ్యతయాశ్రుతౌ ।

తాఃకీలైకాన్తినాం దివ్యా భగవద్భోగసంపదః ॥ ౧౩ ॥

యాఇతి || శ్రీతౌ తత్రతత్ర యాః - క్రియాః , కామ్యతయా
శ్రీయన్తే; ఏకాన్తినాం దివ్యాః - శుద్ధాః , తాః - క్రియాః , భ
గవద్భోగసంపదః - భగవతోఽత్యన్తమభిమతాఇత్యర్థః “యాఃక్రి
యాసన్ప్రయుక్తాస్సృరైకాన్త్యగతబుద్ధిభిః । తాస్సర్వాశ్చిరసాజే
వఃప్రతిగృహ్ణంతివైస్వయమ్ ॥” ఇత్యుక్తత్వాత్ . యద్వా, పుంసాం
కామ్యతయాశ్రీతౌ యాఃక్రియాశ్శ్రీయన్తే తాఃపరమైకాన్త
ినామ్, భగవద్భోగసంపదః - భగవదారాధనరూపాస్సంపదః , సం
పచ్చజ్జేన స్వయంపురుషార్థస్వముచ్యతే . స్వయంపురుషార్థభగవ
త్రైజగద్యతయూపాఇత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥

అ || కర్తారస్పృహుపిఘోతాస్సరణార్థకర్తాసుస్థానమపి
శుద్ధమేవ కుర్యాదిత్యాహ —

ఆరమ్భేకర్మణాంపుష్ట్యైవిఘ్నానాం ప్రశమాయచ ।

కుర్యాత్సపరివారస్య విష్వక్సెనస్య పూజనమ్ ॥

ఆరమ్భఐతి ॥ పుష్ట్యై - అభివృద్ధయే, సపరివారస్య - గజానన జయితేన హరివక్త్రకాలవ్రకృతిసంజ్ఞాఖ్యపాషణదసమేతస్య, గజాననాదీనామపి విఘ్ననివర్తకత్వం ప్రసిద్ధమ్, “ యస్యద్విరదవక్త్రాద్యాఃపారిషద్యాఃపరశ్శతమ్ । విఘ్నంనిఘ్నన్తిభజతాం విష్వక్సేనంతమాశ్రయే ॥ ” ఇతి సకలశిష్టైకవాక్యతయా అనుసంధ్యితే. ఉక్తంచ భట్టపరాశరపాదేః . “ విదధతుసుఖంవిష్వక్సేనస్యతేనకమేభటాః కరిముఖజయితేనాకాలాహ్వాసింహముఖాచనః ॥ జగతిభజతాం తన్నస్త్రితూహతూలదవానలా దిశిదిశిదివారాశ్రంయస్యాజ్ఞపాలనకర్మతాః ॥ ” ఇతి ॥ ౧౪ ॥

అ ॥ వృత్తింప్రవఖ్యతేద్విరుద్ధవక్షనమాహ —

స్వల్పాపిహ నిభూయాంసం స్వధర్మంనిన్దిశక్రియా ।

దృష్టిం కుదృష్టిర్భక్తింతు దేవతాన్తరసంశ్రయః ॥

స్వల్పేతి ॥ భూయాంసమ్ స్వధర్మం నిన్దిశక్రియా స్వల్పాపి హన్తి; కుదృష్టిర్భక్తింహన్తి; దేవతాన్తరసంశ్రయశ్చ భక్తింహన్తి ॥

సత్సేవనమనత్సేవా లక్షణంచాన్యలక్ష్యతా । తస్మా

ద్విరుద్ధాన్యేకాస్తీ విశేషేణవివర్ణయత్ ॥ ౧౬ ॥

సత్సేవనమితి ॥ అసత్సేవా సత్సేవనంహన్తి; అన్యలక్ష్యతా - దేవతాన్తరచిహ్నాధారణమ్, లక్షణమ్ - లక్ష్యాఖ్యం వృత్త్యవయవమ్, హన్తి ॥ ౧౬ ॥

ఏకస్యాపిహిధర్మస్యవినాశేచవిరోధిభిః । అనన్య

యాపచారేణనశ్యత్యైకాన్త్యవృత్తితా ॥ ౧౭ ॥

ఏకస్యేతి ॥ ఏకస్యాపి - విహితాచారాదిష్టేకస్యాపి, ధర్మస్యవిరోధిభిః - నిన్దితక్రియా కుదృష్ట్యాదిభిః, వినాశేనతి అనన్యయా

పచారేణ - వృత్త్యన్వయాభావరూపాపచారేణ , వికాన్త్యవృత్తితా
నశ్యతి; అనన్వయాపచారేచేతిపాతే ధర్మస్య అనన్వయరూపే
అకరణరూపేచేత్యర్థః || ౮౨ ||

అ || పరమైకాన్నినామాచారస్య దుర్లభత్వం జ్ఞాపయితుం
తస్యకృతేపూర్ణతాం క్రమేణ హ్రాసంచాహ —

పరమైకాన్నినాంధర్మ్యకృతేపూర్ణప్రవర్తతే । హీ
యమానఃక్రమేణాయంకలౌఘాస్యతివానవా || ౮౩ ||

పరమైకాన్నినామితి || కృతే - కృతయుగే , క్రమేణ - యుగక్ర
మేణ , కలౌఘాస్యతివానవేత్యన్వయః ; “ యస్యచేతసేగోవిజ్ఞో
హృదయేయస్యనాచ్యుతః । కలిఃకృతయుగం తస్యకృతం తస్యకలి
ర్భవేత్ || ” ఇతి కలావపి కృతేయుగసమ్భవాదతివిరళతయా క్వచి
దివ మహానుభావే పుగువధౌరయే పరమైకాన్నిధర్మోఽయం సతః
తే నప్రచురతయేతిభావః || ౮౪ ||

నానాకామహతజ్ఞానానానాదైవతయాజినః ।

నగాభగవదైకాన్త్యైనస్థాస్యన్తి కలౌయుగే ||

నానాకామేతి || నానాకామహతజ్ఞానాః - బహువిధఫలాభిలా
షుష్టబుద్ధయః , నానాదైవతయాజినః - రజస్తమఃప్రచురదైవతాన్త
రపూజకాః , ఇదంచ విశేషణద్వయం పారమైకాన్త్యానవస్థానై
హేతుతయోక్తమ్ || ౮౫ ||

అ || ఏవం పారమైకాన్త్యజ్ఞానస్యాభావేన కేచిత్పారమే
కాన్త్యైనస్థాస్యన్తితుక్త్వా కేచిత్జ్ఞాత్వాపి దుర్వాసనామహి
మ్నా పారమైకాన్త్యైనస్థాస్యన్తిత్వాహ —

పరం భాగవతంవత్సా దృష్ట్వాపి కలిమోహితాః ।

ప్రభవన్తిసవిద్వాంసస్త్వేతుం పూర్వాన్దవతఃసీమ్ ||

పరమితి || పరమ్ - సర్వోత్కృష్టమ్ , “ సర్వేషామెవధర్మాణా

ముత్తమా వైష్ణవోవిధిః" ఇత్యుక్తత్వాత్ . భాగవతంవర్తన - లైష్ణవ
 వమార్గమ్ , దృష్ట్వా - జ్ఞాత్వాపి , విద్వాంసః - విబుధాః , కలిమో
 హితాస్సప్తః పూర్వేషామధానాం వతనీంత్యుక్తమ్ , నప్రభవన్తి-
 నమథా నభవన్తి . పితృవైతామహాదిపరిగృహీతేవర్తనాని దుర్వాస
 నాదాన్ధ్యాత్ , జ్ఞాత్వాపి పారమైకాస్త్యం నత్రశ్రద్ధాన్తిశ్యర్థః॥౯౦॥

భవిష్యన్తికలౌకేచిత్కృచిదేకాన్తినాహరేః । మో
 హయిష్యన్తిచవరేకుత్తరైః స్తాకృద్దృష్టయః ॥౯౧॥

భవిష్యన్తితి ॥ కేచిత్ - నసర్వే , క్వచిత్ - నసర్వత్ర , ఏకా
 న్తినః - పరమైకాన్తినభిత్వర్థః . కుత్తరైః - ప్రమాణవిరుద్ధతరైః ,
 కుద్దృష్టయః - రజస్తమోమూలగ్రంథజన్యవిపర్యయజ్ఞానాః ॥౯౧॥

నిరీశ్వరాఙ్కర్మపరా నిషిక్రియాబ్రహ్మవాదినః ।

పరాపరవిమూఢాశ్చభవిష్యన్తికలౌయుగే ॥౯౨॥

నిరీశ్వరాభితి ॥ కేచిత్కర్మపరాః - కర్మరతాః , నిరీశ్వరా భవి
 ష్యన్తి; అనేన కబంధమీమాంసకాఢక్తాః . కేచిత్ - బ్రహ్మవాదినః ,
 నిషిక్రియాభవిష్యన్తి . అనేన రాహుమీమాంసకాఢక్తాః . కేచి
 త్పరాపరవిమూఢా భవిష్యన్తి; కుత్ర? కలౌయుగే ॥ ౯౨ ॥

ఆ ॥ ఏవం కలియుగస్య సకలపరమధర్మలుంపకతయా పా
 ప్త్యశ్యముక్త్వా తస్మిన్నుపాయాన్తరానుష్ఠానాశక్తానాం పురుషా
 ణాం ప్రపత్తిరేవ భవభయసంతరణోపాయిత్యాహ —

క్షీణాయుజ్ఞానశక్తిత్పాన్మనుష్యాణాంకలౌయుగే ।

విద్యానాంపరమావిద్యా న్యాసపవపరాయణమ్ ॥

క్షీణాయురితి ॥ క్షీణమ్ అల్పమ్ ఆయుజ్ఞానంశక్తిశ్చ యేషాం
 తేషాంభావస్తత్త్వమ్ , తస్మాత్ క్షీణాయుష్యకథనేన బహుకాలపా
 ధ్యోపాయాన్తరాభావఉక్తః; ఏవం జ్ఞానశక్తిసాధ్యత్వాదుపా
 యాన్తరాణాం క్షీణజ్ఞానశక్తిత్వ కథనేనాపి తదనన్వయఉక్తః;

విద్యానాం పరమావిద్యా - అనవధికాయాససాధ్యకర్తృజ్ఞానాజ్ఞకత్త్రై
 వృద్ధి కాధికారికవిలంబితఫలకేభ్యో విద్యావైరేభ్యోఽధికావిద్యా,
 న్యాసపవ - న్యాసశబ్దవాచ్యా ప్రపత్తిరేవ, పరాయణమ్ - ఉపా
 యః, “ తస్మాన్న్యాసమేషాం తపసామతిరిక్తమాహుః” ఇతిశ్రుతిః
 స్మరితా; విద్యానాం పరమావిద్యా న్యాస ఇత్యనేన పరమవిద్యా
 శ్చ మేవ విశదయతి || ౮౩ ||

కర్తృజ్ఞానంచ భక్తిశ్చ సాధనానిమనీషినామ్ | న్యా
 సపసానినాత్స్థిం వాఞ్చితాం సర్వదేహినామ్ ||

కర్తేతి || కర్త - కర్తయోగః, జ్ఞానమ్ - జ్ఞానయోగః, భక్తిః -
 భక్తియోగశ్చ, మనీషినామ్ - జ్ఞానినామ్, సాధనాని - సద్వార
 కతయా అద్వారకతయాచ మోక్షప్రతిసాధనాని, కర్తృజ్ఞానేన
 ద్వారకతయా సాధనే, భక్తిరద్వారకతయా సాధనమ్, మనీషినా
 మిత్యనేన అధికృతాధికారికత్వం జ్ఞాప్యతే, అవిరాట్ - శీఘ్రమేవ,
 స్థిం వాఞ్చితాం సర్వదేహినాం న్యాసపవ సాధనమితీవచనవ్యత్య
 యేన సమృద్ధః. అవిరాదిత్యనేన శీఘ్రఫలప్రదత్వయాపాతశయః,
 స్థిమితి సామాన్యశబ్దేన సకలఫలప్రదత్వాతిశయః; సర్వదేహినా
 మిత్యనేన సర్వాధికారత్వయాపాతశయశ్చప్రతిపాద్యతే || ౮౪ ||

అ || నిత్యశుద్ధ్యర్హస్యాపి జీవస్య భగవన్నాయాతిరోహిత
 స్వభావతయా కర్తృకృతనిరతిశయానాద్యశుద్ధిభాక్త్యాత్తద్వారణా
 య ప్రపత్తిరవశ్యం కర్తవ్యేత్యాహ - జ్ఞానానస్తమయేత్వాదిక్షోక
 ద్భయేన —

జ్ఞానానస్తమయోనిత్యశుద్ధో జేహోస్తరంహారేః | జీ
 వోఽయం సంసరత్యస్య మాయమైవవిమోహితః ||

జ్ఞానానన్దేతి || అయమ్ - జీవః, జ్ఞానానస్తమయః - జ్ఞానానస్త
 స్వరూపః, జ్ఞానానస్తసుణక ఇతివా, నిత్యః - ఉభయావధిరహితః,

శుద్ధః - అకర్తాధేయశుద్ధిః, నిత్యశుద్ధ్యర్హృతివా, అన్యథా సంసర
తశ్శుద్ధ్యభావాత్; హరేః దేహస్తరమ్ - శరీరాస్తరమ్, అచిష్ణ
దార్థవకోదేహః జీవోదేహోస్తరమిత్యర్థః. తథాపి అన్య - హరేః,
మాయయా - చేతనకర్తానురూపసజ్జలెప్పన, తదధీనయా ప్రకృ
త్యావా; విమోహితస్కా సంసరతి || ౯౫ ||

అనీశ్వరోహమీశోహమితిధీర్తాయయాభవేత్ ।

సాభవేత్సంస్మతేర్ములంతంప్రపద్యైవతాంజయేత్ ॥

అనీశ్వరఇతి ॥ అహమ్ అనీశ్వరః - ఈశ్వరరహితః, అహమేవే
శః, ఇతి ధిః - బుద్ధిః, హరేః మాయయా భవతి, సా - అనీశ్వరోహ
మమీశోహమితి ధిః, సంస్మతేః - సంసారస్య, మూలంభవతి. అణః
తామ్ - మాయామ్, తం ప్రపద్యేవ జయేత్ - భగవంతం శరణముపగ
మ్యైవ జయేత్, “దైవీహ్యేషాగుణమయీ మమమాయాదురత్య
యా । మామేవయే ప్రపద్యన్తే మాయామేతాం తరన్తితే ॥” ఇతి
అశ్రానుసంస్థేయమ్. తం ప్రపద్యేవేత్యేవకారణ అజ్ఞభావేన ప్రప
త్తినుభిగమ్యైవ మాయాం జయేత్ ॥ ౯౬ ॥

అ ॥ ఏవం విద్యానాం షరమావిద్యేత్యాదినా ఉపాయస్వ
రూపముక్తమ్, జ్ఞానానందమయోనిత్యిత్యనేన ప్రాప్తృజీవస్వరూప
ముక్తమ్, ఇదానీం ప్రాప్యస్య బ్రహ్మణస్వరూపమాహ -

జ్ఞానానందమయోనస్తోదివ్యాత్కగుణవిగ్రహః । నా

రాయణాజగద్యోనిఃప్రాప్యోలక్ష్మీపతిస్తతామ్ ॥

జ్ఞానెతి ॥ జ్ఞానానందమయః - జ్ఞానానందస్వరూపః, జ్ఞానానందప్ర
చురఇతివా; అనన్తః - దేశాదిపరిచ్ఛేదరహితః, దివ్యా అకర్తృకృ
తా ఆత్మగుణా విగ్రహాశ్చ యస్య సతతోక్తః, నారాయణః - నార
శబ్దవాచ్య చేతనాచేతనాత్మక నిత్యవస్తువర్ణాయసభూతః, జగద్యో

వ్రథ మోఽధ్యాయః .

నిః - జగదభిన్న నిజభిన్నోపాదానభూతః , లక్ష్మీవతః - నారాయణః , సతాం ప్రాప్య ఇత్యన్వయః ॥ ౯౭ ॥

అ ॥ అథ ప్రాప్తిస్వరూపమాహ —

ఆబ్రహ్మలా కాల్లో కానాయ దైశ్వర్యం నతస్థ్రవమ్ ।

అథ నిత్యం మహత్సాధు యద్దాస్యం పరమాత్మనః ॥

ఆబ్రహ్మైతి ॥ ఆబ్రహ్మలో కాదిత్యత్రాభివిధిరేవ గ్రాహ్యః . బ్రహ్మలోకమభివ్యాస్య యల్లో కానా మే శ్వర్యం తన్నస్థ్రవమ్ - అ. త్యమ్, “ కర్మణాం పరిపక్వత్వా దావిర్భావమమజ్జళమ్ ” ఇత్యాది కమత్రాసు సన్దేయమ్. అథ పరమాత్మనః యద్దాస్యమ్ తత్సాధు- నిరసద్యమ్, మహత్ - నిరతిశయమ్, నిత్యమ్ - అన్తరహితమ్, ఫలమితీ శేషః. యత్సాధు - మోక్షదశాయాం సాధుతయాభాసమానమ్, మహత్ - సర్వోత్తరమ్, దాస్యం తన్నిత్యమితివాన్వయః ॥ ౯౮ ॥

అ ॥ ముముక్షుత్వా వస్థాయామపి భగవద్దాస్యరూపం ఫలమాహ —

ఏవంవిధస్వధర్మైః యుక్తస్యానన్యచేతనః । నిత్య

మారాధనంవిష్టోర్య త్తద్దాస్యమిహోచ్యతే ॥ ౯౯ ॥

ఏవంవిధఇతి ॥ ఏవంవిధస్వధర్మైః - పూర్వోక్తస్వధర్మైః , యుక్తస్య అనన్యచేతనః - వ్రయోజనాన్తరవిముఖస్య, చేతనస్య యత్ నిత్యమ్ - అహరహర్విష్టోరారాధనమ్, తత్ ఇహ - అస్మిన్కాలాకే, దాస్యముచ్యతే; మోక్షే భగవదిచ్ఛా సాక్షాత్కారపూర్వకం క్రియమాణస్య నిరతిశయకైజ్జగర్యవైవ పురుషార్థత్వాత్ తస్య చాత్రాసమ్భవాన్నిత్యభగవదారాధనాత్కం దాస్యమిహపురుషార్థ ఇతిభావః ॥ ౯౯ ॥

అ ॥ భగవదారాధనాత్మకే దాస్యే స్త్రీకూద్రాణామప్యధికారోఽస్త్రీత్యాహ —

అనుజ్ఞాతాస్త్రియశ్చేవమర్చయన్తోజగద్గురుమ్ | యథా
ర్షమపి శూద్రాద్యాస్సర్వే యాన్తి పరాంగతిమ్ || ౧౦౦ ||

అనుజ్ఞాతాఇతి || అనుజ్ఞాతాః - ఆచార్యాదిభిఃపతిపిత్రాదిభి
ర్యా, యథార్షమ్ - స్వార్షత్వేన, అర్చయన్తః, శూద్రాద్యా ఇ
త్యాద్యశబ్దైన అనులావ్రతిలోమజాతానాం గ్రహణమ్ || ౧౦౦ ||

ఇతి శ్రీభరద్వాజనంహితాయాం పరిశిష్టే
ప్రథమోఽధ్యాయః.

అ || అథ భగవదారాధనస్య సంసౌకరపఞ్చక సంస్కృతా
ధికారికత్వాదనేనాధ్యాయేన తస్మింసౌకరమాహ —

ఉపాసితగురోర్వర్షం విష్ణోర్దాస్యమభీష్యతః | విహి
తాఃపఞ్చసంసౌకరాయుక్తస్యానన్యచేతసః || ౧ ||

ఉపాసితేతి || వర్షం ఉపాసితగురోః అత్యంతసంయోగేద్విశ్లే
యా, యుక్తస్య - శిష్యగుణగణయుక్తస్య || ౧ ||

అ || సంసౌకరాననుక్రమతే —

తాపఃపుణ్డ్రీం తథానామనున్ద్రోయాగశ్చ పఞ్చమః |

అమీ పరమసంసౌకరాః పారమైకాన్త్యహేతవః || ౨ ||

తాపఇతి || పరమసంసౌకరాః - గర్భాధానాదిభ్యస్సంసౌక
రేభ్యోఽప్యవిలమ్యైవ మోక్షప్రదతయాఽత్యంతముత్సాహైః, పా
రమైకాన్త్యహేతవః - పారమైకాన్త్యప్రాప్తికారణాని || ౨ ||

తాపయిష్యన్ గురుశిష్యం చశ్రాద్ద్యైర్వైతభిర్నరైః | పు
ణ్డ్రోఽహ్నినియతస్సన్వత్సాస్నాతంపున్త్రీజలాప్లుతమ్ ||

తాపయిష్యన్తితి || తాపయిష్యన్ - తప్తాకరిష్యన్, హేతి
భిః - ఆయుధైః || ౩ ||

ఋచా దక్షిణతః కుర్యాద్వైష్ణవ్యా బద్ధకాతుకమ్ ।

తతస్సమర్చయేద్దేవంస్వార్పాయాంఘ్ణిలేఽపివా ॥

ఋచేతి ॥ వైష్ణవ్యాఋచా - విష్ణుప్రకాశికయా విష్ణోర్ముకమి
త్యాదికయా, దక్షిణతః - దక్షిణకరే, బద్ధకాతుకమ్ - బద్ధకజగణ
మ్, కుర్యాదితి పూర్వక్షోకేచాన్వయః; తతః - అనంతరమ్, స్వార్
పాయామ్ - స్వార్పాధ్యఖీమ్యే, ఘ్ణిలేఽపివా, దేవం సమర్చ
యేత్ - ఆరాధయేత్ ॥ ౪ ॥

పశ్చిమే స్యేన తవైశ్రీణ కృత్వాఽగ్నేఃస్థాపనాదికమ్ । మూ

లమవైశ్రీణామత్వాఽఽజ్యం తతఃప్రత్యక్ష రాహుతీః ॥ ౫ ॥

పశ్చిమఇతి ॥ పశ్చిమే - భగవతఃపశ్చిమేభాగే, ప్రత్యక్షుః
యాఽవస్థితస్య భగవతఃపురత ఇత్యర్థః; స్యేనతవైశ్రీణ - స్వసూ
క్ష్మోక్తవిధానెన, అగ్నేఃస్థాపనాదికమ్ - అగ్నేఃప్రసాపనాదికమ్,
కృత్వా, ఆదిశబ్దేన ఆజ్యసంసాగరాదికంగృహ్యతే; మూలమవై
శ్రీణ - శ్రీమదస్తాక్షరమవైశ్రీణ, ఆజ్యంహుత్వా, తతః - తదనంతర
మ్, ప్రత్యక్ష రాహుతీర్స్తుత్వా, ఓంస్వాహా, నంస్వాహా, ఇత్యా
దిక్రమేణ ఏకైకాక్ష రేణ ఏకైకామాహుతం హుత్యేత్యర్థః ॥ ౫ ॥

ఏకాంపునశ్చ సర్వేణ పారుషీభిశ్చ షోడశ । హుత్వా

త్రిర్విష్ణుగాత్రా వైష్ణవ్యాచాథహేతిభిః ॥ ౬ ॥

ఏకామితి ॥ పునశ్చ - పునరిపి, సర్వేణ - సకలెన శ్రీమదస్తాక్ష
రేణ, ఏకామాహుతం హుత్వా, పారుషీభిః - పురుషసూక్తస్థాభిః
షోడశభిః ఋగ్భిః, షోడశాహుతీర్స్తుత్వా, విష్ణుగాయత్రా - వా
రాయణాయవిద్యహ ఇత్యాదికయా, త్రిర్స్తుత్వా, వైష్ణవ్యా - విష్ణో
ర్ముకమిత్యాదికయా ఋచా, ఏకామాహుతంహుత్వా, అథ - అ
నంతరమ్, హేతిభిః - పశ్చాద్ధనువైశ్రీః, హుత్వా ॥ ౬ ॥

హవిర్నివేద్య దెవాయ తచ్ఛేషేణ తథాపసుతః ।

హవిరితి ॥ దెవాయ - పూర్వమర్చితాయ భగవతే, హవిర్నివేద్య, తచ్ఛేషేణ - నివేదితహవిశ్శేషేణ, తథా - అజ్ఞాపసుత్యుక్తక్రమేణ, ఆపసుతీర్హుత్వా, మూలమస్త్రీణ తతః ప్రత్యక్షరమ్, పునస్సర్వేణైకామ్, పారుషీభిక్షోడశ, విష్ణుగాయత్రాత్రిః, శైష్టవ్యా ఋచాహేతి మస్త్రీశ్చ పసుత్సేత్యర్థః ॥

అథో పసన్నే హేమాని తామ్రాణి రజతానివా ।

ప్రత్యాశ్య పశ్చిగవ్యేన మస్త్రీతాయాఘ్లాతానిచ ॥

బిమ్బునిపూర్వం హేతీనాం స్వభాగనిహితానివై ।

నిధాయవహ్నోప్రత్యేకంతత్రావాహ్యస్వమస్త్రీతః ॥

అథేతి ॥ ఉపసన్నే శిష్యే - ఉపసన్నేనతీత్యనువాదః, (అర్చితానిచ హేమానిత్యపరః పాఠః) అథ - అనన్తరమ్, హేమాని - స్వర్ణనిత్తితాని, తామ్రాణి - తామ్రీసుయాని, రజతాని - రజతనిత్తితానివా, పూర్వమ్ - ప్రథమమ్, స్వభాగనిహితాని - దెవస్య దక్షిణవామపార్శ్వే నిహితాని, హేతీనాం బిమ్బుని - చక్రాదిముద్రాః, పశ్చిగవ్యేన ప్రత్యాశ్య, మస్త్రీతాయాఘ్లాతాని కృత్వా, ప్రత్యేకం వహ్నోనిధాయ, తత్ర - వహ్నినిహిత చక్రాదిముద్రాసు, స్వమస్త్రీతః - చక్రాదిమస్త్రీణ, ఆవాహ్య, చక్రాదికమితి శేషః; చక్రముద్రాం వహ్నోనిధాయ, తత్ర సుదర్శనమస్త్రీణ సుదర్శనమావాహ్య, ఏవం పాశ్చిజన్యముద్రాదికమపి వహ్నోనిధాయ తత్రతత్ర తత్తత్తస్త్రీణ పాశ్చిజన్యాదికమావాహ్యేత్యర్థః. ఇతి శ్లోకద్వయార్థః ॥ ౭ ॥ ౮ ॥

అర్ఘ్యంపాద్యం తథాచామం గన్ధంపుష్పంచధూపకమ్ ।

దీపంచ దత్వాచాభ్యర్చ్య ప్రణమ్యాగ్నిసమప్రభమ్ ॥౯॥

ఆచార్యస్వయమాదాయ నియుక్తోవాథ మన్త్రవిత్ ।

ప్రాజ్ఞుఖిసోపవిష్టస్య న్యసేద్బాహౌతుదక్షిణే ॥౧౦॥

సుదర్శనంతథావామేపాఞ్చజన్యంస్వమన్త్రితః । ఏవం

గదాం ధనుఃఖడ్గం లలాటే మూర్ధ్ని వక్షసి ॥ ౧౧ ॥

అర్ఘ్యమిత్యాది ॥ అర్ఘ్యదిభిరుపచారైరభ్యర్ప్య అథ ప్రణమ్య, ఆగ్నసమప్రభమ్ - సమ్యక్తత్వం సుదర్శనమ్, ఆచార్యస్వయమాదాయ, నియుక్తః - ఆచార్యేణ నియుక్తః, అన్యోచా మన్త్రవిత్ ప్రాజ్ఞుఖిసోపవిష్టస్య శిష్యస్య దక్షిణేబాహౌ స్వమన్త్రితః - సుదర్శనమహాజ్ఞా లేతి మన్త్రేణ, సుదర్శనం న్యసేత్. తతః - అనన్తరమ్, స్వమన్త్రితః - పాఞ్చజన్యనిజధ్వావేతి మన్త్రేణ, వామబాహౌ పాఞ్చజన్యం న్యసేత్. ఏవమ్ - శబ్ధచక్రోక్తక్రమేనైవ, గదామ్ - కౌమోదకీమ్, ధనుః - శౌర్జమ్, ఖడ్గమ్ - నస్తకంచ, క్రమేణ లలాటే మూర్ధ్ని వక్షసి చ స్వస్వమన్త్రేణ న్యసేదితి శ్లోకప్రయోగః ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥

చక్రంవాశబ్ధచక్రేణా ధారయేస్సర్వమేవవా ॥౧౨॥

చక్రమితి ॥ చక్రంవా - కేవలం చక్రమాత్రంవా, ధారయేత్; శబ్ధచక్రేవా - శబ్ధచక్రద్వయమాత్రంవా, ధారయేత్; సర్వమేవవా - పఞ్చాయుధానివా, ధారయేత్; అత్రవ్యవస్థితవికల్పావేదితవ్యః ॥ ౧౨ ॥

తన్త్రిం సమాప్యజేవేశం సహశిష్యః ప్రదక్షిణమ్ । కృ

త్వా ప్రణమ్య సాన్నిధ్యం ప్రార్థ్య శేషంసమాపయేత్ ॥

తన్త్రమితి ॥ తన్త్రమ్ - హోమతన్త్రమ్, సమాప్య, సహశిష్యః - శిష్యసహితః, నెవేశం ప్రదక్షిణం కృత్వా, ప్రణమ్య, సాన్నిధ్యం ప్రార్థ్య - సాన్నిధ్యయాచనంకృత్వా, శేషమ్ - ఇత్యాశేషమ్, సమాపయేత్ ॥ ౧౩ ॥

కుర్యాత్సర్వత్ర కర్మావైద్విజ్ఞైఃపుణ్యాహవాచనమ్ |

ఆచార్యస్యార్చనం చైవ వాసస్సృగ్భూషణాదిభిః ||

కుర్యాదితి || సర్వత్రకర్మావై - తాపాది సర్వసంసాగరాస్తే ,
వైష్ణవప్రాయశ్చిత్తాపచిత్తకరణేపి, ద్విజ్ఞైః - విష్టే స్రహ, పుణ్యా
హవాచనంకుర్యాత్. వాసస్సృగ్భూషణాదిభిరాచార్యస్యార్చన
మపి కుర్యాత్. చైవేత్యత్ర పువకారోభిన్నక్రమః. ఆచార్యస్యార్చ
నం కుర్యాదేవ అక్షేషిద్వమత్యావశ్యకమిత్యేవకారార్థః || ౧౪ ||

సర్వమజ్ఞశసంయుక్తమితిచిహ్నానిశాశ్లేణః | ధార
యిత్వా యథోత్సాహం వైష్ణవవాసభి తర్పయేత్ || ౧౫ ||

సర్వేతి || సర్వమజ్ఞశసంయుక్తమితి క్రియావిశేషణమ్, సర్వ
మజ్ఞశసంయుక్తం శాశ్లేణః చిహ్నాని - ఆయుధాని, ధారయిత్వా,
యథోత్సాహం వైష్ణవవాసాభి తర్పయేత్ - భోజనదక్షిణాదానాది
భిస్తృప్తాకకుర్యాత్ || ౧౫ ||

అ || అథ పుణ్ణ సాగరమాహ —

ధారయిష్యంస్తతశ్చివ్యమూర్ధ్వపుణ్ణాక్రియథావిధి | పు
ణ్ణ్యైహని గురుస్నాత్వా పూర్వవత్కృతకాతుకమ్ ||
ఉపవేశ్యాక దేవేశం భోగైర్ద్రిపాస్తమచయేత్ |
ఫణ్ణలం కల్పయేత్పశ్చాత్పురుషస్య ప్రమాణతః ||

ధారయిష్యంతితి || తతః - తాపసంసాగరానస్తరమ్, గురుః య
థావిధిశేష్యం ఉర్ధ్వపుణ్ణిం ధారయిష్యత్, పుణ్ణ్యైహని - శుభ
దపసే, స్నాత్వా - పూర్వవత్ “ఋచాదక్షిణతఃకుర్యాద్వైష్ణవ్యా
బద్ధకాతుకమ్” ఇత్యుక్తప్రకారేణ, కృతకాతుకమ్ - ధృతకజగణ
మ్, ఉపవేశ్య - ఉపవిష్టంకారయిత్వా, అథ దేవేశంభాగైః దీపా
స్తమ్ - దీపాపచారపర్యంతమ్, అర్పయేత్. పశ్చాత్ - అర్చనానస్త
రమ్, పురుషస్య ప్రమాణతః - పురుషప్రమాణేన, ఫణ్ణలంకల్పయేత్.
ఇతి శ్లోకద్వయార్థః || ౧౬ || ౧౭ ||

ఘానాని సైకతాన్విత వర్ణచూర్ణమయానివా । కుర్యా
 ద్వాదశపూర్వాది చతుర్దితు సమాప్తరమ్ ॥ ౧౮ ॥
 తథా మధ్యేఽపి తేష్వర్పమాసనంచ పృథక్పృథక్ ।
 కేశవాదీంస్తత్రతస్ర వాసుదేవాదికాంస్తథా ॥ ౧౯ ॥
 ప్రత్యేకంచయథాపాపంధ్యాత్వానామభిరావహేత్ ।
 హవిరన్తైరథాద్ద్విద్యైరర్పయేత్తాణ్యథాక్రమమ్ ॥

ఘానానీతి ॥ అత్ర - ఫణ్ణీలె, సైకతాని - సికతామయాని, వర్ణ
 చూర్ణమయానివా; ఘానాని - ఊర్ధ్వపుంజ్ఞస్థానాని, పూర్వాదిచతు
 ర్దితుద్వాదశ కుర్యాత్. సమాప్తరమితి క్రియావిశేషణమ్, సమా
 న్యవృత్తరాణి అవకాశాయస్త్రికర్మణితత్సమవ్యవధానాని, ఏకైక
 శామ్ దిశి త్రీణీత్రీణీమిశ్రయిత్వా ద్వాదశస్థానాని కుర్యాదిత్యథా
 తయా సమాప్తరాణ్యపీఠ్యర్థః. అస్య ఫణ్ణీలస్య మధ్యే చత్వారిస్థా
 నాని కుర్యాత్; తేషు - షోడశసుస్థానేషు, ఆసనమర్పించ పృ
 థక్పృథక్కుర్యాత్. తతః - అనన్తరమ్, తత్ర - స్థానేషు, కేశ
 వాదికాణ్, తథా వాసుదేవాదీంశ్చ, ప్రత్యేకమ్ - యథాపాపమ్,
 ధ్యాత్వా తేషాం నామభిరావహేత్, పూర్వాదిచతుర్దితుకృతేషు
 ద్వాదశస్థానేషు కేశవాదిద్వాదశమూర్తీస్తత్తదసాధారణరూపేణ
 ధ్యాత్వా తత్తన్నామభిరావహేత్, మధ్యేకృతే స్థానచతుష్టయే
 వాసుదేవాదిచతుర్వ్యూహాణ్ తత్తదసాధారణరూపేణ ధ్యాత్వా,
 తత్తన్నామభిరావహేదిత్యర్థః. అథ - అనన్తరమ్, అద్వైత్యైః
 హవిరన్తైరుపచారైః, తాణ్ - కేశవాదీణ్, యథాక్రమమర్పయేత్
 ఇతి స్తోత్రయాధణః ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౨౦ ॥

పరీత్య సహశీష్యేణ సర్వాంస్తాణ్ ప్రణీపత్యచ ।
 ఉపవిశ్యాథ శిష్యాయ ప్రణీపత్యోపసీదతే ॥ ౨౧ ॥

ఏషాంనామానిరూపాణీయథావదుపదర్శయేత్ | శిష్యో

హృది సమావేశ్య తాన్ సర్వాన్ క్రమయోగతః || ౨౨ ||

నిర్ఘృష్య మృత్యాన్ శ్చ విధివన్తులమన్త్రాభిమన్త్రితామ్ |

అదాయాభుభిర్దధ్యాల్లలాటాద్యుర్ధ్వపుణ్డ్రీకాన్ || ౨౩ ||

పరిత్యేతి || శిష్యేణసహ సర్వాన్ తాన్ - కేశవాదీన్, పరిశిష్ట-
 ప్రదక్షిణీకృత్య, ప్రణిపత్య ఉపవిశ్య, అథ ప్రణిపత్యోపసీదతే, శి-
 ష్యాయ, ఏషామ్ - కేశవాదీనామ్, నామాని రూపాణీచ యథా-
 వత్ - అసజ్జీర్ణమ్, ఉపదర్శయేత్ - ఉపదిశేత్, శిష్యోపి సర్వాన్-
 స్తాన్ - కేశవాదీన్, క్రమయోగతః - ఉపదేశక్రమేణ, హృది సమా-
 వేశ్య, మృత్యాన్ శ్చ విధివత్ - యథావిధి, నిర్ఘృష్య మూలమన్త్రాభి-
 మన్త్రితాంకృత్వా, తామభుభిర్భిరాదాయ లలాటాద్యుర్ధ్వపుణ్డ్రీ-
 కాన్ - లలాటాదిస్థానోర్ధ్వపుణ్డ్రీకాన్, దధ్యాదితి స్తోత్రయా-
 ర్థః. నిర్ఘృష్య మృత్యాన్ శ్చ విధివదిత్యత్రాపేక్షితోవిధిః బ్రహ్మరా-
 త్రే దర్శితః, “ అదాతు లక్షణోపేతాం సుగంధాం సాక్షికాంశుభా-
 మ్ | వామెత్రిశ్శోధితేహస్తై వాగ్యతఃప్రణవేనతు || నిధాయ జల-
 మాదాయ గంధద్వారేతి సచయేత్ | అస్త్రమన్త్రేణ రత్నాంచ కృ-
 త్వా దశసు దిక్ష్వపి || తారమన్త్రేణ సంవిశ్ర్య మూలమన్త్రేణమ-
 స్త్రియేత్ | నృసింహావీజంచలిఖద్రత్యార్థం దోషశాన్తయే || శత-
 థారణమన్త్రేణ తీర్థతాయంచ విక్షిపేత్ | తామేకీకృత్యతర్జనాన్య-
 స్త్పత్వా మమపదద్వయమ్ || విష్ణోర్నుకెనమన్త్రేణ మన్త్రియత్వా-
 యథాక్రమణ్ || పశ్చాత్పనిషదేర్కన్తైర్ములమన్త్రేణ మన్త్రియే-
 త్ || ద్వాదశాక్షరముచ్చార్య ప్రార్థయేదిక్ష్యసిద్ధయే | సప్తభిరై-
 ష్టవైర్కన్తైర్కన్తైర్మన్త్రేణాత్కసిద్ధయే || మృదం ప్రాక్ తారమన్త్రే-
 ణ తర్జనాన్య మూర్ధ్నివిన్యసేత్ | చతుశ్చక్రధరంమాంతు స్త్పత్వా-
 జాంబూనదవ్రథమ్ || లలాటే కేశవాయేతి ధారయేదూర్ధ్వపుణ్డ్రీ

కమ్ । చతుశ్శుభ్రధరం దేవం నీలజీవనాతనన్నిభమ్ ॥ క్రి కుక్షౌనారాయ
 నాయేతి మస్త్రీముచ్చార్చ్యధారయేత్ । ఇస్త్రీనీలమణిశ్యామం
 చతుర్బుష్టేన్దదాధరమ్ ॥ హృదయే మాధవాయేతి ధారయేదఙ్గుళా
 స్తకమ్ । చతుర్బుజకసుష్మత్తం చన్ద్రాభినదృశప్రభమ్ ॥ గౌవిన్దాయే
 తిమస్త్రీణ కణ్ఠేతు చతురఙ్గులమ్ । చతుర్బులధరం దేవం పద్మకింజల్క
 సన్నిభమ్ ॥ విష్ణవేన్ద్రాఙ్గుళమిదం ధారయేద్దక్షిణోదరే । ముసలా
 శ్రుంమహావిష్ణుమరవిన్దాభమేవచ ॥ మఘసూదనమస్త్రీణ ధార
 యేద్దక్షిణేభుజే । చతుఃఖిల్యధరం దేవమగ్నిసన్నిభతేజసమ్ ॥ త్రివి
 క్రనూయమస్త్రీణ ధారయేద్దక్షిణగ్రలే । చతుర్వజ్రధరం దేవం తను
 నాదిత్యసన్నిభమ్ ॥ వామనాయేతిమస్త్రీణ వామకుక్షౌతు ధార
 యేత్ । పట్టసాయుధహస్తంచ పుణ్డరీకాభమేవచ ॥ శ్రీధరాయేతి
 మస్త్రీణ భుజేవామెతు ధారయేత్ । చతుర్భుక్కున్దరధరం భుజైర్వి
 చ్యుస్సనుప్రభమ్ ॥ హృషీకేశేతిమస్త్రీణ ధారయేద్వామకన్ధరే ।
 పఞ్చాయుధధరంచాంచ సహస్రాంశు సమప్రభమ్ ॥ పద్మనాభేతి
 మస్త్రీణ పృష్ఠేవై ధారయేత్క్రమాత్ । పాశహస్తధరం దేవం
 బాలారకశతసన్నిభమ్ ॥ దామోదరాయమస్త్రీణ ధారయేత్పశ్చి
 మేగ్రలే । ద్వాదశాక్షరముచ్చార్చ్య శేవం మూర్ధ్నితువిన్యసేత్ ॥”
 ఇతి . “ ఏషాంనామానిరూపాణి యథావదుపదర్శయేత్ ” ఇత్యుక్తా
 ని నామరూపాణ్యుప్యక్తా న్యేవ ద్రష్టవ్యాని ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥

౨ ॥ అఖనశ్శ్యావికల్పమాహ —

త్రయోదశద్వాదశవా చతురోవైకమేవవా । నమో
 వైర్నామభిధ్యత్వాస్థాపయేత్తత్రతత్రచ ॥ ౨౪ ॥
 కేశవాదీన్ద్వాదశసువాసుదేవం త్రయోదశే । కేశ
 వంవాసుదేవంవాలలాటే కేవలన్యసేత్ ॥ ౨౫ ॥

పూహంశ్చతుర్ముతాంసత్వాసదాసాన్నిధ్యమర్థయేత్ |
 అతోహి వైష్ణవస్యాజ్ఞం విష్ణోరాయతనం విదుః || ౨౬ ||
 హవిర్నివేద్య దేవాయ గురుశ్చేషం సమాపయేత్ | తత
 ఆచార్యమభ్యర్చ్య భోజయేద్వైష్ణవనపి || ౨౭ ||

త్రయోదశేతి || త్రయోదశ ద్వాదశవా పుణ్ణాగ్రాః చతురోవా
 పుణ్ణాగ్రాః ఏకమేవవా పుణ్ణగ్రమ్ నమోస్తేర్నామఖిః ధృత్వా ద్వా
 దశసు పుణ్ణగ్రీషు తత్రతత్ర కేశవాదీంఘాపయేత్. త్రయోదశే వా
 సుదేనం ఘాపయేత్. ఏకార్థ్యపుణ్ణగ్రీపత్నే లలాటే కేశవం వాసు
 దేనం వా కేశవం న్యసేత్. చతుర్ద్యపుణ్ణగ్రీపత్నే, చతుర్ష్య
 పూర్వపుణ్ణగ్రీషు పూహంస్ససేత్. తాః - కేశవాదీః, సత్వా
 సదా సాన్నిధ్యం అర్థయేత్ - యాచేశ; అతోహి - తస్మాద్ధికార
 ణాత్, వైష్ణవస్య అజ్ఞమ్ - శరీశమ్, విష్ణోః ఆయతనమ్ - గృహం
 విదుః, అనన్తరం గురుః దేవాయ హవిర్నివేద్య, శేషం సమాపయే
 త్. తతః - అనన్తరమ్, శిష్యః ఆచార్యమభ్యర్చ్య, వైష్ణవనపి
 భోజయేదితి స్లోక చతుష్టయార్థః || ౨౪ || ౨౫ || ౨౬ || ౨౭ ||

అ || అథనామసంసాకరమాహ —

కరిష్యవైష్ణవం నామవైష్ణవాశ్రయమేవవా | పుణ్యైః
 హని గురుసాన్నిత్వా పూర్వవత్పికతామయే || ౨౮ ||
 షోడశే పీఠమభ్యర్చ్య వహేన్నామాధిదేవతామ్ | భగ
 వద్రూపిణీంధ్యాత్వా హవిరన్తమథార్పయేత్ || ౨౯ ||

కరిష్యన్నితి || వైష్ణవమ్ - విష్ణుసమృద్ధి, వైష్ణవాశ్రయమ్ -
 భాగవతసమృద్ధివా, నామకరిష్యక గురుః పుణ్యైః హని - శుభది
 వసే, పూర్వవత్ సాన్నిత్వా, సికతామయే షోడశే - షోడశ దళ ప
 డ్దే, పీఠమ్ - ఆధారశక్త్యాదిక్రమేణ ధర్మాదిపాదపీఠమ్, వినయస్య,
 తత్పీఠం సమభ్యర్చ్య, తత్ర నామాధిదేవతామాహహేత్. అథ భ

గవదూప్రిణీం నామాధిదేవతాం ధ్యాత్వా, హవిరస్తమర్పయేత్. అస్థ్యైర్ద్యైర్నవిసమర్పణాస్తైరుపచారైః అర్చయేత్. ఇతి శ్లోక ద్వయార్థః ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥

ఉపసన్నే తతశ్చిష్యే కాపీనం కటిబద్ధనమ్ | నివేద్య
చ నవేతస్త్వై దత్వా తం గ్రాహయేత్సురుః ॥ ౩౦ ॥
తచ్ఛేషం గద్ధమాల్యాదితథాచాన్నం నివేదితమ్ | నామ
దాసాదిశబ్దాంతం శ్రావయే తే గ్రాహలంతుచా ॥ ౩౧ ॥

ఉపసన్నేతి ॥ సతః - అనస్తరమ్, కాపీనమ్ కటిబద్ధనమ్ నవే త
స్త్వైచ గురవే నివేద్య, శిష్యే ఉపసన్నేనతి, గురురపి తస్త్వై - శిష్య
య, కాపీనాదికం దత్వా, కాపీనాదికం తం శిష్యం గ్రాహయేత్,
కాపీనాదికం శిష్యేణ ధృతంకు గ్యాదిత్యర్థః. అథవా (నివేద్యవస్త్వై)
చనవేత్తిహితే) శిష్యే ఉపసన్నేనతి, కాపీనం కటిబద్ధనం నవేచ వ
స్త్వై నివేద్య - భగవతే నివేద్య, శిష్యాయ దత్వా, తం శిష్యం కా
పీనాదికం గ్రాహయేత్. తథా - కాపీనాదివదేవ, తచ్ఛేషమ్ -
నామాధిదేవతాపూజా శేషమ్, గద్ధమాల్యాది - గద్ధపుష్పాదికమ్, ని
వేదితమ్ - నామాధిదేవతా నివేదితమన్నంచ, గ్రాహయేత్. దా
సాదిశబ్దాంతంనామ శ్రావయేత్. కేశవనారాయణ వాసుదేవ దా
సత్త్వ్యాది ప్రకారేణ భగవన్నామ, అనస్తదాసో వసుథాభరణ దా
సత్త్వ్యాదిప్రకారేణ భాగవతనామ వా శ్రావయేత్; కేవలమ్ - కే
శవనారాయణానస్తవసుథాభరణేత్వ్యాది ప్రకారేణ దాసశబ్దరహితం
వా, నామకుర్యాదిత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥

పరీత్య ప్రణతౌఽభ్యర్చ్య దేవతాం హృది నిక్షిపేత్ |
హవిర్నివేద్య దేవాయ తతశ్శేషం సమాపయేత్ ॥ ౩౨ ॥
శిష్యౌఽపి గురుమభ్యర్చ్య వైష్ణవాన్సురితోషయేత్ |

పరీత్యేతి || పరీత్య - నామాధిదేవతాం ప్రదక్షిణీకృత్య, ప్రణవః -
 కృతప్రణామః, అభ్యర్చ్య - నామాధిదేవతాం సంపూజ్య, దేవ
 తామ్ - నామాధిదేవతామ్, హృది - శిష్యహృదయే, నిక్షిపేత్ -
 విన్యసేత్, దేవాయ హవిర్నివేద్య శేషం సమాపయేత్. తతః శి
 ష్యః గురుమభ్యర్చ్య, వైష్ణవాః - పరమైకాన్తినః, పరితోషయేత్ -
 భోజనదక్షిణాదినా సస్తుష్టాక కుర్యాదితి సార్థస్లోకార్థః || ౩౨౫ ||

అ || అథ మన్తస్త్రిసంసాగరమాహ —

స్వయంబ్రహ్మణీనిక్షిప్తాః జాతానేవచ మన్తస్త్రితః || ౩౩ ||

విసీతానథ పుత్రాదీక సంస్కృత్య ప్రతిబోధయేత్ |

స్వయమితి || అథ - నామసంసాగరానన్తరమ్, స్వయమ్ - ఆ
 చార్యః, మన్తస్త్రితోజాతాః - మన్తస్త్రిసంసాగరేణ పునరుత్ప
 న్నాః, బ్రహ్మణీనిక్షిప్తాః - రత్యత్యేన భగవతి న్యస్తాః, విసీ
 తాః పుత్రాదీక - పుత్రశిష్యాదీక, సంస్కృత్య - సంసాగరేస్తుం
 స్కృత్య, ప్రతిబోధయేత్. మన్తాస్త్రిధం బోధయేత్ ఇతి మన్తస్త్రి
 సంసాగరసంక్రమః, సంస్కృత్యేత్యనువాదః; నతు మన్తస్త్రిసం
 సాగరానన్తరం పునస్సంసాగరౌ విధీయతే; కింతు తాపాదిసం
 సాగర చతుష్టయానన్తరం మన్తాస్త్రిధంబోధయేదిత్యర్థః || ౩౩౫ ||

అ || అథ మన్తస్త్రిసంసాగరప్రకారమాహ —

అనుకూలైః హనిశుభై గురుస్సన్విత్యాసమాహితః || ౩౩౬ ||

హుతాగ్నిః పూర్వవచ్చిష్యం నిషాద్యకృతకాతుకమ్ |

తతస్సంపూజ్య దేవేశం పశ్చాదగ్నిం నిధాయచ || ౩౩౭ ||

స్వేన తస్త్రేణ తత్రాథహుత్వా పూర్వనదాహుతీః |

స్థానేహేత్వాహుతీనాంతు మూలమన్త్రాహుతీఃపునః ||

హవిర్నివేద్య దేవాయ తచ్ఛేషేణ తథాఽఽహుతీః |

పశిష్యోఽథగుర్లుత్వాపాగ్నిందేవంప్రదక్షిణమ్ || ౩౩౮ ||

ప్రణమ్య పునరాసీనః ప్రణివతోవసేదుషః । సం
హారాది క్రమం కుర్యాద్విధివచ్ఛోషణాదికమ్ ॥ ౩౮ ॥
అస్తునువైశ్రీణరత్నాంచ ప్రణమయ్యగురూంస్తతః । వ్యా
సాఖ్యంపరమంమన్త్రీంచాచయిత్వాభబోధయేత్ ॥ ౩౯ ॥

అనుకూలఇతి ॥ అనుకూలై - గ్రహసక్షత్రాద్యానుకూల్యవశి,
శుభేఽహని గురుః సాత్వా, సమాహితస్పృ, హుతాగ్నిః - కృ
తనిత్యోపాసనః, పూర్వనత్ - తావసంపాకరభవ, కృతకాతు
కమ్ - ధృతకజ్జణమ్, శిష్యం నిషాద్య, “ ఋచాదక్షిణతఃకు
ర్యాద్వైష్ణవ్యా బద్ధకాతుకమ్ ” ఇత్యుక్తమ్. తతః - అనన్తరమ్,
దేవేశం సంపూజ్య, పశ్చాత్ - పూజానన్తరమ్, స్వీనతస్త్రీణ-
స్వసూతోక్తవిధానేన, అగ్నిం విధాయ - అగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య, అ
థ తత్ర - వహ్నౌ, పూర్వపదాహుతీర్హుత్వా, “ మూలమస్త్రీణ
హుత్వాజ్యం తతఃప్రత్యక్ష రాహుతీః । ఏ కాం పునశ్చనర్వేణ హి
రుషీభిశ్చ షోడశ ॥ హుత్వాత్రిర్విష్ణుగాయత్రా వైష్ణవ్యాచాక
హేతిభిః ” ఇత్యుక్తప్రకారేణ హుత్వైత్యర్థః. హేత్యాహుతీనాం
స్థానే పునర్హులమన్త్రీహుతీర్హుత్వా, అథ హేతిభిరిత్యుక్తహే
త్యాహుతిస్థానే మూలమన్త్రీహుతీర్హుత్వైత్యర్థః. తతః దేవా
య హుర్వి వేద్య తచ్ఛేవమ్, తథా - “ మూలమస్త్రీణ హుత్వా
జ్యమ్ ” ఇత్యుక్తప్రకారేణ ఆహుతీర్హుత్వా, అథ గురుః - సశి
ష్యః - శిష్యసహితస్పృ, సాగ్నిం దేవం ప్రదక్షిణంకృత్వా - అగ్నిం
దేవంచ ప్రదక్షిణీకృ త్యైత్యర్థః. ప్రణమ్య - సాగ్నిం దేవం ప్రణ
మ్య, పునరాసీనస్పృ ప్రణివత్య - ప్రణిపాతంకృత్వా, ఉపసేదు
షః - ఉపసన్నస్య, శిష్యస్య సంహారాదిక్రమం కుర్యాత్ - సం
హారాదివ్యాసంకుర్యాత్, విధివత్ - యథావిధి, శోషణాదికం
కుర్యాత్. ఆదిశబ్దేన దాహనస్థావనే గృహ్యేతే. అస్తుమన్త్రీ

ణ రక్షాంచ కుర్యాత్. తతః - అనస్తరమ్, గురూణ ప్రణమయ్య-
 గురుపరంపరావ్రణామం కారయిత్వా, తతః - అనస్తరమ్, న్యాసా
 ఖ్యమ్ - న్యాసశబ్దవాచ్యమ్, పరమం పగోమాస్మాదితి పరమమ్, స
 క్షదాచార్యోచ్చారణానూచ్చారణ మాత్రేణ మోక్ష ప్రదతయా
 “ సత్యం తద్వయం సకృదోచ్చారోభవతి ” ఇతి శ్రుతిప్రసిద్ధవైభ
 వం మస్త్రీం వాచయిత్వా, బోధయేత్ - జ్ఞాపయేత్. ఇతి సార్థ
 శ్లోకపञ్చకాఢః || ౩౪ || ౩౫ || ౩౬ || ౩౭ || ౩౮ || ౩౯ ||

అ || బోధనప్రకారమాహ —

శ్రీమన్నారాయణస్వామీ దాసస్త్యమసి తస్యవై !
 పరమీపుస్తమేవార్థమనుకూలోపివర్జయన్ || ౪౦ ||
 ప్రాతికూల్యం సువిస్రబ్ధస్సంప్రాప్య శరణం పరమ్ ।
 నజతస్తైవచరణౌతత్రైవాత్మానమర్పయ || ౪౧ ||
 ఇతినమ్పొధితస్త్యేవ మస్త్రైణాత్మానమర్పయేత్ ।

శ్రీమన్నారాయణఇతి || శ్రీమన్నారాయణః - లక్ష్యానిత్యయం
 త్వానారాయణః, స్వామీ - ఆత్మస్వామీ, ఇతి తస్త్యేవ మిధునాధి
 స్థానమేకం శేషిత్వమిత్యర్థః. త్వం తస్య దాసోసి - శేషిమిధున
 శేషభూతోసి, పరమ్ - ఉత్కృష్టమ్, తమేవార్థమీపునః - శ్రీమ
 న్నారాయణరూపం పుగుషార్థం ప్రాప్తుమిచ్ఛుః, అనుకూలః - ఆ
 నుకూల్యసజరల్పవిశిష్టః, ప్రాతికూల్యం వివర్జయన్, సువిస్రబ్ధః -
 రక్షిష్యతీతి విశ్వాసయుక్తః, తస్య - శ్రీమన్నారాయణస్య, చర
 ణావేవ పరం శరణం సంప్రాప్య, వ్రజ - ఉపాయ త్వేనాధ్యవస్య,
 (సంప్రాప్త్యేతిపాఠే) త్వమేవ గోపాయితాసీతి సంప్రాప్త్యేత్యర్థః.
 తత్రైవ - చరణయోరేవ, ఆత్మానమర్పయ - ఆత్మనమర్పణం కు
 రు, ఇతి - ఏవమ్, సంబోధితః - ఆచార్యేణ బోధితః, మస్త్రైణైవ-
 ద్వయేవైవ, ఆత్మానమర్పయేత్ - శ్రీమన్నారాయణే ఆత్మనిక్షేపం
 కుర్యాత్. ఇతి సార్థశ్లోకద్వయాఢః || ౪౦ || ౪౧ ||

తతశ్చ వ్యాసకాశ్చ వ్రాసన్ వ్యాఖ్యానేశ్చ సునితాన్ ।

దత్వాన్మైపున రేవై సంస్కృహీత్వాన్పుత్రమాదిశేత్ ॥౪౨॥

తతఃకతి ॥ వ్యాసకాన్ - పడప్తద్వాదకాక్షరాన్, అక్షైః - వ్యాసాదిభిః, సునితాన్, అన్యాన్ - అన్యాపకాంశ్చ, మన్వ్రాసన్ అస్తే - శిష్యాయ, దత్వా, పునరేవ ఏనమ్ - శిష్యమ్, గృహీత్వాన్పుత్రమ్ ఆదిశేత్ - ఉపదిశేత్ ॥ ౪౨ ॥

అ ॥ పుత్ర్యాదేశప్రకారమాహ —

నిత్యం విష్ణుపరం కర్మ కురున్వీని మాకృధాః ।

సదాత్మానం విబుధ్యస్వ మాకామేషు మనఃకృధాః ॥

యజస్వ నిత్యమాత్మేశం మానంసీరన్యదేవతాః ।

లక్ష్మస్య లక్షణైర్భురుక్షిప్తామాన్యలక్షణైః ॥ ౪౪ ॥

ఉ షాస్వైష్టవాన్నిశ్యసంతోమోపసీనరః । ప్రీత్యా

దేవం ప్రణమోమితుక్త్వాత్కానం నివేదయేత్ ॥౪౫॥

నిత్యమితి ॥ విష్ణుపరమ్ - భగవదాజ్ఞాకైజు-ర్యరూపమ్, నిత్యం కర్మకురు, అనేన విహితాచారఉక్తః; నివ్రాసన్ - నిషిద్ధాని, మాకృధాః, అనేన నిషిద్ధవర్జనముక్తమ్; సదా ఆత్మానం విబుధ్యస్వ - స్వరూపతో ధర్మతశ్చ నిర్వికారం పరమాత్మానం విబుధ్యస్వ, అనేన దృష్టిరుక్తా; కామేషు మనోమాకృధాః, అనేన దృష్టివిరుద్ధవర్జనముక్తమ్; నిత్యం ఆత్మేశమ్ - నారాయణమ్, యజస్వ, అనేన భక్తిరుక్తా; ఆన్యదేవతాః - దేవతాస్వరాణి, మానంసీః, అనేన భక్తివిరుద్ధవర్జనముక్తమ్; భర్తుః - నారాయణస్య, లక్షణేః - చక్రాదిభిః, లక్ష్మస్య, అనేన లక్ష్యోక్తమ్; ఆన్యలక్షణైః - దేవతావరచిహ్నేః, చాలక్షిణేః, అనేన లక్ష్యవిరుద్ధవర్జనముక్తమ్; నిత్యం వైష్టవానుషాస్వ, అనేన సతాంసేవోక్తా; అసతః - పారమేకావ్యవిముఖాన్, మోపసీనరః, అనేన సత్సేవావిరుద్ధవర్జనముక్తమ్; ఆసతో

మోచసీనరభ్యత్యస్తస్య సార్థశ్లోకద్వయస్య ఇతి వృద్ధిమాదిశేదిత్య
 సేన పూర్వస్థితేనాన్వయః . అనస్తరం శిష్యః, ప్రీత్యా దేవమ్ - భగ
 వస్తం ప్రణమ్య, ఓమ్ ఇత్యాత్తానం నివేదయేత్ . ఇతి శ్లోకత్ర
 యార్థః . (ప్రత్యాదేశం ప్రణమ్యోమిత్యుక్త్యాత్తానమ్ ఇతి చా
 తే) నిత్యం విష్ణుపరం కర్తృకురు; ఇత్యామ్యుపదే శేషు ప్రత్యుపదేశం
 ఓమ్ ఇత్యుక్త్యా, గురవే ఆత్తానం నివేదయేత్ . తవాహుశ్చేతి ని
 వేదయేదిత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥

తతస్సమాపితే శేషే దేవమాత్మని నిక్షిపేత్ । గురుం

విధిపదభ్యర్చ్య వైష్ణవాన్ పరితోషయేత్ ॥ ౪౬ ॥

తతఇతి ॥ తతః - అనస్తరమ్, శేషే - హోమశేషే, సమాపితే
 సతి, దేవమ్ - భగవస్తమ్, ఆత్మని నిక్షిపేత్ - స్వహృదయస్యసే
 త్, విధిపత్ - యథావిధి, గురుమభ్యర్చ్య, వైష్ణవాన్ పరితోష
 యేత్ - భోజనదక్షిణాదానపరితుష్టాన్ కుర్యాత్ ॥ ౪౬ ॥

అ ॥ అథయాగసంస్కారమాహ —

యోజయిష్యన్ గురుశ్శిష్యం నిత్యార్చనవిధౌ హారేః । శో
 భనేఽహని నక్షత్రై దేవమభ్యవ్యన్ పూర్వవత్ ॥ ౪౭ ॥

మస్త్రీవత్తుహుతేహుత్వా నిష్టయాథౌపసేవితమ్ । యథో
 క్తవిధినా పూర్వం స్థాపితం శుభవిగ్రహమ్ ॥ ౪౮ ॥

శ్రీ భూమి నీతా సహితం పరివారేస్సమన్వితమ్ । అవ్యక్త
 పరివారంవా దేవం సక్లాహ్యాయాజయేత్ ॥ ౪౯ ॥

యోజయిష్యన్నితి ॥ గురుః శిష్యం హారేః నిత్యార్చనవిధౌ యో
 జయిష్యన్, శోభనే అహని-దివసే, శోభనే నక్షత్రై, పూర్వవత్ -
 మస్త్రీసంస్కారఇవ, దేవమ్ - నారాయణమ్, అభ్యర్చ్య, మ
 స్త్రీవత్ - మస్త్రీసంస్కారఇవ, హుతే వహ్నౌ హుత్వా-నిత్యా
 చాసనం కృత్వా, తదనస్తరం మస్త్రీసంస్కారోక్తప్రకారేణ -

ఆజ్యానుతరన్నానుతన్ను త్వేశ్యంః . నిష్ఠా - ప్రాశస్త్యేన ,
 ఉపసేవితమ్ , (ఉపసాదితమిత్యన్యఃపాఠః) యథోక్తవిధినా - పతి
 స్థాశాస్త్రోక్తప్రకారేణ , పూర్వమెవస్థాపితమ్ , శుభవిగ్రహమ్ . శ్రీ
 భూమివీధాసహితమ్ , పరివారైః - భూషణాయుధపరిణసపద్ధిచ్యుతా
 నస్తగరుజవిష్వశ్యేన తత్పరిపద చణ్డాది ద్వారపాలక కమునాది
 గణాధిపతిభిః , సనున్వితమ్ , అన్యక్తపరివారంచ . అన్యగ్రహపరివార
 రంచా , దేవమ్ - నాగాయణమ్ , సన్ద్రాహ్య యాజయేత్ - యజనం
 కారయేత్ , పరివారాణామన్యక్తత్వంచ పరివార విన్యూగాహిశ్యేన
 మనసాచిన్త్యమానత్వమితి శ్లోకత్రయార్థః ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥

శ్రోతదివ్యార్షకల్పనామిష్టేనాన్యతమేనవా । స్థా
 పనంయజనంచాపిమిశ్రాహ్యత్రాధికారిణః ॥ ౫౦ ॥

శ్రోతే ॥ శ్రోతదివ్యార్షకల్పనాం మధ్యే అన్యతమేన ఇష్టే
 న , స్థాపనమ్ - ప్రతిష్ఠాపనమ్ , యజనముపకర్తవ్యమ్ . హి - య
 స్థాతాగ్రణాత్ , అత్ర - శ్రోతాదికల్పే , మిశ్రయాజినోప్యధికారి
 ణః , శ్రోతదివ్యార్షకల్పేషు మిశ్రాణామన్యధికారాత్ . తెష్విష్టే
 నాన్యతమేన స్థాపనం యజనంచ కర్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౫౦ ॥

అ ॥ ఏవం శ్రోతదివ్యార్షకల్పనామన్యతమపరిగ్రహస్యే
 చాచిబద్ధనత్వముక్త్వా, ఇద్ధానీం యథాగురుసంప్రదాయమన్యతమ
 పరిగ్రహిత్యాహ -

తతఃపరిగృహీతేన గురుభిర్యనకేనచిత్ । విధినా
 యాజయిత్వైనమథశేషం సమావయేత్ ॥ ౫౧ ॥

తతఃపరి ॥ గురుభిః పరిగృహీతేన యనకేనవా విధినా యాజయి
 త్యాశేషం సమావయేత్ ॥ ౫౧ ॥

తతస్త్వకాలే స్వాధ్యాయం తథాయోగంచకారయేత్ ।
 ఇత్యాస్తేగురుపూజాంచవైష్ణవానాంచ తర్పణమ్, ౫౨ ॥

తతశ్చతి || స్వకాలే - స్వాధ్యాయకాలే, అనుయాగానస్తరకా
లే స్వాధ్యాయం కారయేత్. తథా స్వకాలే - యోగకాలే, యో
గంచ కారయేత్ || ౫౨ ||

కేచిచ్ఛతుష్టాం పూర్వైషాం క్రమంనేచ్ఛన్తి కర్షణామ్ |

సహేకదివసేనాద్వై త్రీణి చత్వారి పంచవ || ౫౩ ||

కేచిదితి || కేచిత్ మునయః, పూర్వైషాం చతుష్టామ్ - తాపపు
ష్ట్రీనాసుమస్త్రీసంసాగరాణామ్, క్రమంనేచ్ఛన్తి. ఏకదివసే
ద్వై సంసాగరౌద్వౌవాకుర్యాత్. త్రీణివా చత్వారివా పంచవాపి
సమకుర్యాత్ || ౫౩ ||

తదాన్యతమహోమాస్తే కృత్వాన్యగ్నుపసంముఖమ్ |

సమాపయేత్ప్రధానంచసమస్త్రీస్యాన్యశేషతా || ౫౪ ||

తదేతి || తదా - సంసాగరాణాం చతుష్టాం క్రమముపేక్ష్య ఏ
కస్త్విన్నేన దివసే సహానుష్ఠానపక్షే. అన్యతమహోమాస్తే - సం
సాగరచతుష్టయేప్యన్యతమసంసాగరహోమాస్తే, అన్యగ్నుప
సంముఖమ్ - సంసాగరాస్తరహోమాగ్నిముఖమ్, కృత్వా ప్రధాన
మ్ - అన్యతమసంసాగరహోమమ్, సమాపయేత్. మస్త్రీస్య - సు
స్త్రీసంసాగరస్య, అన్యశేషతా - సంసాగరాస్తర శేషభావః,
వాప్తి. సంసాగరాస్తరానస్తరమేవ మస్త్రీసంసాగరః, నసత్తా
రాస్తరాత్పూర్వం మస్త్రీసంసాగరేఞ్చత్యర్థః || ౫౪ ||

అ || “సమస్త్రీస్యాన్యశేషతా” ఇతిసామాన్యోక్త్యా యాగ
సంసాగరానస్తరం మస్త్రీసంసాగరాప్రాప్తౌ తన్నిషేధతి—

యద్వైకదివసేపశ్చ తదామన్యాగ్నిః తేషవరమ్ | కృత్వా

యాగాస్తమఖిలం మస్త్రీశేషం సమాపయేత్ || ౫౫ ||

యదీతి || ఏకదివసే పశ్చాపి సంసాగరాయదిక్రీయన్తే, తదా
మస్త్రీహుతేషవరమ్ - మస్త్రీసంసాగరాత్పూర్వమేవ, యాగాస్త

మఖిలం కృత్వా మస్త్రీశేషం సమాపయేత్ . యద్వా , మస్త్రా
 హు తేషపరమ్ - మస్త్రీసంసాగరాహుతీహుత్వా తతనస్తరమ్,
 మస్త్రీసంసాగరం యాగసంసాగరంచ కృత్వా సమాపయేత్ .
 పృథగగ్నిముఖయాగాహుత్యాదికం నకర్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౫౫ ॥

ఏకదేశయతోపన్యసంసాగరాణాం గుణాన్వితః । యు

క్తః పరమసంసాగరైస్సర్వైర్భాగవతః స్తుతః ॥ ౫౬ ॥

ఏకదేశేతి ॥ అన్యసంసాగరాణామ్ - గర్భాధానాదిసంసాగ-
 రాణాం మధ్యే, ఏకదేశయతః - కతివయసంసాగరయ్యుక్తోపి, గు-
 ణాన్వితః స్తుతః; పరమసంసాగరైః - తాపాదిసంసాగరైః, స-
 ర్వైర్భుక్తః భాగవతః స్తుతః; ఏకదేశవైకల్యేపి నభాగవతత్వమి-
 త్యర్థః ॥ ౫౬ ॥

అ ॥ అథ పరమసంసాగరప్రశంసా —

తాపస్తపాంసి తీర్థాని పుణ్డ్రీం నామనమస్కీయా । ఆ

మ్నూయాస్సకలమస్త్రాః క్రతవః పూజనంహరైః ॥ ౫౭ ॥

తాపశ్చి ॥ తాపః తపాంసి - తాపసంసాగరః సర్వతపస్సమా-
 నః, పుణ్డ్రీం తీర్థాని - పుణ్డ్రీధారణం సర్వతీర్థావగాహనసద్మ-
 శమ్, ఏవముత్తరత్రాపి, నామ - భగవన్నామధారణమ్, నమస్కీ-
 యా, మస్త్రాః - మస్త్రాధ్యయనమ్, సకలావేదాః - సర్వవేదాః,
 హరేః పూజనం క్రతవః - యజ్ఞాః, యద్వా, తాపస్తపాంసీత్యాదినా
 “ తమేతం వేదాసువచనేన హోమ్నానా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన త-
 పసానాశకేన ” ఇత్యాదినోక్తం వేదాసువచనాదికం ప్రవత్త్యజ్ఞ-
 తయాఽపేక్ష్యతశ్చివ్యజ్యతే ॥ ౫౭ ॥

అ ॥ నన్నేవం తాపాదీనామేవ తపఆదిరూపత్వాత్ విహి

తాచారాద్యాత్తిశాపృత్తిరననుష్ఠయైవస్యాదిత్యతలహా —

వృత్తిర్భాగవతానాంహి సర్వాభగవతఃక్రియా । ప్రా
యశ్చిత్తిరియంతస్యాస్తేనయత్క్రియితేపునః ॥ ౫౮ ॥

వృత్తిరితి ॥ భాగవతానాం సర్వావృత్తిః - విహితాచారాద్యా
త్పికా సర్వాపి , భగవతఃక్రియాహి - భగవత్కై-జగర్వరూపాఖ
లు , వృత్తైఃకైజగర్వతయానుష్ఠానం నప్రపత్త్యజ్ఞతయేతిభావః.
తస్యాః - వృత్తేః , అననుష్ఠితాయాఇతిశేషః. సైవ - వృత్తిరేవ , పు
నఃక్రియతఇతి ఇయమేవప్రాయశ్చిత్తిః , పునః తదనుష్ఠానమేవ త
త్ప్రియశ్చిత్తమిత్యర్థః. నాత్రవృత్త్యననుష్ఠానే దోషాభావఉ
చ్యతే “ అపరాధేషుసర్వేషు వృత్త్యజ్ఞానాం యథావిధి ” ఇత్యా
దినా ప్రాయశ్చిత్తాపదేశాత్ ; కింతు ప్రమాదాత్తల్లోపే నభయా
నుతాపం పునస్తదనుష్ఠానేన తత్సమాధానం భవతిత్యత్ర తాత్పర్య
మ్. యద్వా , తస్యాః - వృత్త్యాత్మకభగవత్క్రియాయా అనను
ష్ఠితాయాః , సైవ - పరమాదిశాన్విరూపా భగవత్క్రియైవ , ప్రా
యశ్చిత్తిరిత్యర్థః ॥ ౫౮ ॥

అ ॥ ఇమమెవార్థంస్పష్టయతి —

తస్మాదారాధనంవిష్టోశ్చాన్తికర్తవీధీయతే । త్తైవ
విష్ణుభక్తానాం పూజనం శాన్తిరుత్తమా ॥ ౫౯ ॥
మస్త్రీసంస్థారయుక్తస్యనచేత్తాపాదినంసీక్రియా ॥

తస్మాదితి ॥ తస్మాత్ - ప్రత్యవాయరహితతయా భగవదారాధ
నాత్మకతయా ధర్మానుష్ఠానస్య ప్రసిద్ధత్వాత్ , “ నేహాభిక్రమనా
శోఽస్తి ప్రత్యవాయో నవిద్యతే । స్వల్పమవ్యసయధర్మస్య త్రాయితే
మహతోభయాత్ ” ఇత్యాదికంచాత్రానుసంస్థేయమ్. భగవదా
రాధనాత్మకధర్మానుష్ఠానలాపే తస్యవిష్టోరారాధనమేవ శాన్తికర్త
వీధీయతే , త్తైవ - విష్ణ్వారాధనవదేవ , విష్ణుభక్తానాం పూజనం
ఉత్తమాశాన్తిః , భగవత్పూజనం శాన్తిమాత్రమ్ , భాగవతపూజనం

ఉత్తమాశాన్తిరిత్యర్థః. మన్త్రసంస్కారయంత్రస్య తాపాదిసంస్కారానచేత్ ॥ ౫౯ ॥ ౬౦ ॥

అ ॥ అథ శాన్తిరనుక్రమతే —

పరమాఖ్యాచవైయూహీమూర్త్యాఖ్యావైభవీతిచ ।

ఆనన్తీ గారుడీ వైష్వశ్నేనీ సౌదర్శనీతిచ ॥ ౬౧ ॥

పరమాఖ్యేతి ॥ ఏతాసాం స్వరూపముత్తరత్రవక్ష్యతి ॥ ౬౧

చతుష్టయీమహాశాన్తిగుపశాన్తిశ్చతుష్టయీ । య

ధానిమిత్తం కర్తవ్యాస్తధాన్యాశ్రీభువాదయః ॥

చతుష్టయీతి ॥ పరమాఖ్యా వైయూహీ మూర్త్యాఖ్యా వైభవీచేత్యేతచ్చతుష్టయీమహాశాన్తిః; ఆనన్తీ గారుడీ వైష్వశ్నేనీ సౌదర్శనీచేత్యేతచ్చతుష్టయీ ఉపశాన్తిః; ఏతాశ్చ శాన్తయో ధానిమిత్తం కర్తవ్యాః. లఘునిమిత్రే లఘుశాన్తిః గురునిమిత్రే గురుశాన్తిః పయోజ్యేత్యర్థః. తథా - తద్వత్, అన్యాశ్రీభువాదయః - శ్రీభూశాన్త్యాదయః, యధానిమిత్తం కర్తవ్యాః. ఆదిశబ్దేన పరాశాన్తి రుచ్యతే, “గురూంస్తదర్థాన్విప్రాన్వా విధినాభ్యర్చ్య శక్తిః । యద్దద్యాత్సపరాశాన్తిస్సర్వపాతకనాశినీ ॥” ఇతి భూశాన్త్యనన్తరం వక్ష్యమాణత్వాత్. శ్రీభువాదయితీ ఛాస్తసత్వాత్సాధుః ॥ ౬౨ ॥

దానహోమజపార్చనా మెకద్విత్ర్యఘ్నాన్వయాత్ ।

వైక భేదవిభిన్నాస్తాః పాత్రోత్కర్షశ్చ శక్తిః ॥ ౬౩ ॥

దానేతి ॥ దానహోమజపార్చనాం మధ్యే, ఏకద్విత్ర్యఘ్నాన్వయాత్ - ఏకమాత్రాన్వయాత్ ద్విమాత్రాన్వయాత్ త్రిమాత్రాన్వయాత్ సర్వాన్వయాచ్చ, వైక భేదవిభిన్నాః - అనెక భేదవిభిన్నాః, స్యుః; పాత్రోత్కర్షశ్చ శక్తిః - యథాశక్తి పాత్రోత్కర్షం కుర్యాదిత్యర్థః. ఏకైకాశాన్తిః దానాదిష్యేకద్విత్ర్యాదియోగేన బహువిధాభవతి; తత్రాపి పాత్రోత్కర్షశ్చక్త్యనుసారేణ

భవతి; ఏకైకస్థానే పాత్రాణాం బహునాం వరణం పాత్రోత్క-
మణః, సచశక్తితో భవతి, శక్తాసత్యాం బహునాం వరణమ్, శ-
క్త్యధావే ఏకైకస్వేవ వరణమిత్యథణః || ౬౩ ||

అ || ఆసుచ శాన్తిషు ఋత్విగ్భిర్యజమానైశ్చ పరమేకా-
న్త్యభిరేవ భవితవ్యమిత్యాహ —

హీనాః పరమసంస్కారేర్దేవతాన్తరబుద్ధయః | ఋ-

త్విజోయజమానాశ్చ చ్యావయన్తి పరస్పరమ్ || ౬౪ ||

హీనాః ఇతి || పరమసంస్కారైః - తాపాదిభిః, హీనాః, దేవతా-
న్తరబుద్ధయః - అన్యదేవతయాజినః, పరస్పరం చ్యావయన్తి, ఋ-
త్విజోయజమానాణాం యజమానాశ్చ ఋత్విజః చ్యావయన్తి త్యర్థః ||

అపరాధేషునర్వేషువృత్త్యక్తానాం యథావిధి | వృత్తే-

శ్చ పరిపోషాయ శాన్తిశ్శశ్వత్ప్రియోజయేత్ || ౬౫ ||

అపరాధేష్వితి || వృత్త్యక్తానాం అపరాధేషునత్సు, వృత్తేః ప-
రిపోషాయచ యథావిధి శాన్తిశ్శశ్వత్ప్రియోజయేదిత్యర్థః. వృ-
త్త్యక్తానామపరాధానామ - తదకరణం తద్విరుద్ధకరణంచ, వృత్తేః
పరిపోషానామ - తత్ప్రితిబద్ధకదురితనిరసనద్వారా ఉత్తరోత్తరం
తత్ప్రవర్తనమ్ || ౬౫ ||

అ || కుత్రనిమిత్తైకాశాన్తికర్తవ్యేత్యపేక్షాయామాహ—

కరణే ప్రతిషిద్ధానాం శిష్టస్యాకరణేతథా | విహి-

తామహతీశాన్తిర్విజ్ఞాయగురులాఘవమ్ || ౬౬ ||

కరణేతి || విహితాకరణే - ప్రతిషిద్ధానాంచ కరణే, మహతీశా-
న్తిర్విధేయా, పరమాదిమహాశాన్తిష్టన్యతమా కర్తవ్యేత్యర్థః. త-
త్ప్రీపి గురులాఘవం విజ్ఞాయ విధేయా, అల్పనిమిత్తే అల్పవిత్త-
వ్యయానానసాధ్యాశాన్తికర్తవ్యా, అధికనిమిత్తే బహువిత్తవ్య-
యానానసాధ్యానా కర్తవ్యేత్యర్థః || ౬౬ ||

అవైష్ణవేభ్యాయతిగ్భిష్పిరిత్యుచ్యతదాయవా ।

కృత్వాపశాంతిం శుభ్యేతపరివాదసతామపి ॥ ౬౭ ॥

అవైష్ణవేభ్యతి ॥ అవైష్ణవేభ్యః - పారమైకాన్త్యమానేభ్యః, యతిగ్భిష్పిరిదాయ తేభ్యాయతిగ్భిష్పిరిత్యుచ్యతా, ఉపశాంతిమ్ - ఆనన్తిం గారుడీం వైష్ణవేనేనీం సాదర్శనీముపశాంతిమ్, కృత్వా శుభ్యేతః; సతామ్ - పరమైకాన్తినామ్, పరివాదేపి నిమిత్తే ఉపశాంతిం కృత్వా శుభ్యేతః; సతాం పరివాదంకృత్వాపుష్పశాంతిం కుర్యాదిత్యర్థః ॥ ౬౭ ॥

అసతస్సప్రతిగ్కష్ట్యాయాత్పుత్రగా గాఢకంయది । విభా

యపరమాంశాన్తింవృత్తిం యేన్నిమ్ ॥ ౬౮ ॥

అసతస్సతి ॥ అసతః - అపరమైకాన్తినామ్, ఇతిభ్యమ్, తస్మాత్ పుత్రాదికం యదిపరిగ్కష్ట్యాయాత్ - అపరమైకాన్తినాంపుత్రం స్వయంయది పుత్రత్వేన గ్కష్ట్యాయాత్, పుత్రంయది భార్యాత్వేన గ్కష్ట్యాయాదిత్యర్థః. తదా పరమామ్ - పరమాభ్యైకాన్తినామ్, విభాయ నిజాంవృత్తిమాచారయేత్, అసత్పరిగ్కష్ట్యాత్ పుత్రదారాదినాం స్వవృత్తిం కారయేదిత్యర్థః ॥ ౬౮ ॥

భజనేచాన్యదేవానామపచారేచ శాశ్వతాః । వై

యుహీంపరమాంవాపికుర్యాన్తిం విశుద్ధయే ॥

భజనస్సతి ॥ అన్యదేవానాం భజనే శాశ్వతాః అపచారేచ - తదిష్టాకరణానిష్టకరణరూపే అపచారే, విశుద్ధయే వైయుహీం పరమాంవాపి శాన్తిం కుర్యాత్ ॥ ౬౯ ॥

లక్ష్మణానామకరణే కరణేచాన్యలక్ష్మణామ్ । మూర్తిం

కుర్యాత్సహాశాన్తిం శాన్తిం సాదర్శనీంతువా ॥ ౭౦ ॥

లక్ష్మణానామితి ॥ లక్ష్మణానామ్ - తాపాదివైష్ణవవిహ్నినామ్, ఆకరణే - అధారణే, అన్యలక్ష్మణామ్ - అవైష్ణవవిహ్నినాంఽఽ,

ధారణే మూర్తిం మహాశాన్తింకుర్యాత్. సాదర్శనీముపశాన్తిం చా
కుర్యాత్. ఇదంచనిమిత్తగురులాఘవానుసారేణతిమస్తప్యమ్ || ౧౦ ||

అవచారేగురుణాంచ వైష్ణవానాంచ సర్వశః | వైష్ణవ
కౌన్త్యభవాఽఽనస్తీ శార్యావాఽసన్నిషేవణే || ౧౧ ||

అవచారణి || గురుణాం వైష్ణవానాం సర్వశః అవచారే - స
ర్వైష్ణవచారేషు, అసన్నిషేవణేణచ, వైష్ణవకౌన్తీ, ఆసన్తీవా
శాన్తికార్యా || ౧౧ ||

అనచ్ఛాస్త్రాభియోగతు సచ్ఛాస్త్రాణానిరాకృతౌ |
కర్తవ్యా గారుడీ శాన్తిర్దుర్నిమితైషు వైభవీ || ౧౨ ||

అనచ్ఛాస్త్రైః || అనచ్ఛాస్త్రాభియోగే - అనచ్ఛాస్త్రపరిగ్ర
హే, సచ్ఛాస్త్రాణామ్ నిరాకృతౌ - నిరాకరణేచ, గారుడీశాస్త్రః
కర్తవ్య. దుర్నిమితైషు ప్రాదుర్భూతేషు వైభవీశాన్తికర్తవ్యా ||

అవైష్ణవసర్వభక్త్యాన్నమనివేదితమేవనా | పీత్వా
పాదోదకంభక్త్యావైష్ణవానాంవిశుధ్యతి || ౧౩ ||

అవైష్ణవస్యతి || అనివేదితమ్ - భగవతే అసర్పితమ్, అవైష్ణవ
స్యాన్నమ్ - అవైష్ణవస్వామికమన్నమ్, నతు తత్పక్వమ్, తత్ర,
“కృతంచ తేనభక్త్యాన్నం వ్రేయాహీం ప్రాప్యశుధ్యతి” ఇతి
శాస్త్రేణ విహితత్వాత్. అతో వైష్ణవానామేవ గృహే అవైష్ణవేన
తస్మిలాదికందత్వా పాచయిత్వా దీయమానమన్నం సవైష్ణవాన్నమ్,
తప్పభక్త్యా వైష్ణవానాం పాదోదకం పీత్వా విశుధ్యతి; యద్వా,
అవైష్ణవాన్నంచ తత్పక్వమేవ, అజ్ఞానేన ప్రమాదాద్వా సకమ్భు
క్తంచేత్ వైష్ణవపాదోదకపానం ప్రాయశ్చిత్తమితుచ్యతే. త
ద్భక్త్యాస్త్రమష్టానానస్తరం వైష్ణవ పాదోదకపానం విధీయత ఇతి
వామస్తప్యమ్ | ౧౩ ||

సర్వపాతకసంప్రాప్తౌ శ్రియం గాం గురుమెవచా ।

సమభ్యర్చ్యవిధానేనతచ్ఛేషంప్రాప్యశుభ్యతి ॥ ౭౪ ॥

సర్వపాతకేభితి ॥ సర్వపాతకసంప్రాప్తౌ - విశిష్యశాన్తివిధాన
రహితపాతకాన్తరసంప్రాప్తౌ, శ్రియమ్ - లక్ష్మీమ్, గామ్ - భూ
మిమ్, గురుమ్ - ఆచార్యంవా, విధానేన - విధివా, సమభ్యర్చ్య,
తచ్ఛేషం ప్రాప్య - భుక్త్వా, శుభ్యతి. శ్రీశాన్తిం భూశాన్తింవా
అనుక్తశాన్తి కేషునిమిత్రేషు కుర్యాదిత్యర్థః ॥ ౭౪ ॥

దేవతాన్తరశేషంతుభుక్త్వాస్మృష్ట్యాపిచాపునః । వైష్వ

క్నేనీంక్రియాంకృత్వాతచ్ఛేషంప్రాప్యశుభ్యతి ॥ ౭౫ ॥

దేవతాన్తరేతి ॥ దేవతాన్తరశేషం భుక్త్వా స్మృష్ట్యావా, వై
ష్వక్నేనీం క్రియామ్ - శాన్తిమ్, కృత్వా, తచ్ఛేషమ్ - శాన్తిశే
షమ్, ప్రాప్య శుభ్యతి ॥ ౭౫ ॥

పీత్వాఽనైకాన్తినాంసోమం సహపక్షౌప్రభుజ్యచ । కృతం

చ తేనభుక్త్వాఽన్నం వైయూహీంప్రాప్య శుభ్యతి ॥ ౭౬ ॥

పీత్వేతి ॥ అనైకాన్తినాం సోమం పీత్వా - అవైష్ణవనాం యా
గేషు ఆర్త్విజ్యంకృత్వేత్యర్థః. అనైకాన్తినాం పక్షౌప్రభుజ్య
ప్రభుజ్య - భుక్త్వాచ, తేన - అవైష్ణవేన, కృతం పక్వమన్నం భు
క్త్వాచ వైయూహీం శాన్తిం ప్రాప్య శుభ్యతి ॥ ౭౬ ॥

విప్రానేకాన్తినఃప్రాజ్ఞాన్మృత్విజశ్శాన్తికర్తసు । గౌ

భూధాన్యహిరణ్యాద్యేఃప్రభూతైఃపరితోషయేత్ ॥

విప్రానితి ॥ శాన్తికర్తసు నియుక్తాః ప్రాజ్ఞానేకాన్తినో
త్విజః, శాన్త్యనుష్ఠానానన్తరమ్, ప్రభూతైః - సుసమ్మదైః, గౌ
భూధాన్యహిరణ్యాద్యేఃపరితోషయేత్ ॥ ౭౭ ॥

అన్తేషేషాంప్రకుర్వీతసర్వేషాంశాన్తికర్తణామ్ । నా

రాయణస్యపరమాం ప్రపత్తింసర్వపూరణీమ్ ॥ ౭౮ ॥

అన్తర్జలి || ఏషామ్ - సర్వేషాం శాన్తికర్తృణామ్, అన్తై పరమాం
సర్వపూర్ణేమ్ - సకలన్యూనాంశపరిపూర్ణేమ్, నారాయణస్య
ప్రసక్తిం కుర్వీణ; న్యూనాధిః ప్రత్యవాయిన్రశమనాగ్ధం ప్రపత్తిమ
సంకష్టేఽత్యర్థః || ౭౮ ||

శాన్తింపుణ్యేషు దేశేషు స్వక్షేత్రేస్వగృహేషివా । కు
గ్యాత్పుణ్యేషు కాలేషు స్వజన్మాదిషు వాపునః || ౭౯ ||

శాన్తిమితి || జన్మాదిషు - జన్మనక్షత్రజన్మదివపాదిషు || ౭౯ ||

అ || అథ శాన్తీనాం స్వయాపమాహ —

ధ్యాయన్నాధారశక్త్యాదిపారిషద్యాన్తదెవతాః । నామ
భిర్విరయేద్విప్రాకాః పరమాయాం విపశ్చిహః || ౮౦ ||

ధ్యాయన్నితి || పరమాయాం శాస్తా, ఆధారశక్త్యాది పారిష
ద్యాన్తదెవతాః - ఆధారశక్తిముపక్రమ్యపారిషద్యపర్యన్తాదెవతాః,
ధ్యాయకా, తత్తన్నామభిః విపశ్చితో విప్రాకాః పరయేత్. ఆధార
శక్త్యాదిపారిషద్యాన్తదెవతాశ్చ భగవద్భాష్యకారోక్తే నిత్యే ఆ
మసప్తేహః || ౮౦ ||

ఆసనేషుయథాకామముపజేశ్యయథాక్రమమ్ । పాద్య
మర్ఘ్యం తథాభోగాదద్యాత్తైభ్యస్వమస్త్రీతః ||

ఆసనేస్పితి || ఆధారశక్త్యాదిస్థానేషు వృతాకా విప్రాకాయ
చాక్రమమ్ - క్రమమునతక్రమ్య, ఆసనేషు యథాకామమ్ - ఆస
నేషు యథాసుఖమ్, ఉపవేశ్య, తేభ్యః స్వమస్త్రీతః - ఓం ఆ
ధారశక్త్యైవమగ్నిత్యాదిభిస్తత్తన్ననైస్తత్తత్ స్థానేషు వృతేభ్యస్తై
భ్యోపాద్యనుష్యకం తథాభోగాంశ్చ దద్యాత్ || ౮౦ ||

స్నాతేభ్యశ్చ యథాకామం వస్తుభూషానులెపనమ్ ।

మాల్యానిభూషదీపాంశ్చ దద్యాచ్ఛక్త్యాధనానిచ || ౮౧ ||

స్నాతేభ్యత్పితి || యథాకామమ్ - యథామనోరథమ్, స్పృష్టమున్యత్ ||

అష్టోత్తరశతావృత్త్యా జపహోమంచ శారయేత్ ।

ఫణ్ణీలత త్తదర్పాంచనర్వంకుర్వీతవాస్వయమ్ ॥౧౩॥

అష్టోత్తరశతి ॥ ఆధారశక్త్యాదిస్థానేషు బ్రాహ్మణేస్తత్తన్నస్త్రీ
స్య, అష్టోత్తరశతావృత్త్యాజపమ్, తత్తన్నవైశ్రిణ అష్టోత్తరశతా
వృత్త్యా హోమంచ శారయేత్; ఫణ్ణీల - ఆధారశక్త్యాద్యధ్యక్షస్త
ఫణ్ణీల, తత్తదర్పామ్ - ఆధారశక్త్యర్పాంచ, శారయేత్. స
ర్వం జపహోమార్చాదికం స్వయంవా కుర్వీత ॥ ౧౩ ॥

అ ॥ అష్టోత్తరశతావృత్త్యాశుచామశ్చ సమిదన్నఘృతా
హుతీనామిత్యాహ —

సర్వత్రాగ్నిముఖస్యావై సమిదన్నఘృతాహుతీః ।

భోజయిత్వాద్విజవరాణా సమభ్యర్చ్య విసర్జయేత్ ॥

సర్వత్రైతి ॥ సర్వత్ర - తన్నైమవైచ, అగ్నిముఖస్యావై -
అగ్నిముఖం కృత్వా తదవై; సమిదన్నఘృతాహుతీః హోవయేదితి
శేషః. అష్టోత్తరశతసంఖ్యయా సమిదాహుతీః తత్సంఖ్యయా అన్నా
హుతీః తత్సంఖ్యయైవ ఘృతాహుతీశ్చ హోవయేదిత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥

చతురోవాసుదేవాదికవైయూహోంసరయేద్విజాణా ।

మూర్త్యాఖ్యాయాంద్వాదశైవకేశవాదీనసుక్రమాత్ ॥

చతురశతి ॥ వైయూహోం శాస్తా, వాసుదేవాదిక చతురో
ద్విజాణా వరయేత్ - వాసుదేవసంకల్పణప్రద్యుమ్నానిరుద్ధమస్త్రీ
షు ఏకైకేన ఏకైకం విప్రం తత్తత్ స్థానే వరయేత్, మూర్త్యాఖ్యా
యాం శాస్తా, క్రమేణ కేశవాదిక ద్వాదశత తన్నవైర్వరయేత్
అన్యస్సర్వం పూర్వవదున్నేయమ్ ॥ ౧౫ ॥

మత్స్యంకూర్తంవరాహంచ నృసింహంచామనంతథా ।

వైభవ్యాంసరయేద్విప్రాన్యథేచ్ఛమితరాసపి ॥౧౬॥

మత్స్యమితి ॥ వైభవ్యాం శాస్తా, మత్స్యం కూర్తం వరాహం

నృసింహం వామనంచ వరయేత్ . యథేచ్ఛమ్ - ఇచ్ఛాయాం
సత్యామ్, తథా ఇతరాణ - పరశురామ రామ బలరామ కృష్ణక
లీలనపి, వరయేత్ . వరణానన్తరకర్తవ్యం పరమశాస్త్ర్యక్షత్రకా
రణైవోన్నేయం సర్వత్ర || ౮౬ ||

ఆనన్త్యాంచతురోఽనన్తశేషనాగేష్ట్రీభూభరాణా .

గారుడ్యాంగరుడంతార్క్ష్యంవైనతేయంపతత్పతిమ్ ||

ఆనన్త్యామితి || ఆనన్త్యాం శాస్తా, అనన్తశేషనాగేష్ట్రీభూభ
రాణా చతురోవరయేత్ . గారుడ్యాం శాస్తా, గరుడం తాక్ష్యం
వైనతేయం పతత్పతించ వరయేత్ . అత్రచ ప్రణవాది చతుర్థీన
మోస్తాని నామాన్వేప మస్తాక్రిడిహ్యః || ౮౭ ||

గజాననాద్వేస్సహితం విష్వక్సేనం తదచనే .

సౌదర్శిన్యాంశక్ష్ణగదాశాక్ష్ణఖడ్గైస్సుదర్శనమ్ || ౮౮ ||

గజాననేతి || తదర్చనే - వైష్వక్సేన్యాం శాస్తా, గజాననా
ద్వేస్సహితమ్ - గజానన జయతేన హరివక్త్రీ కాలవ్రకృతిసంజ్ఞ
పారిషద్యసహితమ్, విష్వక్సేనం వరయేత్ . ఏతన్నన్త్రాశ్చ ని
త్యేద్రష్టవ్యాః . సౌదర్శిన్యాం శాస్తా శక్ష్ణగదాశాక్ష్ణఖడ్గైస్సుచున్వి
తం సుదర్శనం వరయేత్ . ఏతన్నన్త్రాశ్చ నిత్యేద్రష్టవ్యాః || ౮౮ ||

ఋద్ధ్యాసమృద్ధ్యాకీర్త్యాచ శ్రీశాస్త్యామర్పయేచ్ఛ్రియమ్ .

క్షమాంప్రతిష్ఠాంబహుళాంభువంచాభువోఽర్చనే || ౮౯ ||

ఋద్ధ్యేతి || శ్రీశాస్త్యామ్, ఋద్ధ్యాసమృద్ధ్యాకీర్త్యాచ సహీ
తాం శ్రియం అర్చయేత్ . భువోఽర్చనే - భూశాస్తా, క్షమాంప్ర
తిష్ఠాం బహుళాం భువంచైవార్చయేత్ || ౮౯ ||

గురూంస్తదర్థాన్విప్రాన్వావిధినాఽభ్యర్చ్యశక్తితః ||

యద్దద్యాత్సవరాశాన్నిస్సర్వపాతకనాశినీ || ౯౦ ||

గురూనితి || గురూణ - ఆచార్యాణ, తదర్థాణవిప్రాన్వా,

యథావిధి సమభ్యర్చ్య, శక్తితో దద్యాదితియత్ - దక్షిణాందద్యా
దితియత్, సా సర్వపాతకనాశినీ పరాశాస్త్రః || ౯౦ ||

ప్రధానంస్థణ్ణిలం మధ్యే మహావేద్యాం ప్రకల్పయేత్ |

ప్రశ్యజ్ఞుఖంపాశ్రబ్జుభోఽన్యత్సర్వంపరికల్పయేత్ ||

ప్రధానమితి || ప్రధానం స్థణ్ణిలం మహావేద్యాం మధ్యే ప్రశ్యజ్ఞు
ఖంపరికల్పయేత్. అన్యత్సర్వమప్రధానంపాశ్రబ్జుఖంపరికల్పయేత్ ||

ఇత్యేవం శాస్త్రయః ప్రోక్తాస్సంసాగరశ్చ ద్విజన్తనామ్ |

యథార్హమితరేషాంచ యోజనీయః క్రియావిధిః || ౯౧ ||

ఇత్యేవమితి || ఇత్యేవం శాస్త్రయస్సంసాగరశ్చ, ద్విజన్తనామ్-
త్రైవర్ణికానామ్, ప్రోక్తాః. అయంక్రియావిధిః, యథార్హమ్ - య
థాయోగ్యమ్, ఇతరేషామ్ - అత్రైవర్ణికానామ్, యోజనీయః ||

ఇహిసంసాగరసంపన్నస్సంప్రాప్య గురువశ్యతామ్ |

ఆరాధనం చారేవ కుర్వాణఃకర్తవ్యోదితమ్ || ౯౨ ||

వజ్రయేష్య ప్రితపీఠాని తదప్రీతికరాణితు |

ఇతీతి || ఇతి-ఉక్తప్రకారేణ, సర్వసంసాగరసమ్పన్నః గురువ
శ్యతాం సంప్రాప్య, చారేవ ఆరాధనమ్ - భగవదారాధనరూ
పమ్, చూదితమ్ - విహితమ్, కర్త కుర్వాణః అనేన విహితాచార
ఉక్తః; చారేవారాధనమిత్యనేన నిత్యేష్యపి అగ్నిస్త్వాద్యన్త
ర్యామిణపనారాధ్యత్వాన్న దెవతాన్తరసంస్పర్శశజాగ్రకార్యేతి
ద్యోత్యతే. తదప్రీతికరాణి - భగవద్విత్తకాలుష్యకరాణి, ప్రతి
పీఠాని వర్ణయేత్. అనేన విహితాచారవిరుద్ధవర్ణనముక్తమ్ || ౯౩ ||

వశ్యకాసదాగమైస్స్వేశఫలాపాయవిరోధినః | తథా

కుదృష్టిదృష్టాని శాస్త్రాగ్నిపరివజ్రయేత్ || ౯౪ ||

వశ్యస్మితి || సదాగమైః - సచ్ఛాస్త్రైః, స్వేశఫలాపాయవి
రోధినః - స్వస్వరూప పరస్వరూప ఫలస్వరూపోపాయస్వరూపవిరో

ధిస్వరూపాణి, వశ్యక తథా కుద్యష్టిద్యష్టాని - కుద్యష్టిపరికల్పితా
ని, శాస్త్రాగ్రాణిపరివర్ణయేత్. అనేన ద్యష్టిస్తద్విరుద్ధవర్ణనంచోక్తమ్ ||

భక్త్యా పరమయానిత్యమర్పయేత్పురుషోత్తమమ్ |

కుద్యష్టికల్పితాకదేవాకశామజాంశ్చవివర్ణయేత్ ||

భక్త్యాభితి || కామజాక - కామ్యకర్తాణి, అనేన భక్తితద్వి
రుద్ధవర్ణనే ఉక్తే (కామదానితిపాతే) పరిమితఫలప్రదాక బ్రహ్మ
దీక దేవానిత్యర్థః || ౯౫ || ||

భృతోర్ద్వపుణ్ణిశ్చక్రాద్వ్యేరజీవోహరిలాఙ్ఘనైః |

ముద్రాపుణ్ణాహ్వయాదీని తామసానివివర్ణయేత్ ||

భృతోర్ద్వపుణ్ణిభితి || తామసానిము ద్రాపుణ్ణాహ్వయాదీని -
తామసశాస్త్రుకథితాని ముద్రాదీని, ఆదిశబ్దేన వస్వాకారాగృహ్య
స్తే. ఏతేనశ్లోకేన లక్ష్యతద్విరుద్ధేఉక్తే || ౯౬ || ||

ఆచార్యప్రముఖాన్నిత్యం పినయేన ప్రసాదయేత్ |

ప్రచ్యుతాకప్రాకృతాంశ్చేవసర్వత్రపరివర్ణయేత్ ||

ఆచార్యభితి || ప్రసాదయేత్ - ప్రసన్నాక కుర్యాత్, ప్రచ్యు
తాక - వికలవృత్తీక, అనేన సతాంసేవాతద్విరుద్ధవర్ణనంచోక్తమ్ ||

ఆతిష్ఠేత్పారమైకాన్త్యమపాయానపమార్జయక |

అపాయవదిహేకాన్త్యమశుద్ధకరణాన్వయాత్ ||

నిరపాయంభవేత్ప్రాప్యం తద్విష్ణోఃపరమంపదమ్ |

ఆతిష్ఠేతి || అపాయాక, అపమార్జయక - నిరాకుర్వక, పారమైకా
న్త్యమాతిష్ఠేత్. ఇహ - అస్మిన్లోకే, పారమైకాన్త్యం అశుద్ధకరణా
న్వయాత్ - దేవతాన్తరకర్తరూపాశుద్ధకరణాన్వయాత్, అపాయవ
దపాయయంత్రంభవతి. పారమైకాన్త్యమ్, నిరపాయమ్- ఆపాయ
రహితమ్, యదిభవేత్ తదా తద్విష్ణోఃపరమంపదంప్రాప్యంభవతి ||

భితిభరద్వాజనంహితాయాం పరిశిష్టే ద్వితీయాం భాగ్యయః.

భూయస్సుటతరంవత్సై శృణుభవంమునిస త్తమాః ।

సనాతనీంసతాం వృత్తిం పరేషాం లక్షణానిచ ॥ ౮ ॥

భూయశ్చితి ॥ సనాతనీమ్ - అవిచ్ఛిన్నసంప్రదాయామ్, పరేషామ్ - అనతామ్, అనతాంలక్షణానిచేత్యేవకశ్చిత్పాఠః ॥ ౮ ॥

సర్వభూతాస్తరాత్మానమీశమారాధ్యమచ్యుతమ్ ।

బుధ్వాచరన్తిసుధియోధర్తా తప్తీతయేపరమ్ ॥

సర్వభూతేతి ॥ సుధియః - జ్ఞానినః, సర్వభూతాస్తరాత్మానమ్ - సకలచేతనాచేతనాస్తర్యామిణమ్, ఈశమ్ - స్వామినమ్, అచ్యుతమ్, ఆరాధ్యమ్, బుధ్వా - జ్ఞాత్వా, తప్తీతయేపరమ్ - కేవలం తప్తీతయే, ధర్తా - వర్ణాశ్రమాదినియతాః, ఆచరన్తి; సర్వభూతాస్తరాత్మానమిత్యనేన సర్వత్రాస్తర్యామిణపవారాధ్యత్వాన్నదేవతాస్తరపరత్వశఙ్కాకార్యేతి వ్యజ్యతే, తప్తీతయేపరమిత్యనేన సాధనాస్తరాన్వయశఙ్కావ్యాపర్త్యతే ॥ ౯ ॥

వ్యాముగ్ధమతయఃకేచిత్ యద్రానానాఫలార్థినః ।

తమేవతు యజస్త్యనే తథాఽన్యాశ్చాపిదేవతాః ॥

వ్యాముగ్ధేతి ॥ వ్యాముగ్ధమతయః - అజ్ఞాః, అయంచ పూర్వశ్లోకస్థస్య సుధియశ్చత్యస్య ప్రతినిర్దేశః, నానాఫలార్థినః - దృష్టానుశ్రవికయాప బహువిధఫలాకాక్షీణః, అయంచ తప్తీతయేపరమిత్యేతస్య పూర్వశ్లోకస్థస్య ప్రతినిర్దేశః, అన్యాశ్చ దేవతాః యజస్తోపి, తథా - సుధియశ్చ, తమేవ - భగవన్తమేవ, యజన్తి - స్వబుద్ధ్యా దేవతాస్తరయజనేపి వస్తుగత్యా తదస్తర్యామిణమచ్యుతమేవ యజన్తిత్యర్థః. తథాచ గీతం భగవతా — “ యేష్యన్యదేవతాభక్తా యజన్తైశ్రద్ధయాన్వితాః । తేపిమామేవ కాస్తేయ యజస్త్యవిధిపూర్వకమ్ ॥ ” ఇతి. యద్వా, నానాఫలాఫలార్థినః సన్తః తమేవ యజన్తి - స్వాసాధారణవిగ్రహవిశిష్టమైవ క్వచిత్కర్తృ

ణియజన్తి. తథా - తద్వదేవ, అన్యదేవతాలపి యజన్తి. సపా
రమైకాన్త్యేతిష్ఠన్తిత్వర్థః ॥ ౩ ॥

అ ॥ ఈచ్ఛశకర్తానుష్ఠాననిబంధనస్యాజ్ఞానస్య చేతనదుష్క-
ర్తనిబంధన భగవత్సజ్కల్పపవనిదానమిత్యాహ —

కల్పితానకర్తబధ్దేన విష్ణుమాయా విమోహితాః ।

అపిదేవానజానన్తి స్వాత్మానం కిముతాపరే ॥ ౪ ॥

కల్పితాత్మి ॥ కర్తబధ్దేనకల్పితాః - విపరీతజ్ఞానశోతుభూత
దుష్కర్తబధ్దాః, అతపవ విష్ణుమాయయా - భగవత్సజ్కల్పేన,
విమోహితాః “ దైవీహ్యేషా గుణమయీ మమమాయా దురత్య
యా ” ఇత్యుక్తయా భగవదధీనయా ప్రకృత్యావిమోహితాత్మివా
అర్థః. దేవాలపి, స్వాత్మానమ్ - స్వాన్తరాత్మభూతమ్, నారా
యణమ్, నజానన్తి. అపరే - మనుష్యాస్తు, కిముత - మనుష్యాస్తు
నజానన్తితి కిమువక్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౪ ॥

వదన్తి ధర్తాన్ వ్యామిశ్రాన్ వెదాః సకన్ధమయాః కిల ।

శ్రుతిర్లోకమయీ ప్రాహ శుద్ధం మోక్షైకలక్షణమ్ ॥

వదన్తితి ॥ సకన్ధమయా వేదాః - అనువాకొపనిషదాత్మకాః,
వ్యామిశ్రాన్ - దేవతాన్తర్యామ్యారాధనాత్మకాన్, కామ్యాంశ్చ
ధర్తాన్వదన్తి, మోక్షమయీ - ప్రయోజనతయా మోక్షప్రచురా,
శ్రుతిః - వాకనిషదాత్మికా, మోక్షైకలక్షణమ్ - మోక్షైకప్ర
యోజనమ్ ॥ ౫ ॥

అ ॥ శుద్ధధర్తమాహ —

ప్రాయణధర్తాన్ వ్యామిశ్రానూచుర్తస్వత్రిపూర్వకాః ।

శుద్ధాశ్చవయమనేవ పఞ్చరాత్రపథానుగాః ॥ ౬ ॥

ప్రాయణేతి ॥ వ్యామిశ్రాన్ ధర్తాన్ మన్వత్రిపూర్వకాః; చుః;

సకన్ధమయీ వేదోజ్ఞాంహణం మన్వాదిభిఃకృతమిత్యర్థః. పఞ్చ

రాత్రవధానుగాః - పబ్బరాత్రమాద్ధానుపారిణః, వయం అన్యే
చ శుద్ధాః ధర్మానూదిమః; మూలవేదోపబృంహణమస్తాభిః కృ
తమిత్యర్థః ॥ ౭ ॥

వ్యామిశ్రంపబ్బరాత్రైపిధర్మశ్వాఃపయనుకృవ్యతే ।

తత్రచాగమసిద్ధానై శుద్ధపవోపదిశ్యతే ॥ ౭ ॥

వ్యామిశ్రణ్ణి ॥ పబ్బరాత్రైపి వ్యామిశ్రోధర్మః, శ్వాపి -
కృవితీస్థతే, అనుకృవ్యతే. తత్ర - పబ్బరాత్రైపి, ఆగమసిద్ధా
నై, శుద్ధధర్మపవోపదిశ్యతే. మస్త్రీతస్త్రీ తస్త్రీవ్రాఖ్యం
సిద్ధానైషు కృవితీస్థాదివ్యామిశ్రధర్మోపుపదిశ్యతే; ఆగమసి
ద్ధానైషు శుద్ధధర్మపవోపదిశ్యతణ్ణిత్యర్థః ॥ ౭ ॥

అ ॥ ధర్మశ్చతుర్విధాః - శుద్ధా వ్యామిశ్రా అశుద్ధా అశు
ద్ధతమా శ్చేతి, తేషాం స్వయాపాణి క్రమేణాహ -

హ రేశుద్ధతనోశుద్ధం వ్యామిశ్రం కలితాన్యనః । అశు

ద్ధం కలితానాంతు కేవలం యజనాదికమ్ ॥ ౮ ॥

హ రేరితి ॥ శుద్ధతనోః - రజస్తమఃకలితశరీరాతిరిక్త శరీరకస్య,
దేవతాస్త్రామిభావమస్తరేణ కేవలభగవదారాధనాత్మకం కర్మ
శుద్ధమిత్యర్థః. నిత్యముక్తాది శరీరకస్య యజనమపి శుద్ధమేవ, తే
షాం రజస్తమశ్చూన్యత్వేన శుద్ధతనుత్వాత్; కలితానామ్ - రజ
స్తమఃకలితానామ్, ఆత్మనః - అస్త్రామిణః, రజస్తమఃకలితా
గ్నిద్వైది దేవతాస్త్రామి భావేన భగవదారాధనం వ్యామిశ్రమి
త్యర్థః. కలితానాం కేవలం యజనాదికమశుద్ధమస్త్రామిపర్యస్త
మగత్వా కేవల దేవతాస్త్రారాధనమశుద్ధమిత్యర్థః ॥ ౮ ॥

తేవ్యాశుద్ధతమాస్సర్వే తమోనిష్ఠతయాత్పతాః ।

శ్రీకణ్ణప్రముఖైరుక్తాయేధర్మాఃకామకామినామ్ ॥ ౯ ॥

తేహీతి ॥ ధేయే శ్రీకణ్ణప్రముఖైః కామకామినాం ధర్మా ఉక్తాః,

తే సర్వే త మోనిష్ఠతయా ఆశుద్ధతమాః స్మృతాః; తా మసతస్త్రిక
 ప్రసిద్ధా ఆశుద్ధతమా ఇత్యర్థః. త మోనిష్ఠతయే త్యనేన “ యా జేద
 బాహ్యః స్మృతయో యా శ్చ కా శ్చ కు ద్భవ్యయః । సర్వాస్తా నిష్ఫ
 లాః ప్రేత్య త మోనిష్ఠా హితాః స్మృతాః ॥ ” ఇతి వచనపత్రప్ర
 త్యభిజ్ఞాతమ్ ॥ ౯ ॥

త్రైవిద్యానాం సదా మిశ్రాః ప్రాయోణ విహితాః క్రియాః ।

జ్ఞానం భక్తి శ్చ వైరాగ్యం సర్వశుద్ధముదాహృతమ్ ॥ ౧౦ ॥

త్రైవిద్యానామితి ॥ త్రైవిద్యానామ్ - సుష్ఠమయి జేద
 నిష్ఠానాం పరమేశాన్నినామ్, ప్రాయోణ - ప్రాచుర్యేణ, మిశ్రాః
 క్రియాః విహితాః - వ్యామిశ్రా ధర్మా విహితాః, త్రైవిద్యానామ
 పి జ్ఞానం భక్తి ర్వైరాగ్యం చ సర్వం శుద్ధమేవోదాహృతమ్. ఆజ్ఞా
 వ్రేజగ్రోష్వేష దేవతా స్త్రయారాధనమ్, న సర్వత్రేత్యర్థః ॥

న్యాసనిష్ఠాత పాష్టానః ప్రియైః ప్రియతమైరపి । మి

శ్రైశ్శుద్ధేశ్చ నియ మైర్విష్ణుమారాధయన్తి ॥ ౧౧ ॥

న్యాస ఇతి ॥ న్యాసనిఘాత పాష్టానః - ప్రవత్తిబలపరిస్పృశక
 లపాపాః, తే - త్రైవిద్యాః, క్రమేణ ప్రియైః, ప్రియతమైరపి - మి
 శ్రైశ్శుద్ధేశ్చ నియ మైర్విష్ణుమారాధయన్తి. మిశ్రాః - ప్రియాః
 శుద్ధాః - ప్రియతమా ఇత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥

నిన్దితక్రియయా హానాద్విహితా నాంచ కుప్యతి । ఐ

చ్ఛైరపి పునశ్శుద్ధైః పరంతు వ్యతి మాధవః ॥ ౧౨ ॥

నిన్దితేతి ॥ విహితానాం హానాత్ - పరిత్యాగాత్, నిన్దితక్రి
 యయాచ మాధవః కుప్యతి; విహితాకరణనన్నిష్ఠకరణంచ భగవ
 న్నిగ్రహజనకమిత్యర్థః. ఆజ్ఞాయాపధర్మానుష్ఠానవదనుజ్ఞాయాప ధర్మా
 నుష్ఠానమపి భగవదనుగ్రహజనకమీత్యాహ - ఐచ్ఛైరపి ॥ ఐచ్ఛైః -
 ఇచ్ఛాయాం సత్యామేవ కర్తవ్యైః, న పునర్నిత్యైః మిత్తికాదివద

కరణే ప్రత్యవాయవద్భిః; శుద్ధైః - దేవతాస్తర్యామివిషయత్వశూ
 న్యైః, దీపారోపణమాలి కాకరణాదిభిః, మాధవః - శ్రీయఃవతిః,
 అనేన క్షేజకార్యప్రతిసమ్బద్ధిమిధునమితి గమ్యతే; నిత్యేష్యేవ
 వ్యామిశ్రతా, అనుజ్ఞామూలాస్తు శుద్ధాపవ కర్తవ్యాత్మత్యర్థః. య
 ద్వా నిద్దితక్రీయావిహిత హానజనితో భగవన్నిగ్రహశుద్ధధర్మసరమా
 ది శాస్త్యనుష్ఠానేనాపి శామ్యతీత్యుత్తరాధ్యాభిప్రాయిత్యర్థః ॥

విశుద్ధపరివారస్య నిత్యంశుద్ధాహారేఃక్రియా । తయై
 వ శుద్ధకర్తృతై త్రైవిద్యోఽపి నిగద్యతే ॥ ౧౩ ॥

విశుద్ధేతి ॥ విశుద్ధపరివారస్య - రజస్తమస్పర్శ శబ్దా-విభుర ని
 త్యముక్తపరివారయుక్తస్య, నిత్యమ్ - అహరహఃకర్తవ్యా, హ
 రేఃక్రియా - అర్చనాత్మికా, శుద్ధా; తయైవ - నిత్యార్చనాత్మ
 కక్రియయైవ, త్రైవిద్యోపి - వ్యామిశ్ర ధర్మానుష్ఠాతాపి, శుద్ధకర్తృ
 తి నిగద్యతే. వ్యామిశ్రధర్మానుష్ఠాతా ప్రపన్నోపి దేవతాస్తరస్పర్శ
 రహితభగవన్నిత్యార్చనానుష్ఠాత్పత్వాత్ శుద్ధకర్తృతి మునిభిరుచ్య
 తత్త్వత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥

అ ॥ శుద్ధానుష్ఠాతురివ వ్యామిశ్రానుష్ఠాతురపి మోక్షో ని
 యతత్త్వత్యాహ —

శుద్ధోమిశ్రస్తథాఽన్యోవాసమర్పితభరోహీయః । స
 ద్యస్సవాసుదేవస్యక్షేజకార్యానస్తమశ్చుతే ॥ ౧౪ ॥

శుద్ధత్వేతి ॥ శుద్ధః - శుద్ధయాజీ, మిశ్రః - వ్యామిశ్రయాజీ, అ
 న్యత్వేతి వ్యామిశ్రయాజినావిశేషణమ్, శుద్ధోవా తథాన్యః శుద్ధా
 దన్యామిశ్రోవా, యః సమర్పితభరః - భగవన్నస్తాత్మాత్మీయభ
 రః, సః సద్యోవాసుదేవస్య క్షేజకార్యాత్మకమానందం అశ్చుతే.
 సద్యత్వేతిపదం ఆర్తవిషయే తతా-అపరమేవ, దృష్టవిషయే విలమ్బ
 భిప్రాయకం మస్తవ్యమ్, శుద్ధోమిశ్రత్వత్వాదేరేవంవా అర్థః, కర్తా

శుద్ధావ్యామిశ్రోవా తథా అన్యః అశుద్ధోవా న్యస్తభరః కైజర-
 ర్వానస్తమశ్చత ఇతి. అశుద్ధత్వంచ భగవన్యాపానుష్ఠానాత్పూ-
 ర్వభావి మస్తవ్యమ్. తదుత్తరమశుద్ధధర్మానుష్ఠానాయోగాత్. అ-
 భవా అన్యోవేత్యన్యోఽపీతివాఽనువాదః అశుద్ధయాజ్యపి న్యస్త-
 భరోముక్తోభవతి, కింపునర్వామిశ్రయాజీత్యేతదభిప్రాయః.
 ప్రపన్నస్య దుస్సహవాపాదినా అశుద్ధాన్వయేపి పునస్సత్రపానుతా-
 పం స్వోచితప్రాయశ్చిత్తాన్వయప్రదానేన తమవరాధం నిర్వర్త్య,
 పూర్వమనుష్ఠితో భరన్యాన ఏవ కైజర-ర్వానస్తగాయీతివా అభి-
 ప్రాయః ॥ ౧౪ ॥

అ ॥ పురుషేషు శుద్ధాదివ్యవదేశః శుద్ధాదిధర్మానుష్ఠాన ని-
 బద్ధన ఇత్యాహ —

శుద్ధాదీనాంతుధర్మాణామధికారాదియోగతః । క్రియ

తే పురుషాదీనాం వ్యవదేశస్తథావిధః ॥ ౧౫ ॥

శుద్ధేతి ॥ శుద్ధాదీనాం ధర్మాణామధికారాదియోగతః, ఆదిశ-
 ఙ్గాదనుష్ఠానంగృహ్యతే. పురుషాదీనాంచ తథావిధావ్యవదేశః శు-
 ధ్ధాదివ్యవదేశః క్రియతే; శుద్ధధర్మాధికారీ తదనుష్ఠానేశుద్ధః, ఏవం
 మిశ్రాధికారీ మిశ్ర ఇత్యాద్యవగస్తవ్యమ్ ॥ ౧౫ ॥

ఏకాయనేహ్యాధికృతాస్సర్వేయాస్త్యజ్ఞాపాహరిమ్ ।

యేచనానాపథేన్యత్రప్రతిబుద్ధాస్తుకేచన ॥ ౧౬ ॥

ఏకాయనఇతి ॥ ఏకాయనే - మూలవేదే, అధికృతాః - తదుక్త
 ధర్మానుష్ఠాతారభిత్పర్థః; సర్వే హరిం యాన్తి, ఏకాయనస్య మో-
 ఖైకలక్షణత్వాత్ తన్నిష్ఠాస్సర్వేపి హరిం ప్రాపువనీతిత్యర్థః.
 నానాపథే - నానామార్గై, అన్యత్ర - వేదాన్తరేతు, అధికృతాః
 కేచన ప్రతిబుద్ధాః, నపర్వై; త్రైవిద్యాస్తు, స్వర్గాపవర్గాదిరూప
 పానాపురుషార్థతదుపాయాది ప్రతిపాదకతయా తత్ర త్రివర్ణమాత్ర

ఏవ సర్వే లగ్నాభవన్తి; కేచిదేవ సుకృతపరిపాలనేన మహతా
అపవర్గతమపాయాజ్ఞాత్వా హరిం ప్రాప్నువన్తి త్యర్థః ॥ ౧౬ ॥

అ ॥ ఏకాయనానాం త్రైవిద్యానామపి స్వభర్తాత్ ఫల
నే పారమైకాన్త్యహానిస్తుల్యేత్యాహ —

ఏకాయనావ్రజంతాపి త్రైవిద్యావా స్వవర్తనా ।

ఫలనోద్భుష్టివేషమ్యాచ్యవన్తైకాన్త్యతోహరః ॥

ఏకాయనాఇతి ॥ స్వవర్తనా - స్వమార్గేణ, వ్రజంతాపి దృష్టి
వేషమ్యాత్ - విపరీతజ్ఞానేన, ఫలన్తః, హరః పారమైకాన్త్యత
శ్చవన్తి; అతః స్వమార్గేణేవ గన్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥

యాయాచ్యుక్తేన మార్గేణ మిశ్రేష్వన్యతమేనవా ।

పరం భగవదేకాన్త్యం పూర్వైరాచరితేనవా ॥ ౧౮ ॥

యాయాదితి ॥ శుద్ధేన మార్గేణ పరం భగవదేకాన్త్యం యా
యాత్; మిశ్రేషు - వ్యామిశ్రమార్గేషు, పూర్వైరాచరితేన
అన్యతమేనవా భగవదేకాన్త్యం యాయాత్; వ్యామిశ్రేషు బ
హుషు మార్గేషు, పూర్వపరిగృహీతేన యేనకేనవిద్యుగవదారాధ
నతయా ధర్మాననుతిష్ఠతః పారమైకాన్త్యమభిజ్ఞురమిత్యర్థః. పూ
ర్వైరాచరితేనేత్యనేన స్వసూత్రప్రక్రియాముస్సృజ్య సూత్రాస్త
రప్రక్రియా పరిగ్రహఃప్రత్యవాయకరత్తిగమ్యతే ॥ ౧౮ ॥

అ ॥ వ్యామిశ్రాణాం శుద్ధేఽప్యధికారోఽస్తి, శుద్ధానాం
నవ్యామిశ్రే, ఇత్యాహ —

యైశ్చైవాశ్రమిణఃపూర్వే వ్రజన్త్యుత్తమమాశ్రమమ్ । తైశ్చ

వశుద్ధాం త్రైవిద్యా మిశ్రం నైకాయనాశ్రునః ॥ ౧౯ ॥

యైశ్చైవేతి ॥ పూర్వే ఆశ్రమిణః - బ్రహ్మచార్యాదయః, ఉత్తమ
మాశ్రమమ్ - గృహాశ్రమాదికమ్, యథా వ్రజన్తి; నోత్తరై పూర్వ

మాశ్రమమ్, తక్షణ త్రైవిద్యాః - వ్యామిశ్రాః, శుద్ధాం ప్రజన్తి,
ఏకాయనాపునః - శుద్ధాస్తు, మిశ్రం నప్రజన్తి || ౧౯ ||

విచ్ఛించనియతంచేతి నిత్యంనైమిత్తికంతథా | కా
మ్యంచ వివిధం సర్వం శుద్ధాశుద్ధోభయాత్మకమ్ ||

విచ్ఛమితి || విచ్ఛమ్ - అకరణే ప్రత్యవాయరహితం దీపారో
పణమాలికాకరణాది, నియతమ్ - వర్ణాశ్రమనియతం సన్ధ్యాపాసన
పఞ్చమహాయజ్ఞాది, నిత్యమ్ - ఏకాదశ్యవవాపాదికమ్, యద్య
పి నియతమపి నిత్యాన్తఃపాత్యేవ, తథాపి పృథగ్విభాగః ప్రమాణ
ప్రమెయెత్యాదావివ అవశ్యజ్ఞాతవ్యత్వాయ కృతత్తిజ్ఞేయమ్. నై
మిత్తికమ్ - నిమిత్తైసతి కర్తవ్యముపరాగాది స్నానాదికమ్, వివిధ
మ్ - బహువిధమ్, కామ్యమ్ - కామనోపాధినా కర్తవ్యమ్ చిత్ర
కార్యాదికమ్, సర్వమపి శుద్ధాశుద్ధోభయాత్మకమ్ - శుద్ధాత్మ
కమశుద్ధాత్మకముభయాత్మకంచ భవతి; ఉభయాత్మకమిత్యనన
వ్యామిశ్రాత్మకం వివక్షితమ్; విచ్ఛాదిషు కర్తవ్య కానిచిచ్ఛా
ని, కానిచిదశుద్ధాని, కానిచిద్వ్యామిశ్రాణీత్యర్థః. ఏతేషు శుద్ధో
ష్టైవ ఏకాయనానామధికారః, త్రైవిద్యానాం ముముక్షూణాం
వర్ణాశ్రమాధికారః, అముముక్షూణాంతు తేషాం అశుద్ధేష్వప్యధి
కారణితిభావః. యద్వా, నియతమిత్యేతస్య వివరణం నిత్యం నై
మిత్తికం తథేతి. విచ్ఛమిత్వేతద్వివరణం కామ్యంచ వివిధం సర్వ
మితి. అన్యత్తుల్యమ్ || ౨౦ ||

అ || నకేవలం దెవతాన్తరవిషయత్వేన కర్తృణామశుద్ధత్వం అత
ద్విషయాణామపిష్టలకామనయా అనుష్ఠానేత్వశుద్ధత్వమిత్యాహ —

స్వతస్సజుల్పతశ్చాపి కర్తృణాం భిద్యతేగతిః | ఫలా
నామిహ సర్వేషాం ప్రదాతాస్వయమచ్యుతః || ౨౧ ||

స్వతంత్రతీ || స్వతః - స్వరూపేణ, సజగల్పతశ్చాపి - స్వరూప
 భేదాభావేఽపి సజగల్పేనచ, కర్మణాం గతిర్భిద్యతే. ఇహ - కర్మ
 ñ, సర్వేషాం ఫలానాం ప్రదాతా అమృతః - నారాయణవచ,
 దేవతాస్తరారాధనరూపతయా కృతానామపి కర్మణాం ఫలప్రదాతా
 భగవానేవేత్యథాః || ౨౦ ||

అ || సజగల్పభేదమాత్రేణ కర్మగతిభేదందర్శయతి —

యథాకామఫలాయజ్ఞాస్సృష్టా భగవతాస్వయమ్ |

తథాతపవచిదుషాం నిర్వాణాయనిరాశిషామ్ || ౨౧ ||

యథేతి || కామ్యస్తంత్రతీ కామాః స్వగ్దాదయః, తత్ఫలకాః య
 జ్ఞాః, భగవతా, యథాస్సృష్టాః - యాదృక్ప్రకారాస్సృష్టాః, తత్త
 వ - తాదృక్ప్రకారాః, తపవ యజ్ఞాః, నిరాశిషామ్ - చిదుషామ్,
 నిర్వాణాయ భవన్తి; అతః కామనయా యజ్ఞాద్యనుష్ఠానస్యాశుద్ధ
 త్వాస్తుముతసుభిః కామనయా తదనుష్ఠానం నకర్తవ్యమితిఫలితార్థః ||

అ || భగవదారాధనబుద్ధ్యా అననుష్ఠితాస్యపి కామనో
 పాధినుస్తరేణానుష్ఠితాని కర్మాణి శనైఃకాలాస్తరే జ్ఞానసాధనాని
 భవన్తిత్యాహ —

అబుధ్వాపరమాత్మానంహరిమన్వాశ్చ దేవతాః | యే

యజన్తినిరస్తాశాస్తైషాం జ్ఞానాయతచ్ఛనైః || ౨౨ ||

అబుధ్వేతి || హరిం పరమాత్మానం అబుధ్వా - తత్తద్దేవతాస్త
 ర్యామితయా భగవత్తమారాధ్యమబుధ్వేత్యర్థః. అన్వాయేవతా
 శ్చ, యే నిరస్తాశాః - నిష్కామాః, యజన్తి - భగవత్కర్మకప్రా
 య దేవతాస్తరారాధనబుద్ధ్యేవ యజన్తి. తద్వజనం తేషాం శనైః
 జ్ఞానాయ భవతి - విలమ్యైవ కాలాస్తరే జ్ఞానసాధనమిత్యర్థః. వ
 స్తుతస్తత్యాపి భగవతపవారాధ్యత్వాత్ సపవ భగవాన్ స్వాభావిక
 ననుబ్ధేన కృషయా శనైఃజ్ఞానం దదాతీతిభావః || ౨౩ ||

అ || తత్రతగ్నారాధ్యస్తత్రద్దేవతాస్తర్యామీతి జ్ఞానేపి
పారమైకాన్త్యాభావేతు నమోక్షప్రాప్తిరిత్యాహ —

బుధ్వాపివరమాత్మానంపారమేకాన్త్యవర్జితాః । ౩

ప్ర్యాపివివిధైర్యజ్ఞైఃస్థానంయానినశాశ్వతమ్ ॥ ౨౪ ॥

బుధ్వేతి || వరమాత్మానమ్ - అస్తర్యామిణమ్, తదారాధ్యం
బుధ్వాపి, యే పారమైకాన్త్యవర్జితాభవన్తి; తే వివిధైర్యజ్ఞైరి
ప్ర్యాపి శాశ్వతం స్థానం నయాన్తి, బహువిధయజ్ఞానుస్థానేపి పాత
మైకాన్త్యరహితానాం వరమవదప్రాప్తిర్నాస్తీత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥

అ || పారమైకాన్త్యే ధృఢవ్రతస్సన్నేవ యథాధికారం శు
భాకావ్యామిశ్రాన్త్యా ధర్మానమతిష్ఠేదిత్యాహ —

వ్యామిశ్రాన్త్యైవ శుద్ధాంశ్చ తత్రతాగ్లవిభాగవత్ ।

యథాన్యాయం ప్రయుజ్జీత ధర్మానేకాన్త్యనిష్ఠితః ॥ ౨౫ ॥

వ్యామిశ్రాన్తిః || తత్రతాగ్లవిభాగవత్ - అభిగమనాదికాల
విభాగజ్ఞః, (విభాగవదితిపాఠే) విభాగయుక్తం యథాభవతి తథేతి
క్రియావిశేషణమ్, యథాన్యాయమ్ - యథాధికారమ్ ॥ ౨౫ ॥

అ || నకేవలం దేవతాస్తరపరత్వమేవ పారమేన్త్యహానికర
మ్, అపితు ప్రయోజనాస్తర పరత్వమపీత్యభిప్రాయినానాహ —

బుధ్వాపి వరమాత్మానమశుద్ధంకర్త కామినామ్ ।

శుద్ధంసర్వమకామానామేతద్ధిపరమంమతమ్ ॥ ౨౬ ॥

బుధ్వేతి || వరమాత్మానం బుధ్వాపి - తత్రతగ్నారాధ్యం త
త్రద్దేవతాస్తర్యామిణం జ్ఞాత్వా విద్యమానానామపి, కామినామ్ -
ప్రయోజనాస్తరాధినామ్, కర్త అశుద్ధమ్, వరమాత్మానం బుధ్వా,
అకామానామ్ - అనన్యప్రయోజనానామ్, సర్వమపి కర్త శుద్ధమ్.
ఏతత్సరమంమతమ్ - పరమరహస్యమిత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥

అ || భగవత్కృపావిధురాణాం ప్రయోజనాస్తరోపాయా
స్తర దేవతాస్తర వ్యాకులిత చిత్తత్వైః స్వయం పురుషార్థరూపం
భగవద్దాస్యం జ్ఞాతుం ప్రాప్తుంచాశక్యమిత్యాహ —

నానా ఫలక్రియాయోగదైవత వ్యాకులాత్సభిః । దు
జ్ఞానం దుర వాపఖ్ప దాస్యం విష్టోఽపరంపదమ్ ॥ ౨౬ ॥

నానాఫలతి || నానాఫలైః - బహువిధైః ప్రయోజనాస్తరైః ,
నానాక్రియాయోగైః - అనేకవిధైః క్రియాత్మకౌపాయాస్తరైః ,
నానాదేవతైః - అనేక దేవతాస్తరైశ్చ , వ్యాకులాత్సభిః - వ్యా
కులితచిత్తైః , పరంపదమ్ - మోక్షరూపమ్ , స్వయం పురుషార్థమిత్య
ర్థః . విష్టోర్దాస్యమ్ , దుజ్ఞానం దురవాపంచ - జ్ఞాతుం ప్రాప్తు
ంచ అశక్యమిత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥

అ || భగవత్ప్రసాదాత్కేసాంచిజ్ఞానాదికం సిద్ధతీత్యాహ —

యత్ప్రవిశ్వపతెర్విష్టోర్నిత్యం దాసత్వమాత్మనః । త
జ్ఞానంతత్క్రియావతత్ప్రసాదాదేవసిద్ధతి ॥ ౨౭ ॥

యత్ప్రతి || విశ్వపతేః - సర్వలోకనాయకస్య , విష్టోః ప్రతిపన్న
నినః , ఆత్మనః - అధికరణస్య స్వస్య , యత్ప్ర నిత్యం దాసత్వమ్ , త
జ్ఞానమ్ , తస్య - దాసత్వస్య , జ్ఞానమ్ , తత్క్రియా - తదనుగుణ
కేజగర్యం వాపి , తత్ప్రసాదాత్ - విష్టోః ప్రసాదాదేవ , సిద్ధతిః ;
విశ్వపతెరిత్యనేన “వతింవిశ్వస్య” ఇత్యేతత్ప్రమాణం స్మర్యతే . ఆ
త్మనా దాసత్వమిత్యనేన “ఆత్మేశ్వరమ్” ఇత్యయమర్థః ప్రాపిః ॥ ౨౭ ॥

అ || నను తత్ప్రసాదాదేవెత్కుక్తం ప్రపదనోపాయశ్చ
క ఇత్యపేక్షాయామాహ —

ప్రసాదనానామీశస్య శ్రేయసిశరణాగతిః । తత్ప్ర
ధానాపాసిద్ధిని తథాన్యస్సకలాః క్రియాః ॥ ౨౮ ॥

ప్రసాదనానామితి || ఈశస్య ప్రసాదనానామ్ - ప్రసదనోపా
 యానాం మధ్యే, శరణాగతిః, శ్రేయసి - పరమఃప్రసాదనోపా
 యిత్యర్థః. తథాన్యః సకలాఃక్రియాః తత్ప్రధానాహినిభ్య
 స్తి - ఉపాయాస్తరాణ్యపిహి అజ్ఞభావేన ప్రపత్త్యనుష్ఠానాదపసి
 భ్యన్తి, అతః శ్రేయసి శరణాగతికథావః || ౨౯ ||

అ || ఆత్మనిక్షేపాపరపర్యాయా శరణాగతిః భరనమర్పణే
 న ఫలసమర్పణేన చావినాభూతేత్యాహ —

యెనాయమాత్మనిక్షేపఃక్రియతే కరమాత్మని । తేనై
 వహి భరన్యానస్తథా ఫలసమపణామ్ || ౩౦ ||

యేనేతి || యేన - యేనమస్త్రీణ, పరమాత్మని ఆత్మనిక్షేపః
 క్రియతే; తేన - తేనమస్త్రీణైవ, భరన్యానఃకార్యః, తత్ఫలసమ
 ర్పణంచ కర్తవ్యమితిశేషః || ౩౦ ||

అ || భగవన్నస్తభరన్య కులఃపి కృతార్థమిత్యాహ —

యశ్శరణ్యమశేషాణాం ప్రాప్నోతిశరణంహరిమ్ ।
 సముక్తస్సర్వపాపేభ్యస్స్వకులంచ సముద్ధరేత్ ||

యిత్యితి || అశేషాణాం శరణ్యమిత్యనైవ ప్రపత్తేః సర్వాధికారిక
 త్వముక్తమ్, సర్వపాపేభ్యిత్యనైవ “సర్వపాపేభ్యా మోక్షయి
 ష్యామి” ఇతి భగవద్వచనం ప్రారితమ్ || ౩౧ ||

అ || “సత్కర్మనిరతాశ్శుద్ధాస్సాంఖ్యయోగవ్యవస్థితాః । నార్హ
 స్తి శరణస్థస్య కలాంకొటితమీమపి ||” ఇత్యభిప్రాయేణాహ—

నతథావివిదైర్యజ్ఞైర్నతపోభిర్నచాధ్వరైః । యక్షేవ
 గురుతాంయన్తి నరానారాయణాశ్రయాత్ || ౩౨ ||

నతథేతి || యజ్ఞాః - పఞ్చమహాయజ్ఞాః, అధ్వరాః - జ్యోతి
 ష్టోమాదయః, గురుతామ్ - ఉత్క-షణమ్ || ౩౨ ||

యథైవభగవాన్విష్ణుర్దేవానాంపరమోగురుః । తథై
వచ మనుష్యాణాం వైష్ణవఃపరమోగురుః ॥ ౩౩ ॥

యథై వేతి ॥ పరమః - పరోమాస్మాదితి పరమః, వైష్ణవః - పర
మైకాస్తీ, సామాన్యపరత్వేపి ప్రపన్నవిషయో(తు)గురుత్వం కింపున
ర్ష్యాయసిద్ధమితిభావః ॥ ౩౩ ॥

నవరీక్ష్యవయోవద్యానారాయణపరాయణాః । అపి
స్మర్షీనజన్మానో మాన్యానిఘ్నోనచేతసా ॥ ౩౪ ॥

నవరీక్ష్యేతి ॥ వయః పరీక్ష్య వద్యా నస్యః - నవవయసోపి వ
ద్యాపవేత్యర్థః. హీనజన్మానోపిస్యః - అవకృష్టజాతిజాతాఅపి భ
వన్తు; నిఘ్నోన - ఆయత్తైన, చేతసా మాన్యాః, ఉత్కృష్టజన్మప్ర
యుక్తమహాజాగరం విహాయ ప్రతిపత్తిం కుర్వాదిత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥

సమర్పితాత్మనశ్శ్రీశేసత్వయ్యుక్తేనచేతసా । నాపా
యోఽభిభవేత్సన్తం సద్యఃప్రశమయేదపి ॥ ౩౫ ॥

సమర్పితేతి ॥ సత్వయ్యుక్తేన చేతసా, శ్రీశే, సమర్పితాత్మనః -
న్యస్తాత్మభరాణ, అపాయోనాభిభవేత్ - సత్వప్రాచుర్యేణ ప్రప
న్నతయా ఉత్తమాధికారిత్వాన్నాపాయేషు ప్రవర్తన్త్యత్వార్థః. స
న్తమ్ - దేవత్వాప్రిప్తమపాయమ్, సద్యఃప్రశమయేత్ ప్రపత్తితి
తిశేషః. ప్రామాదికంతు ప్రాప్తం ప్రపత్తిమాహాత్మ్యాదేవ అస్తి
ప్తం భవతీత్యర్థః. యద్వా, సన్తమిత్యనేన కాదాచిత్కబుద్ధిపూర్వా
పరాధఉచ్యతే; సద్యఃప్రశమయేత్ పదంచావిలంబువరం అచిరాదేవ య
థోచితప్రాయశ్చిత్తాన్వయః సద్యఃప్రాప్తమపాయం నాశయతీ
త్యర్థః. అస్మిన్వాఖ్యానే ప్రశమయేదితిపదం సరసమ్, పూర్వ
వ్యాఖ్యానేతు సద్యఃప్రశమయేదిత్యస్యకర్తా, ఉత్తరశ్లోక
ప్రమాధవోవా ద్రక్ష్యవ్యః. నాపాయోఽభిభవేదిత్యనేన ఉత్తమాధి

కారిణః అపాయోవ్వన్వయోనాస్తీత్యుక్తమ్, సన్తం సద్యఃప్రశమయేదిత్యనేన మధ్యమాధికారిప్రకారఉక్తః, ఉత్తరశ్లోకేనాధమాధికారిప్రకారఇతి వివేకః ॥ ౩౫ ॥

ప్రపన్నమపియతిగోభిత్ప్రసక్తం పాపకర్షణి । చి

రాత్సంయోజ్యవినయైఃపరిగృహ్ణోతిమాధనః ॥ ౩౬ ॥

ప్రపన్నమితి ॥ పాపకర్షణిప్రసక్తమ్ - ప్రకషణసక్తమ్, అనేన బుద్ధిపూర్వోత్తరాఘనువృత్తిరుచ్యతే; వినయైః - కాణత్వఃఖజ్జత్వరూపశీత్యాభిః, సంయోజ్య - సమ్యగ్యోజయిత్వా, చిరాత్ప్రతిగృహ్ణోతి - చిరాత్సంయోజ్యేతి యథాశ్రుతపవనాన్వయః, బహుకాలానువర్త్యాత్కేచైరపాయానపాకృత్య పరిగృహ్ణోతీత్యర్థః ॥

అ ॥ బుద్ధిపూర్వోత్తరాఘ ప్రాప్తేనతి అశక్తస్తత్ప్రాయశ్చిత్తత్యేన న్యాసమేనానుతిష్ఠేదిత్యాహ -

పూర్వేషాముత్తరేషాంచ న్యాసోనాశాయ పాప్కనామ్ ।

సర్వేషామపచారాణామయంహితౌమణంపరమ్ ॥ ౩౭ ॥

పూర్వేషామితి ॥ పూర్వేషామ్ - న్యాసాత్పూర్వమనాదికాలార్జితానామ్, ప్రారబ్ధవృత్తిరిక్తానాం బుద్ధిపూర్వకాణామబుద్ధిపూర్వకాణాంచ, ఉత్తరేషామ్ - న్యాసనిష్పత్త్యనన్తరం కృతానాం ప్రామాదికానామ్, పాప్కనాంచ నాశాయ న్యాసోభవతి; అయమేవన్యాసః సర్వేషామపర్యవర్త్యాచరితానాం సమస్తానామపచారాణాంచ తౌమణమ్; అశక్తస్య బుద్ధిపూర్వోత్తరాఘమపితన్నిమితైకృతోన్యాసో నివర్తయతీత్యర్థః. హిశబ్దేన “ శక్తాప్రతివదోక్తంస్యాదశక్తాశరణాగతిః ” ఇత్యాదిప్రమాణప్రసిద్ధిర్ద్యోత్యతే. “ సమర్పితాత్సనశ్శ్రీశే ” ఇత్యాద్యుక్తార్థః ఆచార్యైస్సంజ్ఞాహితః - “ ప్రారబ్ధతరపూర్వపాపముఖలం ప్రామాదికంచోత్తరం న్యాసేనక్షవయన్ననభ్యవగతప్రారబ్ధఖణ్డంచనః । ధీపూర్వోత్తరపాప్క

నామజననాజ్ఞాతేఽపి తన్నిమగ్రతేః కాటిల్యసతి శిక్షయావ్యవఘ్నయన్ క్రోడీకరోతిప్రభుః” ఇతి || ౩౭ ||

నారీవాపురుషోవాపి ప్రపద్యశరణం హరిమ్ | తత్ర

వైకావ్యవృత్త్యైవ గచ్ఛేత్సంవ్యవహార్యతామ్ || ౩౮ ||

నారీతి || స్త్రీవాపురుషోవా హరిం శరణం ప్రపద్య - ఉపా

యత్సేన హరిమాశ్రిత్య, తత్ర - హరౌ, వికావ్యవృత్త్యైవ, సంవ్యవహార్యతామ్ - సంవ్యవహారయోగ్యతామ్, గచ్ఛేత్. ప్రపత్తిమాత్రేణ సంవ్యవహార్యతా నాస్తి, కేవలస్య తస్య పరలోక మాత్రస్యా యిచ్చితత్వాత్, కేవలప్రపత్తైరేవేహ లోకక ప్రాయశ్చిత్తత్వై, నిషిద్ధకారిష్వపి సంవ్యవహార్యతా ప్రసజ్జన వేదవిప్లవప్రసంగాదిహ లోకక ప్రాయశ్చిత్తత్వం వికావ్యవృత్తిప్రపత్త్యైరేవ; వృత్తిగ్రహణం బ్రాహ్మణాది జాతీనాం తత్తన్నియతధర్మాణాంచోపలక్షణమ్; తేన బ్రాహ్మణానాం ప్రపన్నానాం ప్రకృష్టవృత్తానాం నికృష్టజాతిషు నికృష్టవృత్తేషు ప్రపత్తికరణమాత్రేణ సంవ్యవహార్యతా ప్రసజ్ఞో నివారితః; హరిం ప్రపద్య వృత్త్యా సంవ్యవహార్యతాం గచ్ఛేదిత్యనేన ప్రపత్తివృత్తియరుభయోరపి సంవ్యవహార్యతా నిమిత్తతా ద్యోతితా. ప్రపత్తికరణే ప్రామాదికొత్తరాఘానాం ప్రామాదికబుద్ధిపూర్వకత్వేన వృత్తానాం పాపానాంచ విలయాభావాత్ సంవ్యవహార్యతా ప్రసజ్ఞోన “సన్తోపుపనతారఙ్ఘవీలయాత్వస్తనిర్మలాః | అశుద్ధైరతథాభావాన్నశ్లిష్యేయ్యుఃకథంచన ||” ఇత్యాదికం వక్త్యమాణమనుసంధేయమ్. ప్రపత్తివృత్తియరుభయోస్సత్యోరేవ సంవ్యవహార్యతా ||

సకృదేవభరన్యాసో వృత్తిర్భవతిశాశ్వతీ | తథాపి

తన్నృలతయా తస్యాస్తాదాత్మ్యమీరితమ్ || ౩౯ ||

సకృదేవేతి || న్యాసః - ప్రపత్తిః, సకృదేవభవేత్, ఆవృత్తిర్నా

స్త్యత్కర్మః. వృత్తిస్తు శాశ్వతీ-విహితాచారాద్యాత్మికా వృత్తిస్త్యాప్ర

యాణాదావర్తనీయా ; ఏవం అననువృత్తతయా అనువృత్తతయా
చ భిన్నయోః ప్రపత్తివృత్తిలైకవ్యవచేశో మూలమూలిభావనిబన్ధ
నశ్చత్యాహ — తథాపీతి || తన్ములతయా - న్యాసమూలతయా ,
తస్యాః - పృత్యేః, తాదాత్మ్యమ్ - న్యాసరూపత్వమ్, ఈరితమ్ || ౩౯ ||

అ || ఏవంపృతీరవశ్యక ర్తవ్యతాముక్త్యా ప్రపన్నస్య కృతకృత్య
త్వాత్కర్తవ్యం నకీంచదప్యస్తీతి మతం కుతర్క మూలమిత్యాహ —

శ్రీశేన్యస్తభరాణాంతు కర్తవ్యంనాస్తికించన | య
ద్యస్తీశుద్ధమైచ్ఛంతత్సామాన్యమితియాక్తికాః ||

శ్రీశబ్ది || శ్రీశేన్యస్తభరాణాం కించన కర్తవ్యం నాస్తి - భగవ
న్నుస్తభరతయా కృతకృత్యత్వాత్కర్తవ్యమేషాం నాస్తీత్యథః .
యద్యస్తి - అస్తిచేత్, తత్ శుద్ధమ్. తత్రాప్యైచ్ఛమేవ, సామా
న్యమ్ - సర్వసాధారణమ్, దేవతాస్తరాస్త్రావ్యాఖ్యవిషయం ఆక
రణే ప్రత్యవాయరహితం సర్వవన్ధాశ్రమ సాధారణం దీపారోపణ
మాలాకరణాదిరూపమితి పదత్రయాథః . ఇతి యాక్తికావదన్తి ;
నస్రామాణికా ఇత్యర్థః, వ్యామిశ్రన్వయేఽపి పారమైకాస్త్యభక్తా
భావాత్, నిత్యనైమిత్తికానుష్ఠానస్య ఉపాయత్వాభావేన కృత్యతా
భక్తాభావాత్, అననుష్ఠానేచ (శేషే) చిత్తకాలుష్యజననేన తదజ
నసార్థమవశ్యానుష్ఠేయత్వాత్ శౌచాదేరప్యకరణప్రసక్తాత్, తద
కరణేచ తన్ములతయాచ సర్వాసామపి క్రియాణామ్, మాలాకరణా
దావప్యనన్వయప్రసక్తాత్, ఇతఃపూర్వం వైశ్చిదపి వేష్టవమర్యా
దానుద్రవిష్టైరకృతశౌచాచమనైర్భగవదారాధనకరణాద్యదర్శనా
త్, ప్రత్యుతనియతైరేవ నిహీనవన్ధానధికృత త్వేన భగవదారాధనా
ద్యనుష్ఠానదర్శనాచ్ఛ, నిత్యనైమిత్తికాద్యనుష్ఠానస్య సమ్యక్సాన్వ
యనిహితార్థప్రమాణ మూలత్వాత్కేవల కుయుక్తిమూలం యద్య
స్తి శుద్ధమైచ్ఛంతత్సామాన్యమితి మతమనాదరణీయమితిర్థః || ౪౦ ||

అ || నిర్భరత్వానుసంధానజనితాద్ధత్యేన పరిత్యక్తవృత్తీన
నుశోచతి —

దృష్టాఃప్రపద్యలక్ష్మీశం చపలాముక్తమానినః | ప్రా
ప్యాస్తమపి దేహానాంచ్యవస్తుఙ్ఘ్నితవృత్తయః||౪౦||

దృష్టాః || చపలాః - విషయాశాతరథాః, లక్ష్మీశం ప్రపద్య,
దృష్టాః - భరన్యాసబలెనాకుతోభయాః, ముక్తమానినః - ముక్తా
నాత్మనోమనన్యమానాః, ఙ్ఘ్నితవృత్తయస్సస్త్రః దేహానామస్తం
ప్రాప్యాపి, చ్యవన్తి - చ్యుతాభవన్తి || ౪౦ ||

అ || అతో యావద్దేహం యథాధికారం శుద్ధం వ్యామిశ్రం
వా భగవదారాధనాత్మకం కర్తవశ్యమనుష్ఠేయమిత్యాహ —

అతైతత్పరమసీకాం జ్ఞేయం తత్వవిదాం మతమ్ |

దాస్యం హి శుద్ధం మిశ్రం వాప్యాముక్తేశ్చ దితం పృథక్ ||

అథేతి || తత్త్వవిదాం పరమర్షీకామ్, మతం ఏతజ్ఞేయమ్ - అ
వశ్యం జ్ఞాతవ్యమ్, తతి-మిత్యత ఆహ దాస్యమిత్యాది నా— శుద్ధం
వ్యామిశ్రం వా దాస్యమ్, ఆముక్తైః - మోక్షపర్యస్తమ్, పృథక్
చాదితమ్, ఏకాయనైశ్శుద్ధమ్, త్రైవిద్యైర్వ్యామిశ్రం యథాసం
భవం శుద్ధంచ భగవద్దాసాత్మకం కర్త, ఆ దేహపాతమనువతేనీ
యమిత్యథాః || ౪౧ ||

సామాన్యాచ విభక్తాచ వృత్తిస్సర్వస్య దేహినః | దు

స్త్యజాం నియతా మేవ మిమాం ప్రత్యవధీయతామ్ ||౪౨||

సామాన్యేతి || సర్వస్యాపి దేహినః వృత్తిః, సామాన్యా - స
ర్వసాధారణీ, విభక్తా - వర్ణాశ్రమాదిప్రతినియతాచ, భవతి. ఏనం
భూతాం నియతామ్ - అవశ్యకర్తవ్యామ్, అతపవ దుస్త్యజాం ఇ
మామ్ - వృత్తిమ్ ప్రతి, అవధీయతామ్ - ఆవధానేనస్థీయతామ్ ||

అ || వృత్తివైకల్యాభావశ్చ న త్సేవయా భవతీత్యాహ —

యథాయథానిషేవతసతావృద్ధాన్నిరస్తరమ్ | తథా
తథాస్యవైపృత్తిర్నిరపాయాఽభివర్ధతే || ౪౪ ||

యథేతి || సతః - పరమేశాన్తినః, వృద్ధాః, నిరస్తరమ్ - అపి
చ్ఛేదన, యథాయథా - యేనయేన ప్రకారేణ, సేవేత; తథా
తథా - తేనతేన ప్రకారేణ, అస్యవృత్తిః, నిరపాయా - అపాయ
రహితాసతీ, అభిలోపథాతే - స్వస్య స్వాశ్రితానాంచ పథాత
ఇత్యర్థః || ౪౪ ||

అ || విరుద్ధపర్జనసహితాం వృత్తిం పాశ్చుణ్ణ్యాభేదనరూపయతి—

వీర్యంస్వకర్మభీర్మృష్టిస్తైజోఽబుశ్శక్తిరర్చనమ్ | బ
లంవైరాగ్యమైశ్వర్యంసత్సజ్జన్మణాహిసా || ౪౫ ||

వీర్యమితి || స్వకర్మ - విహితాచారః, వీర్యమ్; దృష్టిః, ధీ-
జ్ఞానమ్; అబుః - లక్ష్య, తేజః; అర్చనమ్ - భక్తిః, శక్తిః; వై
రాగ్యమ్ - నిష్ఠ్యపర్జనమ్, బలమ్; సత్సజ్జః - సతాంసేవా, బిశ్వ
ర్యమ్; ఏవం సావృత్తిజ్జన్మణాహి; అతః వృత్తిచూశ్రితః పాశ్చుణ్య
పరిపూణా ఇత్యర్థః || ౪౫ ||

సేవోఽయం కర్మచాస్త్రాష్టిజ్ఞానదృగ్భజనాననః |

సత్సేవనశిరాధర్తో వైరాగ్యజాసులక్షణః || ౪౬ ||

సేవ్యేతి || కర్మ - విహితాచారపబ, చాస్త్రాష్టిజ్ఞానాదాచ
యస్యసతఘోక్తః; జ్ఞానమ్ - దృష్టిరేవ, దృశౌ - సేత్ర, యస్య
సతఘోక్తః; భజనమ్ - భక్తిరేవ, ఆననమ్ - ముఖమ్, యస్య సత
ఘోక్తః; సత్సేవనమ్ - సతాం సేవైవ, శిరః యస్య సత్సేవనశిరాః;
వైరాగ్యమ్ - నిష్ఠ్యపర్జనమ్, ఓజః యస్యసః వైరాగ్యజాః, సుల
క్షణః - శోభనం లక్షణం లక్ష్యేన యస్యసః సులక్షణః, శ్లిష్టరూప
కమిదమ్, అయం ధర్మః సేవ్యః. అనెన రాజత్వేన రూపణం కృ
తం వేదితవ్యమ్ || ౪౬ ||

వదంతోఽపిగుణాన్విష్టాఃకుర్వంతోఽపిచతత్త్రియాః ।

మన్దపుణ్యానవిన్దన్తి పారమైకాన్త్యసంపదమ్ ॥౪౬॥

పదన్తత్త్రితి ॥ తత్త్రియాః - భగవద్ధర్మాః, సత్యపి భగవద్గుణ
కీర్తనా, తద్ధర్మానుష్ఠానేచనతి, పుణ్యమాన్వ్యాన్న పారమైకాన్త్య
తిష్ఠన్తీత్యర్థః ॥ ౪౬ ॥

సమ్భూయచకులెన్లాఘ్యే సర్వాన్వేదానధీత్యచ ।

విధాయచ మహతగర్వవిష్టోర్దాస్యంహి దుర్లభమ్ ॥

సంభూయతి ॥ విశిష్టకులే జన్మ సర్వవేదాధ్యయినం దుష్కరభ
ర్మానుష్ఠానంవా, న పారమైకాన్త్యప్రయోజకమిత్యర్థః ॥ ౪౭ ॥

అ ॥ కింతస్మి, పారమైకాన్త్యనిమిత్తమిత్యత్రాహ —

సతానిషేవణంవాపి జననంవాసతాంకులె । వివిక్త

మథవాఙ్జానం విష్టోర్దాస్యావలమ్బనమ్ ॥ ౪౮ ॥

సతామితి ॥ సతాం నిషేవణమ్ - పరమైకాన్తినాంసేవా, స
తాంకులె జననమ్ - పరమైకాన్తినాంకులె జన్మ, వివిక్తమ్ - సంక
యవిపర్యయేభ్యో వ్యావృత్తమ్, ఙ్జానంవా, విష్టోర్దాస్యావలమ్బ
నమ్ - దాస్యస్య అవలమ్బనమాధారఃకారణమితి యావత్ ॥౪౮॥

అ ॥ “నాస్తిస్త్రీణాంపృథగ్యజ్ఞోనవ్రతంనాపుషోషణమ్”

ఇత్యాదిభిస్త్రీణాం పృథగ్గర్వనిషేధాత్, అన్వతస్త్రీతయా ఆచా
ర్యాదినియమనేస్థిత్యా, విరుద్ధవర్జనపూర్వకం స్వీచిత యతిగ
ళ్చిద్ధర్మానుష్ఠాననాపి వృత్తిఃపూర్ణాభవతిత్యాహ —

అన్వతస్త్రాస్సదానార్యఃస్థిత్యాగుర్వాదిశాసనే । వర్జ

యేయ్యుర్విరుద్ధాని యతిగళ్చిద్ధర్మసంశ్రయాః ॥౪౯॥

అన్వతస్త్రాత్త్రితి ॥ నార్యః - స్త్రీయః, గుర్వాదిశాసన ఇత్య
త్రాదిశబ్దేన పరిపిత్రాదయోగ్యవ్యవై ॥ ౪౯ ॥

తూష్ణీంప్రాచ్యూఃక్రియాఃస్త్రీణాంమస్త్రీశ్రావణబాధనే
వాచనంచ పరైనేవేపి ధారణంవాచనే పునః ॥ ౫౨ ॥

తూష్ణీమితి ॥ స్త్రీణాం క్రియాః - తాపాదిసంసాగరాః, తూ
ష్ణీంప్రాచ్యూః - అమస్త్రీకా హోమాదితూన్యైశ్చత్యర్థః . మస్త్రీ
శ్రావణబాధనే - మస్త్రీశ్రావణం తదర్థజ్ఞాపనంచ, ఋషయ
ఇచ్చంతీతి కేషః . పరై - కేచనఋషయస్తు, వాచనమపీచ్ఛంతి ;
అనేయతు మస్త్రీశ్రావణమపీచ్ఛంతి ; అర్పణే పునః - ఆరాధనే
తు, ప్రకారభేదోఽస్తితికేషః ॥ ౫౨ ॥

అ ॥ ప్రకారభేదమేవామాహ —

భర్తురాసనదానాద్యేస్సపనాలంక్రియాదిభిః । య
థాచాప్యవహారాద్యైఃపరిచర్యాహరేస్తథా ॥౫౩॥

భర్తురితి ॥ భర్తుః - పతుః, ఆసనదానాద్యైః - ఆసనదానా
దిభిః, స్నాపనాలంక్రియాదిభిశ్చ, యథా పరిచర్యాభవతి; తథైవ
ఉపహారాద్యైః, హరేశ్చ పరిచర్యాభవతి . స్త్రీణాం ఇజ్యాతు
అమస్త్రీకా కెవలోపచారయాపెత్యర్థః ॥ ౫౩ ॥

అ ॥ ఏవం పుంసాం నమస్త్రీకాగ్నికర్మపూర్వకాస్తాపాది
సంసాగరాః, స్త్రీణాం తూష్ణీంప్రాచ్యూ ఇత్యుక్త్యా ఇదానీం
సర్వేషామపి సర్వేష్వపి సంసాగరేషు భగవదర్పనమేవ పూర్వం
కర్తవ్యం నహోమాదికమితి కేషాంచిత్యక్షమాహ —

యద్వా పరమసంసాగరాః ప్రాప్య గురునిదేశతః ।
సర్వత్రహరిరేవారోప్య నాగ్నికర్తేతి కేచన ॥ ౫౪ ॥

యద్యేతి ॥ పరమసంసాగరాః - తాపాదయః, సర్వత్ర -
సర్వేష్వపిసంసాగరేషు ॥ ౫౪ ॥

పరమైకాన్తినానిత్యా యావృత్తిర్విహితాగురౌ ।
తదథా వేతుతత్పుత్రగుర్వర్పాదేవ కేషుసా ॥ ౫౫ ॥

పరమైకాన్నినామితి || పరమైకాన్నినామ్, గురూ - ఆచార్యే విషయే, యావృత్తిర్విహితా, సా - వృత్తిః, తదభావే - గుర్వభావేతు, తత్కుత్రగుర్వర్పా దైవతేషు విహితా - ఆచార్యే విహితావృత్తి రాచార్యభావే ఆచార్యపుత్రే ఆచార్యస్యాచార్యే ఆచార్యస్యారాధ్యే భగవద్విగ్రహేవా కర్తవ్యేత్యర్థః || ౫౪ ||

సర్వేషాం యాగపవాయం సామాన్యో మునిభిఃస్తుతః | అభ్యేత్యయత్ప్రణమ్యగ్నే దేవాయాత్మని వేదనమ్ || ౫౫ ||

సర్వేషామితి || అభ్యేత్య - ఆభిముఖ్యేనాగత్య, భగవతః పురస్తాత్ ప్రణమ్య, దేవాయ - భగవతే, ఆత్మని వేదనమ్ - ఆత్మనవర్పణమితియత్, అయమేవ సర్వేషాం వర్ణానాం సామాన్యః - సాధారణః, యజనోపాయః || ౫౫ ||

సర్వేషాముపచారాణామర్హ్యం పరమముచ్యతే |

కృత్యైవైకేనతేనైవ సర్వమేవకృతంభవేత్ || ౫౬ ||

సర్వేషామితి || సర్వేషామపుష్పచారాణాం మధ్యే, అర్హ్యం పరమమ్ - శ్రేష్ఠమ్, ఉచ్యతే. కృతేన - సమర్పితేన, తేన - అర్హ్యేణైకేనైవ, సర్వమపుష్పచారజాతం కృతం భవేత్. దేశకాలకరణాదివైగుణ్యాద్యశక్త్యా అజ్ఞానేనవా పూర్ణానుష్ఠానాసమర్థానామపి ఆరాధనైకదేశభూత కేవలార్హ్యదానమాత్రేణాప్యారాధననిష్పత్తిర్భవతీత్యర్థః || ౫౬ ||

అర్హ్యైర్పాపాం హరిర్నిత్యం తదభావేతు కుత్రచిత్ |

పుష్పేణాద్వైణహవిషాస్తుత్యానత్యాపివాపరమ్ || ౫౭ ||

అర్హ్యభితి || హరిః అర్పయామేవ నిత్యమర్హ్యః; తదభావే - అర్పాబిమ్పాభావే, కుత్రచిత్ - అగ్నిహృత్సుర్యామ్బుగగనాదిష్వర్హ్యః; కేనాపచారేణైత్యతఆహ - పుష్పేణైతి || పరమితిపదం కేవలార్థకమ్, పుష్పేణేత్యాదినా తృతీయాదేన సర్వేణా

వ్యస్యేతి. పుష్పార్ష్యహవిస్తుతి నత్యాదిష్టైకైకమేవ ఆరాధనమి
త్యర్థః. అనేన భగవతః స్వారాధనతోక్తా ॥ ౫౭ ॥

సాలగ్రామశిలాయాంతుపూజనంస్నాపనాదికమ్ ।

సాహిదివ్యాహరేర్హ్యుర్నిర్హర్యనాదేవసిద్ధికృత్ ॥౫౮॥

సాలగ్రామేతి ॥ సాలగ్రామశిలాయాం స్నాపనాదికం పూజ
నమ్ - స్నానప్రధానమారాధనమిత్యర్థః. అన్యత్సుగముమ్ ॥ ౫౮ ॥

ఆ ॥ పూర్వార్చనమనాద్యనుష్ఠానానమర్థం ప్రత్యాహః—

ప్రాప్త్యార్చనమనం దృష్ట్యోపాదానం నమసార్పనమ్ ।

స్వాధ్యాయఃకీర్తనాద్యోగస్వార్పణాదపికేవలమ్ ॥౫౯॥

ప్రాప్త్యేతి ॥ ప్రాప్త్యా - భగవత్సన్నిధిప్రాప్త్యావాపికే
వలమ్, అర్చనమనం కృతం భవతీతి శేషః. దృష్ట్యా - జ్ఞానేనవా
పికేవలమ్, ఉపాదానం కృతంభవతి; ఆరాధనార్థప్రదార్థసంగ్ర
హరూపత్వాదుపాదానస్య ఆత్మగుణానామప్యారాధనాపయకత్వా
త్తైషుచ జ్ఞానస్య ప్రాధాన్యాదితిభావః. నమసా - నమసా-రేణ
వాపికేవలమ్, అర్పనమ్ - ఇచ్ఛా, కృతాభవతి. కీర్తనాత్ - భ
గవన్నామకీర్తనాదపివా కేవలమ్, స్వాధ్యాయఃకృతోభవతి. స్వార్
పణాత్ - ఆత్మసమర్పణాదపికేవలమ్, యోగః కృతోభవతి.
“ నెహాభిక్రమనాశోఽస్తి ప్రత్యవాయోనవిద్యతే । స్వల్పమప్యస్య
భర్తస్య త్రాయితే మహతోభయాత్ ॥ ” ఇత్యాదికం భగవద్ధమః
మాహాత్మ్యమనుసంక్షేయమ్ ॥ ౫౯ ॥

ఏవం విద్వానేకదాపి కుర్వకా స్వాత్పాఞ్చకాలికః ।

కృతంభవతినా సర్వమిజ్యయైవహికేవలమ్ ॥ ౬౦ ॥

ఏవమితి ॥ ఏవమ్ - ఉక్తప్రకారేణ, ఏకదా - ఏకస్మిన్కాలిన్సే
వాపి, కుర్వకా, పాఞ్చకాలికః - పాఞ్చకాలికత్వప్రయుక్తాస్పృ
శ్యత్వాదిరహితోభవతీత్యర్థః. ఇజ్యయైవ కేవలమ్ - కేవలభగవ

దిజ్యయైవవా, సర్వమభిగమనాదికం కృతంచ భవతి. ఇత్యాయా
 మేవాభిగమనస్య ప్రథమాక్షతయానుప్రవిష్టత్వాత్. భూతశుక్ల్యా
 దినా ఆరాధనోపయుక్తశరీరాదిసంపాదనేన ఉపాదానస్యాప్యను
 ప్రవిష్టత్వాత్; మన్తానుసంధానరూపేణ స్వాధ్యాయస్యాప్యను
 ప్రవిష్టత్వాత్; “తమేవభగవన్తం సర్వైశ్చ రేశ్వరమాత్మనస్సామి
 త్వేనానుసంధాయాత్యర్థప్రియా విరతవిశదతమప్రత్యక్షరూపాను
 ధ్యానేన ధ్యాయన్నాసీత” ఇతి నిత్యోక్తప్రక్రియయా యోగస్యాపి
 ప్రవిష్టత్వాచ్చేతిభావః. ఏకదాపి కుర్వన్నిత్యవైవంవాఽర్థః. తత్త
 త్కాలవిభాగేనాభిగమనాద్యనుష్ఠానాశక్తత్వావస్థాయాం పఞ్చ
 సు కాలేష్యైకస్మిన్నేవ కాలే అభిగమనాదిపఞ్చకంకుర్వన్నపి పా
 ఞ్చకాలికౌ భవతితి || ౬౦ ||

స్వాధ్యాయేనాపి విదుషస్సర్వం యోగేనవా కృతమ్ |
 పూజనేనగురోర్వాపి సతాంవా పరిపేవణాత్ || ౬౧ ||

స్వాధ్యాయేనేతి || విదుషభిత్వస్యా అయంభావః, నకలతరప్ర
 తనిశితయా సజ్కల్పస్వాధ్యాయయోగ గురుపూజన సత్సేవాస్వ
 న్యతరానుష్ఠానేనాపి అభిగమనాదికం సర్వమనుష్ఠితకల్పంభవతితి ||

అ || గురుకల్పాశక్తానాం స్థాపనే లఘుకల్పమాహ—
 విశుద్ధంక్షేప్లవంబిమ్బుంగ్యహీత్వాన్యాసతత్పవిత్రమ్ | స
 లిలదేవమావాహ్యభిషిక్ష్వాత్ స్థాపనంహి తత్ ||

విశుద్ధమితి || న్యాసవిత్రమ్ - ఆచార్యః, సలిల, దేవమ్ - నా
 రాయణమ్, ఆవాహ్య, తేన సలిలెన అభిషిక్ష్వేదితియత్, తత్
 స్థాపనమిత్వన్వయః. విశుద్ధమిత్వనేన ద్రవ్యశుద్ధిరుచ్యతే. య
 ద్వా, ఆహూదినా పఞ్చగవ్యస్థాపనాదినా ఆధేయశుద్ధిరుచ్యతే.
 న్యాసతత్పవిత్రనేనో బిమ్బి పఞ్చోపనిషదాదిన్యాసః కుస్త్ర
 న్యాసశ్చాభిక్రేతః || ౬౨ ||

అ || సంప్రోక్షణే లఘుకల్పమాహ —

మహాభాగవతోమస్తే శ్శుద్ధైర్ద్యదభిషిజ్బుతి । బిన్బుం
సర్వాపచారాణాం ప్రాయశ్చిత్తమిదం పరమ్ ॥ ౬౩ ॥

మహాభాగవతఇతి ॥ మహాభాగవతః, శుద్ధైః - అవ్యామి
స్త్రేః, మస్తైః బిన్బుమభిషిజ్బుతీతియత్, సర్వాపచారాణా
మిదం ప్రాయశ్చిత్తమ్, సర్వేషు సంప్రోక్షణనిమిత్తైస్పిదం శ్రే
ష్ఠం ప్రాయశ్చిత్తమిత్యర్థః ॥ ౬౩ ॥

నవరైస్సజరంకుర్యాత్పాత్రాణాం యజ్జకర్తవీ ।

కాంస్యానాంభోజనేపాకేన్మృత్తయనాంవిశేషతః॥

నవరైరితి ॥ యజ్జకర్తవీ - భగవదారాధనే, భోజనేపాకే విని
యుక్తానాం కాంస్యానాం విశేషతో మృత్తయనాంచ పాత్రా
ణామ్, పరైః - అన్యత్ర వినియుక్తైఃపాత్రైఃసహ, సజరం న
కుర్యాత్ ॥ ౬౪ ॥

శుద్ధవ్యామిశ్రపాత్రాణాం నకుర్యాచ్చ పరస్పరమ్ ।

వ్యామిశ్రైశుద్ధశేషంస్యాత్తచ్ఛేషంనశుచాకృచిత్ ॥

శుద్ధైతి ॥ శుద్ధక్రియావినియుక్తాని పాత్రాణి శుద్ధపాత్రాణి,
వ్యామిశ్రక్రియావినియుక్తపాత్రాణి వ్యామిశ్రపాత్రాణి, తెషాం
పరస్పరం సజరం నకుర్యాత్ . వ్యామిశ్రై - వ్యామిశ్రక్రియా
వినియుక్తపాత్రై, శుద్ధశేషంస్యాత్ . ప్రక్షేపమితిశేషః. తచ్ఛే
షమ్ - వ్యామిశ్రశేషమ్, శుచా - శుద్ధక్రియావినియుక్తపాత్రై,
కృచిదపి ప్రక్షేప్యం నస్యాత్ . యథా—శుద్ధశేషమ్ - శుద్ధక్రియా
శేషభూతం పాత్రమ్, వ్యామిశ్రై - వ్యామిశ్రకమణి వినియోక్త
వ్యంస్యాత్, తచ్ఛేషమ్ - వ్యామిశ్రక్రియాశేషభూతం పాత్రమ్,
శుచా - శుద్ధధర్మే, కృచిదపి, నవినియోక్తవ్యంస్యాత్త్యర్థః ॥ ౬౫ ॥

సతాం పాదోదకంపాత్రై కాశ్చనే మృణ్మయేఽపివా ।

పావనం ధారయేన్నిత్యం ప్రచ్యుతాద్వేరదూషితమ్ ॥

సతామితి ॥ ప్రచ్యుతాదీకవక్ష్యతి . తైరదూషితమ్ - అస్పృ
ష్టమ్, ప్రచ్యుతాదిపాదోదకా మిశ్రితమితివాఽర్థః ॥ ౬౬ ॥

అ ॥ నకేవలం శుద్ధపాత్రాణామేవ తదవ్యైస్సజరఃపరిహ
ర్తవ్యః, అపితు సతామవ్యసద్భిస్సజరః పరిహర్తవ్యత్వాహ —

సస్తోఽపువనతారబ్ధ విలయాత్యస్తనిర్మలాః । అశు

ద్దేరతథాభావాన్నశ్లిష్యేయఃకథశ్చన ॥ ౬౭ ॥

సస్తృతి ॥ ఉపనతస్య - సశ్చి తస్య, ప్రారబ్ధస్యచ, విలయే
న అత్యస్తనిర్మలాః, ప్రారబ్ధవిలయోఽప్యత్ర అనభ్యవగత ప్రార
బ్ధవతియోగికో మస్తవ్యః. అన్యథా దెహేనసహ వర్తమానానాం
యావత్ప్రారబ్ధవిలయాయోగాత్ ; ఉపనతారబ్ధవిలయాత్యస్త
నిర్మలాస్సస్తోఽపి, అశుద్ధేర్మశ్లిష్యేయః. కుతః - అతథాభావాత్.
అశుద్ధా నామతథాభూతత్వాత్, ఉపనతారబ్ధవిలయాత్యస్త నిర్మల
త్వాభావాదిత్యర్థః. కథంచనేత్యనేన నవథా సజరోఽపి పరిహ
ర్తవ్యత్వత్యుచ్యతే; తదుక్తమ్ “ నవథాసజరఃప్రోక్తోనకర్తవ్యోఽ
థమేస్సహ ” ఇతి. ఉపనతశబ్దశ్చ గోబలీవర్తనాన్యాయాత్ ప్రా
రబ్ధైతరపూర్వపాపపరః, ప్రామాదికో త్తరాఘపరోవా ॥ ౬౭ ॥

కృత్వామన్త్రాన్వయంత్రవివాహం పరివర్ణయేత్ । వైవా

హికోఽన్వయఃపూర్వో నతుమన్త్రం నివారయేత్ ॥౬౮॥

కృత్వేతి ॥ మన్త్రాన్వయంకృత్వా - ఆచార్యస్త్యస్త్రం
గృహీత్వేత్యర్థః. తత్ర - ఆచార్యగృహే, వివాహం పరివర్ణయేత్ -
తత్రాన్య ప్రతిగ్రహోదికం వర్ణయేదిత్యర్థః. పూర్వః - మన్త్రపరి
గ్రహోత్పూర్వః, వైవాహికోఽన్వయః - వైవాహికస్సమృద్ధస్తు,
మన్త్రం నివారయేత్. మన్త్రసమృద్ధానవర్తరం వివాహో నకర్త

వ్యూః. వివాహానస్తరంతు మస్త్రీసమృద్ధి ననిషిద్ధత్యర్థః ॥ ౬౮ ॥

అ ॥ మతాస్తరమాహ —

న్యాసస్య సర్వయోగ్యస్య శుద్ధస్యాత్పత్తికస్యచ ।

అన్యావృశస్యచవిధేర్నసమృద్ధం పరేవిదుః ॥ ౬౯ ॥

న్యాసస్యతి ॥ సర్వయోగ్యస్య - సర్వాధికారికస్య, శుద్ధస్య-
అవ్యామిత్రస్య, ఆత్మపత్తికస్య - సకలకర్తుక్షయకరస్య, న్యాసస్య-
ప్రపత్తేశ్చ, అన్యావృశస్య - అతథావిధస్య, అసర్వయోగ్యస్య
వ్యామిత్రస్య అనాత్మపత్తికస్యచేత్యర్థః. విధేః - వైవాహికవిధేశ్చ,
పరే - కేచిన్మునయః, సమృద్ధమ్ - అనుబద్ధమ్, నవిదుః. వివాహాన
స్తరమపి మస్త్రీపరిగ్రహా నకర్తవ్యత్తి పరేషాం మతమిత్యర్థః.
అన్యే పునరన్యోకస్తేవమర్థం వర్ణయన్తి “ న్యాసవైవాహికవి
ధ్యాఃపరస్పరనిరపేక్షత్వేన ప్రతిబధ్యప్రతిబద్ధక భావరూపోఽప్యను
బద్ధో నాస్త్రీతి మస్త్రీపరిగ్రహానస్తరమపి వివాహానా ననిషిద్ధత్యర్థవ
రేషాంమతమ్ ” ఇతి. అత్ర యత్ప్రమాణావిరుద్ధం తద్ద్రాహ్యమ్ ॥

ప్రాప్తుంలక్ష్మీపతేర్దాస్యంశాశ్వతం పరమాత్మనః ।

తమేవశరణంప్రేప్సుర్లచ్చేదాత్మవిదంగురుమ్ ॥ ౭౦ ॥

ప్రాప్తుమితి ॥ పరమాత్మనః - లక్ష్మీపతేః, శాశ్వతమ్ - నిత్యమ్,
దాస్యమ్ - కైజుర్యమ్, ప్రాప్తుమ్ - లబ్ధుమ్, తమేవ - లక్ష్మీపతి
మేవ, శరణమ్ ప్రాప్తుమిచ్ఛుః, ఆత్మవిదమ్ - ఆత్మజ్ఞమ్, గురుం
గచ్ఛేత్ - అభిగచ్ఛేత్, “ తద్విజ్ఞానార్థం నగురుమేవాభిగచ్ఛేత్
సమిత్పాణిశ్శ్రీతియంబ్రహ్మనిష్ఠమ్ ” ఇతిశ్రుతిరత్రాసుసంప్లేయా ॥

సంవత్సరముపాసీత తమేవ సుసమాహితః । పవన

వాతాతపాదీనాంసోధాయక్తోఽన్యకర్తను ॥ ౭౧ ॥

సంవత్సరమితి ॥ సంవత్సరమిత్వత్వత్వనందోగే ద్వితీయా,
అన్య - గురోః, కర్తను - కైజుర్యేషు, యుక్తః - నిరతః ॥ ౭౧ ॥

అ || “ తస్మై సవిద్వాసుపసన్నాయ సమ్యక్ప్రశాస్తరితాయ శమాన్వితాయ | యోనాక్షరం పరుషం వేదసత్యం ప్రోవాచతాం తత్సతోబ్రహ్మవిద్యామ్ ” ఇతిశ్రుత్యర్థమాహ —

గురురస్యపరం స్థైర్యంశౌచమాస్తికమార్జవమ్ | జ్ఞాత్వా
నాన్యంశ్చగుణాణానమ్మ్యక్సంప్తారైర్యోజయేత్తదా || ౨౨ ||

గురురితి || స్థైర్యమ్ - అపత్స్వవికలదిత్తత్వమ్, శౌచమ్ - బాహ్యంతరశుద్ధిః, ఆస్తిక్యమ్ - వేదోక్తేష్వర్థేషు దృఢప్రత్యయశాలిన్యమ్, ఆర్జవమ్ - వాఙ్మనఃకాయానామైకరూప్యమ్, అన్యాణగుణాణా - అమానిత్వమదంభిత్వమిత్యాదినా నిరుక్తాణగుణాంశ్చ, సమ్యక్జ్ఞాత్వా, తతస్సంసాగరైః - తాపాదిభిః, యోజయేత్ ||

అ || ఏకముపసన్నం సంసకరిష్యన్ తాపాదినంసాగరైర్యోజయేదిత్యుక్త్వా అనశ్యానుగ్రాహ్యం కింశ్చిదుపసత్తిం కర్తుమజానన్తమపి ఆచార్యస్వయమేవ పరిగృహ్య భగవన్తం శరణం ప్రావయేదిత్యాహ —

అథకింశ్చిదనుగ్రాహ్యమబుద్ధంస్వయమేవచా | పరి
గృహ్యపరంప్రాజ్ఞః ప్రావయేత్పరణంహరిమ్ || ౨౩ ||

అథేతి || అబుద్ధమ్ - అజ్ఞమ్, ఉపసత్తిం కర్తుమప్యజానన్తమి
త్యర్థః, పరమ్ - అత్యర్థమ్. పరిగృహ్య - కృపయా దృఢతరం పరి
గృహ్యేత్యర్థః || ౨౩ ||

క్రమాచ్చబుద్ధమానంతంబోధనీయానిబోధయేత్ |
కారయన్కరణీయాని ప్రావయేత్పరమాంఘ్రికమ్ ||

క్రమాచ్చేతి || క్రమాత్ - కాలక్రమేణ, బుద్ధమానమ్ - జానన్తమ్, తమ్ - పూర్వోక్తంశిష్యమ్, బోధనీయాని - జ్ఞాపనీయాని, బోధయన్ - కరణీయాని - కర్తవ్యాని, కారయన్, పరమామ్ -

ఉత్కృష్టామ్, స్థితిమ్ - అవస్థామ్, ప్రావయేత్; పరిగ్రహదశా
యానుబుద్ధమపి శిష్యం పరిగృహ్య భగవంతం శరణం ప్రాపయ్య,
అనంతరం క్రమేణ శిష్యబుద్ధ్యవైషానుసారేణ అర్థపచ్చికవిషయకం
జ్ఞానముత్పాద్య వృత్తిమపువవదిశ్య అవికలతదనుష్ఠాపనేన తంపర
మైకాన్తినామగ్రేనరం కుర్యాదితి నిర్ణయితార్థః || ౭౪ ||

అ || అవశ్యాసుగ్రాహ్యత్వేఽపి భగవద్భక్త్యవయుక్తయ
థార్థజ్ఞానార్హత్వాత్సాత్వికమేవ పరిగృహ్ణీయాదిత్యాశయేనాహ—

అజిహ్వాసాత్వకీ బుద్ధి ర్యేషాం శాస్త్రావగాహినీ ।

తేషాంనారాయణేభక్తిర్భవత్యవ్యభిచారిణీ || ౭౫ ||

అజిహ్వాతి || అజిహ్వా - అవకాశ, యథార్థత్యర్థః. సాత్వికీ -
సత్వగుణజన్యా, శాస్త్రావగాహినీ - శాస్త్రార్థగ్రాహిణీ, అవ్య
భిచారిణీ - దేవతాస్తరాద్యవిషయా, బుద్ధిస్సత్వమూలతయా శా
స్త్రావగాహనేన నారాయణమవగమ్య తత్రైవావ్యభిచారిణీం
భక్తింకరోతీత్యర్థః. నారాయణభక్త్యనేన గతిసామాన్యనయేన స
దాత్మాదిశబ్దానాం నారాయణే పర్యవసానం సూచ్యతే || ౭౫ ||

యేషాంశాస్త్రేషు గాఢాపి రాజసీ కుటిలామతిః । తే

షాంనజాయతే భక్తిర్న రౌజాతాపి చ స్థలత్ || ౭౬ ||

యేషామితి || యేషాంమతిః శాస్త్రేషు గాఢా - శాస్త్రార్థవి
షయిణ్యపి, రాజసీ - రజోమూలా, అతపవ కుటిలా - అన్యథా
బుద్ధిరూపా, తేషాంహరౌ భక్తిర్నజాయతే; జాతాపి - ఉత్ప
న్నాపి, స్థలదేవ, చస్త్యైవకారార్థకః, రజోమూలాయా బుద్ధే
రయథాశాస్త్రార్థావగాహిత్యాదవ్యభిచరిత భగవద్భక్తిజనకత్వం
నాస్తీత్యర్థః || ౭౬ ||

తమసాభిప్లుతాయేషాంశాస్త్రేషు క్రమతేనధిః । తేన

స్వాత్మానమీశంనా బుద్ధ్యస్తే దేహాబుద్ధయః || ౭౭ ||

తమసేతి || తమసాఽభిప్లుతా యేషాం ధీశ్చాస్త్రైసు నక్రమతే-
 నచరతి, తే స్వాత్మానమ్, ఈశమ్ - పరమాత్మానంచా, నబుధ్యంతే.
 కుతః! దేహబుద్ధయః; దేహమాత్రపర్యవసేతజ్ఞానత్వాత్తదతిరిక్తం
 స్వాత్మానం తదీశితారం భగవన్తంచ, నజానన్వీత్యర్థః || ౨౨ ||

అ || ఏవం సత్వస్య యథార్థశాస్త్రైర్థవిషయకజ్ఞానజనక
 త్వమ్, రజనః శాస్త్రైర్థవిషయకాన్యథాజ్ఞానజనకత్వమ్, విపరీతజ్ఞా
 నస్య శాస్త్రస్పర్శితయా తమసః శాస్త్రానంస్పర్శితద్విపరీతజ్ఞానజ
 నకత్వంచా క్తమ్; సాత్వికపవ శిష్యతయా పరిగ్రహ్యైః సేతరావి
 తిజ్ఞాపనాయ, అనన్తరం లోభాదినా స్థాలిత్యే, శాసితృత్వాభావే
 ఆచార్యస్య, తచ్ఛాసనోల్లంఘనే శిష్యస్యచ, ప్రత్యవాయమాహ —

లోభాద్వా యదివా మోహోద్భిష్యంశాస్తి నయోగురుః |

తస్మాత్సంశృణుతే యశ్చ ప్రచ్యుతో తావుభావపి || ౨౩ ||

లాభాదితి || యోగురుః శిష్యం నశాస్తి; యశ్శిష్యః తస్మాత్
 శాసితురాచార్యత్, నశ్యోతోతి; తావుభా - ఆచార్యశిష్యై,
 ప్రచ్యుతో || ౨౩ ||

అ || అపరీక్ష్య మస్త్రప్రదానాదికం నకర్తవ్యమిత్యాహ —

అపరీక్ష్యదిరంక్షేత్రంయఃపరంజ్ఞానమావపేత్ | ప్ర
 మాద్యతస్సుగోష్టవ్యేపరమార్థోఽస్యహీయతే || ౨౪ ||

అపరీక్ష్యేతి || క్షేత్రమ్ - శిష్యరూపం జ్ఞానవీజావాపథవమ్,
 చిరమ్ - బహుకాలమ్, అపరీక్ష్య, పరమ్ - తత్త్వహిత పురుషార్థ
 విషయతయా ఉత్కృష్టమ్, జ్ఞానం ఆవపేత్ - జ్ఞానరూపవీజావా
 పం యఃకుర్యాదిత్యర్థః. సుగోష్టవ్యే - అత్యస్తగోపనీయే, మోక్షో
 పాయభూతజ్ఞానై, ప్రమాద్యతః - ప్రమాదపతః, పరమరహస్యసు
 నధికారిభ్యుడపదికతథ్యత్యర్థః; అస్య - ఉపదెష్టురాచార్యస్య, పర
 మార్థః హీయతే - పరమప్రయోజనాద్భ్రామ్యతోభవతి || ౨౪ ||

అ || ప్రపన్నస్యావ్యపాయాన్వయే అత్రత్యక్తేజుః స్యాఖ్య
పురుషార్థే అనధికారో భవతీత్యాహ —

న్యాసేఽపి దేహినోఽపాఘ్నేః ప్రచ్యుతిర్జ్ఞాయ తేఘలాత్ |
వారయత్యావ్రశమనాత్సాహిసద్వ్యవహార్యతామ్ || ౮౦ ||

న్యాసఘ్ని || దేహినః న్యాసకృతే సత్యపి, అపాఘ్నేః -
ప్రాకృతసంస్కరాదిభిః, ఘలాత్ - అత్రత్యక్తేజుః స్యాఖ్య, ప్రచ్యుతిర్జ్ఞాయతే, సా - ప్రచ్యుతిః, ఆవ్రశమనాత్ - ప్రాయశ్చి-
త్తాది నా ప్రశమనపర్వంతమ్, సద్వ్యవహార్యతామ్ - సద్భిస్సంవృ-
వహార్యతామ్, వారయతి. ప్రపన్నోఽపవ్యపాయాన్వితః భగవ-
త్తైజుః స్యాద్వివస్వనధికారీభూత్వా శిష్టబహిషాః స్యాద్భవతీత్యర్థః ||

అ || ప్రాకృతసంస్కరాదికం పరిత్యాజ్యమితి వక్ష్యేత్,
ప్రాకృతానాం లక్షణమాహ —

యజ్ఞానపూర్వం న్యసనం మన్తేణ గురుణాహరౌ |
సపవసర్వసంసాగరః ప్రాక్తస్యాత్ప్రాకృతానరః ||

యజ్ఞానేతి || గురుణా - ఆచార్యేణ, జ్ఞానపూర్వమ్, మన్తే-
ణ - శరణాగతిమన్తేణ, హరౌ - భగవతి, న్యసనమ్ - శిష్యస్వ-
రూపఫలభరసమర్పణమితి యత్; సపవ సర్వసంసాగరః - సర్వ-
షాం సంసాగరః, సర్వవిధోపి సంసాగరః ఇతివా, తస్మాత్ - సం-
సాగరాత్, ప్రాక్, నరః - ప్రాకృత ఇత్సుచ్యతే || ౮౧ ||

ప్రాకృతాద్యైః పరివృతో నివసేన్నాసహాయవాక్ | ససం-
శ్చాఖ్యస్తరాక్ ప్రాజ్ఞస్సంస్కరాక్ పరివర్జయేత్ || ౮౨ ||

ప్రాకృతేతి || అసహాయవాక్ - సహాయరహితః, ప్రా-
కృతాద్యైః, ఆదిశబ్దేన ప్రచ్యుతపరిగ్రహః, పరివృతః - సంవీతః,
ననివసేత్ సర్వదేశకాలవివర్జయేణ పరివృతో నసన్నపి, ప్రాజ్ఞః-

బుద్ధిమాణ, ఆభ్యవ్రతాణ సంసర్గాణ - పకశయ్యానవాదికాణ, పరివజ్జయేత్ || ౮౨ ||

శ్రద్ధాపూతమవైద్యస్యావ్యన్నాద్యంతు కదాచన ।

ఇజ్యాసుననియుజ్జితస్వాస్థ్యేచసతి కిచ్చన || ౮౩ ||

శ్రద్ధతి || అవైద్యస్య - ప్రాకృతస్య, శ్రద్ధాపూతమవ్యన్నాద్యమ్, కిచ్చన - కిచ్చదపి అప్రమపి, స్వాస్థ్యేచసతి - అనాపది, కదాచన - కదాచిదపి, ఇజ్యాసు ననియుజ్జితః; అన్నాద్యమిత్యత్ర అపక్వమేవ వివక్షితమ్, “ పానీయం పక్వమన్నంచ విశేషేణ వివర్ణయేత్ ” ఇతి వక్వాన్నస్య ఆపద్యపినిషేధాత్. శ్రద్ధాపూతమిశ్యస్యాయంభావః. “ శ్రోత్రియస్యకదర్యస్య వదాస్యస్యచ వాద్ధుషేః । మీమాంసిత్వోభయంచేవాస్సమమన్నమకల్పయన్ || తాన్ ప్రజాపతి రిత్యాహ మాకృష్ణం విషమంసమమ్ । శ్రద్ధాపూతం వదాస్యస్య హతమశ్రద్ధయేతరత్ || ” ఇత్యాదిభిశ్చ శ్రద్ధాపూతం పవిత్రమిత్యుచ్యతే, తథాభూతమప్యవైష్ణవాన్నం పరిత్యాజ్యమితి || ౮౩ ||

అ || వైష్ణవాలైష్ణవయోః పరస్పరత్యాగే అఽశిష్టేఽపి హేతుఫలభేదోఽస్తీత్యత ఆహ —

గుణాసహస్యజన్మార్యా నసస్తశ్చిరమంహసే ।

దోషాసహస్యజన్మైపనస్తశ్చశ్రేయసేపరాణ || ౮౪ ||

గుణేతి || అనన్దః - అవైష్ణవః, ఆర్యాణ - వైష్ణవాణ, గుణాసహః - తద్గుణాసహమానాస్సన్దః, అంహసే - హాహయ, త్యజన్తి - అవైష్ణవకర్తృక వైష్ణవకర్తృకపరిత్యాగే వైష్ణవగుణాసహనంహేతుః, హాపంచ ఫలమిత్యర్థః. సన్దః అవైష్ణవాణ దోషాసహః - తద్దోషాసహమానాస్సన్దపవ, శ్రేయసేత్యజన్తి; వైష్ణవకర్తృకా వైష్ణవకర్తృకపరిత్యాగే దోషాసహనంహేతుః, శ్రేయః ఫలమిత్యర్థః || ౮౪ ||

అ || అసతాం త్యాగే తద్దోషదర్శనం హేతురిత్యుక్త్వా తే
షాం దోషమచాహ —

ధర్మచచ్ఛత్సభృతోధర్మాకా ఘ్నన్తివేదపరాజ్ముఖాః ।

వైదికాభాస్తధావేదాకృష్టైకాస్త్యపరాజ్ముఖాః ॥

ధర్మేతి || వేదపరాజ్ముఖాః - వేదబాహ్యుః, ధర్మచచ్ఛత్సభృతః -
చైత్యస్థనాది చత్సభర్మకారిణః, ధర్మాకా - జ్యోతిష్టోమాదీకా,
ఘ్నన్తి. అనేన వేదబాహ్యునాం దోషఉక్తః; అథ వేదేష్వేదకు
దృష్టినాం దోషచాహ — వైదికాభాః - నవరమార్గతోవైదికాః,
కృష్టైకాస్త్యపరాజ్ముఖాః - భగవదేకాస్త్యవిద్వేషిణః, తథా - ధర్మ
చచ్ఛత్సభృతః ధర్మానివ, వేదాకాఘ్నన్తి || ౧౫ ||

అ || సకలవేదతాత్పర్యవిషయభూతం విష్ణుమవిదిత్వా అ
తథాభూతార్థమేవ జానన్తో వేదఘాతకా ఏవేత్యాశయేన వేదశబ్దా
ధకమాహ —

య ఆత్మనాంపరోవేద్యస్తఃవిష్ణుం వేదయన్తియత్ ।

తద్వేదానాంతువేదత్వంయస్తంవేదనవేదవిత్ ॥౧౬॥

యఇతి || ఆత్మనామ్ - చేతనానామ్, యః పరః - ఉత్కృష్టః,
వేద్యః - జ్ఞాతవ్యః విష్ణుః, తం విష్ణుమ్, యత్ - యస్మాత్కార
ణాత్, వేదయన్తి; తత్ - తస్మాత్కారణాత్, వేదానాం వేదత్వ
మ్, విష్ణుం వేదయన్తితి వేదాఇతి వ్యుత్పత్తిరుక్తాభవతి, యః పు
నాక తంవిష్ణుం వేద, నపునాక వేదవిత్; అనేయతు వేదఘాత
కాపవేతి భావః || ౧౬ ||

అ || బాహ్యోకుదృష్టయశ్చ క్రమేణ వేదవిశ్వాసవిరోధిత్యా
ద్భగవత్కేకార్యరుచిఘాతకత్వాచ్చ, పరిత్యాజ్యా ఇత్యాశ
యచానాహ —

దర్శయన్త ఇవ శ్రేయోవిజయైర్లైకుభిర్బలాత్ । చ్యాయన్తి శ్రుతిపథాద్దూరం బాహ్యోస్థిరానపి ॥ ౮౭ ॥

దర్శయన్త ఇతి ॥ బాహ్యోః స్థిరానపి, శ్రుతిపథాద్దూరం చ్యాయన్తి త్యక్తాః ॥ ౮౭ ॥

వైదికా ఇవ చాప్యనే దర్శయన్తాన్యథాశ్రుతేః । అర్థమచ్యుతకేజుర్యాచ్యవయన్తి కుదృష్టయః ॥ ౮౮ ॥

వైదికా ఇవేతి ॥ శ్రుతేః అన్యథా అర్థందర్శయన్త ఇత్యన్వయః ॥ తస్మాత్కుదృష్టిభిరాబ్హ్యైరప్రకమోవ్యగతవ్యఃథ ।

వికాన్త్యమమలం విష్ణోరాతిష్ఠేత్పరమంసుధః ॥ ౮౯ ॥

తస్మాదితి ॥ అప్రకమ్పయః - స్వధర్మాచ్యాలయితుమశక్యః, పరమమ్ - సర్వోత్కృష్టమ్, విష్ణోరైకాన్త్యం ఆతిష్ఠేత్ ॥ ౮౯ ॥

నాస్తికసంశయీ మూఢ ఇత్యదూరతరానరాః । విజ్ఞాయ లక్షణైస్తాన్తు సమ్యగ్వ్యవసితస్త్యజేత్ ॥

నాస్తికఇతి ॥ అదూరతరాః - సన్నికృష్టాః, నాస్తికసంశయీ మూఢానాం అతిభేదో నాస్తిత్యర్థః. సమ్యగ్వ్యవసితః - సమీచీనవ్యవసాయవాన్ ॥ ౯౦ ॥

అ ॥ నాస్తికానాహ —

యత్ప్రత్యక్షంతదేవాస్తి నాన్త్యన్యదినిశ్చింతాః । అర్థకామపరాఃపాపానాస్తికాదేహాకిజురాః ॥ ౯౧ ॥

యదితి ॥ నిశ్చింతాః - నిశ్చయవన్తః, దేహాకిజురాః - దేహపోషణమాత్రనిరతా ఇత్యర్థః ॥ ౯౧ ॥

అ ॥ సంశయినఆహ —

నానావిధేషుజ్ఞానేషునరాస్సంశయినోఽధమాః । నిశ్చయంనాధిగచ్ఛన్తిర్జుమాత్రధరాఃక్యవితే ॥ ౯౨ ॥

నానావిధేతి ॥ జ్ఞానేషు - కరతేప్యత్పత్యా జ్ఞానసాధనైశు

వాక్యేష్యిత్వర్థః. క్వచిదపివిషయే, నిశ్చయంనాధిగచ్ఛన్తి - నిశ్చయం నప్రాప్నువన్తి, లిజ్జమాత్రధరాః - వేషైకభూషణాః ॥

అ ॥ మూఢానాహ —

దేహోత్పన్నస్వర్గనరకపుణ్యపాపావిమర్శినః । గతాసు

గతికామూఢా నశ్యన్తి పశుబుద్ధయః ॥ ౯౩ ॥

దేహోత్పత్త్యాది ॥ అయందేహాః, పతద్విలక్షణఆత్మా పతాద్య శః, అయం స్వర్గః, ఈదృశశ్చ నరకః, ఇదం పుణ్యమ్, ఇదం పాపమితి పరామర్శశూన్యాః, గతాసుగతికాః - పూర్వాచరితదు ర్వృతానీ మనునరన్తః ॥ ౯౩ ॥

కుదృష్టయోబహువిధా వృథావైదికమానినః । తథా

మిథ్యాదృశోబాహ్యోఽత్యైతైరావృతంజగత్ ॥౯౪॥

కుదృష్టయితీ ॥ బహువిధాః - నిరీశ్వరాః నిర్ధర్మాః నిర్గుణబ్రహ్మ వాదినః బ్రహ్మవికారవాదినః బ్రహ్మణ ఉపాదానత్వమనిచ్ఛన్త ఇ త్యాదయోబహువ్రకారాః, వృథావైదికమానినః - వృద్ధేవాత్మనా వైదికాకామన్యమానాః, తథా - తద్వదుపహతాః, మిథ్యాదృశః బాహ్యః - వేదబాహ్యోశ్చ, అత్యైతైస్సర్వై రేవ జగదావృతమ్; అతస్సమీత్యైస్సర్జం వర్జయేదితిభావః ॥ ౯౪ ॥

అ ॥ నాస్తికాదీనాం బాహ్యోన్తానాం పాపిష్ఠత్వం జ్ఞాపయి

తుం నారాయణపరాయణానాం తదాదేశవర్తినాంచ ధన్యత్వం ధ న్యతమత్వం దుర్లభత్వంచాహ —

వేదవేదాక్యతత్పజ్ఞానారాయణపరాయణాః । ధన్యాః

కేచన తేభ్యోఽపి తేషామా దేశవర్తినః ॥ ౯౫ ॥

వేదేతి ॥ సాక్యవేదతత్పజ్ఞానస్య ఫలం నారాయణపరాయణా ఇత్యననోశ్యతే. సాక్షానాం వేదానాం నారాయణైకనిష్ఠాం జ్ఞా త్వాజ్ఞానానుగుణం తస్మిన్నేవ పరినిష్ఠితాః, ధన్యాః కేచన వేద్యనేన

దుర్లభత్వముచ్యతే; తెషామ్ - నారాయణపరాయణానామ్, ఆదే
శవర్తినః కేవల, తేభ్యః - నారాయణపరాయణైర్భోఽపి, ధన్యాః;
భగవన్నిష్ఠాధన్యాః, భాగవతనిష్ఠాస్తు ధన్యతమాత్మత్యర్థః ॥ ౯౫ ॥

అ ॥ అకవికలానాహ —

ఆదిష్టాఃపుణ్డ్రీమస్త్రాన్పానామతాపపరాఙ్ముఖాః ।

ధూతావధూతనిర్ధూతవిధూతోద్ధూతసంజ్ఞితాః ॥ ౯౬ ॥

ఆదిష్టాత్మతి ॥ పుణ్డ్రీపరాఙ్ముఖాః ధూతాః, నామపరాఙ్ముఖాః
అవధూతాః, అర్హాపరాఙ్ముఖాః నిర్ధూతాః, మస్త్రీపరాఙ్ముఖాః
విధూతాః, తాపపరాఙ్ముఖాః ఉద్ధూతాః, ఆదిష్టాః - ఉక్తాః; పశ్చి
స్వపి పరమసంసాగరేష్వైకేకహీనానాం ఏతా ఉక్తాస్సంజ్ఞా వేది
తవ్యాః. పుణ్డ్రీనామర్పేతిపాఠే వ్యాఖ్యానమనుకూలమ్ ॥ ౯౬ ॥

అ ॥ పరమసంసాగరపిరుద్ధాన్వయినాం నామాన్యాహ —

ఆదిష్టాపవచాన్యార్పామస్త్రీపుణ్డ్రాన్జగనామకాః ।

రాక్షసాసురబెతాళవ్యాళప్రేతానరాధమాః ॥ ౯౭ ॥

ఆదిష్టాత్మతి ॥ అన్యార్పాపరా రాక్షసాః, అన్యమస్త్రీనిరతా
అసురాః, అన్యపుణ్డ్రీధరా బెతాళాః, అన్యజగధారిణో వ్యా
ళాః, అన్యనామధారిణః ప్రేతాః, ఏతేసర్వే నరాధమాత్మత్యర్థః.
భూతప్రేతాత్మత్యపరకపాఠః ॥ ౯౭ ॥

తథాస్వకర్మశాస్త్రైశగురుసత్సజ్జవజ్జితాః ఊన

హీనస్రస్తనష్టదగ్ధాజ్ఞేయాస్సమాఖ్యయా ॥ ౯౮ ॥

తథేతి ॥ స్వకర్మ - విహితాచారః, తద్వర్జితాఊనాః, శాస్త్ర
మ్ - దృష్టిః, తద్వర్జితాహీనాః, ఈశవర్జితాః స్రప్తాః, గురువర్జితా
నష్టాః, సత్సజ్జవర్జితాదగ్ధాః, సమాఖ్యయా - నామ్నా, జ్ఞేయాః.
స్వకర్మదివర్జితానామనాదిసంజ్ఞాత్మత్యర్థః ॥ ౯౮ ॥

భిన్నోఽన్యనాథశ్చిన్నోఽన్యఫలస్సన్నోఽథనిర్వ్యక్తో ।

హతోఽన్యదేశికాదేశోఽన్యజనసంశ్రయః ॥౯౯॥

భిన్నేతి ॥ భగవదన్యనాథత్వేనాభిమతో యస్యాసావన్యనాథః, సభిన్నః, తన్యభిన్న ఇతి సంజ్ఞైత్యర్థః. అన్యఫలః - భగవద్వ్యతిరిక్తఫలాకాక్షి, భిన్నః; నిర్వ్యక్తో - నిషిద్ధాచారరతః, సన్నః; అన్యదేశికాదేశః - అపరమైకావ్యాచార్యకః, హతః; అన్యజనసంశ్రయః - శైవపాశుపతాదిసంజ్ఞవాక్, హృత ఇతిభావః ॥౯౯॥

నిహీనాప్రాకృతేభ్యోఽపిప్రచ్యుతాపరివర్జయేత్ । భక్తానారాధయకవిష్టోఃప్రాప్నోతి పరమంపదమ్ ॥ ౧౦౦ ॥

నిహీనానితి ॥ ప్రాకృతేభ్యోఽపి, నిహీనా - అపకృష్టా, ప్రచ్యుతా - పరివర్జయేత్ - సవాసనం త్యజేత్; ప్రాకృతా ప్రచ్యుతాంశ్చ త్యక్త్వా, విష్టోః భక్తానారాధయక పరమం పదం ప్రాప్నోతి ॥ ౧౦౦ ॥

ఇతి శ్రీ భరద్వాజనంహితాయాం పరిశిష్టే

తృతీయోఽధ్యాయః .

అ ॥ ప్రపన్నానుష్ఠేయాం వృత్తిం విస్తరేణ ప్రవఖ్యయిష్యే తద్విషయకఋషివ్రశ్నమాహ —

పునరేవమునిశ్రేయం పప్రచ్ఛుపై మహాషణయః ।

కథంనిత్యేవజావృత్తిర్విస్తారోఽస్యాస్తుకీదృశః ॥ ౧ ॥

పునరేవేతి ॥ నిత్యేవజా - ఆత్మనిత్యేవజా, ఆత్మనిత్యేపానస్తరమనుష్ఠేయత్వాత్కజ్జన్యతోఽక్తిరుపచారాత్, కథమ్ - కీదృక్ప్రకారా, అస్యావృత్తేః విస్తారఃకీదృశః - కథంభూత ఇత్యర్థః ॥ ౧ ॥

భరద్వాజో మహాతేజాశ్శ్రుత్వా తేషామిదంపదః ।

ప్రత్యుచాచఘరంహృష్టో భగవద్దాన్యతత్సవిత్ ॥ ౨ ॥

భరద్వాజేతి || పరం హృష్టః - అతిసంహృష్టః || ౨ ||

అ || సకలార్తిహరతయావృత్తిం నదీ త్వేనరూపయతి —

విశుద్ధజ్ఞానసలిలాం భక్తికల్పోలమాలినీమ్ | సత్సేవ

సస్వాదురసాం దివ్యలక్షణ వారిజామ్ || ౩ ||

వై రాగ్యతీరసుభగామాచారోపవనావృతామ్ | పృ

త్యౌపగాం నిషేవధ్వం విష్ణుసాగరగామినీమ్ || ౪ ||

విశుద్ధేతి || విశుద్ధజ్ఞానమేవ సలిలం యస్యాస్తామ్, సత్సేవనమ్-
సతాం సేవైవ స్వాదురసో యస్యాస్తామ్, దివ్యలక్షణాని - తాపపు
ష్టాదీని, వారిజాని యస్యాస్తామ్, వై రాగ్యమ్- నిషిద్ధవర్జనమేవ,
తీరమ్- రోధః, తెన సుభగామ్- రమ్యామ్, ఆచారః - విహితాచార
ఏవ, ఉపవనమ్ తెనావృతామ్; విష్ణురేవ సాగరః తద్గామినీమ్ -
తద్విషయామ్, వృత్తిరేవాపగా - నదీ, తాం నిషేవధ్వమ్ - నిత
రాంసేవధ్వమ్ || ౩ || ౪ ||

అ || భగవదారాధనాత్మకతయా వృత్తిమిజ్యా త్వేనరూపయతి—

న్యాసస్తీర్థాభిగమనంసుదృష్టిర్యజనంహృది | స్వక

ర్తాణ్యాసనవిధిర్లత్నావాహనసత్క్రియా || ౫ ||

భక్తిస్తువివిధాభోగాస్సత్సేవాహవిరుత్తమమ్ | వై

రాగ్యయోగనిర్విఘ్నాయజధ్వమనయోజ్యయా || ౬ ||

న్యాసశ్చితి || న్యాసః - ప్రవృత్తిరేవ, తీర్థాభిగమనమ్; తీర్థాభి
గమనశబ్దేన స్నానాదిహృద్యాగపర్యవ్రతముజ్జముచ్యతే; సుదృష్టి
రేవ హృదియజనమ్ - హృద్యాగాఖ్యముజ్జమ్, స్వకర్తాణి - విహితా
చారః, ఆసనవిధిః - మస్త్రీస్నానాలజాగర భౌజ్యపర్యజాగ్రసన
రూపసత్కారః, లత్న - చక్రాదిధారణమ్, ఆవాహనసత్క్రియా -
“ మస్త్రీయోగస్సమాహ్వీనంకరపుష్పోపదర్శనమ్ | విమోచవజ్ర
నంచైవ యోగవిగ్రహచిత్తనమ్ || ప్రణామంచనముత్థానంస్వాగతం

పుష్పమేనచ | సాన్నిధ్యయాజనంచైవ తత్రావాహననత్రియా ||”
 ఇత్యుక్తస్సతా-రః. భక్తిస్తు వివిధాః - నానావిధాః, భోగాః - గ
 ణ్ణమాల్యాదిభాగాః, సత్సేవా - సతాంసేవా, ఉత్తమమ్ - శ్రే
 ష్టమ్, హవిః; వైరాగ్యమ్ - నిర్వ్యవర్జనమేవ, యోగః - ధ్యా
 నమ్, తేన నిర్విఘ్నాః; యద్వా, వైరాగ్యయోగనమ్బుద్ధేన నివిణ
 ఘ్నాః, వ్రేరాగ్యమేవ యోగః ఉపాయః తేన నిర్విఘ్నా ఇతివా,
 అనయాపృత్యైఖ్యయా ఇజ్యాయాయజధ్వమ్ || ౬ ||

అ || అథ పరమపురుషం భూమిత్యేన తత్రన్యస్తం ఆత్మానం
 బీజత్యేన దృష్టిం మూలసన్తానత్యేన విహితాచారం మూలబద్ధత్యే
 న భక్తం సూక్ష్మత్యేన నిషిద్ధవర్జనం రసత్వేన లక్ష్యపుష్పత్యేన
 నశాంసేవాం మహోఫలత్యేన ఏవం వృత్తిం తరుత్యేనరూపయతి
 భూమావివేత్వాదిభిష్టిభిః శ్లోకైః —

భూమావివ పరేవుంసి న్యస్తై బీజవదాత్మని | విజ్ఞా
 నమూలసన్తానః స్వక్రియా మూలబద్ధనః || ౭ ||
 భక్తిప్రకాణ్ణవిస్తారో వైరాగ్యరసపేశలః | నానా
 లక్షణపుష్పాభ్యస్సత్సేవనబృహత్ఫలః || ౮ ||
 ఉచ్చేష్టైస్తరోఽతివిపులస్సర్వసన్తాపనాశనః | సమ్మ
 క్యతే నదాసేవోహరికేజ్కర్యపాదపః || ౯ ||

భూమావితి || భూమావివ - బీజావాపయోగ్యక్షేత్రభవ, పరే
 వుంసి బీజవదాత్మని న్యస్తైసతీత్వర్థః. విజ్ఞానమూలసన్తానః, విజ్ఞా
 నమ్ - దృష్టిః, మూలసన్తానమ్ - మూలపరమ్పరా, స్వక్రియా
 మూలబద్ధనః, స్వక్రియా - విహితాచారః, మూలబద్ధనం నామ
 దార్థ్యాధ్యం మృద్ధారుపాపానాదిభిర్భిత్త్యాదిరూపేణ విధియమానో
 బద్ధవిశేషః, భక్తిప్రకాణ్ణవిస్తారః, ప్రకాణ్ణః - సూక్ష్మః, వ్రేరాగ్య
 రసపేశలః, వైరాగ్యమ్ - నిర్వ్యవర్జనమ్, తదేవ రసః తేన పేశలః-

ససారః, నానాలక్షణపుష్పాశయః, లక్షణాని - తాపపుష్కాద్దిలత్పా
 ణి, తానేవ పుష్పాణి; సత్సేవనబృహత్ఫలః, సతామ్ - ఆచార్య
 ముఖ్యానామ్, సేవైవ బృహత్ఫలంయస్య సతతోక్తః, ఉచ్చైస్త
 రః, పరమపదప్రయాణపర్యస్తమనువర్తనీయత్వాదితిభావః. అతి
 విపులః సర్వదేవానుష్ఠేయత్వాదితిభావః. సర్వసంతాపనాశనశ్చతి
 తరుత్వరూపణముఖ్యబీజమ్, సదా సేవ్యః - తాపత్రయాతురైస్స
 దాసేవ్యః, హరికైటకర్యమ్ - వృత్తిః, సైవ పాదపః - తరుః,
 సన్నుద్యతే - జాయతే || ౯ ||

అ || హరికైటకర్యం పాదపత్వేన రూపయన్ విజ్ఞానం మూ
 లసంతానత్వేన రూపితవాన్; తద్విజ్ఞానం వివృణోతిసోడశశ్లోకైః—

అదౌ గురూణాం విజ్ఞానమథమన్తాధిచింతనమ్ ।
 తతపీవాత్మనాం తత్తద్ధర్మాణాంచైవ సర్వశః ॥ ౧౦ ॥
 పరస్యపుంసశ్శ్రీశస్య పరేశస్య పరాత్మనః । స్వ
 రూపరూప విభవ గుణవ్యాపారచింతనమ్ ॥ ౧౧ ॥
 పరిబర్హవిభూషాస్త్ర పత్నీపరిజనాత్మనామ్ । సర్వే
 షాంచైవ దివ్యానాం గణానామనుచింతనమ్ ॥ ౧౨ ॥
 విమానమణ్ణిపోద్వానవాపీ నద్యాదిశాలినః । నానా
 శ్చర్యమయానస్తదివ్యప్రాపాదమాలినః ॥ ౧౩ ॥
 సాప్సరసూరిసజ్జస్య సదివ్యమ్మగపక్షిణః । పుర
 స్య దివ్యదేశానాం లోకస్యచవిచింతనమ్ ॥ ౧౪ ॥
 తథాభగవతోవ్యూహవిభవార్పవ్యవస్థితైః । అస్త
 థితైశ్చజగతాం సృష్ట్యాదేశ్చ విచింతనమ్ ॥ ౧౫ ॥
 ప్రధానమహదాదీనాం తత్త్వానామవబోధనమ్ ।
 అణ్ణానాంకాలతత్వస్యలోకానాంభూతసంహతేః ॥

పరసమబుధవిజ్ఞానం ప్రకృతేః పురుషస్యచ | కర్మ
 యోగస్యచ జ్ఞానం భర్తాణామప్యశేషతః || ౧౭ ||
 జ్ఞానయోగస్య విజ్ఞానం భక్తియోగస్యచాఖిలమ్ |
 త్కైవలజ్ఞానయోగస్య సాక్షిస్యపరిచిత్తనమ్ || ౧౮ ||
 ఇహేకఫలరూపాయా వృత్తైస్సమ్యక్ప్రదర్శనమ్ |
 దేహోన్నిమగ్రీమణస్యాపి మార్గస్యచవిచిత్తనమ్ || ౧౯ ||
 దివ్యలాకస్యనంప్రాప్త్యాభర్తురాలోకనాచ్చయా |
 నిరస్తాతిశయాప్రీతిస్సదాతస్యాశ్చ భావనమ్ || ౨౦ ||
 భగవచ్చరణామ్భోజానుభవప్రీతిజన్తనః | కైజు-
 ర్యస్యపరాకాష్ఠాయాతస్యాశ్చవిచిత్తనమ్ || ౨౧ ||
 అనాదేర్హౌహకలనాత్సంసారావృత్తిహేతవః | ప్ర
 భవన్త్యాత్మనాంకర్తృచాననారుచయోయథా || ౨౨ ||
 యథారాగాదయోదోషా నిత్యంచాత్మగుణచ్ఛదః |
 కారణాన్యవచారేషు క్షిపన్తిచతథామతిః || ౨౩ ||
 విమర్శఇహదుఃఖానాం యాతనానాంపరత్రచ | విష
 యాణాంచహయత్వదర్శనందృష్టిరుచ్యతే || ౨౪ ||
 నేషాసుదృష్టిర్వృత్త్యాఖ్యతరోర్ములముదాహృతా |
 అతోఽన్యధామదృష్టిర్నితస్యసామూలఘాతినీ || ౨౫ ||

ఆదావిత్యాది || ఆదౌ - ప్రథమమ్, గురూణాం విజ్ఞానమ్ - తదుపస
 క్తిపర్యవసితమాచార్యత్వేన జ్ఞానమిత్యర్థః. “ ఆచార్యాణామసా
 వసావాభగవత్తః ” ఇతివత్ ఆచార్యపరస్పరాజ్ఞానమితివాఽర్థః.
 అథ - తదనన్తరమ్, మన్తార్థవిత్తనమ్, తతఃప - అనన్తరమేవేత్య
 ధః, మన్తార్థదేవేతివాఽర్థః, మన్తస్య ప్రకృతత్వాత్, ఆత్మనామ్-
 జీవానామ్, తథర్తాణామ్ - జ్ఞానాదీనామ్, పరస్యపుంసః - పరమ
 పురుషస్య, పరేశస్య - బ్రహ్మరుద్రాదీనాయకస్య, పరాత్మనః -

సర్వాస్తరాశ్చనః, స్వరూపమ్ - దివ్యాత్మస్వరూపమ్, యాపమ్ -
 విగ్రహః, విభవః - విభూతిః, గుణాః - జ్ఞానాదయః ఆత్మగుణాః,
 సౌష్ఠ్యం సౌగంధ్యాదయో విగ్రహగుణాశ్చ, వ్యాపారాః - హిర
 ణ్య రావణశిశుపాలాది నిబర్హణాదయః, పరిబర్హాః - పరిచ్ఛదాః,
 భూషాః - కిరీటమకుటాదయః, అస్త్రాణి - సుదర్శనపాశ్చజన్యా
 దీని, పత్న్యః - శ్రీభూనీలాదయః, పరిజనాః - అనస్తగరుడాదయః,
 ఏతదాత్మనాం సర్వేషాం దివ్యానాం నిత్యానాం యేగణాః తేషా
 మనుచిత్తనమిత్యన్వయార్థః. విమానెత్యాదీని పురవిశేషణాని వచ
 నవ్యత్యయేన లిజ్జవ్యత్యయేనచ దివ్యదేశ దివ్యలొకయోరపి విశేష
 ణానివా, దేశాః - దివ్యజనపదాః, పూహాః - వాసుదేనాదయః,
 విభవాః - రామకృష్ణాదయః, అర్పా - శ్రీవేంకటనాథాదయః;
 అస్త్రస్థితేః - అస్త్రర్యామిత్యస్య, సృష్ట్యాదేరిత్యత్రాదిశబ్దస్య స్థితిప్ర
 శయావర్థః; మహదాదీనామిత్యత్రాదిశబ్దైస ఇద్రియి పశ్చిత్పా
 త్రాణాం గ్రహణమ్, భూతసంహతేః - పశ్చిముహోభూతానామి
 త్యర్థః, జస్తుజ్ఞాలస్యేతివాఽర్థః; కార్యవర్గస్యేతిపాఽర్థః; ప్రకృ
 తేః - ప్రధానస్య, పురుషస్య - జీవస్యచ, పరసమ్బంధవిజ్ఞానమ్ -
 భగవచ్చరీరత్పరూపసమ్బంధస్య విశేషేణ జ్ఞానమిత్యర్థః. దేహా
 నిష్కామ్రీమణస్య - ఉత్కాశ్రయైః, మార్గస్య - అర్పిరాదిమార్గస్య,
 దివ్యేతి || దివ్యలొకస్య - పరమపదస్య, సంప్రాప్త్యా, భర్తుః -
 పరమపదనాశస్య, ఆలోకనాచ్చ, యానిరస్తాతితయాప్రీతిః, త
 స్యాశ్చ సదాభావనమ్ - చిత్తనమిత్యర్థః. పరాకాష్ఠా - భాగవ
 తపర్యస్తకైజ్జుర్యమ్, అనాదిరితి || అనాదేర్విహకలవాత్ - అ
 నాద్యవిద్యాసమ్బంధాత్, సంసారాపృత్తిహేతవః - సంసారచక్ర
 పరివృత్తిహేతవః, కర్మణి వాసనాః రుచయశ్చ, ఆత్మనాంయథా -
 యేనప్రకారేణ, ప్రభవద్వి; తథా మతిరిశ్యుత్తరేణాన్వయః

యథేతి || ఆత్మగుణచ్ఛిదః - అహింసాద్యాత్మగుణవిరోధినః, కారణా
 ని - పుణ్యపాపరూప కర్మద్వారా సంసారరూపబీజాని, రాగా
 దయోదోషాః, అపచారేషు యథాక్షిపన్తి - యేనప్రకారేణ పాత
 యన్తి, నిత్యం తథామతిః - తత్ప్రకారస్య చింతనమిత్యర్థః. విసు
 ర్మత్తి || అస్మిక్లాలోకే దుఃఖానాం పరత్రలోకే యాతనానామ్,
 విమర్శః - చింతనమ్. పైపైతి || తస్య - వృత్త్యాఖ్యతరోః || ౨౫ ||

అ || అథస్వక్రియామూలబద్ధనః ఇతిపృత్యాఖ్యతరుమూల
 బద్ధనత్వేన రూపితం విహితాచారం భగవదిజ్యాత్వేన రూపయన్
 విశదయతి దశభిఃశ్లోకైః —

ప్రథమాసనసత్కారోనిషెకొవిధిపూర్వకః | సంస్థా
 రాస్త్యా ప్రతాదేశాత్తత్రభోగక్రమాహరేః || ౨౬ ||
 ద్వితీయమాసనవిష్ణోర్యాప్తోపనయనక్రియా | స్నా
 నాస్తాస్తత్రసత్కారాబోధవ్యాభోగసంపదః || ౨౭ ||
 వైవాహికొవిధిర్ధర్మోయస్తృతీయంతదాసనమ్ | గృ
 హ్మస్థధర్మాయేతత్ర తేప్రపాదనవిగ్రహః || ౨౮ ||
 యోగ్నాగ్నోధేయవిధిర్నిత్యస్తవ్పతుర్ధమిహాసనమ్ |
 తతఃపరేఽఖిలాయజ్ఞాహవిహంవినివేదనమ్ || ౨౯ ||
 వనస్థాశ్రమసమ్ప్తిర్నరేపళ్ళమమాసనమ్ | నియ
 మాయేచత్రస్యపైవైభోగాస్తదాశ్రయాః || ౩౦ ||
 యత్ప్రవ్రజన్తితత్షష్ఠమాసనంపరమాత్మనః | యో
 గాఖ్యమతులంశుద్ధంతద్ధర్మాస్తత్రసత్కరియాః || ౩౧ ||
 తథాహ్యుక్రామణాద్ధేతోఃకర్తవ్యావిధయఃపరే |
 ఉద్వాససోపచారావైభవన్తిదివిశాస్తికాః || ౩౨ ||
 ఇట్లంపర్ణాశ్రమాదీనాం నిత్యనైమిత్తికాదికమ్ | విహి
 తం కర్తృనకలం విష్ణోరారాధనం వరమ్ || ౩౩ ||

నిబాధతమహాప్రాజ్ఞాస్తదేతదఖిలంపునః । వృత్త్యా
ఖ్యస్యశరోరేవ సుద్భుధం మూల బన్ధనమ్ ॥ ౩౪ ॥

త్యాగేన కర్మణాంస్వస్య నిష్ఠికరణేనచ । ఆజ్ఞా
తిక్రమణం య త్తన్ములబన్ధోపఘాతకమ్ ॥ ౩౫ ॥

ప్రథమేతి ॥ విశిష్టార్చకోనిషేకః - యథాశాస్త్రమనుష్ఠితం గ
ర్భాధానమ్, ప్రథమాసనసత్కారః, ఆచాహనాననాదిరూపస్స
తాగ్రత్యత్యథః. ఆప్రతాదేశాత్సంసాగారాః - ఉపనయనపర్యవ్త
సంసాగారాః, పుంసవన సీనున్తోన్నయన జాతకర్తృనామకరణాన్న
ప్రాశనచౌళరూపాః, తత్ర - ప్రథమాసనే, హారేః. భోగక్రమాః -
ఉపచారక్రమాత్పర్వః. ఏవం నిషేకం ప్రథమాసన త్వేన ఉపనయ
నపర్యవ్త సంసాగారా తదాసన కర్తవ్యోపచార త్వేన రూపయ
త్వా, ఉపనయనం ద్వితీయాసన త్వేన సమావర్తనపర్యవ్తా తత్ర
త్యోపచార త్వేన రూపయతి — ద్వితీయమితి ॥ అస్య యా ఉపనయ
నక్రియావిష్టోస్తద్ద్వితీయమాసనమ్ - స్నానాసనమిత్యర్థః. స్నానమ్ -
నమావర్తనమ్. అథ వివాహమలజాగ్రాసన త్వేన గృహస్థధర్మా
తత్రత్యోపచార త్వేనచ రూపయతి — వైవాహికత్వేతి ॥ తృతీయ
మాసనమ్ - అలజాగ్రాసనమిత్యర్థః, ప్రసాదనవిగ్రహః - ఉపచా
రరూపాత్పర్వః. అథాగ్నోర్ధానం భౌజ్యాసన త్వేన అగ్నిష్టో
మాది యజ్ఞాక హవిస్సమర్పణ త్వేన రూపయతి — యత్వేతి ॥ అ
గ్నోర్ధేయవిధిః - అగ్నోర్ధానమ్, నిత్యత్వేతి కామ్యవ్యాప్త త్యర్థ
ముక్తమ్. వనస్థాశ్రమం పునర్నన్త్రాసన త్వేన తదాశ్రమనియత ని
యమా తదాసన కర్తవ్యోపచార త్వేనచ రూపయతి—వనస్థేతి ॥
పశ్చిమమాసనమ్ - పునర్నన్త్రాసనమిత్యర్థః. తత్ర - వనస్థాశ్రమే,
యే నియమాః స్యుః తే నియమాస్తదాశ్రయాః పశ్చిమాసనకర్త
వ్యాభాగాః - ఉపచారాత్పర్వః. అథ చతుర్థాశ్రమం పర్యవ్తా

సనత్వేన తదాశ్రమప్రతినియత ధర్మాణా తదాసనకర్తవ్యోపచారత్వే
 నచ రూపయతి — యదితి || ప్రవ్రజన్తి సన్యస్యస్తీతియత్ తస్య
 న్యసనమ్, పరమాత్మనః - నారాయణస్య, యోగాఖ్యమ్ - యో
 గాపరనామధేయమ్, షష్ఠమాసనమ్, తద్ధర్మాః - సన్న్యాసధర్మాః,
 తత్ర - యోగాసనై, కర్తవ్యాః సత్క్రీయాః - ఉపచారాత్పర్కః.
 తథేతి || ఉత్క్రమణాద్ధేయః కతవాః, పరే - ఉపరితనాః, వి
 ధయః, శాఙ్గిణఉద్వాసనోపచారాభవత్తి. ఇన్ధమితి || వణాశ్ర
 మాదీనామిత్యత్రాదిశబ్దైన అవస్థాగృహ్యతే. నిబోధతేతి || మహా
 ప్రాజ్ఞాత్పత్యనేన నిర్ణయోపయుక్తా ప్రజ్ఞోక్తా. విహితాచారాత్మనో
 పృత్యైఖ్య తరుమూల బద్ధనస్య అకృత్యకరణ కృత్యాకరణాభ్యాం
 భగవదాజ్ఞాతిలక్ష్మనం మూలబద్ధాపహతకమిత్యాహ — త్యాగేనే
 తి || స్వస్యకర్తృణామ్ - స్వవర్ణాశ్రమవిహితకర్తృణామిన్ధ్యః || ౩౫ ||

అ॥ అథ భక్తిప్రకాణ్డృతి పృత్యైఖ్య తరుసంస్థత్వేన రూ
 పితాం భక్తింప్రపన్నయతి దశశ్లోకాః —

విహితైవతు యావృత్తిర్విశుద్ధపరివారకే । విశుద్ధే
 బ్రహ్మణిపరే ప్రీత్యాసా భక్తిరుచ్యతే ॥ ౩౬ ॥
 శ్రుతిస్మృతిహాసాద్యేర్దివ్యాద్వాగమవిస్తరైః । బ్ర
 హ్మసూత్రపదేర్మన్తేస్త్రీస్సన్నిబద్ధైస్సుయుక్తిభిః ॥ ౩౭ ॥
 నాథస్వరూపవిభవస్వరూపగుణకర్తృణామ్ । కీర్తనం
 ఖ్యాపనం చింతా భృశం వ్యక్తిషు చాదరః ॥ ౩౮ ॥
 సుతిర్నుతిఃపరికామఃప్రీతిరాత్మనివేదనమ్ । ఉప
 హారాశ్చేషరతి స్సమీపపరివతనమ్ ॥ ౩౯ ॥
 దివ్యార్పయితనగ్రామపురరాష్ట్రాదిసమ్పదామ్ ।
 నిష్పాదనంతథారామతటాకాదిప్రకల్పనమ్ ॥ ౪౦ ॥

ఘోషవార్షసయాత్రాదిమజ్జులూనాం ప్రవర్తనమ్ । ఆ
 ఘోషానానసయోగ్యానాం యాత్రోపకరణస్య చ ॥ ౪౦ ॥
 స్నానప్రసాదనహవిశ్కయ్యాస్తపురసమ్పదామ్ । స
 క్షామి మృగయానాట్యక్రీడోపకరణస్య చ ॥ ౪౧ ॥
 దివ్యానాం మానుషాణాంచ సేవకానాం పృథక్పృథక్ ।
 అన్యేషాంచైవభోగానాంచేతనాచేతనాత్మనామ్ ॥
 నిషాదనం రక్షణంచ సంస్కరియోపనయాదిచ । భ
 క్త్యానిగలితాసక్తాస్వయమారాధనక్రియా ॥ ౪౩ ॥
 ఇత్యేతత్సకలం కాణ్డసగ్రంథశాఖాదళాఙ్కరాః ।
 దేవతాస్తరభక్తిస్తు తరోస్తస్య మహాశనిః ॥ ౪౪ ॥

విహితేతి ॥ విశుద్ధపరివారకే - అశుద్ధపరివారరహితే, విశుద్ధ
 దేవతాస్తర్యామిభావమస్తరేణ స్వస్వరూపేణావస్థితే, పరబ్రహ్మ
 ణి, యావృత్తిః - ఆరాధనాత్మికా, విహితా - విధినాచోదితా, సై
 వప్రీత్యాకృతా భక్తిరుచ్యత ఇత్యర్థః. విహితేత్యనేన ప్రీతిమూలా
 యా అప్యశాస్త్రీయవృత్తైర్భక్తిత్వపునాసః; విశుద్ధపరివారక ఇత్యనే
 నాశుద్ధపరివారకవిషయవృత్తిః, విశుద్ధఇతి దేవతాస్తర్యామివిషయక
 వృత్తిః, ప్రీత్యేత్యనేన అన్యథాకృతాయా విరతాశయేన కృతాయా
 శ్చ, భక్తిత్వం పునదస్తమితి వేదితవ్యమ్. శ్రుతిహిసాద్యేరిత్యత్రా
 ద్యశబ్దపురాణపరః, దివ్యాగ్నాగమవిస్తరేః - దివ్యాగమవిస్తరే
 గ్నాగమవిస్తరే శ్చేత్యర్థః. సాక్షాద్భగవన్ముఖోద్ధతతయా రత్నత్ర
 యమితి ప్రసిద్ధాస్సంహితాః, లక్ష్మీతన్త్రాదయశ్చ దివ్యాగమవిస్త
 రాః, ఆషాఙగమవిస్తరాః ఋషిముఖాత్పరివతాస్సంహితాః;
 బ్రహ్మసూత్రపదేః “అథాతో బ్రహ్మజ్ఞాసా” ఇత్యారభ్య “అనా
 వృత్తిశ్చబ్దాత్” ఇత్యస్తేః, మస్త్రేః - తత్తత్తత్త్రకలైః, సన్నిభ
 యైః - సన్నిభప్రణేతైర్నిభయైః న్యాయతత్వప్రభృతిభిః, సుయుక్తిభిః

నత్తరైః, ఏతైస్సాధనైః, నాథన్య - శేషిణోభగవతః, రూపవి
భవన్వరూపగుణకర్తృణామ్ - విగ్రహవిభూతిస్వరూపగుణచెష్టానా
మ్, (చింతావిమర్శనమిత్యన్వయః.) కీతకనమ్ - ఉచ్చారణమ్, ఖ్యా
పనమ్ - పరశ్చై ప్రతిపాదనమ్, చింతా - అనుసంధానమ్, భృశమ్ - ఆ
త్యర్థమ్, వ్యక్తిషు - అర్పావతారేషు, స్తుతిః - స్తోత్రమ్, నతిః -
సాష్టాక్షాదిరూపః ప్రణామః, పరికామిః - ప్రదక్షిణమ్, ప్రీతిః -
స్తుత్యాదిజనితస్సన్తోషః ప్రేమవా, ఆత్మనివేదనమ్ - ఆత్మసమర్ప
ణమ్, ఉపహారాః - నైవేద్యసమర్పణమ్, శేషరతిః - భగవద్భు
క్తోద్భి తాన్నాదిషు రతిః, సమీపపరివర్తనమ్ - అర్పావతారం విహా
య గస్తుమశక్తతయా తత్సమీపదేశే ఉపసంభ్రావణమ్, దివ్యార్ప
యతన గ్రామపురరాష్ట్రాది సమ్పదాం నిష్పాదనమిత్యత్ర దివ్య
ార్పదీనాం ప్రత్యేకం నిష్పాదనేనాన్వయః, దివ్యార్పా నిష్పా
దనంనామ - అర్పావిగ్రహారహితే తత్సమ్పాదనం జ్యోతిష్ఠారణంచ,
ఆయతనమ్ - విష్ణ్వలయః, గ్రామాదీనామ్ - భగవదర్థానామ్,
నిష్పాదనమ్ - సమ్పాదనమిత్యర్థః. ఆరామ తటాకాది ప్రకల్పనమి
త్యత్రాపి భగవదర్పారామాదికల్పనం మత్తవ్యమ్; స్థాపనమ్ - వి
గ్రహప్రతిష్ఠాపనమ్, అర్పనమ్ - నిత్యారాధనమ్, యాత్రా - ప
క్షోత్సవమాసోత్సవాదిషు భగవతో గ్రామప్రదక్షిణాదిరూపా, ఆ
స్థానాసనయోగ్యానామ్, ఆస్థానయోగ్యానామాసనయోగ్యానాం
చాపకరణానామితిశేషః, ప్రసాదనమ్ - అలంకారః, సంస్కృ
యా - మాలిన్యాపాకరణాది రూపసంస్కారః, నిగళితాసక్తా -
నిర్గళితసకలతరవిషయసక్తా, తస్యతరోః - సంస్థశాఖాదియుక్తస్య
వృత్త్యాభ్యున్యతరోః ॥ ౪౫ ॥

అ ॥ “నానాలక్షణపుష్పాభ్యస్స త్సేవనబృహత్ఫలః” ఇ
తి వృత్త్యాభ్యున్యతరోః పుష్పతయారూపితానాం లక్ష్యణాం ఫలతయా

యాపితస్య సత్సేవనస్యచ ప్రపజ్ఞానమధికరోతి —

అథపుష్పంఫలంచాస్యలక్ష్మసత్సేవనంతథా । యుక్తోఽ
 ప్యవైర్విరివనాపుష్పైః ఫలైర్వా సతరుస్తరుః ॥ ౪౬ ॥
 అథేశి ॥ అథ లక్ష్మ - పుష్పమ్ , సత్సేవనమ్ - ఫలమిత్యన్వయః ॥

అ ॥ అథ లక్ష్మ చతుఃశ్లోకాః ప్రపజ్ఞాయతి —

ప్రతస్తైర్భగవద్దివ్యాయుధైర్ద్రాత్రేషు లాజ్ఞానమ్ ।
 సతతంచహరితే త్రోధృతమ్మతోస్సర్వపుణ్డ్రీకమ్ ॥
 పద్మబీజయూయాలా తులసీ దివ్యచూర్ణకమ్ । పవి
 త్రంచాథకాపీనం వ్యతిస్యాతాచమేఖలా ॥ ౪౮ ॥
 పజ్ఞాయుధాబ్జతార్క్ష్యాదిలక్షణాభరణాదికమ్ । వేష
 శ్చానుల్బణశ్శౌక్యం దస్తహృత్పుణ్డ్రీవాససామ్ ॥
 విష్ణోస్తస్సంశ్రయాణాం నాచేతనాచేతనాత్మనామ్ ।
 ఆఖ్యాయావ్యపదేశశ్చలక్షణానిసతాంపిదుః ॥ ౫౦ ॥

ప్రతస్తైరితి ॥ గాత్రేషు - భుజద్వయలలాట శిరోహృదయేషు ,
 “ బాహ్యార్థలాలై శిరిసి హృదయేచాగ్రజన్మనామ్ ” ఇతి ప్రాగు
 క్తత్వాత్ . తులసీదివ్యచూర్ణకమ్ - తులసీమిత్రితహరిద్రాచూ
 ర్ణమ్ , “ తతోదివ్యంచ హరిద్రం సహేనుతుభసీదళమ్ । మన్తై
 ర్ణ ధారయేచ్ఛార్ణం లలాటై మస్తకేతథా ॥ ” ఇతి ప్రాగుక్తత్వా
 త్ . పవిత్రమితి సకాపీనవిశేషణమ్ , కింతు భగవతా పవిత్రారోప
 ణోత్సవభృతపట్టకారాపాది తస్తునిమిత్తమాలావిశేషవరమ్ . స్య
 తిస్యాతా - వ్యత్యాసేన స్యాతా , మేఖలా కటిసూత్రమ్ . ప
 జ్ఞాయుధేత్యాది ॥ పజ్ఞాయుధలక్షణం అజ్జలక్షణం తాత్పర్య
 దిలక్షణంచాభరణం యత్తత్తథోక్తమ్ , లక్షణశబ్దశ్చిహ్నావరః , ప
 జ్ఞాయుధాదివిహితాభరణ ధారణమిత్యర్థః . ఆభరణాదికమిత్యత్ర
 త్రిదిశబ్దేన ఉష్ణీషాదేర్ద్రీహణమ్ , వేషశ్చానుల్బణఇతి , అభిధవభాతి

శబ్దాయమానాతిసూక్ష్మవస్త్రాభరణాదికముల్యువేషతయా స్పృ
 తిప్రసిద్ధమ్, తద్భిన్నవేషిత్యథః. శౌక్ల్యం దస్తశ్చాతుష్ట్ర
 వాససామితి, అత్ర చైరూప్యాయ శౌక్ల్యశబ్దశ్చుద్ధివరః, పుణ్డాది
 శుభ్రత్వం వచనాస్తరసిద్ధమ్, చైరూప్యేతు దస్తాదిశుద్ధివరః. వి
 ష్టోరిత్యాది, విష్టోరాఖ్యయా - భగవన్నామ్నా, చేతనాచేతనా
 త్తనామ్ - చేతనరూపాణామచేతనరూపాణామ్, తతస్సంశ్రయా
 నామ్ - విష్ణుసంశ్రయాణామ్, ఆఖ్యయా - పరాజుగళః పరకాల
 ఇత్యాదికయా, శ్రీవేదకటాద్విస్తప్తిగిరిర్యదుగిరిరిత్యాదికయా,
 న్యవదేశశ్చేత్యేతాని సతాంలక్షణాని విదురిత్యర్థః ॥ ౫౦ ॥

అ ॥ పుష్పత్వేన లక్ష్యణాం నిరూపితత్వాత్తదధారణే తద్వి
 రుద్ధధారణేచ కైజుర్యమోదనమ్పత్తిర్నాస్తీత్యాహా —

లక్ష్యణామపచారేణవిరుద్ధానాం పధారణాత్ । కైజు-
 ర్యమోదనమ్పత్తిర్న శ్యేన్నోహశ్చ జాయతే ॥ ౫౧ ॥

లక్ష్యణామితి ॥ అపచారేణ - అధారణేన, అన్యలక్ష్యణామ్ -
 దేవతాస్తరదిహోనామ్, భగవల్లక్ష్యధారణే కైజుర్యమోదనమ్ప
 త్తీర్నాశః అన్యలక్ష్యధారణే మోహాత్తితి వివేకః, ఉభయముభయ
 త్రవా ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౫౧ ॥

అ ॥ అథ సచ్చబ్దార్థకథనపూర్వకం సత్సేవాం ప్రపञ్చ
 యతి చతుర్దశభిఃశ్లోకైః

పత్యుజ్ఞానమయీవృత్తిర్విష్టోఃప్రియమిహోవ్యతే ।
 యెసన్తితత్రనిరతాస్తేనన్త ఇతి కీర్తితాః ॥ ౫౨ ॥
 సర్వాత్మనాహీయావృత్తీస్తైషు భక్తిమయీపరా ।
 సాభక్తైఃపరమాకాష్టావృత్తేశ్చపరమాత్మని ॥ ౫౩ ॥
 ఆచార్యవర్ణనైవత్పవన్తాత్పవత్పిత్పవత్స్వసత్ । సుహృ
 ద్భృతాన్విమివతస్సన్తి ద్రష్టవ్యా రాజనత్రథా ॥ ౫౪ ॥

శ్రుత్వైవసహసోఽన్ధానం ప్రత్యుద్యానంచ దూరతః ।
 దర్శనానుభవప్రీతిః ప్రణిపాతౌ నివేదనమ్ ॥ ౫౫ ॥
 నీచేన్సంశ్లేషణంహస్తదానంమార్గప్రదర్శనమ్ । పశ్చా
 త్పార్శ్వే పురోయానం జయూలోకాదిభాషణమ్ ॥
 గృహణోపనయనంచాస్తద్దేశాక్రమణమాననమ్ । పా
 దావనేజనంచార్హ్యోపహారస్వీకృతాదిచ ॥ ౫౬ ॥
 ప్రసాదనంత్రామణంచ ప్రీతినంకథనానిచ । ఉపాస
 నం ప్రశ్రయణమాత్మాత్మీయనివేదనమ్ ॥ ౫౭ ॥
 ఆజ్ఞాభ్యర్థనమాలాకనిదేశ వచనాదరః । సాధనం
 సమ్పదామిష్టాదరోఽనిష్టనివర్తనమ్ ॥ ౫౮ ॥
 విరహోన్యపీడాసంహాసనాద్యసహిష్ణుతా । దాస్యా
 భిమానోఽనువ్రజ్యా శ్రవణం కీర్తనంస్తృతిః ॥ ౬౦ ॥
 భక్తిజ్ఞానసమాచారవైరాగ్యాద్యనుమోదనమ్ ।
 సజ్జమోచ్ఛోపగమనమన్వకృష్టానాసనాదికమ్ ॥ ౬౧ ॥
 సమానసుఖదుఃఖత్వంమిథశ్చార్థవిచిత్తనమ్ । పరిష
 త్సుచ సాన్నిధ్యం సంవిదాంచ ప్రవర్తనమ్ ॥ ౬౨ ॥
 తథాభ్యనుజ్ఞాపూర్వంహిసర్వార్థేషుప్రవృత్తయః ।
 ప్రచ్ఛాదనంచదోషాణాంగుణానాంఖ్యాపనంతథా ॥
 క్వచిచ్చైవావ్యభిచారికృచ్ఛ్రిణాప్యర్థసాధనమ్ । క్రి
 యాకాలేభువరణంసదస్యగ్రీవ పూజనమ్ ॥ ౬౪ ॥
 ఏతాశ్చాన్యాశ్చవివిధావృత్తయోరసనిర్భరాః । విష్ణు
 భక్తేషు వృత్త్యాఖ్యతరోహిణాః ఫలసమ్పదః ॥ ౬౫ ॥
 సతామాచార్యముఖ్యానామపచారాః పృథగ్విధాః ।
 అసతామివసంసర్గాన్సమూలఫలనాశనాః ॥ ౬౬ ॥

పశ్యతి ॥ పశ్యతి - శేషిణః, సర్వాత్మనేతి ॥ తేషు - సత్సు

భక్తిమయీ సర్వాత్మనా వరా - ఉత్కృష్టా , యావృత్తిః సాపర
మాత్మనిభక్తైర్వృత్తైశ్చ పరాకాష్ఠా, సత్సు భక్తిః పరమాత్మనిభక్తైః
పరాకాష్ఠా, సత్సు వృత్తిః పరమాత్మని వృత్తైః పరాకాష్ఠా ఇత్యర్థః.
ఆచార్యపదితి || స్వపత్ - ఆత్మపత్, భవపదితివా, ఆచార్యాదివి
షయే యాదృశీప్రీతిస్తాదృశీ, సత్సు కర్తవ్యైర్థ్యర్థః. శ్రుత్వైవేతి ||
సనతాయా నీతి శ్రుత్వైవేత్యర్థః. సహ సోత్థానమ్ - అవిలంబే
నోత్థానమ్, దూరతః - దూరాదేవ, వ్రత్యుద్యానమ్ - తపాభి
ముఖ్యేన గమనమ్, నివేదనమ్ - తపాపాపాప్త్యాత్మనివేదనమ్,
నీచైస్సంశ్లేషణమ్ - అపాజ్ఞా-రాభావదోష్టకాకారేణ నష్టముః,
పశ్చాత్ పార్శ్వే పురోయానం శేషత్వదోష్టకమితి శేషః. పురో
యానం శేషత్వదోష్టకంకీదృశమిత్యపేక్షాయామాహ - జయా
లోకాదిభాషణమితి || తదర్థం పురోయానం శేషత్వదోష్టకమితిభా
షః. గృహేనాపనయనమ్ - స్వగృహాప్రావణమ్, అస్తదేశా
క్రమణమ్ - తాక స్వగృహోభ్యస్తరే నీత్వా తైరస్తదైశ్చనజ్ఞాపర
ణమ్, ఆసనమ్ - ఆసనదానమిత్యర్థః. ఉపవేశనంవా, పాదా
వనెజనమ్ - పాదవ్రత్యాశనమ్, వ్రపాదనమ్ - వ్రసీదెతుక్త్యా వ్ర
సాదోత్పాదనమ్, త్వామణమ్ - త్వామస్వేతుక్తిః, ప్రీతినంకథ
నాని - ప్రీతిమూలాని నంకథనాని నల్లాపాః, ఉపాసనమ్ - సమీ
పే-వృష్టానమ్, పాదనంవాహనాద్యాత్మకశుశ్రూషావా, వ్రశ్రయ
ణమ్ - చినయః, ఆజ్ఞాభ్యర్థనమ్ - అభీష్టైకర్తృణా వ్రజ్ఞాపయేత్యా
జ్ఞాప్రార్థనమ్, ఆలోకనిదేశవచనాదరః, ఆలోకే - తతః-తాత్మే,
తన్నిదేశవచన - ఆజ్ఞావచనేచ, ఆదరః - కదాచా కటాక్షోమయి
నిపతేత్, కదాచా స్వకైజ్గర్యే ఆజ్ఞాపయేదిత్యభిరతిః, సాధనం
సమ్పదామ్ - శాకఫలాదీనాం తదభ్యవహారార్థానాం పాచనమ్,
శత్రుచామరాదుష్కరణసమ్పాదనంవా, ఇష్టాదరః - తదిష్టసంపా

దనే ఆదరః. విరహీత్యాది || విరహస్య - తద్విశ్లేషస్య, అన్తస్య - తదర్థహానేః, పీడాయాః - తద్దుఃఖస్య, అసంమాననాయాః - పరకృతతదవమానస్యచ, అసహిష్ణుతా, దాస్యాభిమానః - అస్యాహం దాసత్వేతి సుదృఢనిశ్చయః, అనువ్రజ్యా - తేషుగచ్ఛత్సు అనుస్మత్యవ్రజనమ్, శ్రవణమ్ - తద్దోగక్షేచు గుణానుష్ఠానాదిశ్రవణమ్, కీర్తనమ్ - స్వయమనేభ్యస్తతకథనమ్, తన్నాచుకీర్తనం వా, స్మృతిః - తత్స్మరణమ్, సజ్జమేచ్ఛా - సమాగమేచ్ఛా, ఉపగమనమ్ - తాముద్దిశ్య తత్సమీపగమనమ్, అన్వక్ష్ణానాసనాదికమ్, అన్వక్ - పశ్చాత్, స్థానమ్ - అపస్థానమ్, ఆసనాదికమిత్యత్రాదిశబ్దైః గమనసంక్రమః. సమానసుఖదుఃఖత్వమ్ - తత్సుఖదుఃఖాభ్యాం సుఖదుఃఖత్వమ్, మిథశ్చార్థవిచిన్తనమ్ - లాకిశార్థవిచారైర్వైదికార్థవిచారాణాం సాహాయ్యకరణమ్, అథవా, లాకికస్య వైదికస్యవార్థస్యానుష్ఠేయస్య త్రైస్పహసంమన్త్రణమ్, తత్స్వరూపోపాయాచాయఫలానుష్ఠానవ్రకారాది పరిచిన్తనమ్, క్రియాకాలే - స్వస్వయజ్ఞాద్యనుష్ఠానకాలే, వరణమ్ - ఋత్విక్త్వాదినా వరణమ్, సదప్యగ్రీవపూజనమ్ - గరిష్ఠత్వేన అగ్రపూజా, సాన్నిధ్యమ్ - సన్నిధావసానమ్, సంవిదాం ప్రవర్తనమ్ - తత్ప్రతిజ్ఞాపరిపాలనమ్, తత్సజ్గతపరిపాలనం వా, దోషాణామ్ - తదీయానామితి శేషః, ఏవం గుణానామిత్యత్రాపి. క్వచిచ్చైవేతి తేషామత్యస్తవృత్తికర్మితత్వావస్థాయామిత్యర్థః. తేన “వివేక ప్రతిషిద్ధేన సర్వార్థాణాం సాధయేత్సతామ్” ఇత్యనేన నవిరోధః. రసనిర్భరాః - స్వభక్తిపరిబృంహితాః, స్వయంప్రయోజనభూతా ఇతి వా, ఫలక్షయేఽపి రసపూర్ణాః. సతాంవిషయే అపచారాః అసత్సంసర్గాశ్చ ఏతత్ఫలనాశకా ఇత్యాహ — సతామితి || అసతామి వేత్యత్ర ఇనకారో భిన్నక్రమః. అసతాం సంసర్గాశ్చ వేత్యర్థః || ౬౫ ||

అ || అథ “విజ్ఞానమూలసంతానఃస్వక్రీయామూలబద్ధనః | ఇ
క్షిప్రకాణ్డవిస్తారో వైరాగ్యరసపేశలః ||” ఇతి వైరాగ్యశబ్దేనా
క్రమ్ , దృష్ట్యాది విరుద్ధవర్జనమిత్యాహ —

దాస్యామృతరసాస్వాదతద్దాదత్యస్తమీశితుః | వైర
స్వేనవిరుద్ధానాంహానంవైరాగ్యముచ్యతే ||౬౬||

దాస్యామృతేత్యాది || ఈశితుః - భగవతః , దాస్యమేవాస్మ్య
తరపః తస్యాస్వాదే యస్తషణః - తృష్ణా, తస్మాద్ధేతోరత్యస్తం వైర
స్వేన - విరుద్ధేషు నితరాం వైరస్వేన, విరుద్ధానామ్ - దృష్టివిహీ
తాచారభక్తిలక్ష్య సత్సేవావిరుద్ధానామ్ , హానమ్ - త్యాగః , వై
రాగ్యముచ్యతే . వైరాగ్యరసపేశలః ఇత్యత్క్రం వైరాగ్యం
దృష్ట్యాదివిరుద్ధవర్జనమిత్యర్థః || ౬౬ ||

అ || శ్రుతిపఞ్చరాత్రమన్వాది స్మృతి సాత్వికపురాణేతిహా
సాః దృష్టిః , తద్విరుద్ధశాస్త్రవర్జనం దృష్టివిరుద్ధవర్జనమిత్యాహ శ్రు
తిభిరిత్యాదిభిః పఞ్చదశభిః శ్లోకైః —

శ్రుతిభిఃపఞ్చరాత్రేణ స్మృతిభిస్తత్త్వదర్శినామ్ | దర్శి
తాన్యర్థతత్త్వాని నహీమన్తథియోవిదుః || ౬౭ ||
బ్రహ్మరుద్రముఖాదేవావివిధాశ్చనుహషణయః | మ
నుష్యానాగయతౌశ్చ సిద్ధావిద్యాధరాస్తథా||౬౮||
తత్తతాగ్ర్యోపపత్త్యర్థంశాసనాచ్చజగత్పతేః | రజ
స్తమోఽభిభూతాశ్చజగుశ్చాస్త్రాణ్యనేకశః ||౬౯||
విపరీతార్థతత్త్వాని క్షిప్ర నానాఫలానిచ | అపవగణ
కథావన్తి మోహనాన్యజ్ఞుతానిచ || ౭౦ ||
అపరేషామపిపునస్తత్తత్త్వాగాఽనుసారిణామ్ | ధర్మ
వాదచ్ఛలాకేతాయేచన్యర్థక్రియవిస్తరాః || ౭౧ ||

హారేరాలాకహీనానామద్యాపికిలపశ్యత । తేషు
 తేష్వపగాహీన భవతిజ్ఞానవిప్లవః ॥ ౨౨ ॥
 వెదానాం సోపనిషదాం పారుషేయత్వచిన్తనమ్ ।
 పశ్చరాత్రేచ సకలతస్మాన్తరసమత్వధీః ॥ ౨౩ ॥
 బద్ధానాంచైవముక్తానానిత్యానాంచతథాత్మనామ్ ।
 అచ్యుతాదన్యశేషత్వచిన్తనం సమతాభ్రమః ॥ ౨౪ ॥
 తస్యచాన్యేశితవ్యత్వబుద్ధిర్విశ్వస్పృశక్త్యధీః । వి
 భూతిగుణరూపాది విశేష విరహాభ్రమః ॥ ౨౫ ॥
 అన్యతోజగదుత్పత్తిస్థితిప్రళయచిన్తనమ్ । యోగా
 నాంచైవ సర్వేషాం నిత్యాజేకర్మణస్తథా ॥ ౨౬ ॥
 జ్ఞానభక్త్యజగత్సత్సేవా తత్త్వానాంచాపిచిన్తనమ్ ।
 విరుద్ధానాంచ సర్వేషామపాయత్వాదిమర్శనమ్ ॥
 తథాచానాద్యవిద్యాయాస్వరూపస్యనిరూపణమ్ ।
 హారేరాలాకనాన్తాయాస్తస్మాశ్చాన్యనివర్త్యధీః ॥
 ఫలానాంచాన్యతఃప్రాప్తిచిన్తానిశ్రేయసన్యచ ।
 హారేఃకైజగర్వనంప్రాప్తివ్యతిరిక్తామృతత్వధీః ॥
 విశేషేణావ్యనర్థేషు దేహోర్థేష్వర్థతామతిః । ఇత్యా
 దయో బహువిధామహాపాయాఃకుద్భవ్యయః ॥౨౭॥
 హారేఃప్రియతమంజ్ఞానంసన్తోజ్ఞానధనాహ్యతః । త
 త్తైవచాపచారాణాంకాష్టాజ్ఞానవిపర్యయః ॥ ౨౮ ॥

శ్రుతిభిరితి ॥ స్మృతిశబ్దేన వేదార్థస్మరణమూలతయా ఇతిహాస
 చురాణయోరపి సజ్గ్రీహః. తత్పదర్శినాం స్మృతిభిరిత్యనేన రజస్త
 మోమూలవ్యాప్యత్తిః. తత్తత్కారోపపత్త్యర్థం - అమరమోహ
 నాదికార్యార్థమ్, శాసనావృజగత్పతెరిత్యనేన “ త్వంహిరుద్ర
 మహాబాహో మోహశాస్త్రీణికారయ ” ఇత్యాదికం స్మృతిత్వమ్.

విపరీతార్థతత్వాని - విపరీతాన్వర్థతత్వాని యేషామితి బహువ్రీహిః. క్షిప్రనానాఫలాని, క్షిప్రాణి - శీఘ్రీభాషిని, నానావిధానిఫలాని యేషాంతాని; అపవర్గకథావన్ని - మోక్షప్రస్తావనన్ని, మోక్షకథామాత్రమేవ నమోక్షభితిభావః. మోహనాని, మోహః - విపరీతజ్ఞానమ్, తద్దేతుభూతాని, అద్భుతాని - పాషాణభేదనాద్భుద్భుతకార్యకరత్వాద్వా ఆశ్చర్యకథావత్వాద్వా అద్భుతత్వమ్; అపరేషామ్ - బ్రహ్మరుద్రాదివ్యతిరిక్తానామ్, తత్తన్మాగాసుసారిణామ్ - హైరణ్యగర్భపాశుపతాదిమతానుసారిణామ్, ధర్మవాదచ్చులోపేతాః - ధర్మవాదపవచలం కపటం తేనోపేతాః, ధర్మవాదవ్యాజైన మోహనార్థం ప్రవృత్తాత్పర్యః. హరేరాలోకహీనానామ్ - జాయమానదశాయాం భగవతోఽటాక్షరహితానామ్, అపరేషాం యోగ్రస్థవిస్తరాస్సన్ని తేష్వపగాహేన జ్ఞానవిష్ణవోభవతి, పశ్యతే త్వన్వయః. పశ్యతే త్వన్వయేతద్ద్రీఘవిస్తరాహేగాహినః తే బిప్లుతజ్ఞానాపవవర్తన్తే, తే భవద్భిరపి సాక్షాత్కారుం శక్యవై, నమయావక్తవ్యమస్తీతిభావః. పారుషేయత్వచిస్తనమ్ - పురుషప్రణీతత్వమతిః, సకలై - కృత్సే, ఏతేన పఞ్చరాత్రే ఏకదేశేఽప్యప్రామాణ్యం నాస్తీత్యుక్తం భవతి. తదుక్తం భట్టపరాశరపాదైః “పఞ్చరాత్రం సర్వత్రేవ ప్రమాణం తదిదమవగతం పఞ్చమాదివవేదాత్” ఇతి. తన్ద్రాస్తరసమత్వధిః - పాశుపతాదితన్ద్రాసాహ్యబుద్ధిః; సమతాద్రమః - బద్ధాదివ్యచ్యుతపామ్యబుద్ధిః. అన్య - అచ్యుతన్య, అన్యేశితవ్యత్వబుద్ధిః - అన్యేశేషత్వబుద్ధిః, విశ్వపుకత్వధిః - విశ్వస్య పుకత్వబుద్ధిః, అన్యతః జగదుత్పత్తిస్థితిప్రశయచిస్తనమ్ - జగతోభగవద్వ్యతిరిక్తాదుత్పన్నత్వాదిచిస్తనమిత్యర్థః. యోగానామ్ - కర్మజ్ఞానభక్తియోగానామ్, నిత్యాదెరిత్యత్రాదిశబ్దైన వైమిత్తికకామ్యయోగ్యోగ్గ్రహణమ్; జ్ఞానమ్ - దృష్టిః;

అజగః - అక్ష, జ్ఞానభక్త్యజగసత్సేవారూపాణాం తత్త్వానామ్, తత్త్వశబ్దేన మహాదహజాగరాదీని తత్త్వాని వివక్షితానివా, విరుద్ధానామ్ - దృష్టిభక్తిలక్ష్యసత్సేవావిరుద్ధానామ్, హరేరాలాకనాన్తాయాః - భగవతోగూఢైకనివర్తాయాః, భగవద్ధర్మనివర్తాయాఇతివా, తథాచశ్రుతిః “భిద్యతేహృదయగ్రన్ధిశ్చిద్యవై సర్వసంశ్రయాః | క్షీయవైచాన్యకర్మాణి తస్మిన్దృష్టై పరావరే” ఇతి దర్శనంచాత్ర ప్రత్యక్షసమానాకారా ధ్రువానుత్పత్తిః. “సత్త్వశుద్ధౌ ధు్రీవాత్పత్తిః, స్తుతిలాభే సర్వగ్రన్ధీనాంవిప్రమోక్షః” ఇతి గ్రన్ధిభేదసస్య ధు్రీవానుత్పత్తికార్యతయా శ్రుత్యైవ ప్రతిపాదనాత్. నచాస్యామేవ శ్రుతౌ స్తుతీసమానాకారం దర్శనమేవ విధీయతఇతి వాచ్యమ్, అతిశయాభావప్రసక్తాత్; దర్శనస్య స్తుతిపదేనోపచారే విశదత్వమేవ లభ్యేత, దర్శనపదేన స్తుతేరుపచారేతు విశదశకుత్స్వం తస్యాలభ్యత ఇత్యవైవోపపన్నత్వాదిశి. ఏతస్మాదపి వ్యాఖ్యానాత్ భగవతోగూఢైకనివర్తాయాఇతి వ్యాఖ్యానమేవ సాధీయః, అన్యథా ప్రపదనాసజ్జగ్రీహప్రసక్తాత్. ఉపాసనేన ప్రపదనేనవా యథాధికారమనుష్ఠితేన ప్రీతోభగవాన్ సంసారసాగరాన్నిర్గమం సజగల్పయత్యన్యచేతనస్యేతి వేదాంతసిద్ధాంతః. తథాచోక్తం వేదాన్తాచార్యైః “యథాధికరణం ప్రభుర్వ్యజనదానశాలామార్చనా భరన్యసనభావనా ప్రభృతభిన్నమారాధితః | ఫలందిశతి దేహీనామితిహీ సంప్రదాయస్థితిః శ్రుతిస్త్తుతిగురూక్తిభిర్నయవతీభిరాభాతినః” ఇతి. హరేరాలాకసంచాత్ర “మోక్షయిష్యామి” ఇతిసదగల్పః, తస్యాః - అవిద్యాయాః, అన్యనివర్త్యధీః - భగవతోగూఢైకభిన్ననివర్త్యత్వబుద్ధిః; ఫలానామితి || ఫలానామ్ - కమఃఫలానామ్, నిశ్రేయీసస్య - మోక్షస్యచ, అన్యతః - భగవద్వ్యతీరిక్తాత్, ప్రాప్తివిన్తా - లాభబుద్ధిః;

భగవద్వ్యతిరిక్తః కర్మఫలానాం మోక్షస్యచ ప్రదాతేఽబుద్ధిరిత్య
 ఖః.. అన్యోసాసకానామపి చేతనానాం తదా రాధ్య దేవతాస్త
 ర్యామితయాఽవస్థాయ తైరారాధితస్స ఏవ భగవాన్ తజ్జదపెక్షి
 తాని ప్రయచ్ఛతి. తథాగీతం తెనైవ “లభతేచతతఃకామాకమయై
 వ విహితాకాహితాకా” ఇతి. అతస్తద్వ్యతిరిక్తస్య ఫలప్రదాత్మత్వ
 చిత్తా మహాసర్వకరీతిభావః.. కైజుర్యసంప్రాప్తివ్యతిక్తామృతత్వ
 ణిః - దాప్యాతిరిక్తే ప్వాతస్త్ర్యిఘటితే పురుషార్థత్వబుద్ధిః, కుద్యప్త
 యః - విపరీతజ్ఞానాని; హారెతి || జ్ఞానమ్ - దృష్టిః, హారఃప్రియత
 మమ్ - భక్త్యస్తం ప్రియమ్, అత్యకారణాత్ - జ్ఞానస్యభగవతోఽ
 త్యస్తప్రియతమత్వాద్దేహోః, నన్యః - వరమైకాన్తినః, జ్ఞానధనాః-
 జ్ఞానమేవధనం యేషాం తే తథోక్తాః, అపచారాణామ్ - భగవదని
 స్టానామ్, కాష్ఠా - చరమావధిః, జ్ఞానవివర్యయః - విపరీతజ్ఞానమ్ ||

అ || జ్ఞానవివర్యయస్య అపచారకాష్ఠాత్పముక్తమ్, తానే
 వాపచారాక తస్ఫలంచ వివరిష్యన్ ప్రథమం జ్ఞానస్య వృత్త్యను
 ప్లానేన సద్ధిం తదభావే తస్య నాశం విరుద్ధాచరణేన తదుభయనా
 శంచాహ —

జ్ఞానస్య కర్మణ్యా గుప్తిర్నతం జ్ఞానమకర్మణా ।
 ప్రవృత్త్యాప్రతిషిద్ధేషుజ్ఞానంకర్మచనశ్యతి ॥ ౧౨ ॥

జ్ఞానస్యేతి || కర్మణా - విహితానుష్ఠానేన, జ్ఞానస్య గుప్తిః -
 రక్షణమ్, భవతి. అకర్మణా - అననుష్ఠానేన, జ్ఞానంచాతమ్; ప్రతి
 షిద్ధేషు ప్రవృత్త్యా జ్ఞానం కమణచనశ్యతి ॥ ౧౨ ॥

అ || వృత్తేరజ్ఞానే విపరీతజ్ఞానే అననుష్ఠానేచాత్మనాశమాహ —
 అవిచ్ఛాదవిచ్ఛిన్నాచ మతిపూర్వంచ వర్జనమ్ । విహి
 తాణాంస్వకర్మణాం సర్వమాత్మోపఘాతకమ్ ॥ ౧౩ ॥

స్య ప్రాప్తిహితం

అచివైతి || విహితానామ్ - శాస్త్రుచోదితామ్, స్వధర్మాణామ్-
 స్వవర్ణస్వాశ్రమోచితకర్మణామ్, అచింతా - అజ్ఞానమ్, విచింతా -
 విరుద్ధజ్ఞానమ్, మతిపూర్వం వర్జనంచ - బుద్ధిపూర్వకస్త్యైగశ్చ,
 పితృర్వమ్, ఆత్మోపఘాతకమ్ - ఆత్మనాశకరమ్ || ౧౩ ||

అ || తథా పృత్తివిరుద్ధరుచిమాత్రస్యాప్యాత్మనాశకరత్వమాహ —

స్వరూపస్యవినాశాయ రుచిర్నివైష్యకమశుః |

విషయేషుచసర్వేషు లౌల్యంవిషమదుస్పృహః || ౧౪ ||

స్వరూపస్యైతి || నిష్టేషు - శాస్త్రునిషిద్ధేషు, అతపవ అకర్మ-
 సు, నిషిద్ధస్యకర్మత్వేనావ్యభిధానమనుచితమితిభావః. రుచిః - అభి-
 లాషః, లౌల్యమ్ - చాపల్యమ్, ఆనక్తిరిత్యర్థః. విషమదుస్పృహః-
 విషమేషు శాస్త్రానిషిద్ధేషుపి దురవైషు దుస్సాధేషువా దుస్పృ-
 హః దురభినివేశః, స్వరూపస్యవినాశాయ భవతీతిశేషః || ౧౪ ||

అ || ఏవం పృత్తివర్జన తద్విరుద్ధప్రవృత్త్యైరాత్మనాశకరత్వ-
 ముక్త్వా అర్చావైషుఖ్యస్య విశేషాదాత్మనాశకరత్వమాహ —

విష్టోర్విశేషాద్వ్యక్తస్య వైషుఖ్యంప్రతిపత్తిః | ప్ర-

వృత్తిరపచారేషు సర్వమాత్మవినాశనమ్ || ౧౫ ||

విష్టోరితి || వ్యక్తస్య - అర్చాత్మనాభివ్యక్తస్య, విష్టోః - భగ-
 వతః, ప్రతిపత్తిః - జ్ఞానమ్, బహువచనేన అర్చనభజనాదీనాం గ్ర-
 హణమ్, తేషు వైషుఖ్యమ్ - పారాజ్యుఖ్యమ్, అపచారేషు - త-
 గ్రశిలాలాహోదిబుద్ధ్యా తదనిష్టాచరణేషు, ప్రవృత్తిః, ఇతి సర్వ-
 మ్, ఆత్మవినాశనమ్, “ అర్చావిష్టో శిలాధీర్ధరుషు సరమతిర్వైష్ట-
 వేజాతిబుద్ధిర్విష్టోర్వావైష్టవానాం కలిమలమథవే పాదతీర్థైః మ్బు-
 బుద్ధిః | సిద్ధేతన్నామమస్త్రై సకలకలుషహే శబ్దపామాన్యబుద్ధి-
 శ్చ్రీశే సర్వేశ్వరేశే తదితరసమధీర్యస్యసా నారకేనః || ” ఇత్యా-
 దికమనుసంధేయమ్ || ౧౫ ||

అన్యతాన్త్రికదేవానాం సంసర్లవ్రతిపత్తిషు । వ్రవృ
త్తిరచ్యుతైకాన్త్యనియమాధ్వరనాశినీ ॥ ౮౬ ॥

అన్యతాన్త్రికేతి ॥ అన్యతాన్త్రికదేవానామ్ - వైవాదితస్త్రి
సిద్ధానాందేవానాం రుద్రాదీనామ్, సంసర్లః - పూజాదిసంసర్లః,
వ్రవృత్తిః - భజనాదికమ్, తేషు వ్రవృత్తిః, అచ్యుతైకాన్త్యన్య-భ
గవదేకనిష్ఠతాయాః, నియమపవ అధ్వరః - యాగః, తస్య నాశినీ ॥

లక్షణానీహ పుష్పాణి ముకున్దచరణార్చనే । త
దభావపరీభావా ప్రభ్రంశనకరావుభౌ ॥ ౮౭ ॥

లక్షణానీతి ॥ ఇహ - వృత్తా, ముకున్దచరణార్చనే, లక్షణా
ని - తావపుణ్ణాదీని లక్ష్యాణి, పుష్పాణి, తేహం అభావః - ఆధార
ణమ్, పరీభావః - అన్యథాధారణమ్, తావుభౌ ప్రభ్రంశనకరా -
చ్యావకా, పారమేకాన్త్యాత్పురుషం చ్యావయత ఇత్యర్థః ॥ ౮౭ ॥

అన్యపుణ్ణాన్త్రిహ్వయాదీనాం ధారణందృష్టినాశనమ్ ।
పరచిహ్నావ్రణంగాత్రై భ్రంశాయనరకాయచ ॥ ౮౮ ॥

అనేతి ॥ అన్యపుణ్ణాన్త్రిమ్ - భక్తుతిర్యక్పుణ్ణాన్త్రిమ్, అన్యాహ్వ
యః - రుద్రశృంగార ఇత్యాది, ఆదిశబ్దేన లక్ష్యసన్గ్రహః . దృష్టిః -
జ్ఞానమ్, పరచిహ్నమ్ - త్రశూలాది, రోగాదినివారణాయ కృ
తంవా, తస్య వ్రణమ్ - తజ్జన్యం క్షతమ్, ఇహ భ్రంశాయ పరత్ర
నరకాయచ భవతీతి శేషః ॥ ౮౮ ॥

సతామసేవనాన్నిత్యమనతాంచ నిషేవణాత్ ।

క్లియన్తైచాథనశ్యన్తిజ్ఞానవైరాగ్యభక్తయః ॥ ౮౯ ॥

సతామితి ॥ జ్ఞానవైరాగ్యభక్తయః, క్లియన్తై - హీయన్తై, అ
థవా నశ్యన్తి ॥ ౮౯ ॥

మహావచారో దేవన్య భక్తానాం భువి శౌజ్ఞేణః ।

ధర్మరక్షాయుక్తానాం సమయన్యన్యతిక్రమః ॥ ౯౦ ॥

మహాపచారఇతి || భువి ధర్మరక్షానియుక్తానామ్, దేవస్య శాస్త్రీణాః, భక్తానాం సమయస్య - ఆచారస్య, వ్యతిక్రమః - అతిలఙ్ఘనమ్, మహాపచారః - సర్వాపచారేభ్యోఽపి మహాః, దుష్పరిహరఇతిభావః. “ ధర్మస్థానమయఃప్రమాణమ్ ” ఇత్యాదికమత్రాసునన్దేయమ్ || ౯౦ ||

ఏతేచాన్యచ వివిధాహ్యపచారాస్సుదుస్సహః ।

వైరాగ్యంవర్జనం తేషామవమానభయాదిభిః || ౯౧ ||

ఏతఇతి || ఏతే - పూర్వోక్తాః, ఆన్యేచ - అన్యత్ర ప్రవణ్ణితా శ్చ, తేషామ్ - అపచారాణామ్, వర్జనమేవ వైరాగ్యమిత్యర్థః ||

అ || వైరాగ్యఫలమాహ —

వృత్తైర్జీవితం గుప్తిస్సారో వైరాగ్యముచ్యతే ।

వైరాగ్యయుక్తాహినరాయజన్యప్రచ్యుతప్రతాః ||

వృత్తైరితి || వృత్తైః గుప్తిః - చరిత్రణమ్, తదేవ జీవితమ్, వైరాగ్యమ్, పారః - స్థిరాంశః, జీవితఫలమిత్యర్థః. వైరాగ్యయుక్తాహినరాః, అప్రచ్యుతప్రతాః - అష్టలితపారమైకాన్యనియమాః, యజన్తి, నారాయణమితిశేషః. హిశబ్దోఽన్యవ్యావర్తకః, అతో వైరాగ్యమేవ అష్టలితం భగవదారాధనమితిభావః || ౯౨ ||

అ || ఉక్తాగ్రముపసంహరతి —

అనుష్ఠితక్రియా యోగా జ్ఞానవైరాగ్యశాలినీ । ఇతి

భక్తిమయీ వృత్తిః పునరేవ ప్రవణ్ణితా || ౯౩ ||

అనుష్ఠితేతి || అనుష్ఠితక్రియా యోగా - అపరిత్యక్తవృత్తిసంబధా, జ్ఞానవైరాగ్యశాలినీ - జ్ఞానవైరాగ్యపరిపూర్ణా, ఇతి - ఇథం భూతా, పూర్వోక్తాపచారాద్యనంస్పృష్టేత్యర్థః. భక్తిమయీ వృత్తిః, పునరేవ, ప్రవణ్ణితా - నవిస్తరం ప్రతిపాదితా || ౯౩ ||

అ || శాస్త్రార్థముపసంహరతి —

ఇన్ధంకిలాత్మనో న్యాసాజ్ఞాతోవృత్త్యాఖ్యపాదపః ।

అసౌఫలమయస్సైవ్యస్తనచోత్పద్యతేవనా ॥౯౪॥

ఇన్ధమితి ॥ ఇన్ధమాత్మనః న్యాసాత్ - భగవతిసమర్పణాత్, జాతః - ఫలమయః, ఫలవ్రచురః అన్నమయోయజ్ఞ ఇత్యాదివత్ ప్రాచుర్యాద్ధేమయత్; సర్వఫలసంపాదకఇత్యర్థః. అసౌ - వృత్త్యాఖ్యపాదపః, సేవ్యః తావత్రయాతురేతితశేషః. తంచినా - న్యాసమవతరా, నచోత్పద్యతే. చస్త్యైవకారాద్ధే. వైవోత్పద్యత ఇత్యర్థః. అసౌ తంచినా నచోత్పద్యతే ఇతివాఽన్వయః ॥ ౯౪ ॥

సుసూక్ష్మత్వాద్దురావత్వాత్పహత్వాద్దూరవాదపి । మయాఽయంపరమోధర్మఃప్రోక్తఃస్థిత్యైపునఃపునః ॥౯౫॥

సుసూక్ష్మత్వాదితి ॥ సుసూక్ష్మత్వాత్ - దుష్టానత్వాత్, కథంజ్ఞితజ్ఞానేఽపి దురావత్వాత్ - దురస్థానత్వాత్, కథంచిదనుష్టానేఽపి, మహత్వాత్ - పాకల్యేనానుష్ఠితమశక్యత్వాత్, తథానుష్ఠితేనతి గౌరవాత్ - మహాఫలవ్రదత్వేన ఉత్కర్షణార్థేతోః, అయం సర్వజనానుష్ఠేయః, పరమోధర్మః - వృత్త్యాత్మకః, మయా స్థిత్యై - అనుష్ఠాన దాగ్ధ్యాయ, పునఃపునః ప్రోక్తః, ద్వీర్భుద్ధం సుబద్ధం భవతీతిన్యాయేన ముహుర్ముహుః ప్రవక్ష్యేతఇత్యర్థః ॥

వృత్తినంతాఽనుభూయేమామనురూపామిహోత్తనః ।

పరత్రచానుమోదస్తే పరమేణవిపశ్చితా ॥ ౯౬ ॥

వృత్తిమితి ॥ నస్తః - పరమైకాన్తినః, ఆత్మనః - అనురూపామ్, అనుకూలామ్ - ఇమాంవృత్తీమ్, అనుభూయ - అనుస్థాయ, ఇహ - అప్రీణలోకే, పరత్రచ - పరమపదేశ, పరమేణవిపశ్చితా - పరమపురుషేణ భగవతా శ్రీమన్నారాయణేన, సహేతిగమ్యతే. అను

మోదనై. ఇహ వృత్త్యనుష్ఠానైన మోదమా నాః పరమపదైపి భ
 గవదనుభవజనిత ప్రీతికారితా శేష శేషావస్థోచిత కైజ్కర్మానుష్ఠానే
 న పరమానందమనుభవనీత్యర్థః. యద్వా, స్నాత్వాభుజ్జీతేతివద్యవి
 ధివరః, ఇహవృత్తిమనుష్ఠాయైవ పరత్ర అనుమోదనై నాన్యథేత్య
 ర్థః. అథనా, ఇహ వృత్తిమనుభూయ పరత్రచ అనుమోదస్త ఇతి
 హేతుహేతుమద్భావః. చకారపవార్థకః. ఇహ వృత్తిమనుతి
 స్తంతః, పరత్ర పరమానందమనుభవవ్యైవేత్యర్థః. ఇహ వృత్త్యనుష్ఠా
 నస్య పరమపదే భగవత్కైజ్కర్మప్రాప్తి రేవఫలమితిభావః || ౯౬ ||

ఇతి శ్రీ భరద్వాజసంహితాయాం పరిశిష్టే

చతుర్థోఽధ్యాయః.

